

Miika Siironen

Valkoinen Suomi

Valkoisten kollektiivisuus ja valta-asema iisalmelaisessa paikallisyhteisössä vuosina 1918–1929.

Lisensiaatintutkielma
Suomen historia
Jyväskylän yliopisto
Syksy 2004

PROLOGI	1
TUTKIMUSKOHDE, AIKAISEMPI TUTKIMUS JA LÄHTEET	8
KYSYMYKSET, KESKEISET KÄSITTEET JA METODI	17
IISALMELAINEN YHTEISÖ	27
SYMBOLIEN VERKKO	42
SANKARIN KUVA – ”VALKOINEN KENRAALI”	42
SANKARIPATSAALTA SUOJELUSKUNNANTALOLLE	50
YHTEISÖLLISYYDEN JA VALLAN MERKIT	60
VALKOISEN SUOMEN YDIN – SUOJELUSKUNTA JA LOTTA SVÄRD	67
KESKEISET TOIMIJAT	67
VALKOISTEN JAKAMAT IDEOLOGISET ELEMENTIT	73
KURIN JA KONTROLLIN ALAINEN KANSALAISSUUS	81
VALLANKÄYTTÖ PAIKALLISYHTEISÖSSÄ	87
VALKOISEN VALLAN TUKIRAKENNE	97
RISTIRIIDAN MAHDOLLISUUS – PORVARILLISET PUOLUEOSASTOT	97
MYÖTÄILIJÄT – KANSALAISSYHTEISKUNNAN HILJAINEN TUKI	106
KUULIAISEN RUUMIIN MUOKKAAJAT – URHEILUSEURAT	113
VALKOINEN JÄLKIPOLVI – PARTIO JA SOTILASPOJAT	119
MORAALIN SÄÄTELIJÄT JA IDEOLOGISET VÄLITTÄJÄT	125
SOSIAALISTAMISEN SYVÄTASO – KIRKKO	125
NATIONALISTISTA KANSALAISSKASVATUSTA – KOULULAITOS JA ARMEIJA	131
VALKOISEN DISKURSSIN LEVITTÄJÄT – LEHDISTÖ	138
LAULULIPAS, VALKEA UHRI JA MUITA KULTTUURIN MUOTOJA	148
KOLLEKTIIVISUUDEN EHDOKSILLA JA VALLAN VÄLINEILLÄ	154
LÄHTEET	159
LIITTEET	174

Prologi

Jo kukkaan käyvät kummut san-
karten
Nukkuivat uneen varhaiseen,
Ens' vartiolla kevään valkoisen,
Puolesta synnyinmaan ¹

Iisalmessa valkoisen Suomen tukipuita alettiin pystyttää maaliskuun lopulla 1918. Sen synty oli kiinteästi sidoksissa ensimmäisiin rintamalla tapahtuneisiin kuolemiin. Tiedot Juho Laitisen ja Heikki Lappalaisen kaatumisesta Pomarkun taistelussa aiheuttivat paitsi tuskaa omaisten keskuudessa, kiihkeää toimeliaisuutta yhteisössä. Vainajien hautauksesta oli luonnollisesti huolehdittava heidän kuljetuksensa ehtiessä kaupunkiin. Tavanomaisesta poiketen hautauksen järjestäminen ei jäänyt surevien omaisten harteille. Hautaustilaisuus katsottiin koko iisalmelaisen yhteisön velvollisuudeksi. Laitinen ja Lappalainen olivat nimittäin valkoisen armeijan sotilaita ja olivat taistelleet isiltä perityn uskonnon ja vapauden, kodin ja omaisuuden, lain ja oikeuden puolesta². Nämä arvopremissit samaistettiin valkoisten mielissä isänmaan käsitteeseen ja sitä suojelemaan nuoret miehet olivat kohtalokkaalle matkalleen lähteneet. Sankarihautajaisten kautta haluttiin esittää valkoisen yhteisön kiitollisuus vainajien ”korkeinta uhria” kohtaan ja osanotto omaisille. Tämä kaikki vaati juhlat puitteet, joita valkoiset aktiivit ja tukiorganisaatiot alkoivat viipymättä järjestellä.

Ylä-Savon valtalehti, nuorsuomalainen Salmetar, julkaisi sankarivainajien muiston vaalimista tukevia kirjoituksia³. Varsinaisen aloitteen asiassa otti käsiinsä Iisalmen Suojeluskunta, joka lähetti Iisalmen kaupunginvaltuustolle ja kirkkoneuvostolle pyynnön erillisen sankarihautausmaan perustamisesta läheiselle Molerusniemelle. ”Jotta kalliin asian puolesta siten verensä vuodattaneet sankarimme saisivat viimeiseksi leposijakseen

---

¹ Salmetar 18.4.1918. Theodor Kumpulaisen runo ”Sankarien haudalla”. Toinen säkeistö.

² Taistelun oikeutuksesta ja motiiveista katso esim. Salmetar 2.2.1918. ”Suomen itsenäisyys vaarassa”. 7.2.1918. ”Kansakoululakon johdosta”. 19.2. 1918. ”Mistä taistellaan? 21.1.1918. ”Suomen vapaussota”. 28.2.1918. ”Taistelu oikeudesta”. Salmettaren päätoimittaja V.A. Raatikainen totesi valkoisten olevan ”isänmaan puolustajia, kodin ja rauhan turvaajia, valon vartijoita, uskon ja vapauden taistelijoita”. Salmetar 7.3.1918. ”Tie kohti uutta vapautta”

³ Salmetar 14.3.1918. ”Yhteisiä veljeshautoja vapaussodan uhreille”. 16.3.1918. ”Sankariemme muiston säilyttäminen”. 21.3.1918 lehdessä julkaistiin kirjoitus ”Yhteinen sankarihauta Iisalmeen”, jossa veljeshaudasta uskottiin tulevan ”...paikkakunnalle sen pyhin ja rakkain merkkipaikka. Paras tarkoitukseen sopiva paikka on tämmöiseksi luovutettava, yhteisenä kansalaisjuhlanä on vietettävä ne tilaisuudet, jolloin taistelussa kaatuneet viimeiseen leposijaansa lasketaan, parhaan mukaan on hautaa hoidettava ja kaunistettava ja aikanaan sopiva muistomerkki haudalle pystytettävä”.

mahdollisimman kauniin palasen rakastamansa synnyinmaan kamaraa.“. Suojeluskunta-aktiivit, maamittausinsinööri J.P. Uotinen ja lääkäri Kalle Brax, olivat jo todenneet alueen sopivan tarkoitukseen. Maaliskuun 22. päivänä kaupunginvaltuusto päätti lahjoittaa alueen seurakunnalle, joka taas omassa kokouksessaan päätti yksimielisesti ja ilman valituslupaa perustaa sinne hautausmaan vapaustaistelussa kuolleille. Kokous pyysi kirkkoherra August Noposta vihkimään hautausmaan käyttöön mitä pikimmin, sillä ensimmäinen hautaus oli määrä suorittaa jo reilun viikon kuluttua, pääsiäisenä.⁴

Pääsiäissunnuntain hautajaistilaisuudesta tuli Iisalmen todellinen kansanjuhla. Tuhansia ihmisiä oli saapunut kaupungista ja laajan maalaiskunnan eri osista. Kaupungin ulkopuolella sijaitsevaan kirkkoon mahtui vain pieni osa läsnä olevista. Seremonia oli paitsi vakavahenkinen surutilaisuus, myös taitavasti suunniteltu ja ohjattu näytelmä, jonka tarkoitus oli vahvistaa läsnäolijoiden mielissä sodan oikeutusta ja lujittaa valkoisen väestön välisiä siteitä. Surun ilmaisemisen ohella sankarihautajaisten toinen pyrkimys oli saada epävarmat ja vastustelevat kansalaiset integroitumaan valkoisten arvoihin ja päämääriin. Näiden päämäärien saavuttamiseksi oli luotava vakuuttava symbolinen ja rituaalinen esitys.⁵ Itse asiassa pääsiäissunnuntain hautajaiset ovat johdatus siihen symbolien ja instituutioiden kenttään, jonka varassa ”valkoinen Suomi” seuraavat vuosikymmenet eli. Hautaustilaisuudessa olivat mukana keskeiset toimijat ja organisaatiot, jotka konstruktion loivat ja sitä tulivat ylläpitämään. Yhdessä numeroidusta penkeistä istui Viitaan kylältä kotoisin oleva 15-vuotias Martta Kettunen, joka myöhemmin kuvaili kirjeessään hautajaistapahtumia valkoisessa armeijassa taistelevalle 19-vuotiaalle Kaarlo-veljelleen.

Ensiksi selitän kirkon koristuksesta. Seinät kuorissa olivat kokonaan verhotut havuilla, köynnöksiä oli lehterien etusivuilla, saarnastuolin ja lukkarin tuolin sivuilla. Alttarin ympärillä oli pieniä kuusia pystytettynä. Alttarilla, johon oli pantu valkoinen liina punaisen asemasta [...] Liinan edessä oli valkoinen laite (koroke) arkkuja varten. Ensin tuli kirkkoon yleisöä [...] pääovesta, jossa ensimmäisellä ovella oli 2 suojelusk. kiväärien kanssa tarkastamassa lippuja. Kirkon ovella oli myös kaksi kivääriniekkää.⁶

---

⁴ IKA. Ii Ca:22. Kaupunginvaltuusto 22.3.1918. Lainaus liitteenä olleesta suojeluskunnan neuvottelukunnan kirjeestä. ISA. II c a 8. Maaseurakunnan kirkonkokous 22.3.1918.

⁵ Hautajaisten moraalialia nostattava vaikutus ymmärrettiin myös punaisten puolella. 20.3.1918 valkoisten saartorenkään puristuessa Tampereen ympärille järjesti punakaarti valtavan hautajaissaattueen Thermopylaen hautausmaalle Pyynikin rinteelle. Sillä oli yleisön tunnelmaa nostava vaikutus, sillä hautajaisia kuvattiin ”huumaavan mahtavaksi”. Ylikangas 1993, 227–228. Peltonen 2003, 76–88. Figes & Kolonitskii 1999, 46–48.

⁶ SKS. 1918. Kettunen Kaarlo. 8: 53–62 (Martta Kettusen kirje). Luvussa esiintyvät pitkät lainaukset ovat kaikki samasta lähteestä.

Kirkko oli fyysisenä rakennuksena tietenkin luonnollinen osa hautajaistoimitusta, mutta se oli myös loistava näyttämö myyttisen sankaruuden rakentamista varten. Iisalmen kaupunki ja maalaiskunta muodostivat yhteisen seurakunnan, jolla oli yksi ainoa kirkko. Se oli alueen uskonnollisen elämän keskus, johon oli totuttu vaeltamaan sanankuunteluun ja elämän erilaisiin juhliin. Vaikka rovasti August Noponen toivoi hautauspuheessaan ennen kaikkea muuta ”myrskyn laantuvan”, puhe ei jättänyt tulkinnanvaraa siitä, kummalla puolella rintamaa kirkko katsoi seisovansa. ”Ei ainoastaan punaisesta Suomesta huudeta Herralle: tule tuomaan meille apua! vaan myös *täällä* Valkoisessa Suomessa on paljon surua ja murhetta [...] Sentähden valkoisessa Suomessa nyt itketään ja anotaan”.⁷ Kirkko astui valkoisten rivistöön antamalla tilojensa lisäksi arvovaltansa näiden käyttöön ja kääntämällä siten tosiasiallisesti selkänsä punaisille. Seurakunnan luottamusjohto erotti punaiseksi katsottuja työntekijöitä ja kieltäytyi hautaamasta Varkaudessa kuollutta ”kansankiihottajaa” kirkkomaahan tämän lesken pyynnöistä huolimatta. Kirkonkokous tuki valkoista armeijaa myös suurella taloudellisella lahjoituksella.⁸ Hautajaisia edeltäneenä päivänä, lauantaina, rovasti August Noponen oli vihkinyt Iisalmen Suojeluskunnan lipun toivoen, että se aina, ”pidettäisiin kaiken korkean ja pyhän symbolina”.⁹

Suojeluskunta oli porvarillisen väestön puolustus- ja taistelujärjestö. Sen synty oli Iisalmessa poliittinen prosessi, joka alkoi hahmottua 1917 Maaliskuun vallankumouksen jälkeen. Heinäkuun lopussa 1917 Pohjois-Savon jääkäriaktivistit olivat kokoontuneet Kuopiossa, jossa myös Iisalmen alueelle valittiin salainen toimikunta.¹⁰ Päälliköksi nimetty opettaja Santeri Sahlström alkoi kierrellä maaseutua polkupyörällä ja innosti syrjäkyläläisiä suojeluskuntien perustamiseen.¹¹ Ensimmäiset vakavat merkit iisalmelaisen yhteisön polarisoitumisesta saatiin elo-syyskuussa. Elokuun 16. päivänä kunnallisyhdistyksen kokoussalissa porvarien puoluepoliittiset valtaryhmät – vanha- ja nuorsuomalaisuus – muodostivat liiton, ”koska se on ainoa pelastus nykyisestä sekasorron

---

⁷ Salmetar 4.4.1918. ”Vapaussankarien hautajaisjuhllaisuudet”. Kursivointi M.S.

⁸ ISA. II C b. Kirkkoneuvosto 26.3.1918. II c a 8. Kirkonkokous 7.4.1918. SKS. 1918. Kettunen Kaarlo. 8:26–27. TA. TMT.CLXXXV (185). 670/5. Laakso Elias.

⁹ Salmetar 4.4.1918. Lippu on perinteisempiä tuotettuja symboleita. Lippu on pyhä esine ja yhteisöllisyyden merkki. Se symbolisoi koko yhteisöä ja yhteisön pyhyys tiivistyy sitä representoivassa lipussa. Pekonen 1991, 11. Firth 1973, 328–340.

¹⁰ SKS. 1918. Kettunen Kaarlo, 8:15–16. Iisalmen alueelta jääkäriksi lähti 14 miestä. Metsänhoitajaksi opiskeleva Antti Kääriäinen järjesteli ennen Saksaan siirtymistään insinööri Fr. A. Karvosen kanssa Iisalmeen etappitien. Jääkäreistä Iisalmen sähkölaitoksen johtajan poika, Yrjö Tenhunen, koulutti vuoden 1918 alussa Iisalmen suojeluskuntalaisia. Wegelius 1931, 315, 325. Hersalo 1955, 366–367.

¹¹ SArk. Iisalmen Sk. Kansio 21. A. Virran selostus 2.6.1918 Iisrannan SK:n synnystä. Kalle Kiiskisen ja Kusti Kokkosen selostus Ruotaanlahden SK:n synnystä 17.5.1918. Hersalo 1955, 359–360.

tilasta, joka uhkaa saattaa maamme asiat rappiolle”.¹² Etelästä kantautuvien anarkiautisten herättämä Salmetar alkoi syyskuun alusta lähtien tähdentää suojeluskuntien perustamisen merkitystä. Kansalaisten, jotka tahtoivat yhteiskunnan parasta ja taata yksityisten kansalaisten hengen ja omaisuuden loukkaamattomuuden, oli ryhdyttävä asiaan. ”Yksityisten kansalaispiirien on otettava järjestyksen hoito käsiinsä.”¹³, totesi päätoimittaja W. A. Raatikainen. Lokakuun vaalien jälkimainingeissa toivottiin edelleen porvarien ja sosialistien mahtuvan yhteiseen suojeluskuntaan. Iisalmelainen työväenliike ei ollut innostunut ajatuksesta, sillä se oli jo järjestäytynyt kaartiksi.¹⁴

Marraskuun yleislakon aikana kirkonkylän osuusmeijerin juhlasaliin kerääntyi noin 70 henkeä perustamaan ”Iisalmen puolueetonta Suojeluskuntaa”. Suojeluskunnan tehtävä määriteltiin pragmaattisesti; ”tarkoituksena on näinä levottomina aikoina tarpeen vaatiessa puolustaa Kansalaistemme henkeä ja omaisuutta väkivaltaa vastaan, tulipa se miltä taholta tahansa.” Lokakuussa oli kaupunginvaltuustossa vielä torjuttu ajatus kunnallisesta suojeluskunnasta, mutta 4. joulukuuta kaupungin palokunta muutettiin osaksi suojeluskuntaa puheenjohtaja Lauri Kärkkäisen aloitteesta.¹⁵

Helmikuussa 1918 suojeluskunta ”Kajaanin sissien” tukemana vangitsi työväentalolle ryhmittyneen punakaartin aktiivit. ”Laillisen hallituksen suojeluskunta Iisalmessa” kiinnitti ympäri seutua pylväisiin ilmoituksia, jossa se lupasi tukahduttaa kaikki levottomuudet ankaruudella ja ampua kaksi vankia jokaista ammuttua hallituksen kannattajaa kohti.¹⁶ Punaisten ja valkoisten sota Iisalmessa oli ohi, mutta etelään meneviin juniin alkoi nousta yhä enemmän suojeluskunnan organisoimia ja varustamia valkoisia joukkoja. Pääsiäissunnuntaina kirkkoon kannetut vainajat, Laitinen ja Lappalainen, olivat myös suojeluskuntalaisia. Samoin olivat nuo nuoren Martta Kettusen havainnoimat ”kivääriniekat” kirkon ovilla.

---

¹² Salmetar 18.8.1917. ”Porvaripuolueiden vaaliliittoutuminen”(lainaus). Katso myös Salmetar 21.8 ja 25.8.1917.

¹³ Salmetar 1.9.1917. ”Suojeluskuntia perustettava”.

¹⁴ Perustetun järjestyskaartin hallinnollisen päällikön (työväen näyttömän johtaja) Emil Luukkonen, kaartin kouluttaja (seppä) Juho Pirttiaho ja (osuuskauppia) Heikki Rytkösen ympärille alkoi ryhmittyä radikaaliin toimintaan uskova työväenliikkeen osio.

¹⁵ SArk. Iisalmen Sk. Kansio 220. Esikunta 11.11, 13.11., 16.11 (lainaus) ja 13.12.1917. Salmetar 9.10 ja 13.11.1917. Räisänen 1959, 774–778. Eerola 1996, 30–31. Hersalo 1955, 366. Suojeluskunnan ”ylipäälliköksi” valittiin Santeri Sahlström ja johtokuntaan hänen lisäksi Abel Lyytikäinen, rautakauppia August Räihä, maanmittausinsinööri Urho Kainuvaara ja voimistelun opettaja Elis Antikainen.

¹⁶ Salmetar 12.2.1918. ”Laillisen hallituksen suojeluskunta Iisalmessa”.

Vähän ajan perästä tuotiin liput kuoriin. Niitä oli 3. S.L.U:n, Suomen ja uusi keltanen, mustilla juovilla varustettu lippu. Kaikkiin lippuihin oli sidottu musta harso. [...] Torvisoiton kaikuessa kannettiin ruumiit valkoisissa, asperakukilla koristetuissa arkuissa ullakolta. Kirkon ovelle päästyä herkesi torvisoittokunta soittamasta jolloin uruilla alettiin soittaa surumarssia. Arkut kannettiin käsissä. Kantajina oli [...] yhteensä 12 miestä, etupäässä rintamalla käyneitä.

Kirkko oli koristettu näyttävästi kuusenhavuin ja katajaköynnöksin. Näillä oli vakiintunut merkitys hautajaisrituaalissa, samoin kuin valkoisella värilläkin. Liturgisena värinä valkoinen yhdistyy mm. pyhiin, autuaisiin ja puhtaaseen iloon. Valkoisella oli mustan värin ohella vakiintunut merkitys myös hautajaisten värinä.¹⁷ Tietenkin siitä syntyi myös suora miellelyhtymä valkoisiin joukkoihin. Martta Kettusen aiemmin havaitsema punaisen alttarivaatteen korvaaminen valkoisella oli siten luonteva ja liturgiaan kuuluva toimenpide. Tämä ei kuitenkaan vähennä huomion arvoa, sillä se vihjaa Martan *uskoneen*, että muutoksen takana oli värien sodan kautta saama uusi symbolinen merkitys. Punaisesta väristä oli Iisalmessakin tullut kirousten kohde. Vielä vuotta aiemmin, maaliskuussa 1917, se oli ollut yhteiskunnallisen uudistumisen symbolinen väri. Muuttuneen arvolatauksen paljastaa osuvasti säe J. Salovaaran *Sotalaulusta*, joka julkaistiin Salmettaressa helmikuussa 1918; ”Öiset eljet, ´puna-veljet´, veri-/ hurtat hurjat nuo, Idän veikot,/ mustat peikot, hävityksen kau-/hun tuo”.¹⁸

Myös kirkkoon kannetut liput olivat merkkejä, symboleita vahvassa mielessä. Yksi kolmesta viiristä oli Suomen Lyseoitten Urheilijat-järjestön. Kumpikaan vainajista ei ollut käynyt Iisalmen Keskikoulua, mutta on mahdollista, että he kuuluivat koulun osaston 150 jäsenen joukkoon. Iisalmen osaston oli perustanut keskikoulun rehtori K. R. Castrén, joka ohjasi pääsiäissäunnuntain hautajaisissa vieraat oikeisiin penkkeihin. Kaksi muuta lippua olivat maakuntaväreihin soinnutettu ja upouutena hohtava Iisalmen suojeluskunnan lippu ja maanviljelijä Ville Räisäsen kantama Suomen ”vaakunalippu” (todennäköisesti punakeltainen leijonalippu).

Värien ja lippujen lisäksi myös musiikilla oli merkittävä tehtävä hautajaisissa ja valkoisen Suomen rituaalisessa näytelmässä. Kun Laitisen ja Lappalaisen ruumiit kannettiin kunniavartioston läpi alttarin edustalla olevalla korokkeelle, soitti Iisalmen suojeluskunnan soittokunta tuttua hautajaiskappaletta; Chopinin surumarssia. Tätä kappaletta esitettiin

---

¹⁷ Otavan Iso tietosanakirja 1934, 1315.

¹⁸ SKS. 1918. Ruotsalainen Paavo. 67:179–180. Salmetar 23.2.1918. ”Sotalaulu” (lainaus). Peltonen 2003, 86. Firth 1973, 77–79. Edelman 1985, 11.

usein myös punaisten hautajaisissa.¹⁹ Tämän jälkeen laulettiin virrestä 530 kolme ensimmäistä säkeistöä. Virren toinen säkeistö ei jättänyt kirkkokansaa epäselvyyteen siitä, että vainajat kuuluivat paitsi valkoisten, myös Jumalan joukkoihin. ”He saivat täällä taistella/ sotia ainian surulla vihollisia viekkaita vastaan/ nyt voiton juhlaa viettävät/ ja karitsata kiittävät/ valittuin seurassa”.²⁰ Pastori Leo Gummeruksen suorittaessa alttaripalvelusta lauloi Iisalmen sekakuoro hymniä *Sanctius* ja tämän jälkeen *Nukkuos alla kukkaisen kunnahan*²¹.

Rovasti Noposen puheen jälkeen laskettiin seppeleet. Suojeluskunnan ja sen naisosaston lisäksi kävivät vuorollaan laskemassa seppeleensä myös maalaiskunnan, kaupungin maistraatin ja kaupunginvaltuuston edustajat. Seppeleenlaskijat muistuttivat paikallaolijoita uhrautumisen tärkeydestä. Kauppaneuvos Lauri Kärkkäinen totesi kuolleiden poikien nousseen vapaaehtoisesti oikeutta ja totuutta puolustamaan, vapauttamaan hallitusta, eduskuntaa ja lakia. ”Tätä tehdessään nämä nuorukaiset uhrasivat vapauden alttarille nuoren elämänsä. Ei voi olla enää mitään muuta sen suurempaa uhria.” Toteamus epäilemättä tavoitti monien läsnä olleiden mielialan ja ajatustavan. Uhraukseen ja uhrilahjaan liittyvät kielikuvat toistuvat erilaissa yhteyksissä. Justiina Kettunen kertoi ajatelleensa hautajaisten aikana, että vainajat saivat ”ensimmäisenä verensä vuodattaa isänmaan alttarille ja toinen ajatukseni oli kun arkut ja seppeleet oli niin koreet että jos nuiden Nuorukaisten kuolematon sielu olis Jumalan kirkaassa ja kauniissa Taivaassa...”.²²

Kevään sankarihautajaisten iisalmelaisittain suuret mittasuhteet pyrkivät kuvastelemaan valkoisen väestönosan kiitollisuudenvelkaa taistelussa kaatuneille ja nöyrä kiitollisuus myös tuotiin esiin useissa yhteyksissä. ”Tuntui joskus vähän kadehdittavalta Sinun osasi, vapauden sankari, kun olet uhrannut enempi, kuin koko Sinun tuhatpäinen saattoväkesi, sekä samalla niin kuin hävettäisi, kun nautimme vapauttamme sinun hengelläsi.”, pohti

---

¹⁹ Peltonen 2003, 86. Musiikin merkityksestä hautajaisrituaalissa katso myös Figes & Kolonitskii 1999, 46–48.

²⁰ Suomalainen virsikirja, 464.

²¹ Myöhemmin kuoro lauloi vielä mm. kappaleet *Israelin Jumala*, *Sotarukous*, *Yöhömmä aamu koittaa* ja *Mä kuljen kohti kuolemaa*. Ne kaikki olivat suosittuja esityksiä kevään sankarihautajaisten aikana.

²² Myös Ulla-Maija Peltonen käsittelee teoksessaan Iisalmen hautajaisia ja Kaarlon äidin Justiina Kettusen tunnelmia. Peltonen 2003, 76–79. SKS. 1918. Kettunen Kaarlo. 8: 53–62 (Justiina Kettusen kirje). Uhraus-tematiikka toistui useimmissa sankarivainajia koskevissa kirjoituksissa. ”Kärsivän isänmaasi alttarille uhrasit nuoren henkesi ja vuodatit sydänveresi”. Salmetar 4.4.1918.”Juho Laitisen muistolle”. ”Aatu, me V&U seura ’Wisän’ jäsenet tiedämme sen, että olit valmis uhrautumaan isänmaamme ja toveriemme hyväksi”. Salmetar 16.4.1918. ”Aatu Kauppista muistellessa”.

erään vainajan ystävä velan mittavuutta.²³ Kirkosta ulos kannettavien nuorukaisten kuolemassa nähtiin jotain pyhää.

Tiellä Molerukselle menivät näin: Ensin torvisoittokunta, sitten 2 lippua, sitten osa suojelukuntalaisia kivääreineen [...], sitten 3:s lippu, sitten kunniavahdit kivääreineen, sitten ruumiit hevosissa, sitten sukulaiset ja sitten muu kansa. [...] Lähellä kaupunkia rupesi torvisoitto soittamaan ja soitti aina Moleriukselle asti. Wirransillalla rupesivat ruumiita kantamaan ja kantoivat kantoliinoilla, siitä käsillä hautaan toiset kantajat. Haudalta melkein radalle asti muodostivat kivääriniekkaset kunniakujan. Haudalla lauloi kuoro useita lauluja ja Trast puhui. – Kunnialaukausten kaiuessa laskettiin ruumiit hautaan Armas L:n [yytikäisen] viereen ennen lauluja ja puheita. Torvisoittokunnan soittaessa lähdettiin pois haudalta, jonne sukulaiset jäivät vielä itkemään. Ei koskaan ole ollut Iisalmella niin paljon joukkoa ja hevosia.

Hautajaisvieraat kulkivat kirkosta noin kolmen kilometrin taipaleen Molerusniemelle. Tämä osa seremoniasta oli selvästi valkoisen Suomen voimannäyttö ja isänmaallisuuden demonstraatio. Valtava surusaattue kulki läpi hiljaisen ja suruliputetun kaupungin. Torvisoittokunta soitti surumarssia, suojeluskuntalaisten marssiessa lippujen kanssa ruumisvaunujen edellä. Arkut kannettiin läpi suojeluskuntalaisten muodostaman kunniakujan ja yhteislaukausten kajahdellessa laskettiin kuolleet sankarihaudan lepoon. Vaikka kyseessä oli surujuhla, koettiin sankarihautajaiset myös uuden ajan alkuketkeksi. ”Ensimmäisen kerran me täällä Iisalmessa saamme viettää tämänkaltaista juhlaa, juhlaa oman lipun alla taistelleiden ja kaatuneiden sankarien muistoksi. Mutta nämä meidän kaatuneet vapaustaistelijamme ovat jättäneet meille testamentin, joka velvoittaa meitä, sillä siitä ilmenee, että meidän etsikkoaikamme on tullut” totesi Lauri Kärkkäinen.

Molerusniemen nimi muutettiin myöhemmin ”Sankarniemeksi”. Siitä tuli tästä eteenpäin valkoisen Suomen kartalle vahva fyysinen kiintopiste. Vapaustaistelussa kaatuneet olivat uhranneet itsensä yhteisön ja sen arvojen edestä. Lunastustyö samaistettiin tästä eteenpäin tähän Paloisvirtaan työntyvään pieneen niemeen ja sinne myöhemmin pystytettyihin symboleihin. ”Paikka jossa suuren rakkauden sankarit lepäävät, on pyhä paikka. Siksi olemme tämän paikan hartain mielin ja juhlamenoin siunanneet, siksi se saa vastakin tulevien sukupolvien rinnassa nousemaan hiljaisen rukouksen ja kiitoksen. Vaalikaamme tätä paikkaa, kantakaamme tänne kauneimmat kukkasemme ja kauneimmat ajatuksemme.”

---

²³ Salmetar 23.4.1918. ”Aatu Kauppista saattamassa”.

pyysi keskikoulun opettaja V. K. Trast²⁴ sankarihaudalla ja päätti puheensa vetoomukseen. ”Kiitos jaloille sankaripojillemme! Orjan jalka älköön koskaan polkeko vapaussankarien hautaa. Suomen kansa vaalii sitä pyhäkkönään.”²⁵

Iisalmessa pidettiin yhteensä puolenkymmentä sankarihautajaistilaisuutta ja niiden kaikkien kulku vastasi tarkkaan tässä kuvattua kaavaa. Rituaalin kaavamaisuus, eleiden ja liikkeiden toisto vahvisti uskoa pyhänä pidettyyn asiaan, mutta mikä vielä tärkeämpää, ne kiinnittivät yksilöt ryhmään. Itse asiassa rituaalin kohde – uhrikuolema – oli valkoisen yhteisön itsensä symbolinen ilmaus.²⁶ Kaarlo Kettusen serkku Tekla Säisä Haajaisten kylältä kirjoitti hänelle ja totesi; ”Ei mennyt toteen punaisten puheet, että kaatuneiden suojeluskuntalaisten ruumiit viedään salaa hautaan kuin koiran ruumiit”²⁷. Suuret hautajaisseremoniat lujittavat valkoisten uskoa, mutta samalla niiden avulla osoitettiin valkoisten valta ja voima yhteisössä vielä mahdollisesti oleville toisinajattelijoille.

Vuoden 1918 sodan kokonaiskulussa kuvaamani tapahtuma ei ollut ratkaiseva, mutta paikallisyhteisön elämässä sillä oli suuri ja pitkäkestoinen merkitys. Poliittisia rituaaleja tutkinut David Kertzer väittää, että juuri hautajaisten tapaiset rituaalit tavoittavat ihmisen koko persoonallisuuden, sillä yksilöt ilmaisevat niissä riippuvuutensa yhteisöstä.²⁸ Olen edellä tuonut esiin joitakin henkilöitä, järjestöjä ja instituutiota, joiden katson keskeisesti vaikuttaneen voittajien kollektiivisen identiteetin syntyyn. Yhdistävä tekijä heille oli usko siihen, että Sankarniemen poveen lasketuilla uhreilla täytyi olla pysyvä merkitys yhteisön elämässä.

Tutkimuskohde, aikaisempi tutkimus ja lähteet

Valkoisen väen yhteisöllisyys –sen ehdot ja muodot – on tämän tutkimuksen kohde. Käsitteisenä mukaan tämä vuoden 1918 sodan voittajien identiteetti perustui jaetuille mentaalisisille ja ideologisille elementeille, symboleille ja rituaaliselle toiminnalle. Käytän tästä henkisestä ja toiminnallisesta konstruktiosta kokoavaa käsitettä *valkoinen Suomi*. Se

---

²⁴ V. K. Trast oli Iisalmen sivistysseuran itseoikeutettu edustaja. Hän mm. käänsi (1921) suomeksi puolalaisten kansalliseepoksen; Adam Mickiewiczin ”Pan Tadeuszin”.

²⁵ Salmetar 4.4.1918 ”Vapaussankarien hautajaisjuhlallisuudet”(lainaukset). Sankarnimeen pyhänä paikkana viitattiin toistuvasti. ”Jätimme sinut Sankarniemen pyhättöön”. Salmetar 23.4.1918. ”Aatu Kauppista saattamassa”.

²⁶ Durkheim 1980, 208–209. Ilmonen 1991, 23–24.

²⁷ SKS. 1918. Kettunen Kaarlo. 8:24.

²⁸ Kertzer 1988, 99–101.

oli paitsi kollektiivinen identiteetti, myös yhteisössä vaikuttava valta-asetelma, jonka avulla voittajat pyrkivät säilyttämään kansalaissodan synnyttämän tilanteen yhteiskunnassa.

Valkoinen Suomi oli siis samanaikaisesti väylä identifioitua vuoden 1918 voittoon ja pyrkimystä säilyttää saavutetut yhteiskunnalliset asemat. Valkoisten identiteetti rakentui vuoden 1918 uhrauksen pohjalle ja sitä tiivistivät jaetut normit, pelot ja toiveet. Sen merkiksi ja vahvistukseksi luotiin yhteisten symbolien ja rituaalien järjestelmä. Vallankäytöksi järjestelmä muuttui, kun sen sisällöt ja muodot pyrittiin muuttamaan koko yhteisöä ohjaavaksi normistoksi. Valtapyrkimysten jäsentäjiä olivat ennen kaikkea kansalaisyhteiskunnan uudet toimijat, Suojeluskunta ja Lotta Svärd. Niitä tukivat paikallisyhteisön konventionaaliset instituutiot ja järjestöt, joiden avulla valkoiset hallitsivat kulttuuria, koulutusta, uskonnollista elämää ja pääosaa vapaan kansalaistoiminnan kentästä. Edelleen pyrin osoittamaan, että valkoinen yhteisö oli jakaantunut erilaisiin ryhmiin, joilla oli erilaisia, osin ristiriitaisiakin tavoitteita. Pohjimmiltaan tutkimuksessa on kyse ihmisten kollektiivisuudesta ja sen käytöstä vallan välineenä.

Keskityn tarkastelussani vuosiin 1918–1929. Sota tarjoaa luonnollisen alkupisteen ja ajallisen takarajan määrittelee tuolloin valkoisen yhteisön äärioikeistolaisen fraktion aloittama antiparlamentaarinen liikehdintä. Katson sen hajottaneen voittajien kollektiivisuutta ja valkoisen väestön siirtyneen liikehdinnän kautta valta-asemiensa varjeluissa repressiiviseen, pakottavaan suuntaan niin Iisalmessa, kuin yleisellä valtakunnallisella tasollakin. Aikakautena 1920-luku on nähty seuraajansa väriltömämpänä, ikään kuin hengähdysvetkenä ennen uusia suuria mullistuksia.²⁹ Sodan jälkeinen vuosikymmen voidaan hahmottaa itsenäisenä periodina, jolloin yhteiskunnassa pyrittiin peittämään kansalaissodan aiheuttamia traumoja ja ratkaisemaan itsenäistymisen synnyttämiä haasteita. Näen sen myös kohdeyhteisössäni ajanjaksona, jonka aikana vallitsi omaleimainen poliittinen ja kulttuurisen ilmasto.³⁰

---

²⁹ Vesa Vares on todennut esimerkiksi Lapuan liikettä tarkasteltavan usein ”1930-luvun lähtölaukauksena”, eikä tuloksena aiemmasta historiasta. Vares 1991, 5, 104.

³⁰ Karl-Werner Brandt näkee *Zeitgeistin* aikakautta hallitsevien ”maailmankuvien, ajatusten ja tunteiden, pelkojen ja toiveiden, uskomusten ja utopioiden, kriisin tai turvallisuuden tunteen, pessimismin ja optimismin” asetelmana. Nämä yhdessä luovat kulttuurisen mahdollisuusrakenteen. Brandt 1990, 25, 28.

Tutkin työssäni Iisalmen kaupungin ja maalaiskunnan muodostamaa aluetta. Tutkimukseni keskiössä on kaupunki, jonka rinnalla laaja maalaiskunta kulkee työssäni ikään kuin vertailukohtana ja viitekehyksenä. Käsitän tämän paikallisyhteisön melko väljänä abstraktiona. Tähän on perustelunsa, sillä näiden kahden erilaisen alueen asuttajat käsittivät kaupungin ja maalaiskunnan milloin toisistaan suuresti poikkeaviksi elämämpiireiksi, milloin taas yhdeksi ”Iisalmeksi”. Kaupunki linkittyi maaseutuun lukemattomien suhdeverkkojen kautta, joille hallinnollinen raja ei merkinnyt mitään. Toisaalta näiden kahden alueen välillä oli olemassa myös mentaalinen rajalinja. Maalaiset eksplikoivat itsensä monella tavalla kaupunkilaisista poikkeavaksi väestöksi ja päinvastoin. Nämä identifikaatiot tuovat tutkimukseeni yhden lisäjännitteen.

Miksi tutkimuskohteena on paikallisyhteisö? Ensimmäiseksi pyrin tuomaan tutkimukseni lähelle arkielämän tasoa. Keskeisinä pidettyjen vaikuttajien ja eliittiryhmien kuvaamisen sijasta kiinnostukseni kohde on paikallinen toiminta, johon välittyy ”tavallisten” ihmisten kokemusmaailmaa ja heidän tapojaan osallistua sosiaalisen ympäristönsä määrittelyyn politiikan ja kulttuurin kautta. Iisalmelaisten tarkastelu saattaa kertoa suomalaisen yhteiskunnan sisäisistä rajalinjoista ja niiden vaikutuksista paljon. Yhteisön pienehkö koko ja tietynlainen perifeerisyys luovat oivallisen mahdollisuuden tehdä tarkkoja havaintoja ja tulkintoja erilaisista toimijoista ja näiden välisistä suhteista. Huittislaisen yhteisön modernisaatiokehitystä kuvannut Risto Alapuro tiivistää yhteen paikkakuntaan pitäytymisen arvon. ”Vain suppealla alueella käy päinsä selvittää sitä, miten ihmiset konkreettisesti liittyvät yhteen, määrittelevät oman ryhmänsä ja sen suhteet muihin ryhmiin.”³¹

Sopivan kokonsa ja kaupunki-maaseutudikotomian lisäksi iisalmelaisen paikallisyhteisön suhde vuoteen 1918 oli sopivan etäinen. Iisalmi oli valkoisen armeijan tukialue, mutta taisteluita siellä ei käyty ja myös osapuolten välinen terrori oli maltillisempaa kuin etelämpänä Suomessa. En halunnut tutkia yhteisöä, jonka ilmapiiriä väkivallan muisto

---

³¹ Alapuro 1995, 14. Toinen esimerkki onnistuneesta, tosin varsin erityyppisestä, lähestymisestä menneisyyteen paikallisyhteisön kautta on Heikki Ylikankaan *Tie Tampereelle*. Ylikangas marssittaa kaupungin läpi hyökkäävän valkoisen armeijan lisäksi vuoden 1918 sodan arjen klinisten tilastojen, rintamalinjojen ja joukkojen siirtojen sijaan. Ylikangas 1993. Paikallisten reunaehtoisten vaikutusta poliittiseen mobilisaatioon on tutkinut myös Dennis Rundt vertailevassa tutkimuksessaan, joka etsi Munsalan vasemmistoliikkeen erityispiirteitä. Rundt 1992. Paikalliseksi rajatun aiheen tutkimisesta katso myös Renvall 1983, erityisesti 266–267.

leimallisesti hallitsi pitkään kriisin jälkeen.³² Taustalla on ajatus siitä, että pakottamisen sijasta voittajat pyrkivät taivuttelemaan koko yhteisön sodan lopputuloksen taakse pikemminkin suostuttelun ja kulttuurisen indoktrinaation kuin pakottamisen kautta. Iisalmessakin yhteisön voi katsoa jakaantuneen kahtia vuoden 1918 jälkeen, mutta välit valkoisten ja työväenliikkeen ympärille ryhmittyneen punaisen leirin välillä eivät olleet niin pahoin tulehtuneet kuin monella muulla paikkakunnalla. Erilaisia poliittisia aatesuuntia edustaneet iisalmelaiset pystyivät konfliktin jälkeen elämään yhdessä ja jopa asettumaan vastapelureidensa asemaan toimiessaan kunnallisdemokratian kentällä.

Tutkimukseni keskiössä ovat Iisalmen alueella toimineet vuoden 1918 sodassa (tai sen jälkeen) valkoisiin identifioituneet ihmiset ja ryhmät. Käytän heistä määritettä valkoiset tai valkoinen yhteisö. Kollektiivisuuden pohjana oli yksilöiden käsitys itsestään jonkin ryhmän jäsenenä, käsitys ”meistä”. Yksi tapa rakentaa positiivista minäkuva on ryhmäidentifikaatio, jossa yksilö kategorisoi itsensä ryhmän jäseneksi. Tällöin hän siirtää ryhmään liittämääns hyviä ominaisuuksia osaksi minäkuvaansa. Tämä mekaniikka on yksinkertainen; valkoisia sotureita oikeamielisinä ja sankarillisina pitävä koulupoika saattoi valkoisiin identifioitumalla tuntee kuuluvansa yhteisöön, joka omisti nämä ominaisuudet. Ryhmä oli tällöin osa yksilöä, samalla tavalla kuin yksilöt muodostavat ryhmän. Tutkimani ryhmän jäsenten oli täytettävä kaksi sosiaalisen identifikaation ehtoa; heidän täytyi pitää itseään valkoisina ja iisalmelaisina.³³

Yhteisömäärittelyn problematiikka pohtinut Heikki Lehtonen on erotellut kaksi yhteisyyden kehitysprosessia. Yhteisö voi syntyä yhteenkuuluvuudentunteen tuloksena kehittyvästä symbolisesta yhteisyydestä tai ryhmäidentiteetin voi synnyttää konkreettinen toiminta. Nämä kaksi kehityssuuntaa –symbolinen yhteys ja vuorovaikutus – käsittääkseni vahvistivat sodan voittajien yhteisöllisyyden perustaa.³⁴ Olen rajannut tutkimani valkoisen yhteisön yhdelle alueelle ja tällä abstraktiolla tehdään tietenkin väkivaltaa todellisuudelle. On oleellista tiedostaa, että valkoiseen yhteisöön kuulumisen ylitti alueelliset rajat. Kaikki ”valkoiset” iisalmelaiset eivät tunteneet toisiaan tai tienneet toistensa olemassaolosta. Vastaavasti heillä oli kontakteja toisiin valkoisiin myös yli määrittelemäni

---

³² Tällaisista yhteisöistä katso esim. Itkonen 2000, Rislakki 1995 ja Tikka & Arponen 1999. Ilman veritekoja Iisalmessa ei vuotta 1918 ohitettu. Vangituista punaisista ammuttiin viisi, joista kaksi oli paikallista. Eerola 1996, 38.

³³ Sosiaalisesta identifikaatiosta Hogg & Abrams 1988, erityisesti 19–29, 172–175, 209.

³⁴ Lehtonen 1990, 23–24.

paikallisyhteisön rajan. Karikatyyrimäisesti voidaan sanoa, että työssäni valkoinen yhteisö viittaa tietyille alueelle sijoittuneiden, valkoiseen ryhmään yhteenkuuluvuuden tunteita ja muuta symbolista yhteisyyttä kokevien ihmisten sosiaalisen vuorovaikutuksen järjestelmään.³⁵ Sota ei näiden ihmisten näkökulmasta loppunut ylipäällikkö Mannerheimin johtamaan voitonparaatiin toukokuussa 1918, vaan sen ”perinnön” oli ohjattava yhteiskunnallista päätöksentekoa ja rakennettava tulevien sukupolvien maailmankuvaa.

Yhteisön toinen polarisaatiopiste eli työväenliike tulee jäämään työssäni enemmän taustakehyksen rooliin. Sen asemaa ja toimenpiteitä tarkastelen ensisijassa eräänlaisena kontekstina, johon valkoisen väestön toimenpiteet heijastuvat. Tämä ei tarkoita sitä, että eikö työväenliikkeellä olisi ollut itsenäistä ja omista positioista nousevaa roolia lisäalassa. En kuitenkaan halunnut rakentaa työstäni vertailevaa tutkimusta näiden kahden paikallisyhteisössä toimivan ryhmän varaan. Työväenliike edustaa työssäni ennen muuta vuoden 1918 sodan hävinnyttä osapuolta, joka joutuu tappionsa seurauksena kokemaan erilaisia rajoituksia ja paineita sotaa seuranneella vuosikymmenellä. Näin työväenliikkeestä ja siinä toimivasta työväestöstä välittyvä kuva jää pakosta melko yksiulotteiseksi. Todellisuudessa työväenliikkeen organisaatioiden toiminta oli aktiivista, eikä se tyytynyt pelkästään reagoitsijan rooliin suhteessaan valkoiseen väestöön, vaikka sitä ei kunnallisdemokratian ulkopuolella voinut pitää tasavertaisena toimijana. Oman tutkimustehtäväni kannalta on merkitsevää hahmottaa niitä tapoja, joilla valkoisen väestön toimenpiteet mahdollisesti vaikuttivat sodassa punaiselle puolelle asettuneiden elämään ja heitä edustaneen työväenliikkeen toimintaan. Se kertoo meille paljon kansalaissodan voittajien suhteesta hävinneisiin.

Millaisena konfliktin jälkeinen suomalainen yhteiskunta välittyy aikaisemman tutkimuksen kautta? Tutkiessaan Akateemisen Karjalaseuran (1973) järjestäytymiskehitystä Alapuro totesi hallitsevien ryhmien olleen kansalaissodan jälkeen yhtenäisempiä kuin yleensä oli laita vallankumousyrityksen jälkeen. Yhtenä esimerkkinä hän pitää suojeluskunnan roolia kaikkien porvarien yhteisenä organisaationa. ”Suomessa oli maailmansotien välisenä aikana vahva ja samalla kertaa myös poikkeuksellisen *yhtenäinen* nationalistinen kulttuuri

---

³⁵ Lehtonen 1990, 17–20. Vertaa Renvall 1983, 263–264. Rajaukseni on olennaisesti laajempi kuin esimerkiksi Juha Siltalan (katso esim. Siltala 1985, 34–35), jonka valkoisen Suomen-konstruktiossa nimenomaan äärioikeisto on dynaaminen osa ja aktivistit ja sotasukupolven keskeiset vaikuttajat sen kova ydin.

– ehjempi porvarillinen hegemonia kuin useimmissa muissa kapinoita kokeneissa maissa”.³⁶ Sota muutti maailmankuvia ja muokkasi kansalaisten identiteettiä. Pohtiessaan modernin kansallisvaltion syntyä Pertti Haapala nimeää nationalismin ”kansalaisuskonnoksi”³⁷, jonka varassa ihmiset kiinnittyivät moderniin valtioon. Itsenäistyneen tasavallan hän näkee entistä nationalistisempänä, mutta ajattelutapaa leimasi toisaalta pyrkimys pragmaattisuuteen, poiskääntyminen ideologiasta ja uskonnosta. Poliittiset ääriliikkeet kuuluivat anti-moderniin, menneeseen maailmaan.³⁸

Yhtä tällaista, kommunistista liikettä, tutkinut Tauno Saarela rajaa uuden valtion peruspilareiksi isänmaallisuuden, talonpoikaiset arvot, uskonnollisuuden ja sotilaallisuuden. Ne olivat luonteeltaan enemmän imperatiiveja kuin suosituksia ja normiston ulkopuolelle asettuneille ei osoitettu ymmärtämystä. Tulkinta vapaussodasta oli hänen mukaansa keskeinen elementti porvarillisten ryhmien ajattelussa. ”Kun vapaussotatulkinnasta tuli tärkeä osa suomalaisen yhteiskunnan aatemaailmaa, sodan voittajat pyrkivät estämään toisenlaisten tulkintojen esilletulon ja rankaisemaan niiden esittäjiä. Samalla he estivät häviäjien mahdollisuuden pohtia tappiotaan muuten kuin omassa joukossaan – ja juurruttivat kiistan suomalaisen yhteiskuntaan”.³⁹

Kommunistinen liike sijoitettiin kansalaissodan voittajien toimesta kategoriaan; suomalaiselle yhteiskuntamallille vieraat ja kansallisille olemassaololle vaaralliset ilmiöt. Poliittisessa oikeistossa vallinneen alkuinnostuksen jälkeen saman kohtalon kokivat Lapuan liike ja IKL, jotka alkoivat terävöittää porvarienvapausotatulkintaa ja käyttää sitä oman ohjelmallisuutensa pohjana.⁴⁰ Suomalaisen yhteiskunnan syvä pohjavirta ei voinut sulattaa idealistisia tai autoritaarisia – näkökulma riippuu aina tarkastelijasta – liikkeitä, vaan se ohjasi ne kansallisen tulkintakehyksen ulkopuolelle.

---

³⁶ Alapuro 1973, 174. Kursivointi R.A.

³⁷ Käsite on perua Ernest Gellneriltä ja Eric Hobsbawmilta. Suomen kielessä nationalismi-termillä on jossain määrin pejoratiivinen sävy. Käytän tässä työssä sitä Hobsbawmin tapaan, joka erottelee valtion ja johtavien ryhmien legitimitettä lisäävän ”kansalaisuskonnon” siitä kansalliskiihkosta, joka on tyypillistä esim. äärioikeistolaisille liikkeille. Hobsbawm 1994b, 159.

³⁸ Haapala 1997, 251.

³⁹ Saarela 1996, 15, 22–23, 362 (lainaus). Maailmankuvaa vahvisti Saarelan mukaan lehdistö- ja yhdistyskontrolli, vapaussotakirjallisuus, muistojuhlat, sanomalehtien ja koulun indoktrinaatio ja kansan suussa kiertäneet kauhutarinat. Kommunismin osa oli asettaa kyseenalaiseksi tämä maailmankuva kamppailemalla foorumeista, konkreettisista eduista ja identiteettiä rakentavista symboleista. Työväenliikkeen roolista työväestön mentaliteetin muotoilijana ennen vuoden 1918 sotaa on esittänyt oman tulkintansa Ehrnrooth (1992). Muistiperinteen, folkloren ja symbolien merkityksestä työväestön kollektiiviselle identiteetille katso Peltonen 1996 ja 2003.

⁴⁰ Siltala 1985, etenkin 494–495.

Vuoden 1918 sota oli useimmille aikalaisille shokki. Snellmanista lähtien tiivistetyn kansallisen ja yhteiskunnallisen integraation nopea romahdus heijastui voittajien eriaisteisessa *Gemeinschaft*-solidaarisuuden⁴¹ vaatimuksessa. Pauli Kettunen tutki väitöskirjassaan työväestön identiteettiä ja sosiaalista kollektiivisuutta 1920-luvulla. Valkoisten yhteisöllisyys rakentui Kettusen mukaan repression ja ideologian keinoin ja työväen reaktio sitä vastaan oli usein eristäytyminen joko yksilö- tai yhteisötasolla.⁴² Hän näkee mielestäni aivan oikein, että vuoden 1918 kokemuksesta nousut uudenlainen yhteisöllisyyden ihanne rakentui paitsi paikallisyhteisöjen, myös koko yhteiskunnan sisäiseen toimintalogiikkaan.

Maaseudun paikallinen yhteisöllisyys yleistettiin kansakunnalliseksi, samalla kun kansakunnan integraatio pyrittiin toteuttamaan maaseudun yhteisöllisyyden ja sen organisoitumismuotojen, kunnan, seurakunnan, suojeluskunnan, osuuskunnan, pohjalle. Työn alistukseen liittynyttä kollektiivista kokemus- ja intressiperustaa hajotettiin, ja tätä kollektiivisuutta vastaan, sitä korvaamaan, asetettiin sen kaltainen yhteisöllisyys, joka sai ilmauksena pienviljelijän, kansakoulunopettajan ja apteekkarin yhteenkuuluvuudessa suojeluskunnan harjoituksissa. Suojeluskuntatalo ja työväentalo esineellistävät kahdenlaisen yhteisöllisen kollektiivisuuden ristiriitaa ja tuon ristiriidan kantamaa vuoden 1918 perintöä.⁴³

Valkoisen yhteisön tutkimus on usein rajoittunut (sinänsä laadukkaisiin) organisaatio- ja liiketutkimuksiin, joiden kohteena ovat olleet pikemminkin ääri-ilmiöt kuin tavanomainen, näennäisen epädramaattinen arjen taso.⁴⁴ Sodan muuttamaa poliittista kenttää ja yhteiskunnallisia asetelmia on tutkittu runsaasti, mutta paikallistason poliittisuus on jäänyt usein paikallishistorioiden alueeksi. Poikkeuksena voidaan mainita Risto Alapuron *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933*, joka nivoo yhteen erilaisten yhteiskunnallisten ryhmien strategiat modernisaatiokehityksen nopeassa murrosvaiheessa. Alapuron tapa tarkastella poliittisen ja sosiaalisen kentän uudelleen muotoutumista on viitoittanut omaa työtäni. Työni taustakontekstina ei rullaa 1920-luvun perinteinen poliittinen kaanon

---

⁴¹ Alapuro (1973) ja Pauli Kettunen (1986) tukeutuvat Ferdinand Tönniesin klassiseen *Gemeinschaft/* *Gesellschaft*- jaotteluun. Tässä sosiologisessa jaottelussa *Gemeinschaft*ia voidaan luonnehtia traditionaalisen maailman primitiivisen ja luonnollisen ihmisen yhteisöllisyytenä. *Gesellschaft* taas on tässä dualismissa sen vastinpari; modernin maailman mekaaninen ja keinotekoinen vastine, josta yhdistys on kuvaava esimerkki. Katso myös Lehtonen 1990, 21–22.

⁴² Kettunen 1986, erityisesti 155–156.

⁴³ Kettunen 1986, 249–250.

⁴⁴ Näkemyksiä sotienvälisen oikeiston mentaliteeteista ja kollektiivisuudesta ovat esittäneet mm. Alapuro 1973, Klinge 1983, Nygård 1982, Rintala 1962 ja Siltala 1985. Poikkeuksena ääri- tai ylätasoon poliittisiin toimijoihin keskittyneessä linjassa voidaan pitää filosofi Oiva Ketosen *Kansakunta murroksessa* teosta (1983), joka pyrkii purkamaan sodan taustalla olevia henkisiä rakenteita ja voittajien mentaliteettia.

länsimaisen parlamentaarisuuden vakiintumisineen ja puoluekamppailuineen. Paikallisyhteisöön heijastuu kiistämättömästi yleinen poliittinen, yhteiskunnallinen ja taloudellinen tilanne. Se ei ole aikakaudestaan tai ympäristöstään erillinen saareke. Kuitenkin koen oleellisempaan kuvata Iisalmen tilanteen nimenomaan sen omien lähtökohtien kautta, kertomuksena sodan vaikutuksesta erään yhteisön elämään.

Työni empiiristä kehikkoa muodostaa varsin monimuotoinen primääriaineisto. Tutkimuskohteena oleva noin 15 000 ihmisen yhteisö on tuottanut vuosikymmenen aikana niin runsaan määrän erilaista aineistoa, että olisi mahdotonta kahlata läpi kaikkea saatavilla olevaa arkistoinesta. Olen siis joutunut aineistoa kootessani tekemään varsin tiukkoja rajauksia. Koska tutkin vuoden 1918 sodan seurauksena syntynyttä yhteisöllisyyttä, olen pyrkinyt kokoamaan yhteisön elämästä ennen kaikkea konfliktiin tai sen ”aktiiviseen” unohtamiseen viittaavaa aineistoa. Helppointa tällaista materiaalia on ollut löytää niiltä elämänalueilta, joissa valkoisen Suomen konstruktioita perusteltiin omalle kannattajakunnalle (lähinnä Suojeluskunta ja Lotta Svärd).

Toisaalta olen pyrkinyt etsimään määrittelyjä sieltä, missä oli mahdollisuus myös vastakkainasetteluihin (sanomalehdistö ja kunnallinen demokratia). Tarkoitukseni ei ole ollut vyöryttää esiin mahdollisimman massiivista lähdeapparaattia, vaan löytää valideja menneisyyden jälkiä suhteessa niihin kysymyksiin, joita asetan iisalmelaisten yhteisöllisyydelle.⁴⁵ Vaarana tässä tarkastelutavassa on tutkimani ”valkoisen Suomen” vaikutuksen nostaminen liian merkitsevään asemaan suhteessa paikallisyhteisön muihin kollektiivisuuden muotoihin. En pidä tätä kuitenkaan ylipääsemättömänä ongelmana, koska ensisijainen tarkoitus ei ole osoittaa konstruktion vaikutusta paikallisyhteisössä, vaan analysoida valkoisen yhteisön kollektiivisuuden ehtoja ja muotoja.

Olen käynyt läpi paikallisen sanomalehden *Salmettaren* vuosikerrat 1917–1929 ja valikoivasti myös vuosilta 1904–1917 etsien valkoiseen yhteisöön ja sen muotoutumiseen liittyvät määrittelyt ja viittaukset. Lehdellä on tutkimuksessani kaksijakoinen rooli, sillä tiedotusväylänä ja moraalisaätelijänä se oli samalla yksi valkoisen Suomen tärkeimmistä toimijoista ja toisaalta tärkein lähdekokonaisuus. Lehti tuki valkoisen Suomen konstruktion rakentumisesta toimittajiensa kirjoittelun kautta ja uutisoimalla muiden valkoisten

---

⁴⁵ Kalela 2000, 169.

toimijoiden toiminnasta positiiviseen sävyyn. Toisaalta lehti oli kuitenkin myös paikallisyhteisössä vallitsevien erilaisten maailmankuvien ja intentioiden julkinen kohtauspaikka, jonka avulla voidaan jäljittää ristiriitoja ja niiden syitä. Vastakkainasettelujen havaitsemista edesauttaa vuonna 1925 toimintansa aloittanut *Iisalmen Sanomat*, joka kyseenalaisti Salmettaren oikeuden julkisen sanan monopoliin ja politisoi porvarillisen väestönosan kollektiivisuuden ehtoja.

Paikallislehdistö näki itsensä puolueettomana ja jopa politiikan ulkopuolisena instituutiona⁴⁶. Etenkin paikkakunnilla, jossa oli kilpailevaa lehdistöä, poliittisuus on kuitenkin helposti havaittavissa. Se esiintyy usein peitetyssä muodossa, mutta kun yhteisön ilmapiiri on tarpeeksi jännittynyt, on kansakoulun höyläpenkkien kiinnityskin poliittinen kysymys, kuten Jorma Saraman on Jämsän kohdalla osoittanut⁴⁷. Paikallislehdistössä poliittisuus ei aina ollut puoluepoliittisuuden nimikyltin alla, mutta yhtä kaikki se edustaa yksilöiden ja ryhmien poliittisia intressejä ja näiden välisiä kamppailuja. En ole lehtiä tarkastellessani pyrkinyt sisällönerittelyyn. On toki merkityksellistä, esitetäänkö joku asia pääkirjoituksessa, ilmoituksessa vai mielipidepalstalla, mutta oleellisinta kuitenkin on se, että se saa palstatilaa lehdessä. Käyttämäni lehtimateriaali on edustaa pääosin pääkirjoituksia ja laajoja artikkeleita. Niiden voi katsoa edustaneen kyseisen lehden ja sen taustavoimien yleistä linjaa julkaisuajankohtana.

Toinen merkittävä lähdekokonaisuus on valkoisten keskeisten järjestöjen – suojeluskunnan ja Lotta Svärdin – tuottama runsas materiaali. Aineisto luo kuvan organisaatiosta, joka oli samanaikaisesti aidossa mielessä kansalaisjärjestö ja oman valtiokäsityksensä läpi saaneen kansanosan aseellinen turvajoukko. Suojelukunta ja Lotta Svärd ovat kiitollinen tutkimuskohde, sillä niiden voi katsoa omanneen suoran viittaussuhteen vuoden 1918 sotaan. Ne olivat julkilausutusti sodan perinnön kantajia ja sen muiston vartijoita. Järjestöt synnyttivät symboleita ja rituaaleja, toimien sotilaallisten traditioiden ja myyttien suodattajina. Niiden piirissä myös muokattiin uudenlaisen kansalaisen kuvaa, valkoisen Suomen kansalaista.

---

⁴⁶ Aalto 1985, 99–100. Eeva-Liisa Aalto tähdentää, että puolueettomuus tarkoitti sotien välillä puoluepoliittista sitoutumattomuutta, johon kuului porvarillista yhteiskuntaa säilyttävä luonne.

⁴⁷ Saraman 2003, 155.

Kolmas aineistoryhmä on heterogeenisempi ja vaikeammin rajattavissa. Se käsittää kaupungin ja maalaiskunnan kunnallisten toimielimien, seurakunnan ja erilaisten yhdistysten arkistoista saadun lähdeaineiston. Keskeisimpiä näistä ovat kaupungin ja maalaiskunnan valtuustokokousten pöytäkirjat ajanjaksolta. Ne paljastavat välähdyksittäin kuvaa siitä, miten valkoiset perustelevat toimintaansa ja kohtaavat kunnallisen demokratian kentällä polarisoituneen paikallisyhteisön toisen navan – työväenliikkeen. Myös työväestö rakentaa omaa yhteisöllisyyttään ja kahtiajakautuneen yhteisön kulttuurisien projektien kautta vuoden 1918 sotaa representoidaan, puretaan ja käsitellään. Olen käyttänyt myös eri arkistojen muistitietomateriaalia ja haastatteluja, joiden avulla pyrin vahvistamaan arkielämän tason välittymistä. Uskon pystyväni käsittelemään tätä monitasoista lähdemateriaalia esittämällä sille tarpeeksi formuloituja kysymyksiä.⁴⁸

Kysymykset, keskeiset käsitteet ja metodi

Tutkimukseni pääkysymys on, **mikä oli valkoinen Suomi?** Iisalmelaisessa elämänmenossa käsite ”valkoinen Suomi” vilahtelee erilaisissa yhteyksissä, mutta tavallisesti sillä tarkoitetaan voittajien välistä sidettä tai tavoiteltua yhteiskunnallista ideaalia. Työssäni käytän sitä ennen kaikkea kokoavana käsitteenä, metodologisena työvälineenä, jonka avulla kokoan yhteen valkoisen yhteisön kollektiivisuuden ehdot ja muodot. Metodologisena käsitteenä se on samalla tavalla moniulotteinen kuin vaikkapa ”valtio” tai ”politiikka”.⁴⁹ Kuten jo aiemmin totesin, näen konstruktiossa, joka kokosi valkoisen yhteisöllisyyden, kaksi erillistä tasoa. Valkoinen yhteisö koko Suomen mittakaavassa on tyyppiesimerkki symbolisesta yhteydestä, jossa yhteenkuuluvuudentunne oli tärkein ryhmäidentiteetin synnyttäjä. Valkoista yhteisöä Iisalmessa sitoivat yhteen samat symbolisen yhteisyyden siteet, mutta yhteisöllisyyden ylläpitämiselle oli yhtä tärkeitä kollektiivinen toiminta, sillä tulkitsen yhteisön nimenomaan jonkinasteiseen vuorovaikutukseen perustuvaksi.

Ihmisten välinen kollektiivisuus esiintyy jaettuina uskomuksina ja tunteina. Sen pohjalla voivat olla subjektiiviset kokemukset, kuten tunne aseveljeydestä. Tarpeeksi yleisellä tasolla liikuttaessa yhteisyyden sisältö voi olla aate tai symboli. Yhteisyyden alkuperä voi

---

⁴⁸ Kalela 2000, erityisesti 92.

⁴⁹ Lähestymistapani ei ole suoranaisesti käsitehistoriallinen. Pikemminkin voisi sanoa, että pyrin muotoilemaan käsitettä. ”Käsitehistoria ei tyhjenny metodilueteloksi, koska se ei ensisijaisesti kuvaa metodia, vaan pikemminkin asennetta, temperamenttia tai kysymisen tapaa”. Käsitteet liikkeessä 2003, 9 (lainaus)–13. Katso myös Palonen 1987.

olla kulttuurinen, yksilöiden välisessä vuorovaikutuksessa ja käytännöissä syntynyt, tai se voi olla alkuperältään ideologista, ideologisten koneistojen uusintamaa. Valkoisen väestön keskeinen kollektiivisuuden lähde – nationalismi – on malliesimerkki ideologisesta yhteisyydestä. Valkoinen Suomi oli nationalististen tunteiden kohtauspaikka. Konstruktiio eli samalla tavalla kuin kaikki ideologian muovaamat luomukset – kannattajiensa uskon varassa. Benedict Anderson on puhunut kuvitelluista yhteisöistä (imagined communities). Vaikka valkoiset eivät voineet edes Iisalmen kokoisessa paikallisyhteisössä tuntea toisiaan, he olivat silti valmiit puolustamaan kuvittelemaansa yhteisöä, jopa kuolemaan asti. Tämä kertoo kollektiivisuuden voimasta. Itse asiassa valkoiset puhuivat tällöin isänmaasta, mutta vaikka nationalistisessa diskurssissa⁵⁰ jätettiin tällöin pois epiteetti *valkoinen*, voittajat rajasivat mielessään isänmaan rajan sisäpuolelle vain ne, jotka hyväksyivät vuoden 1918 sodan olleen kansallisen ylösnousemuksen viimeinen tulikoe ja lopullinen ehto.⁵¹

Valkoisten voitto oli saavutettu pakkokeinoin. Symbolien avulla voittajat jalostivat vuoden 1918 tilanteen kulttuuriseksi projektiksi, jonka kautta sodan lopputuloksen oikeutusta levitettiin yhteisöön. Symbolinen on tutkimuksessa käsitetty monella tapaa ja eräät tutkijat käsittävät kaikki merkit symboleiksi. Kyösti Pekonen tiivistää, että symbolisessa todellisuutta edustetaan ja esitetään tulkiten ja selitetään arvottaen. Kyky symbolisoida on siis kykyä luoda merkityksiä. Hahmotan Pekosen tapaan varsinaisiksi symboleiksi vasta yhteiskunnallisesti tuotetut merkit (esineet, henkilöt, termit, ilmaisut, kuvat, tapahtumat tms.). Tässä määrittelyssä korostuu yhteiskunnan, kulttuurin ja ideologian ensiarvoisuus merkin synnyssä. Tällöin symboli sisältää myös tulkintoja ja merkityksiä, jotka eivät johdu suoraan tai välittömästi kokemuksesta. Näin symbolit ylittävät arkielämän todellisuuden. Iisalmelaiselle pikkutyölle lyhenne OTK ei merkinnyt osuustukkukauppaa, vaan lyhennystä sanoista ”Olen Todellakin Kommunisti”, koska hänen isoisänsä muisti näin asian tarkentaa kaupan ohi ajettaessa. Symbolit eivät siis vain heijasta todellisuutta, vaan

---

⁵⁰ Kulttuuritutkija Stuart Hall määrittelee **diskurssin** ryhmäksi lausumia, jotka tarjoavat kielen sitä varten, että voitaisiin puhua tietynlaisesta jotakin aihetta koskevasta tiedosta – toisin sanoen representoida tätä tietoa. Lausumiin liittyy merkityksen tuottamisen käytäntö. Esimerkiksi kommunismista tehdyillä lausumilla luotu diskurssi oli läsnä niissä käytännöissä, joita sen kannattajiksi luokiteltuihin suunnattiin. Hall 2002, 98–99. Katso myös Dant 1991, 1–3.

⁵¹ Hogg & Abrams 1988, 26–29. Anderson 1989, 15–16. Berezin 1997, 23–27. Lehtonen 1990, 26–27. Nationalismista katso Gellner 1986, 1–7. Hobsbawm 1994b, etenkin 17–18. Johanna Valenius on väitöskirjassaan tuonut suomalaisen nationalismin tutkimukseen sukupuolitematiikan. Tutkimalla kuvitteellisen Suomi-neidon käyttöä kansakunnan konstruoinnissa hän osoittaa sukupuolen ja seksuaalisuuden merkityksen tälle projektille. Valenius 2004, erityisesti 206–207.

mitä suurimmissa määrin muokkaavat sitä. Tietty objekti on kuitenkin symboli vain, jos ihminen mieltää sen sellaiseksi.⁵²

Symbolien poliittista käyttöä tutkineet Charles D. Elder ja Roger W. Cobb esittävät symbolien syntymiselle kolme ehtoa. Niiden avulla tiivistetään ja järjestellään tietoa ja kokemuksia. Symbolit tehostavat kommunikointia tarjoamalla yhteisen viittauspisteen. Kolmanneksi niiden luominen tarjoaa mahdollisuuden erottua, korostaa tai vahvistaa tiettyä sosiaalista identiteettiä (esim. kuulumista ”valkoisiin”).⁵³ Etenkin politiikan piirissä tuotetaan jatkuvasti symboleita. Murray Edelmanin sanoin politiikka on useimmille meistä ”käsitteellisten symbolien ohitse kulkeva paraati”. Myös iisalmelaisten elämänpöyrissä oli 1920-luvulla lukuisia symboleita, jotka sisälsivät viittaussuhteen vuoden 1918 tapahtumiin. Ne saattoivat olla tietoisesti pystytettyjä kuten sankaripatsas tai tiedostamattomia, kuten teloitustuotien jäljet rukoushuoneen seinässä⁵⁴. Valitessaan symbolien virrasta itselleen merkitykselliset käytännössä jokainen yhteisön jäsen samalla osallistui jossakin mielessä tähän poliittiseen prosessiin.⁵⁵ Symbolit vaikuttavat sekä mieleemme emotionaalisiiin että kognitiivisiin toimintoihin. Ihminen varastoi faktoja, uskomuksia ja arvoja, jotka määrittelevät hänen ”tietonsa” ulkomaailmasta.⁵⁶

Symbolien merkitys ihmisen sosiaalisuudelle on itse asiassa ratkaiseva, sillä ne tuovat kaaottiseen maailmaan järjestystä ja tekevät sen ymmärrettäväksi. Lyhyesti sanottuna ne luovat maailmaan merkityksen. Symbolit ovat tiukasti sidoksissa käyttäjien kokemusmaailmaan ja välittömään elinympäristöön. Niiden tulkinnat nousevat niistä merkityksistä, joita subjekti niille antaa. Siten niillä ei ole mitään oikeata tulkintaa, vaan oleellista on se, mitä ne merkitsevät kyseiselle ihmiselle.⁵⁷ Työssäni pyrin etsimään valkoisen yhteisön elämästä sellaisia merkkejä, joita he itse pitävät merkityksellisinä. Hyvänä esimerkkinä voidaan pitää punaista väriä, jonka merkityssisältö koki Iisalmessa muutoksen ainakin porvarillisen väestön keskuudessa. Punainen merkitsi vielä maaliskuun

---

⁵² Anna Jalkasen puhelinhaastattelu 6.7.2001. Pekonen 1991, 22–26, 32, 35. Elder & Cobb 1983, 28–29.

⁵³ Elder & Cobb 1983, 31.

⁵⁴ SKS. 1918. Eino Kinnunen. 56: 119–120.

⁵⁵ Edelman 1985, 10–12. Edelman on kuvannut politiikka myös näytelmäksi, jossa sosiaaliset ongelmat, johtajuus jne. konstruoidaan halutunkaltaiseksi poliittisiksi symboleiksi, jotka esitetään yleisölle. Edelman 1988, 2.

⁵⁶ Elder ja Cobb jakavat symbolin vaikutuksen karkeasti näihin kahteen peruskategoriaan. Emotionaalinen pitää sisällään tunteenomaisen suhtautumisen. Elder & Cobb 1983, 37–51.

⁵⁷ Firth 1973, 77–79. Kertzer 1988, 4–8. Ilmonen 1991, 34–35. Nationalismi on hyvä esimerkki ihmisen todellisuuden rakentumisesta symbolien avulla – kansakunnat syntyvät kuvitellusta, symbolisesta aineksesta. Katso esim. Anderson 1989.

vallankumouksen aikana koko iisalmelaisessa yhteisössä vapautta ja toivoa, mutta loppuvuodesta 1917 se oli muuttunut monille porvareille pelon väriksi⁵⁸. Symbolin voima on siinä, että jaettujen kollektiivisten merkitysten ohella kukin voi nähdä symbolissa haluamiaan merkityksiä.

Sitoutuminen samoihin symboleihin ei tarkoita sitä, että ihmisten tarvitsisi välttämättä jakaa samat arvot. Symbolinen ja rituaalinen voi luoda solidaarisuutta ilman konsensuksen pakkoa. Uskon valkoisen Suomen olleen symbolien ja toiminnan avulla yhteen sidottu kollektiivi. Kuitenkin valkoisen Suomen sisällä oli toisistaan poikkeavia, jopa ristiriitaa asti erilaisia sosiaalisia ja yhteiskunnallisia ryhmiä. Ilmiö on universaali. Venäjällä maaliskuun vallankumouksen symbolit yhdistivät erilaisia ryhmiä vain niin kauan, kun jokainen saattoi ymmärtää ne omien merkitysten ja arvojen kautta.⁵⁹ Symbolisen aineksen merkitys on niiden ihmisiä yhteen liittävässä funktiossa. Symbolit muodostavat elintärkeän linkin yksilön ja laajemman sosiaalisen ryhmän välille.⁶⁰ Näin maalaisisäntä, pappi ja puutavarayhtiön myyjä saattoivat osallistua samaan poliittiseen rituaaliin ja tehdä siinä omia tulkintojaan symboleista. Yhteenkuuluvuudentunteen synnytti usko siihen, että vierustoveri tulkitsee symboliset merkit suunnilleen samalla tavalla, jakoi itselle syntyneen tunteen. Tämän takia on myös tärkeää, että yhteisölle keskeisten symboleiden ympärillä vallitsee jonkinlainen yhteisymmärrys tulkinnasta. Keskeisten symbolien tulkintaan liittyy myös yhteisöllisiä tabuja kuten sankarihaudan sakraali luonne.⁶¹

Sosiologian klassikko Émile Durkheim kehitti kollektiivisen representaation käsitteen, jonka avulla hän pyrki erottelemaan ihmisten kollektiivista ajattelua yksityisestä. Teoksessaan *Uskontoelämän alkeismuodot* (ensimmäinen painos 1912) hän esittää australialaisten heimojen uskonnollisuuden välityksellä yhteisöparadigmansa. Tutkittavat ilmiöt palautuvat aina lopulta samaan tekijään, kollektiiviseen toimintaan, joka vapauttaa yksilöiden käyttöön voimia, joihin heillä ole muuta kautta ole mahdollisuuksia. Vasta

---

⁵⁸ Punainen hyväksyttiin hetkellisesti kaikissa yhteiskuntaryhmissä muutoksen väriksi. Kiuruveden juhlakulkueessa marssivat jääkäri liikkeen värväritkin punaiset rusetit rinnassaan. Vielä lokakuun vallankumouksen aikana Iisalmen keskikoulun isänmaalliset pojat kiinnittivät punaiset rusetit rintaansa. IKA. Ii Ca:20–21. Kaupunginvaltuusto 26.3 ja 4.4.1917. I C b:3. Kunnanvaltuusto 24.3.1917. Salmetar 22. ja 27.3.1917. SKS. 1918. Ruotsalainen Paavo. 67:179–180. Kettunen Kaarlo. 8:16.

⁵⁹ Kertzer 1988, 69. Elder & Cobb 1983, 17–18, 35, 116. Figes & Kolonitskii 1999, 3.

⁶⁰ Ilmonen 1991, 28. Elder & Cobb 1983, 27.

⁶¹ Durkheim 1980, 124, 160.

osana kollektiivia ja rituaalia yksilö pystyy nousemaan arjen yläpuolelle.⁶² Yhdyn Durkheimin näkemykseen kollektiivisuuden voimasta, vaikka näen konstruktion nimenomaan valkoisten kollektiivisen identiteetin erilaisten piirteiden kokoajana.⁶³ Sen sijaan en allekirjoita Durkheimin tapaa korvata historiallinen subjekti suoraviivaisesti struktuurilla.⁶⁴

Symbolista maailmaa ei voi olla ilman sitä ylläpitäviä ihmisiä ja instituutioita. Tutkimukseni toinen kysymys on, **ketkä ja mitkä toimijat ylläpitivät valkoista Suomea?** Konstruktion ylläpitäminen vaati aktiivista ja jatkuvaa toistoa. Valkoisessa yhteisössäkin oli aktiivinen ydinjoukko, joka vaali sodan muistoa erilaisin rituaalein ja myytein. Heidän kauttaan voimme tehdä määrittelyjä valkoisen yhteisön sosiaalisesta rakenteesta ja verkostosta ja sen yksilöiden yhteiskunnallisista ja taloudellisesta asemasta. He näkivät paljon vaivaa passiivisten valkoisten ja vuoden 1918 häviäjien painostamiseksi ja suostuttelemiseksi valkoisen Suomen ihanteiden taakse. Yksi tärkeimpiä potentiaalisia ristiriidan aiheita oli maalais- ja kaupunkilaisväestön välisen jännitteen olemassaolo. Erilaisen asutustavan ja elinkeinon lisäksi näitä kahta fraktiota erottivat toisistaan monessa suhteessa erilaiset normit, intentiot ja päämäärät. Tämä aiheutti ristiriitoja, joiden esiintuloa ei voinut täysin peittää edes valkoisen Suomen diskurssiin lujasti liittynyt imperatiivi yhtenäisestä, yksimielisestä kansasta.

Vaikka olisi houkuttelevaa idealisoida iisalmelainen valkoinen yhteisö eräänlaiseksi *tabula rasaksi*, jonka vasta sota synnytti, olisi oletus paikkansa pitämätön. Valkoisilla oli entuudestaan yhteisiä verkostoja, jotka olivat syntyneet samankaltaisen ammatillisen ja yhteiskunnallisen aseman, sukulaissuhteiden ja harrasteiden kautta. Poliittisista näkökulmaeroista huolimatta heidän voi katsoa jakaneen samansuuntaisen maailmankuvan ja arvomaailman.⁶⁵ Valkoisien yhteisön muodostaneet yksilöt olivat useimmiten jo aiemmin

---

⁶² Hän näkeekin yhteisön lähes autonomisena oliona, jota koskevat representaatiot (uskonto, tiede, traditiot, myytit jne.) ovat itsenäisiä suhteessa yksilöihin. Durkheim 1980. Vaikka teos on selvästi Durkheimin yhteisöparadigman kulminaatio, on myös hänen muissa teoksissaan viitteitä yhteisön jumalallisesta luonteeseen. Katso esimerkiksi Durkheim 1990, 95. Honko 1981, 144–148. Corrigan & Sayer 1985, 6.

⁶³ Melucci 1989, 12, 22, 18, 25–26, 29. Kollektiivinen toiminta on tuotettua ja Meluccin asettamista kriteereistä (26–27) tutkimassani konstruktiossa törmää sekä toimijoiden välisen solidaarisuuteen, että konfliktin mahdollisuuteen.

⁶⁴ Samantyyppistä ajattelua suosi Durkheimilta vaikutteita saanut Annales-koulukunta. Durkheimille yhteiskunta on todellisuus *sui generis*, lähes itsenäisenä olento. Katso esim. Durkheim 1980, 37.

⁶⁵ Maailmankuvassa ihminen tai kollektiivi muotoilee käsityksen itsestään. Maailmankuvaa myös koetellaan ja sen oikeutuksen puolesta kamppaillaan. Maailmankuva ei ole irrallaan yhteiskunnallisista intresseistä, mutta se ei myöskään redusoidu suoraan ryhmä- tai luokkaetuihin. Pelkistettynä on kyse todellisuuden

kiinnittyneet etenkin fennomanian ja nationalismin kautta kansalaisyhteiskuntaan. Tässä mielessä konstruktiossa oli kyse linkittymisestä kulttuuriseen jatkumoon, mutta vuoden 1918 kriisi tosiasiallisesti katkaisi yhteyden sotaa edeltäneeseen aikaan. Kuitenkaan valkoisten aiemmassa vuorovaikutuksessa kehittyneitä piirteitä ei voitu suoraan muuntaa valtiollisen sääntelyn välineeksi – valkoiseksi Suomeksi.⁶⁶ Pyrin konstruktiota kuvatessani ottamaan huomioon taustatekijät, mutta keskittymään nimenomaan sodan vaikutuksesta syntyneeseen kollektiivisuuteen.

Instituutioista valkoisten toimeliaisuuden keskeiseksi väyläksi muodostuivat Suojeluskunta ja Lotta Svärd. Näen nämä kaksi järjestöä henkisesti yhdeksi rakenteeksi, vaikka ne organisatorisesti erosivat toisistaan. Käytän niistä pääasiassa nimitystä suojeluskunta, sillä katson suojeluskunnan olemassaolon olleen ehtona Lotta Svärdin syntymälle.⁶⁷ Ne olivat valkoisen Suomen tärkeimmät symbolit, mutta myös sen organisatorinen ydin. Järjestöihin ryhmittyi valkoisten kantajoukko ja niiden kautta määriteltiin yhteisössä vallitseva nationalistinen diskurssi. Tätä diskurssia muotoilivat myös julkinen sana, koulu, kirkko ja erilaiset yhdistykset. Ne muodostivat tiukan rakenteen, jotka turvasi suojeluskunnan vaikutusmahdollisuudet yhteisössä. Ne olivat myös kansalaisyhteiskunnan päällysrakenteen toimijoita, joiden tuottamat ideologiset elementit nivelsivät yhteen voittajien osaryhmien identiteettejä ja pyrkimyksiä.⁶⁸ Edellä mainittujen lisäksi valkoisen Suomen rakenne nojasi myös yhteisön taloudellisiin suhteisiin, paikallishallintoon ja kunnalliseen demokratiaan, mutta ne jäävät tässä tarkastelussa viitekehyksen asemaan.

Valkoiset aktiivit pyrkivät valkoisen Suomen konstruktion kautta määrittelemään yhteisöllisiä ihanteita ja levittämään ne mahdollisen laajalle yhteisössä ja myös

---

hahmottamisesta uskomusjärjestelmien avulla. Manninen 1989, 104. En pyri väittämään, että vuonna 1918 punaiselle puolelle asettuneiden maailmankuvat ja etenkin mentaliteetit olisivat perustavalla tavalla poikenneet toisistaan, mutta myös eroja oli varmasti. Folkloristi Seppo Knuutila on todennut; ”vaikka isäntä ja renki jakaisivat yhteisen mentaliteetin ja heidän maailmankuvassaan olisi enemmän yhteisiä kuin erottavia piirteitä, tästä ei väistämättä seuraa, että he perustelisivat olemassaolonsa samoin. Mentaliteetit ja ideologiat eivät lankea yksiin, eivät myöskään maailmankuvat ja – katsomukset”. Knuutila 1994, 154.

⁶⁶ Urry 1983, 45. Lehtonen 1990, 28.

⁶⁷ Tällä käsitteellisellä yksinkertaistuksella ei haluta kieltää naisjärjestön erityisluonnetta. Iisalmissa naisten sodanaikainen toiminta sai järjestäytyneen jatkon ensin suojeluskunnan naisosastona ja toukokuussa 1920 Lotta Svärdinä. Toiminnan perusteena olivat suojeluskuntien tarvitsema huolto harjoituksissa ja leireillä. 1920-luvulla rahoituksen hankkiminen suojeluskunnan toimintaan tuli yhä keskeisemmäksi tekijäksi toiminnassa. Lotta Svärd oli paikallistasolla nimenomaan suojeluskuntaa tukeva organisaatio. Lotta Svärdiä paikallistasolla tutkinut Seija-Leena Nevala puhuu tosiasiallisesta yhteisjärjestöstä. Annika Latva-Äijö ei usko valtakunnallisen liikkeen omaehtoisen synnyn olleen mahdollinen. SARk. Lotta Svärd. Iisalmen po. Kansio C175. Nevala 2001, 32, 73. Nieminen 2003, 14–16. Latva-Äijö 2004, 295–296. Olsson 1999, etenkin 236–237.

⁶⁸ Gramsci 1982, 98–100, 122, 126.

jälkipolville. Valkoisella väestöllä oli ote instituutioista, jotka tuottivat moraalista eetosta ja legitimoivat vallitsevaa yhteiskunnallista järjestystä.⁶⁹ Moraalisäätely suuntautui Iisalmessa yhtäläisesti vuoden 1918 häviäjiin ja valkoisen järjestyksen kannattajiin. Iisalmessa moraalisaatelystä vastasivat ennen kaikkea kulttuuristen traditioiden portinvartijat eli kirkko, koulu ja sanomalehdet. Tällä valkoisen Suomen piirissä toteutetulla moraalisaatelyllä oli ainakin kolme ulottuvuutta; vastustavia näkökulmia säätelevä, valtionrakennusta tukeva ja kollektiivista identiteettiä luova.

Symbolista ainesta (merkkejä, myyttejä ja rituaaleja⁷⁰) synnyttävät ihmiset, näin vuoden 1918 jälkeisessä Iisalmessakin. Valta ei ole symbolisessa järjestelmässä itsessään, vaan niillä ryhmillä tai toimijoilla, jotka auktorisoivat sen. Symboleita luodaan ja vahvistetaan. Joku voi väittää, että Iisalmen valkoisten päätös pitää suurten voittojen kunniaksi ”kevätkuuhla” vapunpäivänä 1918, työväenliikkeen suurimpana juhlapäivänä, oli sattuma. Todellisuudessa se oli tietoinen symbolinen ele, jolla osoitettiin uuden ajan ja valkoisen vallan alkamista. Punalippuisten joukkojen sijasta Pohjolankatua pitkin eteni ”sotilasparadi”. Paikallisyhteisössä se oli viesti, joka ei juuri jättänyt sijaa arvailuille.⁷¹

Symbolien ja vuorovaikutuksen lisäksi valkoisessa Suomessa oli nähdäkseni myös kolmas aspekti, joka tarvitsi peitokseen symbolisen muodon.⁷² Tutkimukseni kolmas kysymys liittyy valtaan – sodan synnyttämään valta-asetelmaan. **Oliko valkoinen Suomi vallankäytön väline paikallisyhteisössä?** Uskoakseni valkoisen Suomen konstruktion kautta toimijat pyrkivät tuomaan oman käsityksensä todellisuudesta koko yhteisöä sääteleväksi normiksi. Edelmanin mukaan ihmiset, joiden tulkintakoodi todellisuudesta on vallitseva, pitävät hallussaan myös poliittista johtajuutta. Suostumukseen perustuva valta syntyy siellä, missä vallan symbolit käsitetään oikeutettuina ja luonnollisena.⁷³

Uskoakseni valkoinen Suomi oli muutakin kuin pelkkä mentaalinen rakenne. Se oli yksi yhteisöllisen vallan käyttämisen väylistä. Näin se oli hyvin todellinen myös niille, jotka eivät vannoneet sen nimiin. Suhteessa valtaan näen konstruktion olleen pikemminkin

---

⁶⁹ Corrigan & Sayer 1985, 4. Moraalisäätely-käsitteen ympärillä käydystä keskustelusta esimerkiksi katso esim. Dean 1994, 149–152.

⁷⁰ Käsitän symboleiksi työssäni myös tuotetut poliittiset myytit ja rituaalit. Symbolit ovat rituaalien sisältö. Kertzer 1988, 11. Edelman 1985, 16.

⁷¹ Salmetar 30.4.1918. ilmoitus. ”Iisalmen Suojeluskunta toimeenpanee kevätkuuhlan...”. Edelman 1985, 11. Giddens 1995, 94.

⁷² Kertzerin mukaan symbolit ovat myös vahvassa mielessä valtajärjestelmä. Kertzer 1988, 174.

⁷³ Edelman 1985, 200. Elder & Cobb 1983, 129. Pekonen 1991, 37–38, 47.

joustava asetelma kuin repression, pakottamisen, väline sodan voittajille. Michel Foucaultiin viitaten kyseessä oli ”pikemminkin aina jännittynyt, aina toimiva suhdeverkko kuin etuoikeus, josta voisi pitää kiinni”.⁷⁴ Valta oli toimijoiden strategisten asemien kokonaisuus. Oman näkemyksensä mukaan valkoisen Suomen toimijoilla oli suurempi oikeutus muokata valtiota ja iisalmelaista yhteisöä kuin sodassa hävinneellä puolella olleilla. Olettamukseni on, että valkoisen Suomen konstruktion avulla osa Iisalmen väestöstä pyrki johtoasemaan yhteisössä ja pystyi ainakin hetkittäin sen myös saavuttamaan. Näin he käyttivät sodan lopputulosta jatkuvasti oman valtansa lähteenä. Valkoisen Suomen valta-asema suhteessa sodan häviäjiin oli kiistaton, mutta tämä analogia ei siirtynyt mutkattomasti iisalmelaiseen arkipäivään, joissa valta määrittyi myös lukuisista muista premisseistä käsin.

Hahmotellessani valta-asemaa käytän metodologisena apuvälineenä Antonio Gramscin *hegemonian*⁷⁵ käsitettä. Se oli Gramscin tapa kuvata yhteiskunnallisen vallan moniulotteista ja laaja-alaista luonnetta. Hegemonia syntyy erilaisten ryhmittymien yhteenliittymästä. Tässä asetelmassa johtava ryhmä luopuu osasta omia pyrkimyksiään ja etujaan johtaakseen ja hallitakseen muita yhteiskunnallisia ryhmiä esimerkiksi kansallisen projektin nimissä. Määritelmä on luonnollisesti käsitteellinen abstraktio, eikä voittaneista valkoisista voida erotella tiettyä pysyvästi johtoon asettunutta ryhmää. Edes valkoinen väestö ei ollut, kuten sanottua, homogeenisista subjekteista syntynyt kokonaisuus. Hallitsevat ryhmät eivät omistaneet valtaa pysyvästi tai pystyneet säilyttämään sitä etuoikeutenaan. Päinvastoin johtoasema ja valta liukuivat ryhmältä toiselle tilanteen mukaan.⁷⁶ Valta ja johtajuus ovat aina tilannesidonnaisia, itse asiassa vain pyrkimys johtajuuteen oli pysyvää.

Gramsci näki kehittyneellä kapitalistisella yhteiskunnalla olevan kaksoisluonteen. Siinä elävät rinnakkain pakkovaltaan tarvittaessa turvautuva poliittinen yhteiskunta ja ideologisen suostuttelun kansalaisyhteiskunta. Hallitsevan luokan valta ei perustu poliittisen yhteiskunnan kautta harjoitettuun repression, vaan kykyyn hankkia toiminnalleen muiden yhteiskunnallisten ryhmien suostumus. Se on Gramscin mielestä

---

⁷⁴ Foucault 2001, 41.

⁷⁵ Klassisessa kreikassa sana ”hegemoni” tarkoitti opasta, tiennäyttäjää. Hegemonisen aseman saavutti kaupunkivaltio, joka pystyi johtamaan liittolaisiaan ja alistamaan näiden kanssa vihollisensa. Johtaminen ja alistaminen ovat käsitteen kaksi eri puolta ja kuuluvat elimellisesti yhteen. Koivisto & Uusitupa 1989, 62–63.

⁷⁶ Gramsci 1978, 57. Gramsci 1982, 65–66. Anderson 1977, 21. Lahtinen 1989, 193. Edelman 1985, 75.

hegemonisen aseman tärkein ehto. Taloudellisessa perustassa vaikuttavien tuotantosuhteiden sijasta hän korosti päällysrakennetta, sen kulttuurisia käytäntöjä ja instituutioita. Juuri niiden poliittinen luonne, toiminta ja suhteet määrittelevät yhteiskunnallisten luokkien ja ryhmien aseman.

Yksinkertaistettuna hegemonia tarkoittaa siis poliittisia, kulttuurisia ja ideologisia muotoja ja käytäntöjä, joiden kautta subjektit suostuvat hallittavaksi. Ne sijaitsevat pääosin kansalaisyhteiskunnassa, mutta osa niistä on sidoksissa myös poliittiseen yhteiskuntaan, kuten tulen myöhemmin osoittamaan. Gramsci oivalsi marxilaisessa perinteessä ensimmäisenä, ettei mikään järjestelmä voi pysyä pystyssä vain taloudellisen rakenteensa varassa, vaan tarvitsee ideologista ohjausta.⁷⁷ Voittaneiden valkoisten hegemoniaa tuki laaja lehdistön, seurojen, yhdistysten yms. kulttuuristen instituutioiden verkosto. Tässä kansalaisyhteiskunnan verkostossa käyty poliittinen kamppailu oli itse asiassa myös vuoden 1918 voiton todellinen takuu, vaikka taistelu väkivallan aseina ensisijaisesti käytiinkin. Kriisin jälkeen kansalaisyhteiskuntaa järjesteltiin uudelleen ja sen kautta levitettiin yhteisöön valkoisten hegemoniaa tukevaa ideologiaa ja normeja.

Tässä työssä käsittelen hegemonisella projektilla valkoisten *pyrkimystä* pitää yllä sodan synnyttämää valta-asetelmaa ideologian, kulttuurin ja moraalisen säätelyn avulla. Projekti nojasi pakottamisen sijasta yhteiskunnallisten ryhmien ja yksilöiden suostutteluun päämääränään niiden taivuttaminen niihin symbolisiin representaatioihin ja siihen nationalistiseen diskurssiin, joita voittajien aktiivit synnyttivät ja ylläpitivät. Haluan puhua hegemoniasta nimenomaan projektina kuvatakseni sen intentionaalista ja prosessiluonnetta. Gramscin määrittelemät hegemonian ehdot eivät toteutuneet suomalaisessa yhteiskunnassa sotien välillä täydellisesti, sillä taivuttelun ohella voittajat joutuivat turvautumaan laajasti pakkokeinoihin asemansa turvaamiseksi.

Tutkimukseni päämäärä on siis tarkastella vuoden 1918 voittajien yhteisöön pystyttämäänsä konstruktioita symbolisena, toiminnallisena ja valta-asetelmana. Tavoitteena ei siis ole luoda tyhjentävää kokonaiskuvaa kansalaissodan jälkeisestä

---

⁷⁷ Gramsci 1978, 12, 238, 261, 263. Gramsci 1982, 98–100, 122, 126. Gramsci kirjoitti tuotantonsa vankilaolosuhteissa ja hänen käsitteensä ovat monitulkintaisia, jopa ristiriitaisia. Perry Anderson esittää kolme erilaista versiota valtion ja kansalaisyhteiskunnan suhteesta, jotka kaikki löytyvät Gramscin tuotannosta. Anderson 1977, 26–34. Katso myös 12–13. Althusser 1984, 101. Lahtinen 1989, 193. Urry 1983, 21. Mouffe 1979, 187. Siisiäinen 1980, 23, 29. Siironen 2004.

poliittisesta kulttuurista, vaan analysoida niitä reunaehtoja, joita sota erääseen yhteisöön synnytti. Uskon tällä abstraktiolla olevan kantavuutta myös Iisalmen maalaiskunnan rajojen ulkopuolella. Teoreettisesti työssä liikutaan historiatieteen ja yhteiskuntatieteiden välisellä alueella. Olen pyrkinyt säilyttämään tutkimustyössäni empiirisen herkkyyden, jolla tarkoitan halua säilyttää iisalmelaisista mahdollisimman täydellisesti myös ne piirteet, jotka jäävät kysymyksenasettelun ja teoreettisen viitekehyksen katvealueeseen.⁷⁸ Todellisuus ei taivu kaavaan, vaikka siitä voidaankin teoreettisesti malleja rakentaa. Toisaalta monenkirjavan empiirisen aineistoni tulkitseminen vaatii nähdäkseni tietynlaista metodologista tiukkuutta, jotta asettamiini kysymyksiin on ylipäättään mahdollista vastata. Valitsemiani teoreetikkoja kohtaan en aio noudattaa kuuliaisuutta, vaan tulen sovittamaan heidän näkemyksiään omaan työhöni sopiviksi⁷⁹.

Tutkimuksen rakenne noudattelee väljästi edellä hahmottelemieni tutkimuskysymysten järjestystä. Ensimmäisessä pääluvussa tarkastellaan valkoisille tärkeitä myyttejä, rituaaleja ja symboleja. Keskityn niihin kategorioihin ja ilmiöihin, joiden katson olleen relevantteja kollektiivisuuden ja poliittisen vaikutusvallan synnylle. Toisessa käsittelyluvussa jatkan valkoisen Suomen mentaalisen rakenteen ja kollektiivisuuden synnyn ehtojen tarkastelua. Kuvaan valkoisten ydinjärjestöjen kautta valkoisia aktiiveja, näiden ihanteita ja toimintaa. Samalla saadaan käsitys myös konstruktion vaikutuksesta paikallisyhteisöön, kun suojeluskuntaa tarkastellaan kurinpito-organisaationa ja sodan luoman valta-asetelman takaajana.

Vallankäytön tema jatkuu kolmannessa pääluvussa, jossa hahmotellen valkoisen Suomen institutionaalista tukiverkoston. Esittelen ne kansalaisyhteiskuntaan kuuluneet toimijat, joiden organisaatiot olivat valkoisten voiton takuu ja joiden hiljaisella myötävaikutuksella hegemoniaa pyrittiin vakiinnuttamaan. Samalla käy ilmi ristiriidan mahdollisuus valkoisten eri ryhmittymien välillä. Viimeisessä käsittelyluvussa keskityn iisalmelaisten valkoisten ja paikallisyhteisön väliseen vuorovaikutussuhteeseen. Tuon näkyviin valtiollisten ja julkisten instituutioiden (koulu, kirkko ja armeija), lehdistön ja kulttuuristen toimijoiden roolit nationalistisen diskurssin vaikutusväylinä paikallisyhteisöön. Niiden toiminta oli valkoisen yhteisöllisyyden tärkeä ehto. Moraalisen säätelyn ja ideologisten elementtien välittäjinä ne

---

⁷⁸ Tässä mielessä tutkimustapani muistuttaa Clifford Geertzin ”tiheän kuvauksen” metodia. Katso Geertz 1973, Chapter 1, erityisesti 5.

⁷⁹ Berger & Luckmann 1998, 27.

vahvistivat myös sodan synnyttämää valta-asetelmaa. Päättäntäluvussa teen yhteenvedon ja pyrin vastaamaan mahdollisimman kattavasti asettamiini tutkimuskysymyksiin. Aivan ensiksi on kuitenkin syytä tarkastella iisalmelaista paikallisyhteisöä ja vuoden 1918 kriisiin johtanutta kehityskulkua. Se oli tausta valkoisen yhteisöllisyyden synnylle.

Iisalmelainen yhteisö

Olisi turhan mahtipontista väittää, että kaikki tiet Ylä-Savossa johtivat Iisalmeen, mutta moni alueellisesti tärkeä reitti siellä kuitenkin risteytyi. Iisalmelaiset itse katsoivat asuvansa syrjässä – ”Kuopion takana”. Maantie johti etelään päin mentäessä Lapinlahden kautta läänin pääkaupunkiin ja pohjoiseen päin mentäessä päästiin Ouluun ja Kajaaniin. Tähän pääreittiin kiinnittyi lähellä Iisalmea pienempiä teitä, jotka johtivat Iisalmen emäpitäjältä irronneisiin naapurikuntiin; Kiuruvedelle, Sonkajärvelle ja Vieremälle. Iisalmen kaupunki oli alueen noin 3000 asukkaan keskus ja sitä ympäröi suuri maalaiskunta (noin 12 000 henkeä).⁸⁰ 1920-luvun puolivälissä alkanut säännöllinen linja-autoliikenne säteili kaupungin vaikutusta pitkälle. Kaupungin asema liikennekeskuksena oli vahvistunut merkittävästi vuosina 1902–1904, kun kaupunki liitettiin rautatietieverkostoon. Elinkeino- ja sosiaalisen elämän vilkastumisen lisäksi rautatie toi kaupunkiin omaleimaisen rautatieläisyhdyskunnan.⁸¹

Tielinjoja tai rautakiskoja tärkeämpi Poroveden rannalle syntyneelle kaupungille olivat pitkään vesireitit, sillä Saimaan vesistöjä pitkin pääsi etenemään Suomenlahdelle ja maailman merille. Suomen irrottautuminen Venäjältä lopetti tuottoisan Pietarin rahtiliikenteen ja tämän jälkeen laivat rahtasivat 1920-luvulla puuta Länsi-Eurooppaan.⁸² Yleensä kauppatoiminnan merkitys Iisalmen vaurastumiselle oli suuri, sillä alue oli niukasti teollistunut. Vienti alueelta painottui kahteen artikkeliin – puuhun ja karjataloustuotteisiin. Molempia tuotti ympäröivä maaseutu. Kaupunki oli maaseudun ”sillanpääasema” sen linkittyessä 1800-luvun lopulla yhä tiukemmin valtakunnan ja maailmankaupan osaksi.

Kaupunkia joka puolelta ympäröivä maalaiskunta oli koko 1920-luvun taitteen suomalaiselle yhteiskunnalle ominaiseen tapaan voimakkaan agraarinen. Laajan ja melko

---

⁸⁰ SVT VI (Väestö 56, 68). Maalaiskunta oli maan suurimpia. Boisman 1973, 13–16.

⁸¹ Vuonna 1925 rautatien merkitys kasvoi, kun Iisalmesta tuli Ylivieskan radan ansiosta risteysasema.

⁸² Räisänen 1959, 541–549, 567–572. Tšokkinen 1996, 51–57.

köyhän maalaiskunnan asukkaat saivat pääosan leivästään maataloudesta ja levennystä siihen toivat metsäteollisuuden tarjoamat myyntitulot ja uittopalkkiot sekä muut tilapäistyöt.⁸³ Vuonna 1910 koko Iisalmen maalaiskunnan ammatissa toimivista väestöstä 83 prosentin elinkeinoksi ilmoitettiin maa- ja metsätalous, vuonna 1930 lukema oli 89 %.⁸⁴ Maalaiskunnan väestö oli siis elinkeinotautaltaan tiukan homogeeninen, mutta tässäkin tapauksessa tilastointi peittää alleen vallitsevan sosiaalisen todellisuuden.

Iisalmen maalaiskunnassa oli vuonna 1910 kaikkiaan 2733 viljelmää, joista noin tuhat oli pinta-alaltaan alle puoli hehtaaria. Tätä suuremmista eli varsinaisiksi viljelmiksi lasketuiksi noin puolet oli itsenäisiä viljelmiä. Varsinaisista viljelmistä noin kaksi kolmesta oli kooltaan alle viisi hehtaaria, joka vastasi hyvin tilannetta koko Kuopion läänissä. Merkille pantavaa on, että kaikki viljelmät mukaan lukien (2733) Iisalmissa puolet tiloista (48,6 %) oli pinta-alaltaan alle hehtaarin, kun vastaavia kääpiötiloja koko Kuopion läänissä oli vain kolmannes (32,1 %) kaikista viljelmistä.⁸⁵ Suurin osa maataloudessa työskentelevistä oli tilatonta työväestöä, joista osa sai oman tilan 1920-luvun maatalousuudistuksissa. Pienviljelijän ja torpparin välinen ero oli pieni, köyhyys oli lähellä kumpaakin. 1930-luvun taitteessa maataomistavaan väestöön kuului hieman alle 3000 henkeä. Maataloustyöväestöstä 2400 omisti asuntonsa ja ”loisväkeä” oli 2300. Sekatyöväestö oli noin tuhat henkeä ja se sai pääasiallisen toimeentulonsa metsäteollisuudesta ja kuljetuksista.⁸⁶ Iisalmen alueella oli siis runsaasti tilatonta maatyöväkeä ja erittäin pieniä tiloja viljeleviä tilallisia.

Puu oli muodostunut maalaiskunnan ihmisille tärkeäksi tulonlähteeksi, mutta sen tuotantoketju paljastaa myös kaupungin ja maaseudun välisen taloudellisen ristiriidan. Raaka-aineen tuotantoalueena oli koko Ylä-Savo, jossa Iisalmissa toimipaikkojaan pitäneet puutavarayhtiöt ostivat ennen itsenäistymistä suuren määrän metsäpinta-alaa; mm. lähes kuudesosan Iisalmen silloisen suurpitäjän manttaalimäärästä. Yhtiöt hakkasivat omista metsistään ja ostivat puuta tilallisilta. Hakkuut ja uivot työllistivät maatonta väestöä

---

⁸³ Koko maan väestöstä kaksi kolmannesta sai elantonsa maa- ja metsätaloudesta. 13 % oli teollisuuden, käsityön ja rakentamisen palveluksessa, joka kymmenes liikenteen, palvelun ja palveluelinkeinojen. Kymmenen prosentin kohdalla ammattia ei osattu määrittellä. Pitkänen 1982, 199–200. Häkkinen 2002.

⁸⁴ Iisalmen suurpitäjistä irtosivat 1920-luvun alussa Sonkajärvi ja Vieremä itsenäisiksi kunniksi, joka selittää osin agraariväestön kasvun. Boisman 1973, 13–16.

⁸⁵ SVT III (Maatalous 9.) Taulu No 2.

⁸⁶ Koko väestön huomioivan laskelman pohjana on Väkilukutaulu 1930 V: Seurakunnassa läsnä oleva väestö, ryhmitettynä ammatin ja elinkeinon mukaan. (Tilastokeskuksen tilastoarkisto). Kiitän Antti Häkkistä näiden arkistotietojen välittämisestä. Häkkinen 2002, 133. Mylly 1989, 122–123.

ja pientilallisia. Osa puuta uitettiin suoraan etelämpänä oleville sahoille, mutta myös paikalliset pääomapiirit pyrkivät mukaan jalostustoimintaan.

Seudulla oli 1920-luvulla kaksi tärkeää sahalaitosta, joista toinen oli vuonna 1922 perustettu Iisalmen Puutavara Oy. Sen perustivat vaikutusvaltaiseen Aminoff-sukuun kuuluneet veljekset Atte ja Torsten, sekä metsälällä kouliintunut johtaja Taavetti Tossavainen. Kaupungin eteläpuolelle, Peltosalmelle, rakennettu tuotantolaitos muodostui nopeasti tärkeäksi työntajaksi. Suurempi ja perinteikkäämpi sahoista sijaitsi kaupungista selvästi erottuvalla Luuniemellä, johon oli pääosin keskittynyt Iisalmen muikin teollisuustoiminta. Luuniemen sahan omisti kauppahuone Kärkkäinen & Putkonen Oy, joka sai pääosan puustaan omista metsistään⁸⁷. Ulkopuolisten puutavarayhtiöiden lisäksi puutavarateollisuuden omistus oli edellä mainittujen tahojen hallussa.

Iisalmen kaupunki oli pääosin pienyrittäjien ja kauppiaiden varassa elävä kaupan keskus, joka välitti tuotteita ja palveluita maaseudulle. Kaupungin teollisuus oli Luuniemen alueen muutaman yrityksen varassa.⁸⁸ Rautatiet työllistivät 1920-lopulle tultaessa lähes saman verran kuin teollisuus.⁸⁹

Iisalmen kaupungin ammatissa toimiva väestö jaoteltuna prosentteina (%) elinkeinon mukaan

Vuosi	Yht.	Maa ja metsätalous	Teollisuus	Rakennus-toiminta	Kauppa	Liikenne	Palvelut	Sekatyö-miehet	Tunte-maton
1910	914	5,36	14,44	0,88	9,19	6,56	13,57	47,48	2,52
1920	1275	11,76	32,08	1,18	13,41	6,90	17,02	17,65	-
1930	1482	13,83	19,43	3,04	18,56	14,10	24,76	3,10	3,17

Lähde: Tilastollisia tiedonantoja N:o 63. Väestön elinkeino. Helsinki 1979, 187.

Kauppahuone Kärkkäinen & Putkonen Oy:n vaikutusta on mahdotonta ohittaa hahmoteltaessa Iisalmen seudun talouden rakennetta 1920-luvulla. Se oli alueellisesti

⁸⁷ Yhtiö teki suurimmat metsähankintansa 1910-luvulla ja kaupunginvaltuuston esimiehenä Lauri Kärkkäinen vaikutti myös siihen, että kaupunki hankki tuolloin 2400 hehtaaria metsätiloja. Hankinnat toteutti rahatoimikamarin puheenjohtaja Fr. A. Karvonen, joka työnsä kautta tunki seudun tilojen arvon ja metsäntuoton. Räisänen 1959, 634. Säisä 1983, 28–29.

⁸⁸ Sahan lisäksi kaksi muuta merkittävää teollisuusyritystä Luuniemellä olivat Åberg-suvun juomatehdas ja Iisalmen Nahkatehdas, joka syntyi Lauri Kärkkäisen, W.G. Åbergin ja Fr. A. Karvosen toimenpitein.

⁸⁹ Yritykset saada Iisalmeen Valtionrautateiden keskuskonepaja 1920-luvun puolivälissä olivat viimeinen vakava pyrkimys saada alueelle suurteollisuutta. IKA. I Cb: 2. Kunnanvaltuusto 21.3.1925. Ii Ca:32. Kaupunginvaltuusto 20.10.1925 (katso erityisesti liite X). Räisänen 1959, 557.

jättiläinen, tosin jo taantuva sellainen.⁹⁰ Kärkkäinen & Putkonen Oy on tyypillinen esimerkki 1900-luvun alun keskisuuresta kauppahuoneesta. Tukkukaupan ja laivauksen lisäksi yhtiöllä oli sen ollessa 1920-luvun alussa laajimmillaan mm. saha, höyläämö, puusepäntehtas, tiilitehdas, sementtivalimo, terva- ja täpättitehdas, puutalotehdas ja myllyjä. Kaupungin kauppalaivasto oli käytännössä kauppahuoneen omistuksessa. Yhtiö omisti myös laajoja maa-alueita.

Yhtiön johtokunnan puheenjohtaja ja toimitusjohtaja Lauri Kärkkäinen oli patriarkka, jonka yhtiöön ei liian luokkatietoisilla työläisillä ollut asiaa. Porvarillisessa yhteisössä hän nautti suurta arvontoa ja oli useilla yhteiskunnallisen elämän johtopaikoilla. Hänen kuoltuaan vuonna 1922 yhtiön johtoon nousivat hänen nuorin poikansa Lauri ja yhtiön entinen kauppa-apulainen, Heikki Räisänen.⁹¹ Tukkukauppa Putkolan suojissa kouliintui kauppa-apulaisten ja konttoristien joukko, joka 1920-luvulla muodosti iisalmelaisen liike-elämän selkärangan.⁹² Luonnollisesti kaupungissa toimi myös kymmenittäin vähittäis-sekatavara- ja erikoisliikkeitä. Pienessä yhteisössä sukusiteiden merkitys elinkeinoelämän muotoilijana oli keskeinen. Esimerkiksi käyvät kelloseppä Janne Julkunen ja prokuristi Juho Kervinen, joista kummatkin asettuivat jatkamaan appensa liikettä.⁹³

Pelkistetysti esitettynä maaseutu tuotti puun ja karjatuotteet. Kaupunki taas jatkojalosti ne sahoilla, myllyillä, lihanjalostuslaitoksilla ja meijerillä sekä siirsi ne eteenpäin suuremmille markkinoille.⁹⁴ Kaupungin kautta maaseudulle levisi kulutustavaroita, palveluita ja myös pääomia, joita keskeinen rahoituslähde, Säästöpankki, sääteli. Talouden rakenteessa nähtiin etenkin tilallisväestön puolelta epäkohta, jota pyrittiin kumoamaan osuustoiminnan

---

⁹⁰ 1900-luvun vaihteessa ”hallitsi Iisalmen seudun puutavarakauppaa oikeammin vain yksi yritteliäs liikemies [Lauri Kärkkäinen] Iisalmen kaupungissa olevine sahoineen”. Piilonen 1934, 4.

⁹¹ Räisänen 1959, 535–549, 567–572. Salmetar 5.3.1927. ”Kaupunkimme liike-elämän kehityksestä”.

⁹² Heistä voidaan mainita Isak Heilala (Maaseutu Osake Pankin johtaja), August Rähä (Iisalmen Rautakaupan omistaja), Otto F. Tenhunen (oma kauppaliike), Juho Kervinen (Salmettaren ja kirjapainon omistaja) sekä August Korolainen ja Jussi Halmeoras, jotka vuonna 1918 perustamallaan Ylä-Savon Tukkuliike Oy:llä asettuivat Putkolan kilpailijaksi. ”He eivät olleet Putkolassa vain ammattinsa opissa, vaan ennen kaikkea kasvatuksen koulussa, jossa tarvittaessa tuntui ´neuvoksen´ tai ´Ukon´ kipinöivä ojennus korvia kuumottavasti, mutta kun tähän liittyi oikeudenmukaisuus ja hyväsydäminen auttavaisuus, ojennus otettiin opiksi ja Putkolassa pysyttiin, neuvokseen yhä enemmän kiintyen” maalailee Tauno Räisänen paikallishistoriassaan Kärkkäisen vaikutusta. Räisänen 1959, 638–639.

⁹³ Julkunen jatkoi Fr. O. Koivulan kultasepäntäilyä ja Kervinen osti O.W. Styfin kirjapainon ja sanomalehden. Räisänen 1959, 638, 674.

⁹⁴ Karjataloustuotteiden välitys oli pitkään kaupungista vaikuttaneiden yksityiskauppioiden käsissä ja nämä perustivat maalaiskuntaan useita yksityismeijereitä. Salmetar 12.3.1927. ”Kaupunkimme liike-elämän kehityksestä”. Piilonen 1934, 4. Rissanen 1927, 451–452. Boisman 1973, 21–22. Häkkinen 2002, 132. Räisänen 1959, 632–657.

avulla.⁹⁵ Tilallisista vain suurimmat pystyivät aktiivisesti vaikuttamaan taloudellisiin suhteisiin⁹⁶, mutta maaseudulle tunkeutuvien osuuskuntien kautta pientilalliset pääsivät määrittelemään paremmin oman elinkeinonsa taloudellisia ja toiminnallisia reunaehtoja ja hyötymään niistä.

Vuodesta 1904 Iisalmen seudulle alkoivat rakentua tuottaja- ja kuluttajalähtöisen taloudellisen toiminnan kehukset. Merkinä tästä kehityksestä oli osuustoiminnallinen verkosto, joka syntyi vastaamaan uudenlaisen tuottajaroolin vaatimuksiin. Osuusmeijerit (1904–), karjanmyyntiosuuskunta (1917), puimakoneosuuskunta (1917) ja metsänmyyntiyhtymä (1927) keskittyivät alkutuotteiden jalostukseen. Pääoman ohjaamiseen pienviljelijöille erikoistuneen osuuskassaliikkeen avulla vuosina 1905–1927 perustettiin 13 kyläkassaa, joiden jäsenmäärä oli vuonna 1933 yli 1300 henkeä. Yksityiskauppiainden monopoliasemaa ryhtyi murtamaan Iisalmen Osuuskauppa (1905), jolla oli vuonna 1920 pitäjässä kolme myymälää.⁹⁷ On siis erotettavissa kaupungin ja maaseudun porvariston erilainen kiinnittyminen talouden rakenteisiin, mutta talous ei toki ollut ainoa sosiaalisia suhteita rytmittänyt tekijä.

Osuustoiminta oli kansallista kulttuuria ohjaamaan 1800-luvun puolessavälissä syntyneen fennomanian tapaan edelleen eliittilähtöistä, mutta samalla se nojasi modernisaation luomaan kansalaisyhteiskuntaan.⁹⁸ Iisalmen seudulla kansalaisyhteiskunnan muotoutumisen pohjana voidaan nähdä kirkollisen elämän sisällä toiminut vahva körttiläinen herätysliike ja kansakoululaitoksen leviäminen syrjäkylillekin 1900-luvun vaihteessa.⁹⁹ Ne antoivat osaltaan yksilöille uudenlaisia mahdollisuuksia määritellä yhteiskuntaa ja omaa paikkaansa siinä. ”Hitaat trendit” eli laajeneva markkina- ja rahatalous, väestöllinen muuttoliike, uudet sosiaalipolitiikkaan liittyneet aloitteet, laajeneva

---

⁹⁵ ”Yhtenä varsin huomattavana tekijänä osuustoiminnallisten liikkeiden syntyyn ja menestykseen onkin Iisalmen seudulla ollut maatalonviljelijöiden ja kuluttajaväestön pyrkimys vapautua siitä taloudellisesta riippuvaisuudesta, mihin yksityisliikkeet olivat asiakkansa saattaneet”. Piilonen 1934, 5.

⁹⁶ Esimerkiksi vuosina 1883–1930 Iisalmen Säästöpankin hallinnossa toimineista reilu kolmannes oli maanviljelijöitä. Isännistön puheenjohtajina heitä ei ollut. Hallituksen puheenjohtajina toimivat H.J. Heiskanen (1916–1917), Olli Kauppinen (1918) ja Juho Räisänen (1919). Suurतालollinen L. J. Tikkanen toimi hetken pankin toimitusjohtajana (1919–1920). Rissanen 1930, 44–47.

⁹⁷ Koivisto 1924. Kauppinen 1966. Paananen 1979. Piilonen 1934.

⁹⁸ Maaseutufennomanian ihanteet voidaan tiivistää ylhäältäpäin annettuun sivistykseen, yhteiskunnalliseen ja taloudelliseen edistykseen ja kieleen sidottuun kansallisuusaatteeseen. Liikanen 1995, 223, 238–239. Katso myös Sulkunen 2004.

⁹⁹ Iisalmen herännäisyydestä Kortelainen 1986 ja 1977, 94–110. Vuoden 1866 kansakouluasetus pakotti kaupungin melko kattavaan perusopetukseen, joka laajeni nopeasti 1890-luvulla. Iisalmen pitäjän puolella kyläkoulujen kiihkein perustamisvaihe oli vuosina 1904–1910. Koulujen tiloissa toimi kirjastoja ja kokoontui seuroja ja yhdistyksiä.

poliittinen demokratia ja tiedonvälityksen merkityksen kasvu toivat liikettä agraariyhteiskuntaan.¹⁰⁰

Kansalaisyhteiskunnan voidaan kuitenkin nähdä muotoutuneen ja edenneen eri tavalla keskeisissä yhteiskuntaryhmittymissä. Sellaisiksi luen Iisalmen seudulla työväestön, maalais- ja kaupunkiporvariston. Kahdella ensimmäisellä ryhmityksellä järjestäytyminen ja aatteellinen pohja kytkettiin vahvasti talouden kenttään; tuotantosuhteisiin ja ammatilliseen liikkeeseen. Kaupunkiporvarien kansalaisuusprojekti taas lähti edellisiä selvemmin ideologisista premeisseistä. Iisalmen talollisväestö synnytti kaupungin kupeessa sijainneen kirkonkylän ja syrjäkylien välille raittius-, maamies- ja nuorisoseurojen verkoston. Tilalliset alkoivat jäsentää itsensä talonpoikien luokkana, jonka tärkein yhdistävä perusta oli toiminta tuottajina. Osuusliikkeen tapaiset ylhäältä säädellyt kansanliikkeet eivät kuitenkaan kyseenalaistaneet yhteiskunnallisia perusrakenteita sosialismin tapaan, vaan pyrkivät tuottajaideologiansa ohella ohjaamaan vähäväkisiä sosiaalireformistisen itsekasvatuksen tielle.¹⁰¹

Pienemmän talollisväestön taloudellinen järjestäytyminen ei kuitenkaan suoraan kumuloitunut poliittiseksi voimaksi, joka olisi mahdollistanut osallistumisen yhteiskunnan suuntaviitoituksiin. Iisalmen seudulla vahvana elänyt nuorsuomalaisuus vastusti pienviljelijöiden järjestäytymistä poliittiseksi puolueeksi, mutta vuodesta 1907 maalaisliiton paikalliset aktiivit alkoivat artikuloida viljelijöiden näkemyksiä poliittisiksi vaatimuksiksi. Talonpojat muuttuivat 1900-luvun kahden ensimmäisen vuosikymmenen aikana poliittisiksi subjekteiksi, vaikka muissa porvarillisissa ryhmissä pitkään vierastettiin ja ylenkatsottiin heidän tapansa tuoda talous politiikan kentälle.¹⁰²

---

¹⁰⁰ Haapala 1986, 210.

¹⁰¹ Maalaisväestön organisaatioissa eli vahvana alkiolainen edistysusko ja itsekasvatuksen ihanne, joka pyrittiin ulottamaan myös maalaisväestön alimpiin kerroksiin. ”Kansanvalistus on vasta sitten korkealla kannalla, kun alimmatkin kansankerrokset omistavat hyvän kansalaissivistyksen – – Isäntien pitäisi sallia, vieläpä kehoittaakin palvelijoitansa ottamaan osaa iltakouluihin, jatkokursseihin, nuorisoseurojen kokouksiin y.m.” korosti Heikki Juntunen Keski-Iisalmen Nuoriseseuran kesäjuhilla 1904. Salmetar 31.8.1904.

¹⁰² Risto Alapuro on korostanut vuoden 1905 suurlakon merkitystä poliittisen kulttuurin syntyhetkenä. Alapuro 1995, 97–98. Tämä pätee ainakin Iisalmeen, jossa työväestö ja maalaisväestö synnyttivät omat poliittiset fooruminsa. Luokkapuolueeksi tulkitun maalaisliiton syntymää tervehdettiin nuorsuomalaisten piirissä varauksellisin ja patriarkaalisin äänenpainoin. Maalaisliiton toivottiin pysyvän nuorsuomalaisuuden sisällä ja kiusallinen hanke pyrittiin siirtämään pois keskusteluagendalta. Vielä 1920-luvulla maalaisliittolaiset kokivat olevan muiden puolueiden jatkuvan parjauksen kohteena. Muiden porvaripuolueiden suhtautumisesta maalaisliittoon katso Salmetar 7.4.1906. 20.10.1906. Katso myös Salmetar 7, 10. ja 24.11.1906. Vares 1998, 65–66.

Suurtalolliset pysyivät erillään tästä yhteiskunnallisesta liikkeestä, sillä heillä oli omat konventionaaliset väylänsä vaikuttaa elinympäristöönsä. Eräs keskeisistä oli tosiasiallinen päätösvalta kunnallisissa asioissa.¹⁰³ Suuria yli 15 hehtaarin tiloja alueella oli vuonna 1910 alle sata kappaletta.¹⁰⁴ ja niiden omistajat olivat eräänlainen väliryhmä, jonka kategorisointi oli tilannesidonnaista. Vaikutusmahdollisuuksiensa ansiosta he vertautuvat kaupunkiporvareiden ryhmään, mutta toisaalta he eivät voineet (tai edes halunneet) irrottautua talonpojan habituksesta. Ympäristönsä määräämänä heidät usein luokiteltiin kaupungissa ”maalaisiin”.¹⁰⁵ Maaseudun tilallisia yhdisti tietty maanomistuksen luoma status ja sen varaan rakentuneet yhtenäiskulttuurin muodot. Itsenäisiä tilallisia sotavuosina koskettaneet erityiskysymykset (elintarvikkeiden säännöstely, luovutusvelvollisuus, kesän 1917 maatalouslakot ja vuosien 1917–1918 paha elintarvikekriisi)¹⁰⁶ loivat koheesiota viljelijöiden joukkoon. Elintarvikeomavaraisuuden asettuminen kotimaisen tuotannon harteille nosti epäilemättä maanviljelijöiden omanarvontunnetta, jota pönkitti myös myyttinen kuva vuoden 1918 valkoisesta ”talonpoikaisarmeijasta”.

Maaseudun tilattoman maataloustyöväestön, kaupungin rautatieläisten ja vähäisen teollisuustyöväestön järjestäytyminen osaksi kansalais- ja poliittista yhteiskuntaa eteni näennäisesti päinvastaista kautta kuin pientilallisten. Rautatien rakennustyöväki toi yhteisöön uudenlaista liikettä. Vuonna 1905 työväki miehitti uneliaan ”wrightiläisen” työväenyhdistyksen Helsingistä muuttaneen maalari Aaro Salon ja rataesimies Jaakko Satamon johdolla.¹⁰⁷ Vuoden 1905 suurlakon ja 1907 eduskuntavaalivoiton välillä työväenyhdistys nostettiin omaehtoiseksi poliittiseksi subjektiksi, vaikka sen päämäärät asetettiin suurlakosta eteenpäin monien porvariväestöön kuuluvien taholta kyseenalaiseksi.¹⁰⁸

---

¹⁰³ Vuoden 1865 kunnallislaki satoi kunnallisen äänioikeuden omaisuuteen. Veroäyriihin sidottu äänivalta tarkoitti käytännössä varakkaimpien kuntalaisten määräsvaltaa. Kaupungissa tällaisia olivat kauppiat, tehtailijat ja virkamiehet, maalaiskunnissa suuremmat tilalliset. Haapala 1997, 33.

¹⁰⁴ SVT III (Maatalous 9.) Taulu No 2.

¹⁰⁵ ”Säätyläistölle rikaskin talonpoika oli rahvasta, koska tämä oli kansanomainen ja teki ruumiillista työtä. Talonpoika taas samaisti itsensä herroihin suhteessa tilattomiin, mutta saattoi pitää kaupungin työmiestäkin herrana, jos tämä käyttäytyi näiden tavalla”, pohtii Pertti Haapala modernisaation mukanaan tuomia sosiaalisen kategorisoinnin ongelmia. Haapala 1997, 100.

¹⁰⁶ Kananen 1986, 16–25.

¹⁰⁷ Salmetar 13.9.1905. Laaksonen 1956, 8.

¹⁰⁸ ”Marraskuusta [1905] lähtien on täälläkin alkanut työväen keskuudessa avautua silmät näkemään niitä moninaisia puutteita joita ovat kauan saaneet harteillaan kantaa. Vaan tämän muutamat kumoovat kerrassaan. Sanovat että ne ovat niitä sosialisteja joiden vaatimukset ovat hirveitä”. Salmetar 14.11.1906.

Yhdistyksessä järjestettiin iltamia, esitelmiä, jaettiin kirjallisuutta ja tehtiin valistusretkiä maaseudulle. Yleisökirjoituksissa yhdistyksen jäsenet pyrkivät vastaamaan syytöksiin, joita esitettiin kiihotuksesta, retkillä remuamisesta, tanssimisesta ja painokkaimmin uskonnonvastaisuudesta. Vuoden 1907 vaalien alla eräältä syrjäkylältä tullessa lukijakirjeessä eksplikoitiin pelko nuorsuomalaisen poliittisen yhtenäisyyden, mutta myös laajemmin traditionaalisen elämänmuodon, rapautumisesta. ”Onhan täällä olemassa muutamia henkilöitä, jotka haaveksivat sosialismista, – se on vaan merkki siitä, että anttikristuksen henki on nyt sopua vaikeuttamassa”.¹⁰⁹ Työväestö ulotti aktiivisuutensa nopeasti osuustoiminnan ja ammatillisen järjestäytymisen alueelle.¹¹⁰ Suuren työväentalon rakentaminen (1908) oli edellytys kiinteän yhdistystoiminnan jatkuvuudelle. Urheiluseura Vesan (1909), Nuoriso-osaston (1910) ja Työväen Näyttämön (1913) perustamiset olivat tiiviisti sidoksissa taloon. Samoin se mahdollisti kokousten, iltamien yms. järjestämisen ilman selityselvöllisyyttä tilanvuokraajille.¹¹¹ Aaro Salo ja rengistä juomatehtailijaksi edennyt Alfred Kumpulainen johtivat työväenyhdistystä puheenjohtajina toiminnallisesti vaikeina sotavuosina.

Vuonna 1918 porvarillinen väestö ja työväenliike ajautuivat väkivallan partaalle Iisalmessa. Yksiselitteistä syytä siihen, miksi tähän asti maltilliset ryhmät olivat valmiita tarttumaan aseisiin, on vaikea jäljittää. Maaliskuun vallankumouksen myötä siirryttiin järjestysvallan ja leivän puutteen kauteen, mutta se on vain kriisin taustakuva. Syksyn 1917 tapahtumista on mahdotonta erottaa syyn ja seurauksen dynamiikkaa. Vaikuttiko yleiseen mielialaan enemmän kesällä seutua kiertänyt puhuja, ”porvarien kauhu”, Matti Autio vai kirkonkylän meijerin nälkäisten ryöstäjien käsistä pelastanut osuuskaupan johtaja Jalmari Laaksonen? Miksi marraskuun yleislakon aikana perustettiin porvarillinen suojeluskunta ja työväestön punakaarti? Ajoiko työntajien ylimielisyys ammattiosastojen vaatimusten

---

¹⁰⁹ Salmetar 10.1.1907. ”Iisalmen pohjos perältä”. Järjestäytymisestä katso Salmetar 15.11. ja 20.12.1905. 31.1, 14.2. ja 10.10.1906.

¹¹⁰ Työväen osuuskauppaliikkeen leviäminen toi seudulle etelästä valistajia, ”akitaattoreita”, jotka talollisten muistikuvissa kaupan perustamisen yhteydessä ”haukkuivat vaahto suussa ja nimillä talollisia ja isompia torppareita verenimijöiksi.” SKS. 1918. Ruotsalainen Paavo. 67:171–173 (lainaus). Kiihotuksesta katso Ehrnrooth 1992. Osuuskauppatoiminta hajosi Ylä-Savossakin tuottajien ja kuluttajien omiin suuntauksiin, joista Iisalmea keskuksenaan pitäneellä Työväen Osuusliike Taistolla oli vuonna 1927 kaikkiaan 23 sekatavaramyymälää, ravintola, leipomo, sirkkelisaha, säästökassa ja keskusvarasto. Mauranen 1987, 185. Mäkinen 1967, 25.

¹¹¹ Kaikki isännät maalaiskunnan puolella eivät sietäneet sosialistien kokouksia torpissaan. Vuoden 1907 eduskuntavaalien alla sosialistit protestoivat voimakkaasti kunnankokouksen päätöstä, joka kielsi puolueluontoiset kokoukset kansakoululla. Salmetar 11.4.1906 ja 5.1.1907. Laaksonen 1956, 10–25. Eerola 1996, 32–44.

edessä¹¹² punakaartin perustamiseen vai lähtikö aloite ratatyömaalta yhdistykseen virranneilta vieraspaikkakuntalaisilta? Työväenyhdistyksen jäsenmäärä nimittäin kuusinkertaistui lyhyessä ajassa. Vakiintunut johto menetti otettaan jäsenistöön tällaisen ryntäyksen edessä ja yhdistys jakaantui jyrkkien ja maltillisten toimintatapojen kannattajiin¹¹³. Mikä osuus on Lauri Kärkkäisen ja Aaro Salon välisellä elintarvikelautakunnan toimintamahdollisuuksia koskeneella katkeralla kiistalla? Olivatko kriisiin syynä etelästä tulleet pelkoa lietsoneet uutiset vai yhteisön sisäiset paineet? Lopputulos on tiedossa, sillä tammikuussa 1918 rauhalliseksi uskotun pikkukaupungin yhteiskoululla ja työväentalolla oli satoja miehiä harjoittelemassa voimistelusuorituksilla monotonisia liikkeitä, ”pistin tanaan-pistä-takaisin-pistä.”¹¹⁴

Kysymykset ovat tärkeitä, vaikka niihin ei ole tyhjentävää vastausta. Varma seuraus oli vain se, että Iisalmen järjestäytynyt työväenliike radikalisoitui vuoden 1918 sodan jälkeen. Työväentalon miehitys ja muuttaminen vankilaksi, reilun kymmenen työmiehen mielivaltaiset teloitukset, yhdistyksen toiminnan kieltäminen ja sen ydinjoukon hajaantuminen vankilaan, maanpakoon ja kuolemaan jäivät työväestön kollektiiviseen muistiin. Vuonna 1920 työväenliike hajosi Iisalmessa – monen muun paikkakunnan tavoin – jyrkästi kahteen fraktioon, joista kommunistinen suuntaus otti vahvempana haltuunsa työväenyhdistyksen ja -talon aiemmin mainittuine seuroineen. Tammisaaren leiriltä vapautunut Aaro Salo pysyi sosialidemokraattien johdossa 1920-luvun. Juomatehtailija Alfred Kumpulainen taas siirtyi samalta leiriltä päästyään toiminnassaan radikaalisti vasemmalle. Hän kuului iisalmelaisten pidätettyjen joukkoon Etsivän Keskuspoliisin suorittaessa työväenyhdistyksen toimintaa lamauttaneen ns. Kallion leikkauksen (1923). Työväenliikkeen toiminta käpertyi, jos mahdollista entistä tiukemmin, omiin

---

¹¹² Esimerkiksi Tehdas- ja sekatyöväenliiton Iisalmen osasto 142:n vaatimus 8-tunnin työpäivästä huhtikuussa 1917

ei aiheuttanut merkintää Iisalmen Oluttehdas Oy:n johtokunnan kokousten pöytäkirjoihin. Tuottajien keskeisessä laitoksessa, osuusmeijerissä, seurattiin vallankumouksen synnyttämien kansalaiskokousten vaatimuksia elintarvikkeiden jakelusta päätä puistellen. ”Kävi jos jonkinlaisia lähetystöjä esittämässä vaatimuksiaan, jotka olivat toinen toistaan järjettömämpiä [...] Onneksi oli isännöitsijämme lujahermoinen mies, antoi kylmäverisesti palttua kaikille, joten asiat eivät päässeet vallan sekaantumaan”. Koivisto 1924, 13 (lainaus), 31–33. Grönmark 1954, 58. Paananen 1979, 20–21.

¹¹³ Vuonna 1916 työväenyhdistyksessä oli 85 jäsentä, vuonna 1917 jäseniä oli jo 535. Laaksonen 1956, 19, 68.

¹¹⁴ Salmetar 8. ja 11.9.1917. Eerola 1996, 25–44. Kortelainen 1977, 276. Paananen 1979, 20–21. Laaksonen 1956, 19–22, 66–68. Räisänen 1959, 774–778.

organisaatioihin ja työväentalon suojaan. Iisalmen organisoitunut työväenliike oli 1920-luvulla äärivasemmistolaisista, sosialidemokraattien toiminta kanavoitui osuusliikkeeseen.¹¹⁵

On kuitenkin huomattava, että eri sosiaaliryhmien välinen vuoropuhelun kenttä oli jo 1920-luvulla olemassa. Se oli vuoden 1917 kunnallislain mukainen edustuksellisen demokratian säännöillä valittu kunnanvaltuusto. Se oli kaupungissa porvarienemmistöinen (kokoomus- ja edistyspuolue saivat paikoista 60–80 prosenttia) ja maalaiskunnassa taas niukasti työväenpuolueiden isännöimä.¹¹⁶ Porvarilliset edustajat kaihtoivat näkemystä, jossa kunnallishallinto esiintyi poliittisten näkökulmien ja ”puoluepyyteiden” näyttämönä. Vaikka tällainen ”politiikan poistaminen politiikasta” ei voinut täysin toteutua, ihanteena oli päättää asiat asukkaiden etujen mukaisesti. Tämä ideaali ei ollut irrallaan äänestäjäkunnan näkemyksistä, joissa selvästi korostuivat henkilö- ja toisaalta asiakysymykset, eivät niinkään puoluepositiot.¹¹⁷

Maalaiskunnassa sosialidemokraatti, osuuskaupanhoitaja Jalmari Laaksonen ja maalaisliittolainen agronomi L. O. Hirvensalo vuorottelivat puheenjohtajana vaalituloksesta riippumatta. Välillä politiikka kuitenkin ohitti konsensushengen ja kokoukset muuttuivat tällöin usein symboleista käydyiksi pitkiksi ja kiivaiksi taisteluiksi. Vuoden 1918 tapahtumat nousivat harvoin valtuustossa suoraan esiin, mutta tällöin ne herättivät tunteita. Maalaiskunnassa sosialistienemmistöiseksi muuttunut valtuusto päätti keväällä 1919 jättää maksamatta luvatut korvaukset ”kapinan” aikaisesta rautatieradan vartioinnista. Perustelusta ei ole vaikea erottaa sarkasmia, sillä ”katsottiin jokaisen kansalaisen velvollisuudeksi sen vertaisen palveluksen tekemisen rauhan ja järjestyksen palauttamiseksi maahamme”.¹¹⁸

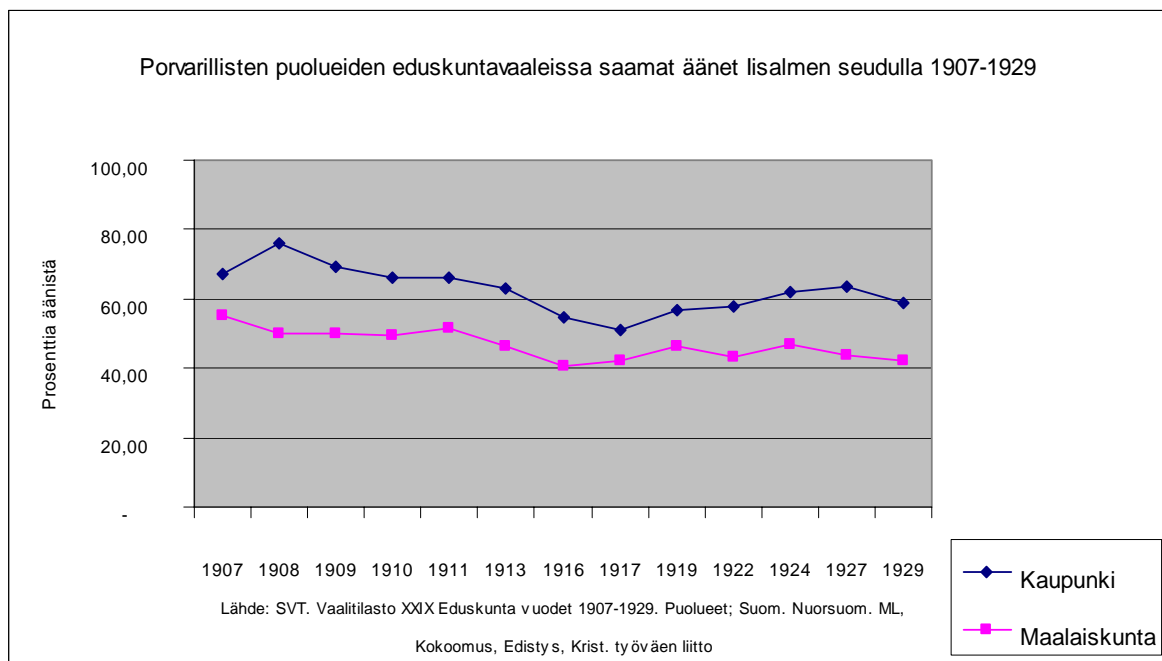
¹¹⁵ Jaakko Nousiainen tutki vuonna 1956 väitöskirjassaan pohjoissavolaista ”korpikommunismia”, jonka kannatuksen hän leimasi ”traditionaaliseksi ja perinnölliseksi”. Sosialidemokraattisen puolueen jäämistä alakynteen kuvaa Iisalmen yhdistyksen jäsenmäärä perustamisvuonna 1920; yhdeksän jäsentä. Nousiainen 1956, 69. Laaksonen 1956, 21–25, 68. Eerola 1996, 34–44. Saarela 1996, 353–356.

¹¹⁶ Räisänen 1959, 458–459. Boisman 1973, 23–24. Kaupungissa järjestettiin ensimmäiset kunnallisvaalit 1919, maalaiskunnassa vasta vuonna 1921.

¹¹⁷ SVT. Vaalitulasto XXIX. Ehkä tämä selittää sen merkillisyyden, että sosialidemokraatit pysyivät maalaiskunnassa suurimpana puolueena vuoden 1922 kunnallisvaaleissa, vaikka eduskuntavaaleissa kommunistit saivat kaksinkertaisen äänimäärän SDP:hen nähden. Nähtävästi kunnallisen ja valtiollisen pääteoksenteon kentät koettiin ihmisten mielessä toisistaan eroavina. Köyhä torppari saattoi olla hyvä edustaja kommunistista vallankumousta toteuttamaan, mutta näyttäytyä huonolta valinnalta kunnallistalouden hoitajaksi.

¹¹⁸ IKA. Cb:4. Kunnanvaltuusto 19.4.1919.

”Kun eduskunta on koko kansan valitsema, mikä estää silloin toiveiden täyttymistä. Kiittäkäämme Jumalaa”.¹¹⁹ Raittiuspiirin esimiehen D. J. Kanteleen varmuus kuvastaa niitä toiveita, joita kaikki kansalaisryhmät asettivat edustukselliseen demokratiaan ennen vuoden 1907 eduskuntavaaleja. Uskomukset eivät käyneet toteen, sillä kieltolaki ja muut iisalmelaisten kannattamat sosiaaliset uudistukset kilpistyivät viime kädessä keisarin tahtoon. Iisalmelainen puolue toiminta oli vuoden 1905 suurlakkoon asti rajoittunut nuorsuomalaisten ja suomettarelaiten vastakkainasetteluun. ”Perustuslaillisten” kannatus oli Iisalmen seudulla valtakunnallisesti vertailtuna erittäin voimakasta, vaikka taistelu kansallisista symboleista suomalaisen puolueen kannattajien kanssa oli hetken katkeraa.¹²⁰ Vuosien 1907 ja 1917 välillä nuorsuomalainen puolue alkoivat kaupungissa nopeasti menettää äänestäjäkuntaa sosialidemokraateille (noin 15 prosenttia äänistä) ja maalaiskunnassa puolueen äänimäärä laski aikavälillä puoleen (äänistä 2/3 siirtyi SDP:lle ja loput maalaisliitolle). Syksyn 1917 kiihkeissä vaaleissa korostettiin porvareiden ja sosialistien vastakkainasettelua ja kaupungin äänestäjäkunta jakaantui käytännössä tasan kahtia.

¹¹⁹ Salmetar 28.2.1906. ”Pohjois-Savon raittiuspiirin vuosikokous Iisalmella”.

¹²⁰ Kun kaupungissa pohdittiin valtiopäiväedustajaa vuonna 1904, muuttui tunnelma yhteisissä kokouksissa riitaiseksi.

Nuorsuomalaisten isänmaallisten tunnusten monopolisointiryitys raivostutti suomettarelaisia. ”Julkeaksi ja vääräksi anastukseksi sanomme tuon leiman ottamista. sillä totisesti tunnemme olevamme yhtä Suomi ja kansallismielisiä”. 5, 8, ja 12.10.1904 (lainaus). Vuoden 1907 eduskuntavaaleissa nuorsuomalaiset saivat kaupungin porvariäänistä yli 90 prosenttia ja maalaiskunnassa yli 80 prosenttia (koko maassa vajaat 22 %). Kaupungissa tilanne pysyi muuttumattomana aina vuoteen 1917 asti, maalaiskunnassa puolueen kannatus käytännössä puolittui samassa ajassa. SVT. Vaalitulasto XXIX. Vares 2000, 121.

Itsenäisyyden ensimmäistä vuosikymmentä leimasi entistäkin tiiviimpi porvari-sosialisti dikotomia. Kaupungissa porvaripuolueet saivat noin 60 prosenttia äänistä. Nuorsuomalaisen puolueesta syntyneistä puolueista edistyspuolue oli Iisalmessa vuoden 1919 vaaleissa lähes kaksinkertainen kokoomuspuolueeseen nähden, mutta vuosikymmentä myöhemmin kokoomuspuolueen kannatus oli kaksikosta selkeästi suurempaa. Maalaiskunnassa nuorsuomalaisen puolueen perintö kutistui vuosikymmenessä alle 10 prosenttiin kaikista äänistä, maalaisliiton noustessa ylivoimaiseksi porvaripuolueeksi (reilun 30 % jatkuvalla äänisaaliilla). Työväenpuolueiden kannatus oli maalaiskunnan puolella 1920-luvulla 10–20% korkeampaa kuin kaupungissa. Äärivasemmiston kannatus oli seudulla voimakasta, huippukohtana vuoden 1922 vaalit.¹²¹ Kommunistien vaalisuosio hiipui vuosikymmenen loppua kohti.

Jos paikallisyhteisön kahden aiemmin luokittelun erillisryhmän – tilallisten ja työväestön – poliittisen minäkuvan ja ryhmäidentiteetin pohjalla olivat taloudelliset ja sosiaaliset kysymykset, ei kaupunkiporvaristo antanut niille vastaavaa merkitystä. Ryhmän artikulaation ylin aste oli *kansallinen*. Tätä kautta ryhmän jäsenet omalla tavallaan kielsivät koko politiikan olemassaolon. Sosiaalisten yms. kysymysten rinnalle asetettiin nimittäin usein kansakunnan etu, joka taas määriteltiin omista lähtökohdista. Merkityksetöntä ei ole se, että etenkin nuorsuomalaisiin ja myöhemmin kokoomus- ja edistyspuolueeseen ryhmittyneet kaupunkiporvarit olivat kauppiaita, yrittäjiä, virkamiehistöä ja maalaiskunnan suurimpia tilallisia. He olivat taloudelliselta, koulutukselliselta ja sosiaaliselta statukseltaan pääosin maalaisporvareiden ja työväestön yläpuolella. Tämä luonnollisesti edesauttoi katsantotapaa, jossa materiaaliset kysymykset jäivät hierarkiassa ihanteellisten alapuolelle.

Fennomanian ihanteiden vaikutus näkyi siinä järjestöverkostossa, jonka kaupunkiporvaristo synnytti ja jonka toimintaan se käytti säästelemättä aikaansa. Raittiusyhdistys Salmi, Vapaapalokunta, Eläinsuojeluyhdistys, Rouvasväenyhdistys, Marttayhdistys, Valkonauhayhdistys ja voimistelu- ja urheiluseura Visa syntyivät pääosin yhdistyskentän ekspansiovaiheessa vuosina 1902–1906. Ne loivat uudenlaisia suhdeverkostoja eri ryhmien edustajien kesken, sillä vaikka johtopaikoilla olivatkin usein yhteisön kokeneimmat toimijat, pyrittiin mukaan saamaan ainakin retoriikan tasolla kaikki

---

¹²¹ Kommunistit saivat tuolloin työväenpuolueiden äänistä kaupungissa ¾ osaa (31,4 % kaikista äänistä) ja maalaiskunnassa 2/3 äänistä (37,2 % kaikista äänistä). Vuoden 1929 vaaleissa kommunistit saivat kaikista äänistä kaupungissa enää 16 % ja maalaiskunnassa 29 %. SVT. Vaalitulasto XXIX.

kansankerrokset. Järjestöt pyrittiin pitämään epäpoliittisina – ainoa politiikka sai olla isänmaallisuuden aate. Yhdistykset olivat entisiä yhteistoimintamuotoja vuorovaikutteisempia, mutta kaupunkiporvaristo määritteli niiden suunnan ja ihanteet.¹²²

Kansallinen nousu oli Iisalmessa kaupunkiporvareiden johtama ja määrittelemä projekti. Maalaisporvariston ja etenkin työväenliikkeen rooli nähtiin ennen kaikkea myötäilevänä ja tukevana. Tämä ajatustapa oli perua fennomanian paradoksisesta kansankuvasta – oli halua saada kansan ääni kuuluviin, mutta sen ei haluttu edustavan itseään. Näin myöskään kansantahto ei tarkoittanut demokratiaa, vaan ”välineellistyi hierarkkisesti organisoidun kansallisen hallintajärjestelmän ideologiseksi premissiksi”.¹²³ Tämä kansan tahdon ja tarpeiden tulkiksi asettuminen koettiin kaupunkiporvariston osaksi ja se heijasteli säteitään voimakkaasti myös myöhempään valkoiseen Suomeen. Työväenliikkeen nousu hetkittäin (1905 ja 1917) aloitteentekijän rooliin koettiin kaupunkiporvareiden piirissä uhkana, vähintäänkin haasteena.

Kaupunkiporvariston nuorsuomalaisuus näkyi etenkin aktiivisena venäläistämistoimien vastustamisena. Kutsuntalakot, venäläishallinnolle myötämielisten virkamiesten ja kansalaisten moraalinen tuomitseminen, maanpaosta palanneiden kunniaksi järjestetyt seremoniat ja kansallisen historian merkkimiesten juhlinta¹²⁴ olivat perustuslaillisten Iisalmessa soveltamia väkivallattomia strategioita kansallisen hengen osoittamiseksi. Vuoden 1905 suurlakon tuoma täyttymyksen hetki alistettiin sekin kansallisen yhtenäisyysprojektin käytnvoimaksi. ”Nuo pitkät valottomat vuodet, joita olemme eläneet ja joiden ajalla niin äärettömän paljon olemme saaneet kärsiä, ovat poistettut menneisyyteen [...] Tie on meille viitoitettu, jonka tulisi viedä meitä kaikkia niin miehiä kuin naisiakin työhön ja toimintaan armaan köyhän runnellun ja raadellun Suomemme hyväksi”.¹²⁵

---

¹²² Stenius 1977, 77–78, 83–91. Sulkunen 2004, 214–215.

¹²³ Sulkunen 2004, 214.

¹²⁴ KA. Yksityisarkistot. 602:226. Sortovuosien kutsuntalakkolaisten toimikunta 1902–1904. Siteet 5, 7 ja 9. Kiuruveden nimismies Olli Kiviseen Salmettaren taholta kohdistettu painostus on hyvä esimerkki yhteisölliseen normiin pakottamisesta. Lehti syytti Kivistä asevelvollisten pakottamisesta, nimien keräämisestä Bobrikoffin suruadressiin ja kielletyn kirjallisuuden etsimisestä. Kivinen hävisi kunnianloukkauksesta nostamansa oikeusjutun. Salmetar 26.5. ja 19.9.1906. Suuret juhlat antoivat mahdollisuuden esitellä kansallisia symboleita ja lujittivat yhteishenkeä. Toimittaja Kaarlo Brofeltin palattua maanpaosta, vastaanotettiin hänen perheensä rautatieasemalla (kahteen eri kertaan) laulamalla soittokunnan säestyksellä Savolaisten- ja Maamme-laulu. Salmetar 8.2 ja 15.3.1905.

¹²⁵ Salmetar 22.11.1905. ”Ääni Kiuruvedeltä”.

”Valottomat vuodet” kuitenkin jatkuivat venäläistämistoimenpiteiden kiristymisenä ja kansallisen yhtenäisyyden jäädessä kaupunkiporvariston näkökulmasta yhä useammin pientilallisten ja työväestön intresseistä nousevien poliittisten liikkeiden vaatimusten alle. Samanaikaisesti kansalaisyhteiskunta institutionalisoitui ja muokkautui Iisalmessa yhä monimuotoisemmaksi. Sen verkostojen syvenemisen luoma sosiaalinen tila mahdollisti osaltaan myös kansallisen projektin väkivaltaisen siiven, jääkäri liikkeen, onnistumisen.¹²⁶ Maaliskuun vallankumous 1917 ja sen jälkivaihe alkoi asteittain kaventaa fennomaniasta asti periytynyttä kansankuvaa. Suojeluskunta kehittyi aluksi leimallisesti kaupunkiporvariston johtamana, mutta pian siihen liittyivät myös maaseudun näkyvät tilalliset ja maalaisporvaristo. Vuosi 1917 kärjisti poliittisten luokkien muotoutumista. Tällä tarkoitan kollektiivisen toiminnan aluetta, jossa yksilöt ajoivat ryhminä etujaan muita ryhmiä vastaan. Poliittisen yhteiskunnan toimijat alkoivat käyttää kansalaisyhteiskunnan verkostoa lähestyvän pakkovaltakonfliktin ratkaisemiseen, sillä järjestökentän piiristä rekrytoitiin väkeä suojeluskuntiin ja kaarteihin.¹²⁷

Syksyn 1917 eduskuntavaaleissa kaupunkiporvariston eri poliittiset ryhmät olivat Iisalmen seudulla vaaliliitossa, ”...koska se on ainoa pelastus nykyisestä sekasorron tilasta, joka uhkaa saattaa maamme asiat rappiolle”. Vaalikampanjan terä kohdistui sosialidemokraatteja äänestävää maalaisväestöä kohtaan ja vaaliliitosta kieltäytyneen maalaisliiton olemassaolo ignorointiin. Kaupunki- ja maalaisporvarien liittouma syntyi Iisalmessa kuitenkin viimeistään 16. helmikuuta 1918, jolloin Suojeluskunnan päällikkö Santeri Sahlström luetteli maalaiskunnan kuntakokouksessa kansallisen projektin selviämisen ehdot. “Maanpelastus vaatii etusijalla maanpuolustajia, joita siis olisi saatava kokoonkutsutuksi, tätä paitsi tarvitaan rahaa, ravintoaineita, vaatetavaraa...”. Valtuuston puolesta ”yhdyttiin anomukseen täydelleen”. Myöhemmin todettiin viljanluovutuksen olevan ”jokaisen maanviljelijän siveellinen velvollisuus”.¹²⁸

Porvarillisen yhteistyön pohjana oli jaettu toive itsenäisyydestä ja toisaalta etelästä kantautuneiden anarkiautisten nostattamat pelot. Niiden luomassa kontekstissa alettiin tarkastella myös yhteisön oman työväenliikkeen tihentyvää – määrittelijästä riippuen

---

¹²⁶ Insinööri Fr. A. Karvosen ”matkatoimisto” värväsi jääkäreitä ja järjesteli näiden kulkuyhteyksiä. Iisalmen alueelta jääkäriksi lähti 14 miestä. SKS. 1918. Kettunen Kaarlo. 8:15–16. Rissanen 1927, 451,459. Räisänen 1959, 525, 766, 777–778. Wegelius 1931, 315–325. Hersalo 1955, 359–360, 367.

¹²⁷ Anderson 1977, 32–33. Alapuro 1995, 315. Siisiäinen 1980, 33. Siisiäinen 1990, 31.

¹²⁸ Salmetar 16.8.1917(lainaus 1). IKA. I Cb: 3. Kunnanvaltuusto 16.2 .1918 (lainaus 2). I Ca:7. Kuntakokous 25.3.1918.

omanarvontuntoista tai röyhkeätä – toimintaa. Iisalmelaisen yhteisön repeytymistä kahtia tahdittivat kysymykset tuotantosuhteista ja omistusoikeudesta, järjestysvallan legitimaatiosta, mutta myös aatteesta ja uskonnosta. Jostakin alta paistaa myös konfliktin valkea ydin – ajatus vallasta, jonka konfliktin kumpikin osapuoli katsoi kuuluvan omalle ryhmälle joko ikaikaiseksi katsotun järjestelmän tai sitten opitun luokkataisteluaatteen oikeuttamana. Koko elämänsä kansalliselle unelmalle pyhittänyt kansakoulunopettaja Santeri Sahlström pystyi estämään Kajaanin ”sissejä” järjestämästä verilöylyä työväentalolla ja monien tuttujen työmiesten teloitukset, mutta tapahtumien saamaa suuntaa hänkään ei pystynyt enää kääntämään¹²⁹. Polarisoitumisen huipentumana keväällä 1918 Iisalmessakin suljettiin vankilaan ja ammuttiin ihmisiä.

Olisi houkuttelevan helppoa nähdä taloudellisen perusrakenteen ohjailleen iisalmelaisen yhteisön jakautumista kahtia, sillä Iisalmessa köyhä todellakin näyttää käyneen rikkaampaa vastaan. Omaisuus näyttää indikoineen melko vahvasti myös valkoisuutta.¹³⁰ Yhteiskunnallinen ja taloudellinen asema oli kuitenkin vain yksi vaikuttaneista tekijöistä ja jako kahteen oli luettu jo paljon aiemmin. Sodassa 1918 ei ratkaistu pelkästään pakkovaltakysymystä. Siinä kalahtivat yhteen kaksi kilpailevaa hegemonista projektia. Työväestön yhteiskuntakriittinen linja pyrki vuosien 1917–1918 kriisissä todistamaan, että vain sillä oli mahdollisuudet ratkaista ”vanhan” yhteiskunnan luomat ongelmat. Porvarit taas asettuivat lieventämään ongelmia (akuuteimpana elintarvike- ja järjestysvaltakysymykset) ja painamaan niitä syrjään. Heidän tuntemuksensa siitä, että he olivat puolustuskannalla ja työväestön muodostaman uhkan alaisina, ovat siten ymmärrettäviä¹³¹. Vuoden 1918 kriisissä työväestö ei pystynyt rikkomaan porvarillisen

---

¹²⁹ Aloittakaa sitten minusta – kerrotaan Sahlströmin todenneen kajaanilaisille – täällä ei tapeta ketään tutkimatta. Suojeluskunnan johtaja vältti kevään 1918 jälkeenkin näkemästä työväenliikkeen edustajia stereotyyppisten kategorioiden kautta. Aulis Korolaisen haastattelu 2.2.2001 ja 9.12.2001. Kalemaa 2003, 30. Räisänen 1959, 766.

¹³⁰ Käyttäen Viljo Rasilan luokittelutapaa eli jakamalla sodassa kuolleet omistaviin ja omistamattomiin saadaan Iisalmessa valtakunnallisesta aineistosta poikkeavia tuloksia. Kaatuneista valkoisista ryhmään ”omistavat” (tilalliset, yrittäjät, viran- ja toimenhaltijat ja opiskelijat) voidaan luokitella Iisalmessa 73 % (koko Suomi 61,8 %), kun kaatuneista punaisista vain 3 % (koko maa 6,1 %) voidaan liittää tähän ryhmään. Tällaisessa tarkastelutavassa on heti otettava huomioon seuraavat tekijät; otoksen pieni koko, luokittelun ongelmallisuus ylipäättään (oliko esim. kääpiötilallinen ammattityömiehen yläpuolella taloudellisesti ja sosiaaliselta statukseltaan) ja se tosiasia, että valkoinen armeija käytti Iisalmessa maaliskuusta lähtien kutsuntamenettelyä, joka väistämättä vei rintamalle myös väkeä, joka ei identifioitunut valkoisiin. ISA. Luettelo Tilastolliselle päätoimistolle kansalaissodan johdosta kuolleista ja hävinneistä henkilöistä (päivätty 14.5.1919). Rasila 1968, 41.

¹³¹ Risto Alapuron mielestä työväestön ote valtiovallasta ja poliittisesta järjestelmästä synnytti porvarillisissa piireissä epäjärjestyksen pelkoa. Nämä pyrkivät palauttamaan ”normaalin tilanteen”, joka johti yksityisen organisoitumisen kierteeseen. Alapuro toteaa, että pohja vuoden 1918 sodalle ei ollut massojen ”vallankumouksellisuus”, vaan se, että vaalituloksen perusteella valtaan noussut järjestäytyneet työväenliike

diskurssin määrittelemän kansalaisyhteiskunnan lujaa rakennetta ja nostamaan omaa kulttuuriaan hallitsevaksi. Kevästä 1918 alkoi uudenlainen vaihe, jota määritteli voittajien uudenlaisen valta-asetelman pystyttäminen.¹³²

Symbolien verkko

Sankarin kuva – ”valkoinen kenraali”

Ihminen ei elä pelkästään fyysisessä maailmassa, vaan myös symbolisessa maailmassa. Hän rakentaa kulttuurisista langoista ympärilleen symbolisen, ihmiskokemusten vyyhteisen verkon. Hän tarkastelee todellisuutta tämän verkon läpi. Myytti on yksi tämän verkon lanka – se luo ihmisten välille yhteenkuuluvuuden tunteen, väittää filosofi Ernest Cassirer.¹³³ Myytti on osa symbolijärjestelmää silmin havaittavien merkkien ja rituaalien ohella. Myytit kuvastelevat pelkistetysti yhteisön arvomaailmaa ja vallankäyttöä. Niissä sana eräällä tavalla muuttuu lihaksi, pelot ja toiveet saavat konkreettisen historiallisen muodon. Jokaisella poliittisella kulttuurilla on omat sille luonteenomaiset myyttinsä, jotka keskittyvät kulttuurin keskeisimpään ainekseen. Myytit liittyvät murroskausiin, niiden kohteeksi päätyvät suurmiehet ja sankariteot sodissa, kriiseissä ja vallankumouksissa. Monimutkaisessa maailmassamme myytit antavat ihmisten elää todellisuudessa, joka on yksinkertainen ja ymmärrettävä. Myös valkoinen Suomi synnytti omat ideologiset myyttinsä. Vapausota oli tietenkin myyteistä keskeisin, mutta myös henkilöt kykenivät tiivistämään kollektiivisia merkityksiä.¹³⁴

Myytti suurmiehistä rakentuu niiden henkilöiden ympärille, joiden yhteisö uskoo edustavan parhaita piirteitensä. Suurmiesten ympärille rakennettu kultti oli 1800-luvulta

---

sysättiin syrjään. Koska sitä ei voitu eliminoida, syntyi ”kaksoisvallan” aika. Alapuron ”valtion auktoriteetin porvarillinen palautusyritys” vastaa pitkälti sitä hegemonian puolustusta, johon katson iisalmelaisten ryhtyneen syksyllä 1917. Alapuro 1997, 60–61, 64.

¹³² Gramsci 1982, 61–62. Althusser 1984, 98. Lahtinen 1989, 195. Liikanen 2000, erityisesti 27–29.

¹³³ Cassirer 1953, 43. Cassirer 1946, 37, 43. Ernest Cassirer katsoo, että niin kauan kuin asian symbolinen representaatio herättää samoja tunteita kuin itse asia, niitä on kohdeltava identtisinä. Myyttissä ei edusteta mitään toista. Tässä hän lähestyy ajattelussaan Durkheimia, joka näkee symbolin ja symbolisoitavan ”yhdistyvän” ihmisen mielessä. Durkheim 1980, 204. Lauri Honko kritisoi Cassirerin tapaa ymmärtää myyttinen ajattelu liian laveasti. Kritiikki on oikeutettu, jos ajatellaan Cassireria metodologisesti kannalta. Cassirerille myytti onkin enemmän tapa suhtautua maailmaan, samalla tapaa kuin taide tai uskonto. Honko 1981, 108–109. Tudor 1972, 32.

¹³⁴ Cassirer 1946, 278. Mylly 1989b, 154–155. Firth 1973, 18–19. Kertzer 1988, 84. Ihmisen tarve rakentaa ja uskoa myytteihin on epäilemättä universaali ja ikuinen. Ne jäsentävät maailmaa ja niillä on nähty olevan jopa historiakuvaa kehittävää merkitystä. ”Historiallisen pedagogisuuden rinnalla, siihen olennaisesti liittyneenä, suurmies ja suurmiesmyytti – kertomus, tarina hänestä – ilmentää ja opettaa moraalia” Matti Klinge uskoo. Klinge 1994, 50.

lähtien ollut merkittävässä osassa siinä kansallistunteen herättelyssä, jota brittiläinen historioitsija Eric Hobsbawm on kutsunut ”keksityiksi traditioiksi” (invented tradition)¹³⁵. Myös Suomessa turvauduttiin kansakunnan rakennustyössä suurmiesten ympärille rakennettuun kulttiin. Porthan, Runeberg, Lönnrot ja Snellman muovattiin symbolisiksi kuviksi, joiden kautta voitiin venäläisten viranomaisten hyväksymällä tavalla palvoa sivistyneistön keskuudesta levinnyttä kansallistunnetta.¹³⁶ Uusi aika tarvitsi kuitenkin uudenlaiset sankarit ja vuoden 1918 jälkeen sellaiseksi valikoitui kuin itsestään valkoisen armeijan ylipäällikkö, kenraali C. G. E. Mannerheim. Hänen ympärilleen rakennettiin tietoisesti kulttia myös Iisalmessa. Se oli tosin alkanut rakentua jo sodan aikana¹³⁷ ja kenraalin lomamatkat Iisalmen Runnin terveyskylpylään vahvistivat hänen asemaansa iisalmelaisten sydämissä. Myytin rakennuksessa on nähtävissä myös se tosiasia, että johtajaksi nostetun kautta symbolisoidaan aina myös valtion itsensä ominaisuuksia, väittää Murray Edelman. Valtiollisen itsenäisyyden alkupisteessä tämä seikka ei ole merkityksetön.¹³⁸

Mannerheimin vierailu Iisalmeen helmikuussa 1919 ajoittui kenraalin kiihkeimpään palvonta-aikaan. Vierailun euforinen tunnelma tiivistää omalla tavallaan sankarikultin olemuksen. Sankarikultteja tutkinut Sari Näre on todennut, että sankareilla on kulttuurissa keskeinen merkitys imaginaarisen ja symbolisen järjestyksen muuntajina. Hänen mukaansa sankarien kautta ihminen ulkoistaa omia ahdistavia yllykkeitään, ajatuksiaan ja

---

¹³⁵ Hobsbawm katsoo, että usein vanhoiksi väitetyt kansalliset perinteet ovat itse asiassa iältään nuoria, jopa keksittyjä. Hobsbawm 1994, 1. Brittiläishistorioitsija Anthony Giddens on esittänyt perusteltua kritiikkiä Hobsbawmin käsitettä kohtaan. Hän katsoo, että tietyiltä osin kaikki traditiot ovat keksittyjä. Giddensin mukaan juuri traditio on se *väline*, jossa menneisyys saa todellisuutensa. Giddens 1995, 132.

¹³⁶ Smeds 1987, 93–94. Kansallisten symbolien esittely oli Iisalmessa kiihkeää etenkin ensimmäisen ”sortokauden” aikana. Huipentuma koettiin suurlakon jälkeen. J. W. Snellmanin syntymän satavuotisjuhlat toukokuussa 1906 olivat Iisalmessa ennen näkemätön nationalistisen liikkeen voimannäyttö. Kaupunki oli juhraliputettu siniristilipuilla, samoin kirkkopuisto, johon oli rakennettu kunniaportti ja puhujalava. Kymmenet ruotsalaisperäiset sukunimet oli juhlan kunniaksi suomennettu. Lapset ihmettelivät heille jaettua Snellmanista kertovaa kirjasta ja pystytettyjä kipsisiä rintakuvia. Kaupungin kustantaman juhlan innoittamana perustettiin Suomalaisuuden liiton osastoa valmisteleva toimikunta. Nuorisoseurat järjestivät kylillä omia juhliaan. Salmetar 14.4, 9.5 ja 16.5.1906.

¹³⁷ ”Kaikilla, joilla oli valkosta lammasnahkaa, piti olla mannerheim hattu, reingeilläkin.”, kuvaa vuoden 1918 myytinrakennusta Elias Laakso. TA. TMT.CLXXXV (185). 670/3. Laakso Elias.

¹³⁸ Edelman toteaa historiallisten johtohahmojen olevan aina myös erilaisten eturyhmien myytinrakennuksen kohteena. Suurmiehiin liitetään oman ryhmän intressien mukaisia ominaisuuksia ja pyrkimyksiä. Johtajuus luodaan usein seuraajien kirjoituksissa. Vertaa edellä mainittu Snellman-kultti tai esimerkiksi Mannerheimin, Paasikiven ja Kekkonen jatkuva poliittinen ”hyödyntäminen” nykypäivänä. Edelman 1985, 73–74, 94. Edelman 1988, 37.

tunteitaan.¹³⁹ Kaikki Iisalmen valkoisetkaan eivät luultavasti kokeneet kenraalia sankarikseen, mutta selvästi vastenmielistä tämän vastaanottaminen riemusaatossa oli työväestölle. Helmikuun 24. päivänä kaupunginvaltuustossa käytiin tiukka väittely Mannerheimin saapumisen aiheuttamista toimenpiteistä. Päivää aiemmin maaherra oli ilmoittanut Iisalmen kruununvoudille valtionhoitajan saapumisesta ja ryhmä¹⁴⁰ valkoisten keskeisiä vaikuttajia järjesti valtuuston pikaisesti koolle.

Työväen osuuskaupan johtaja, sosialidemokraatti Pekka Huttunen toimi kokouksessa työväestön puhutorvena. Hän väitti suojeluskunnan kutsuneen Mannerheimin, joten hän halusi näiden huolehtivan myös vastaanoton kustannuksista. ”Tällä paikkakunnalla [on] henkilöitä, jotka eivät lämpimästi ota vastaan” tynkäeduskunnan valitsemaa valtionhoitajaa. Juhlinta herättäisi katkeruutta perheissä, joissa oli ”elinhätä”. Huttunen käsitteli myös Mannerheimin toimia sodan aikana todetessaan tämän kyllä kieltäneen terrorin, mutta murhaamisen jatkuneen tästä huolimatta. Valkoisten johtohenkilöt; Lyytikäinen, Kärkkäinen, Sahlström ja Viljamaa, kielsivät Huttusen näkökannat ja vaativat kaupunkia toimimaan juhlallisuuksien isäntänä. Äänestyksen jälkeen heidän organisoimalleen juhlatoimikunnalle annettiin vapaat kädet järjestää vastaanotto. Vaikka Huttusen kommentit eivät kääntäneet porvarienemmistöisen valtuuston päätä, tapaus osoittaa vasemmistolla olleen mahdollisuuden tuoda näkökantojaan esiin myös näin herkässä poliittisessä kysymyksessä¹⁴¹

Vaikka kyseessä oli arkipäivä, pysähtyi kaupungin elämämenoa kenraalin saapumispäivänä. Kaupunki oli liputettu, liikkeet suljettu ja koululaisilla oli lupaa. Rautatieaseman laiturilla oli tungosta. Iisalmen ja Kiuruveden suojeluskuntalaiset seisoivat asennossa. Kaupungin ja maalaiskunnan porvarilliset kunnallismiehet ja muut vaikuttajat odottivat jännittyneenä. Aseman ympäristö oli kirjavanaan valkoista kenraalia ihmettelemään saapuneita juhlapukuisia iisalmelaisia. Mannerheimin astuessa junasta

---

¹³⁹ Näre on tuonut suomalaiseen tieteelliseen keskusteluun fantasman käsitteen. Sankari on hänen mukaansa institutionalisoitunut fantasma. Näin ajateltuna Mannerheim sankarina oli fantasma, jossa sisäiset yksilölliset tunteet saatettiin kääntää kollektiivisesti kommunikoitavaan muotoon. Näre 1991, 21, 27.

¹⁴⁰ Aessori Viljamaa, kauppaneuvos Kärkkäinen, opettaja Sahlström ja kasööri Lyytikäinen pitivät kokouksen, jossa he päättivät saada kaupungin järjestämään valtionhoitajan vastaanoton. IKA. II Ca: 23. Kaupunginvaltuusto 24.2.1919 (liite ”Valtuuston jäsenten y.m. kaupunkilaisten kokous valtionhoitajan tulon johdosta 23.II. 1919”).

¹⁴¹ IKA. II Ca: 23. Kaupunginvaltuusto 24.2.1919 (lainaukset sihteerin konseptista). Pekka Huttunen oli torpparinpoika, joka oli käynyt keskikoulun. Hän oli SDP:n kansanedustaja vuosina 1919–1922. Mäkinen 1967, 29.

kajahti torvisoittokunnan soittama *Savolaisten laulu*¹⁴² ja kauppaneuvos Lauri Kärkkäinen lausui vieraan tervetulleeksi. Vierasjoukko nousi ajoneuvoihin ja alkoi yleisön eläköönhuutojen saattelemana edetä suojeluskuntalaisten kunniakujaa pitkin kohti kaupunkia. Lyhyt vierailu oli jaettu kolmeen osaan; ensin kenraali vieraili kansa- ja keskikoululla tervehtimässä lapsia ja nuorisoa, tarkasti sitten torille kokoontuneen 400 suojeluskuntalaisen paraatin ja nautti lopuksi aamiaisen seudun vaikuttajaväen kanssa.¹⁴³ Kenraalin palvonta oli avointa ja sama ilmiö oli tuttu monessa muussa valkoisen Suomen kaupungissa talvella 1919. Koetun kaltainen rituaali ei ainoastaan heijastellut vallan olemassaoloa, vaan synnytti sitä. Miehestä tulee kuningas, kun häntä kohdellaan sellaisena.¹⁴⁴

Iisalmen porvareiden vaikutusvaltaisin mies, Lauri Kärkkäinen piti valtionhoitajalle aamiaisen yhteydessä puheen, jossa on helppo havaita myytinrakennuksen elementit. Kärkkäinen totesi, että Novgorodin valtakunnan aikoihin suomalaiset heimot olivat olleet slaavien veroinen voima, mutta nämä olivat hukanneet etsikkoaikansa keskinäisiin riitoihin. Slaavit pyrkivät tsaarinsa johdolla suomalaisten heimojen lopulliseen tuhoamiseen. Vallankumous ei tuonut suomalaisille helpotusta, sillä nyt marssitti ”jättiläinen villit anarkistiset laumansa lopullisesti tuhoamaan vaikeista oloista huolimatta versomaan päässeen suomalaisen sivistyksen. Nyt näytti tuho tulevan Kalevan kansalle”. Tällöin kuitenkin astui näyttämölle valkoinen kenraali, joka onnistui kokoamaan lippunsa ympärille aseettomat ja hajanaiset joukot. Sarjassa sankarillisia taisteluita maa sai vapautensa. ”Kun tätä historiallista taustaa vastaan verrataan ´valkoisen kenraalin´ työtä, niin muodostuu se jättiläisteoksi, jolle tuskin vertaa löytyy. Sen vuoksi ´valkoisia kenraaleja´ ei voi olla kuin yksi maailmassa. ´Valkoisesta kenraalista´ on tuleva Suomen kansan symboli”.¹⁴⁵

---

¹⁴² Kappale oli toki tämän tyyppisten juhlien vakionumeroita, mutta sen sopivuutta tilanteeseen lisäsi muisto siitä, että Mannerheim oli aiemmin tervehtinyt maakunnan valkoista kansaa viitaten laulun sanoihin uhrautuvuudesta. ”Siinä parissa säkeessä tunnustus Savon kansa urheudelle, jonka veroista saa hakea. Ja se soveltuu täysin nykyajan savolaisiin”. Salmetar 29.6.1918. ”Kenraali Mannerheimin kirjelmä pohjoissavolaisille”.

¹⁴³ Salmetar 27.2.1919. ”Valtionhoitaja, kenraali Mannerheimin käynti Iisalmella”.

¹⁴⁴ Nils Erik Villstrand on kiinnittänyt huomiota Mannerheimin juhlintaan Vaasassa. Vuosina 1919 ja 1924 järjestetyissä juhlissa hänet nostettiin monumentaaliseen, lähes jumalalliseen rooliin. Villstrand kuvaa juhliin liittynyttä symbolista taistelua vuoden 1918 perinnöstä eri kieliryhmien välillä. Villstrand 2002, 214–217. Kertzer 1988, 25.

¹⁴⁵ Salmetar 1.3.1919. ”Mannerheimin vierailun puheet”.

Kärkkäisen puhe on tyypillinen esimerkki perustamismyytistä, kertomusta poliittisen yhteisön synnystä.¹⁴⁶ Samalla tavoin kuin Italiassa tarvittiin myyttiä Rooman synnystä ja Venäjän vallankumoukselliset omaa valtansa legitimoivia tarinoita, oli valkoisten puhallettava vuoden 1918 sotaan merkitys. Se tapahtui asettamalla myyttinen *Kalevan kansa* perikadon partaalle ja nostamalla sankarihahmo sen pelastajaksi. Uskontotieteilijä Lauri Hongon mielestä myytissä on tietoa yhteisön synnylle ratkaisevista tapahtumista. Mannerheimin saapuminen ”näyttämölle” on myyttinen peruskuva, jonka varassa koko tarina lepää. Myytin rakentamisessa on pysyttävä mahdollisen rajoissa ja Kärkkäinenkin liikkui niissä rajoissa, jotka katsottiin vakiintuneiksi historiallisiksi aksioomiksi. Mannerheimin henkilöhistorian kohdalla sen sijaan ei tarvinnut pyrkiä tarkkuuteen, hulivilikadetti ja tsaarin hovikaartin ratsumies häivytettiin myytin ulkopuolelle. Tuskin kenraalin henkilöhistoriaa edes kovin tarkasti lialmessa tunnettiin. Jäljelle jäi sankarimalli, jonka avulla valkoista kenraalia palvova yhteisö pystyi välittämään uskoaan. Sankari saapuu ja lyö lohikäärmeen, kansa pelastuu. Myyttien yksi ulottuvuus on juuri tässä, ne tarjoavat selitysmalleja. Ne ovat vastauksia kysymyksiin; miksi olemme tässä, miksi asioiden täytyi tapahtua näin? Kansalaissodan repimässä maassa myynteillä oli ”sosiaalinen tilaus”, niiden kautta selitettiin ja etsittiin mielekkyyttä tapahtuneeseen.¹⁴⁷

Myytti tarvitsee aina rakentajansa. Heille myytti on faktaa, se on heidän tulkintansa todellisuudesta. Myytin rakentaja ei siten pelkästään yritä saada yleisöään ymmärtämään, vaan yrittää myös saada heidät käyttäytymään tietyllä tavalla. Näin myytinrakennus aina linkittyy myös valtaan, sillä siinä tarjoillaan omaa kuva todellisuudesta totuutena. Antonio Gramsci korosti juuri tällaisen merkityksenannon tärkeyttä vallankäytön kanavana. Merkityksenannon kautta syntyy ”kollektiivista tahtoa”, ideologista yhtenäisyyttä, joka toimii perustana hegemonisen tilanteen synnylle. Uskoiko Lauri Kärkkäinen kertomaansa genesikseen? Ainakin hän katsoi tarpeelliseksi esittää näin. Koska hän oli vaikutusvaltainen auktoriteetti yhteisössään, hän pystyi luultavasti vakuuttamaan myös useimmat paikallaolijoista, ehkä jollakin tasolla lujittamaan myös itsensä palvonnan kohteen näkemyksiä todellisuudesta. Valkoiselle Suomelle nämä myyttiset tarinat olivat kittiä, joka yhtenäisti konstruktion uskovien maailmankuvaa.¹⁴⁸

---

¹⁴⁶ Henry Tudor tosin tähdentää, ettei poliittinen myytti ole mikään pysyvä maailmankatsomus, vaan pikemminkin ryhmä argumentteja. Kärkkäisen muotoilema myytti oli luonteeltaan konservatiivinen, sen tarkoitus oli säilyttää vallitseva *status quo*. Tudor 1972, 65, 91, 97.

¹⁴⁷ Tudor 1972, 122. Honko 1981, 112–113.

¹⁴⁸ Cassirer 1946, 282. Edelman 1985, 73–94. Gramsci 1982, 27. Tudor 1972, 17, 48. Lahtinen 1989, 199.

Mannerheimin ympärille rakennettu kultti korosti tämän esikuvallisuutta – hän oli oikean miehen malli. *Savon Jääkärissä* julkaistussa sankarikertomuksessa korostettiin kenraalin lapsirakkautta. ”Muutaman päivänä saapui hän Runnin hotellin portille parin hänen kupeillaan kulkevan kerjäläispojan kanssa. Portin avasi seurueelle muudan siihen sattunut ´herännäinen´ huomauttaen kenraalilla olevan harvinaisen henkivartioston. ´Ne harjoittelevat´ kerrotaan kenraalin vakavasti vastanneen”. Eräs kerjäläispojista ihastui tarinan mukaan kenraalin sisareen. ”Missähän se on sen miehen sisar?” tiedusteli hän silloin. Ja se riitti, tiedettiin tuokiossa ketä tarkoitetaan. Runnilla oli vain yksi ´mies“.¹⁴⁹ Vuoden 1919 presidentinvaalien alla edistysmielinen Salmetar ajoi Ståhlbergia presidentiksi. Santeri Rissanen ei kuitenkaan voinut kieltää myöskään Mannerheimin esikuvallisuutta. ”Hän on epämättömästi miesten mies, jonka nimi on säilyvä ikuisesti kauniina ja himmentymättömänä historiamme lehdillä.”. Mannerheimista luotu kuva on nähtävä ensisijaisesti stereotypiana siitä, millaisena valkoiset halusivat nähdä itsensä. Kenraalin kuva oli ”tosi miehen” prototyyppi, johon valkoisiin identifioituneet liittivät (ja osin liittävät vielä tänäkin päivänä) tavoiteltaviksi katsottuja ominaisuuksia.¹⁵⁰

Mannerheimin vierailun yhteydessä, lausui eräs pieni poika kansakoululla ”oppilasten puolesta kiitollisuuden nähdä maamme pelastaja.” Kertomuksissa ja kuvailuissa toistuu asetelma, jossa Mannerheim saapuu vaaran hetkellä pelastamaan ja vapauttamaan Suomen kansan. Isänmaallisista juhlista lähetettiin kenraalille tervehdyssähkeitä, joissa ”vapauttajaamme” muistettiin kiitollisena.¹⁵¹ Mannerheim otti heinäkuussa 1919 vastaan tiedon tappiostaan presidentinvaalissa Runnin kylpylässä. Hotellin vieraat järjestivät kenraalin kunniaksi spontaanin mielenilmauksen, jossa lääkäri Kajava purki ainakin poliittisen oikeiston tuntoja. ”Tiedämmehän jokainen, että saamme kiittää vapaudestamme, itsenäisyydestämme ja lakipohjaisen yhteiskuntajärjestyksen säilymisestä juuri Teitä, Herra valtionhoitaja”.¹⁵² Iisalmen lottien myöhemmällä tervehdyskäynnillä valkoisten

---

¹⁴⁹ *Savon Jääkäri* 22.8.1919. ”Mannerheim ja pikkuväki”. Honko 1981, 113.

¹⁵⁰ Stereotyyppien ryhmäidentiteettiä vahvistavasta vaikutuksesta katso Hogg & Abrams 1988, 73–75. Mannerheimiin liitetty ”miehuus” on kiinnostava kulttuurilliseen sukupuoleen liittyvä erilliskysymys, joka ansaitsisi osakseen tarkempaa huomiota. Salmetar 16.8.1919. ”He ja me” (lainaukset).

¹⁵¹ Salmetar 28.1.1919. ”Iisalmen SK:sta lähetetty sähkösanomat viime sunnuntaina”. 27.2.1919.

”Valtionhoitaja, kenraali Mannerheimin käynti Iisalmella” (lainaus). 1.3.1919. ”Mannerheimin vierailun puheet”. 8.7.1919. ”SK-juhlista Kiuruvedeltä”. Klinge vertaa Mannerheimin myyttiä roomalaiset sodan hetkellä pelastaneeseen Cincinnatuksen vastaavaan. Hän on oikeassa siinä, että vanhoja myyttejä voidaan muuttaa nykyaikaan. Klinge 1994, 50–51. Tudor 1972, 21.

¹⁵² Salmetar 22.7.1919. ”Runnivieraat pitäneet mielenosoituksen Mannerheimille”.

matriarkka, kirjakauppias Edith Rissanen rakensi kenraalin myyttiin lähes uskonnollista ulottuvuutta. Hän kertoi naisten odottaneen tietoja sodan aikana tietoja iisalmelaisista sotilaista. ”Viestit tulivat, että he kulkivat voitosta voittoon Valkoisen Kenraalimme johdolla ja riemumme oli rajaton. Tuli aika, jolloin meiltä leipä loppui. Te hankitte meille leipää...”¹⁵³

On vaikea eritellä, kuinka paljon kenraalin palvonnassa oli hämmennystä sen tosiasian edessä, että maa oli ensimmäistä kertaa ilman kruunattua hallitsijaa. Virkamiehistö ja kirkko olivat luoneet 1800-luvulla, etenkin Aleksanteri II valtakaudella, keisarista myyttisen hahmon, joka puolusti suomalaisten etuja venäläisten juonitteluja vastaan. Kuva vastasi hyvin myös kansan parissa eläneitä patriarkkaalisia ajatusmalleja. Orlando Figes ja Boris Kolonitskii puhuvat “monarkistisesta psykologiasta”, jonka he katsoivat eläneen kansan parissa vallankumouksesta huolimatta. Kerenskin, Kornilovin ja Leninin ympärille rakennetut kultit asettuivat ikään kuin paikkaamaan tsaarin jättämää paikkaa. Näen tämän analogian toimineen suurelta osin myös Suomessa. Koska kansakuntaan identifioituminen on hankalaa etenkin uusissa valtioissa, niin niissä David Ketzlerin mukaan usein rakennetaan rituaaleja ja seremonioita heroisen hahmon mielikuvan ympärille, joka vie kansakunnan mielikuvien luvattuun maahan.¹⁵⁴

Vuoden 1918 kuningasseikkailu kertoo omalta osaltaan tästä vahvan hallitsijan kaipuusta. Hallitusmuotokysymys osoittautui valkoisen Suomen yhtenäisyyden ensimmäiseksi koetinkiveksi. Pian aseiden vaiettua alkoi Iisalmessakin ankara väittely asiasta. Kysymys jakoi valkoisen väestönosan kahteen erilaiseen fraktioon. Kuningasmielisten ryhmän johtoon asettui kaupunkiporvariston poliittinen oikeisto; asessori Viljamaa, suojeluskunnan päällikkö Santeri Sahlström, opettaja Kaarlo Sahlberg-Vartia, kansakoulutarkastaja Oskari Vuorisalmi ja maisteri Väinö Ignatius. Viljamaa vaati, että toivottua voimakasta hallitusvaltaa edustaisi nimenomaan perustuslain rajoittamalla vallalla varustettu ”kansanomainen kuningas, oikea talonpoikaiskuningas”¹⁵⁵. Sahlström sanoi, että tasavaltalaisuus oli koeteltu ja kevyeksi havaittu. Ilman vahvaa kuningasta sisällissota uusiutuisi hänen mielestään viiden vuoden sisällä.

---

¹⁵³ Salmetar 9.8.1919. ”Kuun 7. päivänä...”.

¹⁵⁴ Figes & Kolonitskii 1999, 72. Honko 1981, 112. Kertzer 1988, 178. Mylly 1989b, 157–161.

¹⁵⁵ Salmetar 14.5.1918. ”Kuka valtion päämieheksi?”.

Tasavaltalaisten aktiivisen ydinjoukon muodostivat maalaisporvariston edustajat¹⁵⁶. Maalaiskunnan vahva mies, agronomi L. O. Hirvensalo, polemisoi Sahlströmin tapaan uuden sodan uhkalla – tosin päinvastaisin johtopäätöksin. ”Vallankumous on odotettavissa, jos monarkia pääsee vallalle”. Salmetar oli tasavaltalaislinjalla, mutta se pyrki tukemaan porvareiden yhtenäisyyttä lieventämällä vastakkainasettelua. Syksyllä paikallinen keskustelu aiheesta laimentui. Kun valta oli totuttu personoimaan, niin uudenaikaisessa tilanteessa valtionhoitaja Mannerheim sijoitettiin monien mielessä tuon puuttuvan monarkin tilalle.¹⁵⁷

Miksi juuri Mannerheim valikoitui symboliksi? Myytti on tarina yhteisölle ratkaisevan tärkeistä, usein alkuhetkeen liittyvistä tapahtumista. Valkoinen Suomi oli syntynyt sodan melskeestä ja sen alkupisteenä voidaan pitää 16. toukokuuta 1918, jolloin marssi ”kunniakkaasti ja voitokkaasti Suomen valkoarmeija johtajansa kenraali Mannerheimin keralla maamme pääkaupunkiin”. Mustan kimon selässä ratsastanut ryhdikäs hahmo hohtavan valkeassa univormussaan oli kotitekoisen armeijansa taustaa vastaan epäilemättä majesteettinen hahmo. Tämä näky siirtyi painokuvien ja tarinoiden kautta osaksi valkoisten kollektiivista muistia, myös niiden jotka eivät olleet paikalla fyysisesti. Marssi Helsinkiin oli eksplikoanut valkoisen vallan. Tätä vahvan yhteenkuuluvuuden hetkeä toistettiin tämän jälkeen erilaisina variaatioina kahden seuraavan vuosikymmenen ajan eri puolilla Suomea pidetyissä paraateissa ja katselmuksissa. Kun suojeluskuntajoukkoja marssitettiin Pohjolankatua pitkin tai tarkastettiin Iisalmen torilla, paikallisyhteisö koki uudestaan tuon valkoisen kevään symbolisen näytelmän. Ajan kuluessa sen muotoon tuli maltillisia vivahteita, mutta sen kaava säilyi koskemattomana.

Samalla tavalla kuin Venäjällä nähtiin maaliskuun vallankumouksen ruumiillistuvan ministeri Aleksander Kerenskissä, oli Mannerheim vapaussodan elävä, lihallinen symboli.¹⁵⁸ Vaikka porvariston poliittisessa keskustassa, etenkin edistyspuolueessa ja maalaisliitossa, Mannerheim koettiin vähintään ristiriitaiseksi hahmoksi, jatkui myytin rakentaminen seuraavien vuosikymmenten aikana. Symbolin kansansuosio pysyi korkeana

---

¹⁵⁶ Kansakoulunopettajat Antti Tani ja Sulo Penttilä sekä maanviljelijät P.V. Heikkinen, Samuli Heiskanen, Ana Lyyra, Juho Eskelinen, August Raatikainen ja Paavo Kiiskinen.

¹⁵⁷ Salmetar 23.5.1918. ”Poliittinen neuvottelukokous” (lainaus). 28.5.1918 ”Yleinen poliittinen neuvottelukokous”. 30.7.1918. ”Valitettavia ilmiöitä”. Vares 1998, 39–44, 62–79, 326–327.

¹⁵⁸ Salmetar 15.5.1924. ”Liput liehumaan, kansa juhlimaan” (lainaus). Figes & Kolonitskii 1999, 76, 80.

myös maailmansotien väliset toiminnallisesti hiljaiset vuodet.¹⁵⁹ Valkoisen kenraalin merkkipäivien kunniaksi toimitettiin kansalaiskeräyksiä ja järjestettiin paraateja.¹⁶⁰ Kulttia siirrettiin onnistuneesti myös seuraavalle sukupolvelle esimerkiksi historian oppikirjojen ja myyttisten tarinoiden avulla.¹⁶¹ Mannerheim ei toki ollut porvarillisen Suomen ainoa sankaruuden lähde, mutta valkoisen Suomen konstruktiolle hänestä luotu myytti oli keskeinen.¹⁶²

Sankaripatsaalta suojeluskunnantalolle

Kansallisvaltio saattaa olla kuviteltu yhteisö, mutta toisaalta kansakuntaan kuulumisen tunteet ovat ohitse kiitäviä ilman niitä ylläpitävää kulttuuristen symbolien ja instituutioiden järjestelmää. Michael Walzer muotoilee ehdon seuraavasti; ”valtio on näkymätön; se on personoitava ennen kuin sen voi nähdä, symbolisoitava ennen kuin sitä voi rakastaa, kuviteltava ennen kuin se voidaan perustaa”¹⁶³. Tämä mekaniikka toimii myös valtion sisällä olevien yhteisöjen kohdalla. Nationalistisen diskurssin upottaminen puheeseen ja isänmaan tunnusmerkkien muuraaminen monumentteihin olivat toimenpiteitä, joilla vuoden 1918 synnyttämää tunnetta pyrittiin vaalimaan. Henkilökulttien lisäksi tarkastelen tässä luvussa myös maantieteeseen ja esineisiin luotuja symbolisia representaatioita¹⁶⁴, joiden katson kertovan jotain olennaista valkoisesta Suomesta ja iisalmelaisten sitoutumisesta siihen.¹⁶⁵

---

¹⁵⁹ Vesa Vares katsoo myös poliittisen oikeiston luopuneen Mannerheimista ”toimijana” jo 1920-luvun taitteessa, ja siirtäneen hänet poliittiseen paitsioon – vapaussodan juhlien aikaan esiin vedettäväksi symboliksi. Kansan parissa hän uskoo kenraalin suosion pitäneen. Vares 1990, etenkin 59–60.

¹⁶⁰ Sark. Lotta Svärd. Iisalmen po. Kansio 223. Vuosikertomus 1937. Kansio C175. Johtokunta 18.3.1937, 12.9.1938 ja päiväämätön pöytäkirjansivu (luultavasti joulukuulta 1931).

¹⁶¹ Esimerkiksi suosittu Oskari Mantereen ja Gunnar Sarvan keskikoulun Suomen historiassa ainoa vuoden 1918 sotaa käsittelevä valokuva kuvaa Mannerheimia ratsailla (luultavasti Helsingin voitonparaatissa). Mantere & Sarva 1921 (2. painos), 306. Iisalmen keskikoulu otti teoksen käyttöönsä vuonna 1920. Myytti siirtyi tietenkin sukupolvelta toiselle myös tarinoiden ja asenteiden kautta. Maalaiskunnan puolella asunut ratavartija Lassi Hynynen muistutti tytärtään Irjaa talvisodan aikana, että ”ensin on Jumala ja sitten *Mannerheim*, jotka meitä suojelevat”. Irja kantoi koko sodan ajan repussaan kenraalin kuvaa ”ikään kuin turvan tuojana”. Paldanius 2002, 276.

¹⁶² Esimerkiksi kilpaurheilu on otollinen myytin rakennuksen kenttä ja sen merkitys suomalaisessa nationalismiin rakentamisessa sotien välillä oli keskeinen. Ossi Viita on väitöskirjassaan kuvannut kuinka porvarillinen Suomi rakensi työläistäustaisen Hannes Kolehmaisena ympärille sankarillisen myytin, johon myös kohde itse sopeutui. Viita 2003, 26–28, 377–380.

¹⁶³ Walzer 1967, 194.

¹⁶⁴ Sosiaalipsykologi Serge Moscovici tiivistää **representaatiot** arvojen, ideoiden ja käytäntöjen systeemiksi, jolla on kahdenlainen funktio. Ensiksi ne järjestävät ihmisen maailman, mahdollistavat orientoitumisen materiaalisessa ja sosiaalisessa maailmassa. Toiseksi ne ovat koodiavain ihmisen väliseen kommunikaatioon. Ne ovat eräänlaisia arkipäivän teorioita ympäröivästä maailmasta. Sosiaalisista representaatioista katso esim. Hogg & Abrams 1988, 79–84. Katso myös Helkama & Pirttilä-Backman 2001. Vertaa Durkheim 1980. Etenkin 213–214.

¹⁶⁵ Anderson 1989, 15–16. Berezin 1997, 27. Pekonen 1991, 38. Kertzer 1988, 31.

Iisalmen valkoinen väestö ymmärsi vuoden 1918 uhrauksen symbolisen arvon. Jo ennen ensimmäisiä sankarihautajaisia vainajille ryhdyttiin järjestämään yhteisöön pysyvää monumenttia. ”Asian arvo vaatii, että tästä muistomerkestä tulee huomattava taideteos ja jokainen kansalainen osaltaan avustaa sen aikaansaamiseksi”. Muistopatsashanke oli yksityinen, kuten vastaavat hankkeet muuallakin maassa. Näin haluttiin korostaa vastavuoroisen uhrauksen luonnetta ja alleviivata yhteisön jäsenten vapaaehtoista ja henkilökohtaista kiittollisuuden velkaa. Rahanhankintaa varten perustettiin suojeluskunnan toimesta Suomen vapaustaistelijoiden Iisalmen muistorahasto, johon myös kaupunki asetti edustajansa.¹⁶⁶

Muistopatsaan luonnolliseksi sijoituspaikaksi valikoitui Sankarniemi¹⁶⁷, johon kaikki sankarivainajat oli haudattu. Niemestä ei tullut valkoisen Suomen pantheonista sattumalta. Se oli kauniilla ja rauhallisella paikalla, maailman äänet ja kaupungin hyörinä jäivät Sandelsinkadun toiselle puolelle. Kirkkaan veden ja vanhojen koivujen uskottiin synnyttävän vierailijassa ”hartaan ja puhtaan tunnelman”. Oleellista oli myös se, että paikka sisälsi tärkeän viitteen historiaan – siellä oli taisteltu Suomen sodassa vuonna 1808. Muistopatsas pystytettiin siis valkoisten muistomerkeille tyypilliseen tapaan yhteisölle keskeiselle ja symbolisesti arvokkaalla paikalla. Valkoisten muistomerkit olivat sotien välillä yhteisöissä ainoita virallisia ”muistin paikkoja”. Hävinneiden muistamiseen liittyvä symboliikka oli kätkeyty metsiin ja muualle maisemaan.¹⁶⁸ Sankarniemen tapaiseen arjesta erotettuun paikkaan rakennetut rituaalit olivat samalla eräänlainen initiaatio, jossa yksilö saattoi näkyvästi integroitua osaksi valkoista yhteisöä. Samalla yhteisön muut jäsenet kykenivät tunnistamaan hänet yhteisön jäseneksi.¹⁶⁹

Iisalmen lotat ottivat pääasiallisen vastuun rahankeräyksestä tarmokkaan johtajansa Edith Rissasen johdolla. Varojen kerääminen osoittautui työlääksi ja sitä oli jatkettava muistopatsaan vihkiäisten jälkeenkin. Lottien sihteeri, opettaja Heleena Kauppinen,

---

¹⁶⁶ SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/1. Kokous 18.3.1918. IKA. Ii Ca:22. Kaupunginvaltuusto 6.9.1918. Salmatar 28.3.1918. ”Muistopatsas vapaustaisteluissa kaatuneille”. 6.4.1918. ”Muistopatsas vapausankarien haudalle!”. Peltonen 2003, 226.

¹⁶⁷ Molerusniemen muuttaminen Sankarniemeksi on tyypillinen esimerkki symbolien avulla käytävästä ideologisesta kamppailusta. Venäjän maaliskuun vallankumous aiheutti todellisen katujen, aukoiden, kaupunkien jopa henkilöiden uudelleen nimeämisen aallon. Figes & Kolonitskii 1999, 57–59.

¹⁶⁸ Nora 1996, 6–7. Peltonen 2003, erityisesti 242. Salmatar 6.4.1918. ”Muistopatsas vapausankarien haudalle!” (lainaus).

¹⁶⁹ Kertzer 1988, 17

herätteli valkoisen väestön omaatuntoa keväällä 1921 vetoamalla yhteiseen uhriin. ”Ne arvoisat kansalaiset, jotka ymmärtävät nuoren vapautemme merkityksen ja jotka muistavat hinnan, jolla se on ostettu, eivät suinkaan jättäne lopullisesti maksamatta sitä muistomerkkiä, mikä sankaripoikiemme haudoilla seisoo”. Muistopatsas ja sen pystyttäminen oli valkoisille osa surutyötä. Trauman käsittely edellyttää muistamista ja muistomerkki on suremisen kollektiivinen muoto. Muistamisen lisäksi maastoon rakennetuilla symboleilla oli kuitenkin myös toinen ulottuvuus. Sankarniemen ja suojeluskunnantalon rakentamisessa paikallisyhteisölle keskeisille paikoille voidaan nähdä halua osoittaa valkoisen vallan pysyvyys.¹⁷⁰

Sunnuntaina 5. syyskuuta kerääntyi useita tuhansia ihmisiä sankaripatsaan paljastamistilaisuuteen Sankarniemelle. Pääosa kaupunkia oli juhlaputettu, sillä päivän merkitystä kunnioittavia kansalaisia oli kehoitettu liputtamaan taloaan. Sankarihaudoille johtava tiellä oli köynnöksin, lipuin ja vaakunoin koristeltu juhlaportti. Valtakunnan tunnukset loivat sankaripatsaan paljastamistilaisuuteen virallisuutta. Seremonia aloitettiin jo totuttuun tapaan rovasti August Noposen pitämällä jumalanpalveluksella. Opettaja V. K. Trastin muisteltua vapaustaistelun kulkua seurasi juhlan huippukohta. Rehtori K. R. Castrénin johtaman sekakuoron laulaessa *Nousitte urhot*, vedettiin verho Emil Halosen suunnitteleman monumentin edestä. Yleisön silmien eteen kohosi yli viisi metriä korkea graniitista ja pronssista muotoiltu patsas, jonka yläosana ”seisoi yleväryhtinen, solakka alaston nuorukainen ”Vapaus”. Sankaripatsaan ja yhteisön suhdetta pohtiessa on helppo yhtyä Durkheimin näkemykseen siitä, että symbolin voima kumpuaa jostakin sen ulkopuolelta. *Vapaus* sananmukaisesti ruumiillisesti valkoisten yhteisen tunteen. Graniittisen paaden päällä seisova miehen kuva säilytti yhteisön vuoden 1918 tapahtumiin projisoimat tunteet.¹⁷¹

---

¹⁷⁰ Lottien vetoamus ei kaikunut kuuroille korville, sillä esimerkiksi vanha aktivisti, talollinen Juho Paldanius lahjoitti muistopatsasrahaston arpajaisiin vasikan. Rahaa jouduttiin keräämään kuitenkin vielä ainakin vuoteen 1925 asti. SArk. Lotta Svärd. Iisalmen po. Kansio C177. Vuosikertomukset 1920–1921. Kansio 175. Johtokunta 18.12.1925. Peltonen 2003, 209–210, 255.

¹⁷¹ ”On aivan kuin syy, joka alun perin sai ne aikaan, olisi oikeasti olemassa jatkuvasti.” Durkheim 1980, 212, 214 (lainaus). Filosofi Ernest Cassirerin mielestä patsas ei vain esitä esimerkiksi jumalaa. Se on jumaluuden täyttämä ja siten pyhä. Myyttiset kuvat rakentavat myyttisen maailman, jossa merkki ja merkitys sulautuvat yhteen. Vuorinen 1997, 104–106. Maskuliinisten patsaiden ympärille rakennetaan usein pyhitettyä, sakraalia, tilaa. Näin Iisalmessakin. Valenius 2004, 86–89.

Salmettaren päätoimittaja Santeri Rissanen lausui juhlaan laatimansa runon *Sankareille*, jonka viimeinen säkeistö liitti yhteen vainajien, isänmaan ja valkoisen Suomen kohtalonyhteyden.

”Isänmaa! paljosta kiittää sankarpoikia saat:
kunnolla heidän on vapaa nyt kansas ja maat,
rauhaisna rastia tulevaisuuttasi taidat,
lujittaa valkoisen valtasi laidat –
mut onneksi kun sekä onnemme meidän
on ostettu uhreilla sankarit Teidän.”¹⁷²

Valkoisen vallan edustajat kävivät laskemassa patsaan juurelle tervehdyksensä sankarivainajille. Maaherra, Iisalmen ja lähitienoiden suojeluskunnat, jalkaväkikomppania ja Lotta Svärd laskivat seppeleensä. Puheita pitivät maaherra Ignatius, pastori Koivulainen ja talollinen Eskelinen. Valtion, kirkon ja kansan symbolinen yhteenliittymä vuodelta 1918 uudistettiin.¹⁷³ Samana iltana pidettiin iltajuhla. Se avaa mielenkiintoisen näkymän siihen tapaan, jolla valkoinen Suomi pyrittiin liittämään historialliseen jatkumoon ja osaksi vuosisataiseksi nähtyä vapaustaistelua.

Juhlakulkue suuntasi Pölkynniemessä sijainneelle Sandelsin patsaalle. Se oli pystytetty Suomen sodan Koljonvirran taistelussa vuonna 1808 kaatuneiden kunniaksi. Suojeluskunta laski siellä sepeleen ”kaatuneille sankareille”. Sepeleen muistovärssyn toinen säkeistö yhdisti nämä vuoden 1808 sankarit 1918 kaatuneiden esitaistelijoiksi. ”Hän on aina elävä ajasta aikahan/ hän astuu vuosisatojen armeijaan/ jok’ kulkee ihanimpaa kohti/ aikaa suurempata kuin meidän”.¹⁷⁴ Symbolit ovat tällä tavoin irrotettavissa alkuperäisestä viittaussuhteestaan ja käytettävissä uudessa kontekstissa. Se joka ottaa symbolit onnistuneesti haltuunsa, saa myös mahdollisuuden käyttää niitä. Suomen sodan tapahtumat valjastettiin osaksi voittajien traditiota ja samalla valkoisen hegemonisen projektin käytinaineeksi. On luonnollista, että sodan aiheuttamaa traumaa pyrittiin purkamaan etsimällä ja konstruoimalla tapahtuneeseen mielekkyyttä ja tarkoitus¹⁷⁵. Vuosi 1918 ei

---

¹⁷² Salmetar 7.9.1920. ”Sankareille”.

¹⁷³ Salmetar 4.9.1920 ”Juhlan etenemisestä”. 7.9.1920. ”Iisalmen sankaripatsas” (lainaukset).

¹⁷⁴ Salmetar 7.9.1920. ”Iisalmen sankaripatsas”. Jo kesällä 1918 Salmettaren Yleisöltä-palstalla yhdistettiin nämä kaksi sankariaikaa ja vaadittiin Sandelsin patsaalle parempaa hoitoa. ”Entisiltä Suomen 1808–1809 vuoden sodan sankareilta ovat nykyiset sankarimme, samoin kuin muutkin Suomen vapauden puolesta taistelijat, uutta virikkeitä vaikeina hetkinä saaneet ja ovat oppineet, että ”suomalainenkin voi taas voittaa!”. Salmetar 13.7.1918. ”Matkailija”.

¹⁷⁵ Tulkintoja trauman synnystä ovat esittäneet esimerkiksi Ketonen 1983, 103–113. Siltala 1993, 224–228. Ylikangas 1993, 521–526.

voinut olla vain raadollinen valtakamppailu, sen oli oltava vuosisataisen vapausunelman lunastus.

Myöskään naisjärjestön nimeäminen Runebergin luoman uhrautuvan naissankarin Lotta Svärdin mukaan ei ollut sattuma¹⁷⁶. Vuonna 1922 Koljonvirralla järjestetyssä suuressa suojeluskuntien sotaharjoituksessa lotat muonittivat joukkoja. Historiallinen paikka vei heidän ajatuksensa 114 vuoden taakse. ”Millaista lienee ollut ruuan saanti silloin, emme tiedä, mutta sen tiedämme, että avuliaisuutta ja isänmaallista mieltä ei puuttunut. Sen osoittaa meille esimerkiksi entisajan Lotta -Svärd Vänrikki Stoolin tarinoissa”. Vapaussota asetettiin fennomanian rakentaman nationalistisen diskurssin jatkumoon, ikään kuin Runebergin ja Topeliuksen luoman fiktiivisen kansallisen menneisyyden uudeksi osaksi. Vuosisatainen itsenäisyyskehitys päättyi vuoteen 1918. Tämä viesti välitettiin kuulijoille isänmaallisissa juhlissa. Puhuessaan iisalmelaisille valkoisille vuonna 1923 kuopiolainen ministeri Armas H. Saastamoinen kutsui heitä ”Koljonvirran kaupungin” asukkaiksi vuoden 1808 kuuluisan taistelupaikan mukaan. Valkoiset rakensivat symbolista siltaa, jossa menneisyys asetettiin oikeuttamaan nykyhetken tilannetta.¹⁷⁷

Myös jääkäri liike liitettiin tähän jatkumoon. Iisalmen sankaripatsaan jalustaan oli hakattu kahdentoista vuonna 1918 kuolleen valkoisen iisalmelaisen nimet. Kolmastoista nimi oli jääkäriksi pyrkineen Armas Lyytikäisen. Hän oli kuollut joulukuussa 1916 niin sanotussa Simon kahakassa¹⁷⁸. Valkoinen Suomi esitti siten aktivismin vapaustaistelun toiminnallisena alkupisteenä, joka jatkui vuoden 1918 sodassa. Simon sankareita juhlittiin Sankarniemellä vuonna 1926. Kaupungin edustajana oli pormestari Luukkanen, joka totesi kuolleen pojan muiston velvoittavan tänne jääneitä. Sama teema toistui läpi seremonian. Uhrikuolema velvoitti¹⁷⁹. ”Silloin tuona aikana, emme kaikki jaksaneet seurata heidän

---

¹⁷⁶ Nimen valinta ei ollut itsestäänselvyys. Annika Latva-Äijön tulkinnan mukaan sen tarkoitus oli luoda miellelyhtymä sotaan ja liittää naiset näin osaksi valkoista puolustustoimintaa. Itse kuitenkin näen nimellä tavoitellun pikemminkin kansallisen tradition jatkumoa kuin vastentahtoisten naisten painamista osaksi militaristista viitekehystä. Latva-Äijö 2004, 104–109.

¹⁷⁷ Rudy Koshar on osoittanut symbolisten monumenttien siirtyvän aina uusien käyttäjäryhmien haltuun. Muistomerkit vain tulkitaan uudelleen. Koshar 2000, 286–287. SArk. Lotta Svärd. Iisalmen po. Kansio C177. Vuosikertomus 1922. Salmetar 28.8.1923. ”Puhe, jonka ministeri A.H. Saastamoinen piti...”. 2.2.1926. ”Iisalmen Lotta Svärd-iltamat”. Salmetar 31.1.1928. ”Puhe”. Elder & Cobb 1983, 34. Pekonen 1991, 32–33. Hobsbawm 1994.

¹⁷⁸ Simossa (11.12.1916) eräällä metsäkämpällä kävi joukko jääkäreiksi pyrkiviä tulitaistelun viranomaisten kanssa. 19-vuotias konttoristi Armas Lyytikäinen kuoli saamiinsa vammoihin. Kyseessä oli ensimmäinen aseellinen yhteenotto aktivistien ja venäläisten välillä. Hersalo 1955, 134.

¹⁷⁹ Suomalaisen sankarin kuolema poikkeaa antiikin heeroksista. Ilona Kemppainen on havainnut toisen maailmansodan sankarikuolemia tutkiessaan sankari-ihanteena olleen tyynen kärsimisen. Kuolema oli kuin

haaveidensa lentoa, emme kaikki voineet uskoa tulevaisuuteen niin järkähtämättömästi kuin he, nuo intomieliset, rohkeat miehet. Mutta nyt voimme tehdä sen sitä yksimielisemmin, me kaikki isänmaalliset kansalaiset”, todettiin muistokirjoituksessa. Sankarivainajien uhrausten korostaminen on universaali ilmiö ja myös ”väärinymmärrettyjen” kuolleiden rehabilitointia on käytetty poliittisena aseena.¹⁸⁰

Vuoden 1918 häviäjät eivät voineet tehdä omaa surutyötään pystyttämällä maisemaan symboleita. Väkivaltainen kuolema oli ongelma koko yhteisölle, mutta erityisen vaikeaa se oli ammuttujen punaisten omaisille, sillä he eivät päässeet noudattamaan hautauksessa totuttuja traditioita. Teloitetut vainajat haudattiin Iisalmessa kirkkomaan kupeeseen, useimmat ilman arkkua ja hautamerkkejä. Työväenyhdistys piti tärkeänä, että vainajat haudataan arvokkaasti. Tarve on sidoksissa ihmisten käsityksiin hyvästä kuolemasta, jossa hautausrituaalilla on tärkeä rooli. Syksyllä 1920 kirkkoneuvosto suostui työväenyhdistyksen pyyntöön saada ”kansalaissodan johdosta” ammutut punaiset arkkuihin ja haudatuksi yhteishautaan kirkkomaalle. Tämä voidaan nähdä kirkon ja laajemmin valkoisen yhteisön kädenojennuksena sodassa hävinneille. Samalla kuitenkin haluttiin estää tapahtuman muodostuminen muistojuhlaksi tai demonstraatioksi – uudelleen hautauksessa sivullisten läsnäolo oli ankarasti kielletty. Teini-ikäisen Edvin Laineen sielunmaisemaan tilanne piirtyi lähtemättömästi, sillä hän seurasi tilannetta muutaman pojan kanssa salaa puusta. ”Kun kaivaminen alkoi, näimme kaikki ja kuulimme kaiken ja sitä hetkeä en unohda koskaan”. Huhujen, tarinoiden ja kauhukertomusten – hävinneiden folkloren – syntymistä valkoiset eivät voineet estää.¹⁸¹

Samalla tavoin oli mahdotonta estää symbolisesti latautuneiden paikkojen syntyminen. Rippikoulupoika Eino Kinnunen ihmetteli vuonna 1927 yhdessä renkien- ja talollistenpoikien kanssa reikiä kirkkomaan rukoushuoneen seinässä. ”Tässä niitä punikkeja on ammuttu silloin kapina kevväänä” valisti heitä vanhempi koululainen. Voidaan olettaa, että tällaiset löydöt herättivät lapsissa kysymyksiä ja erilaisia tulkintoja. Myöhemmin rakennus hävitettiin, mutta tarinat jatkoivat paikallisyhteisössä elämäänsä.

---

viimeinen palvelus yhteisölle. Kempainen 2004. Muistopatsaan ja kuolemattomuuden välisestä yhteydestä katso Valenius 2004, 86–89.

¹⁸⁰ Ääriesimerkki löytyy Saksasta, jossa natsien vuoden 1923 epäonnistuneessa vallankumouksessa kuolleiden ympärille rakennettiin seuraavalla vuosikymmenellä elinvoimainen marttyyrikultti ja siihen liittyvää ritualismia. Kuparinen 1998, 255–257. Salmatar 14.12.1926. ”Simon kahakan 10-vuotisjuhla”. ”Simon sankarien muisto” (lainaus). Edelman 1985, 11.

¹⁸¹ ISA. II C b. Maaseurakunnan kirkkoneuvosto 20.10.1920. Peltonen 1996, 20–21. Peltonen 2003, 67–68, 237. Kalemaa 2003, 31 (lainaus).

Punaisten vainajien muistomerkkiä voittajat eivät Iisalmeen hyväksyneet. Sellainen pystytettiin vasta toisen maailmansodan jälkeen vanhalle kirkkomaalle.

Kuitenkin myös heti sodan jälkeen punaisilla oli luvallisia väyliä tuoda esiin konfliktin esiin nostamia tunteita. Näkyvimpiä ja arvokkaimpia keinoja tähän olivat lehdissä painetut kuolinilmoitukset. Niissä muisteltiin vainajaa paljastavin sanankääntein kuten ”katkeralla surulla” ja puhuttiin vankileirillä kuolleen vainajan menehtyneen ”nykyajan taudin hivuttamana”. Ilmoituksiin valituissa raamatunkohdissa uskottiin Herran tasaavan tilit tuon puoleisessa elämässä ja päästävän ”nöyrän väkevämmän käsistä, raadollisen ja köyhän raatelialtansa”. Vankileirillä kuolleen Paavo Kauppisen leskiäidin nimissä esitetty muistovärssy sisälsi myös iäisyyteen liitetyn oikeudenmukaisen koston ajatuksen.

”Nyt petos, vilppi täällä/ On noussut kunniaan,/
On valhe vallan päällä/ Ja vääritys voimassaan;/
Ei köyhän kurjan ääntä/ Viattomuudessaan/ Kuunnella,
rikas vääntää/ Lain myöten tahtaan.

Mut kerran Herra kostaa/ Työt jumalattomat./
Rankaisee ansiosta/ Ryöstäjät viekkahat,/
Ne, jotka täällä veivät/ Orvolta oikeuden/
Ja lesken leivän söivät,/ Vaivaisen osuuden.”

Salmettaren etusivulla tämä näkemys levisi laajan lukijakunnan tietoisuuteen. Osaltaan tämäkin surun ilmaus linkittyi valkoisten ja työväenliikkeen kamppailuun kulttuurisesta vallasta, jossa symbolien hallinta oli keskeisessä roolissa.¹⁸²

Miksi Iisalmen sankaripatsaan tapaiset monumentit ovat symboliikan olennainen osa? Rudy Koshar katsoo ihmisen muistin rakentavan kuvaa menneisyydestä juuri muistomerkkien, -juhlien, historiallisten paikkojen ja monumenttien kautta. Iisalmessakin monumentti yhdisti valkoisen väen ja toi sille väylän muistaa uhriaan, mutta tarkoitus oli myös siirtää oma tulkinta sodasta jälkipolville. ”Kertokoon nyt paljastettava patsas vielä kauan sen jälkeen, kun jo meillä itsellämme on sanaton suu, polvesta polveen ja suvusta sukuun siitä sankariajasta, jonka muistomerkiksi se on pystytetty”. Muistomerkki jää symboloimaan asiaa, jonka vuoksi se on pystytetty. Se pysyy elossa niin kauan kuin siihen

---

¹⁸² SKS. 1918. Eino Kinnunen 56: 119–120. Salmetar 27.8.1918 (vankileirillä menehtyneiden Kauppisen ja Halmetojan kuolinilmoitukset). Punaisten maisemaan jättämistä symboleista ja rituaaleista, katso Peltonen 2003, 67–102, 301. Eerola 1996, 38.

yhdistetään rituaaleja.¹⁸³ Sankarniemien ”uhrilehdon” ympärille rakennettiin elinvoimainen kultti, johon kuuluivat rituaaliset kunniakäynnit ja juhlat valkoisille tärkeinä merkkipäivinä. Näistä päivistä tärkein oli 16. toukokuuta, jolloin juhlittiin vapaussodan päättymistä ja siinä saavutettua voittoa. Myös itsenäisyyspäivä pyrittiin valjastamaan valkoisen Suomen symboliseksi omaisuudeksi yhdistämällä pääjuhlaan käynti Sankarniemellä.

Sodan aiheuttaman kuoleman käsittely vaatii rituaalista toistoa ja julkinen rituaali oli myös poliittisten tunteiden arena.¹⁸⁴ Rituaali toistui vuodesta toiseen tärkeinä juhlapäivinä käytännössä samanlaisena. Aamupäivällä oli juhla jumalanpalvelus kirkossa. Iltapäivällä Suojeluskuntaan ja Lotta Svärdiin kuuluvat kokoontuivat suojeluskuntatalolle. Kaupungin valkoiset liputtivat talojaan siniristilipuilla ja saapuivat ennen juhllaisuuksien alkua Sankarniemelle. Hautojen hoito oli lottien vastuulla ja he myös koristivat haudat kukkasin. Suojeluskunta marssi lippuineen pääkatua (Pohjolankatu) pitkin niemelle ja asettui sankarihaudoille kunniavartioon. Haudalla pappi piti puheen käsitellen siinä tavallisesti vapauden edestä annettu uhria. Myös suojeluskunnan edustaja, usein Santeri Sahlström, piti puheen ja lotat laskivat seppeleen muistomerkin juureen. Rituaaliin kuuluivat virret ja isänmaalliset laulut, joista huolehti torvisoittokunta tai kuoro. Lipulle tehtiin kunniaa, Suojeluskuntaan liittyvät antoivat suojeluskuntalupauksensa, ammuttiin kolme kunnialaukausta. Juhlat ja rituaalit olivat keino ylläpitää sosiaalista tiiviyyttä. Durkheimin mielestä ihmisten välinen yhteenkuuluvuudentunne häviää ilman juhlien tapaista rituaalista toistoa.¹⁸⁵

Paikallisyhteisön kahtiajakautuminen sai konkreettisen muodon arkipäivässä, jossa työläiset tekivät ostoksensa työväen osuuskaupasta ja viettivät vapaa-aikansa työväentalolla. Porvaristo urheili omassa urheiluseurassaan ja piti suojeluskuntataloa

---

¹⁸³ Tällaisia ”muistin maiseman” paikkoja voivat olla katujen nimet, julkiset aukiot jne. Tällaiset symbolit toimivat ihmisille muistin paikkoina. Kollektiivinen muisti ja paikka ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Koshar 2000, 9. Peltonen 2003, erityisesti 188.

¹⁸⁴ Toistaminen ja purkaminen – vaikean muiston selvittäminen – edesauttavat trauman purkua. Peltonen 2003, 256. Kuitenkin Iisalmen toistuva uhrukseen liittyvä rituaali oli valkoiselle yhteisölle myös tapaa uudistaa, representoida, sodan aiheuttama tunne ja palata aina uudestaan vuoden 1918 yhteenkuuluvuudentunteeseen. Vertaa Berezin 1997, 27.

¹⁸⁵ Katso esim. 17.5.1919. ”Vapaustaistelun muistojuhlaa vietettiin eilen”. 18.5.1920. ”Vapausjuhlan vietto Iisalmessa”. 6.12.1924. ”Iisalmen Suojeluskunta”. 3.12.1925. ”Suomen itsenäisyyden muistopäivä 6.12.1925”. 18.5.1926. ”Vapaussotajuhla”. 17.5.1927. ”Sankarivainajiemme muistojuhla vietettiin eilen”. 27.3.1928. ”Iisalmen rintamamiesten 10-vuotisjuhla”. Iisalmen Sanomat 18.5.1929. ”Vapaussodan muistojuhlan vietto Iisalmessa”. Sankarihautojen huollosta katso esim. SArk. Lotta Svärd. Iisalmen po. Kansio C175. Johtokunnan kokous 12.5.1927 ja vuosikokous 16.1.1928. Durkheim 1980, 195.

kulttuurisena ja henkisenä kiintopisteenään.¹⁸⁶ Elokuussa 1923 Iisalmen poliittinen maantiede nimittäin sai valmistuneesta suojeluskunnantalosta Sankarniemen veroisen maamerkin. Suojeluskuntatalo muodosti polarisoituneessa paikallisyhteisössä symbolisen vastinkappaleen työväentalolle¹⁸⁷. Sodan jälkeen porvareiden perinteisinä kokouspaikkoina toimineet koulut eivät voineet tarjota pysyvää ratkaisua valkoisen yhteisön, etenkin sen suojeluskunta-fraktion, tilaongelmiin. Suojeluskunta pyysi syksyllä 1918 kaupunginvaltuustolta ilmaista tonttia oman talon rakentamista varten. Kaupunki antoi tontin puoleen hintaan.

Rakennustöihin ei kuitenkaan uskaltanut, vaan Suojeluskunta osti talon Savonkadun ja Otavankadun kulmasta. Talon osoittauduttua epäkäytännölliseksi, se myytiin kaupungille. Kaupunginvaltuuston porvarilliset jäsenet pitivät taloa sopivana kaupungin virastoille. Vasemmisto vastusti tätä valkoisen Suomen sisäistä varallisuusjärjestelyä. Sosialidemokraattien ja kommunistien johtohahmot valittivat kaupasta maaherralle – ilman vastakaikua. Tämä ei ole yllättävää, sillä juuri maaherra Gustaf Ignatius oli yksi suojeluskuntatalon vihkiäisten kunniavieraita. Tapaus on yksi esimerkki valkoisen Suomen suhdeverkoston rakentumisesta paikallisen demokratian, oikeuslaitoksen ja valtionhallinnon sisään.¹⁸⁸

Myydystä talosta saadut rahat eivät peittäneet uuden talon rakentamiskustannuksia. Sen rakentaminen vaati valkoisen yhteisöltä sankaripatsaan pystyttämisen kaltaisia yhteisiä ponnistuksia. Talon rakentamiseen tarvittavan suuren lainan takasi henkilökohtaisesti ryhmä alueen varakkainta eliittiä.¹⁸⁹ Tarvittavat puut lahjoittivat alueen metsänomistajat ja ne sahattiin kustannuksitta Kärkkäinen & Putkonen Oy:n sahalla. Yksityiset ja yritykset

---

¹⁸⁶ Kettunen 1986, 156. Kalela 1981, 107. Vielä vuonna 1934 lotille saatettiin antaa varoituksia työväentalon tilaisuuksissa käymisestä. SArk. Lotta Svärd. Iisalmen po. Kansio C175. Vuosikokous 23.1.1934.

¹⁸⁷ Työväentalo oli työväenliikkeelle ehkä sen tärkein symboli ja samalla uudenlainen vapaan toiminnan alue. Porvariston piirissä niiden vaikutusta yhteisöön pelättiin. Varpaisten kansakoulun johtokunta pyrki vuosikausia estämään työväentalon kohoamisen naapuriinsa. IKA. I Cb: 4. Kunnanvaltuusto 2.9.1919. I Cb: 5. Kunnanvaltuusto 17.1.1921 ja 2.7.1921. Tapio Huttula pitää työväentaloja paitsi vallankumouksen, myös yhteiskunnan politisoitumisen symboleina. 1930-luvun alussa tapahtuneet naulaamiset olivat siten selvän rituaalisia tapahtumia. ”Neuvostolaisuuden pesäpaikka” tukittiin ja osoitukseksi tästä moni talo pakkoliputettiin valtakunnan lipulla. Vihollisen poliittinen ikoni haluttiin häväästä. Iisalmen työväentalo suljettiin 25.7.1930. Huttula 2000, 339. Eerola 1996, 15, 56.

¹⁸⁸ Valituksessa kantajina olivat Vilho Hämmäläisen lisäksi Alfred Kumpulainen ja Aaro Salo. IKA. Ii Ca:22. Kaupunginvaltuusto 30.10.1918. Ii Ca:27. Kaupunginvaltuusto 6.6.1922 ja 15.9.1922. SArk. Iisalmen Sk. Kansio 220. Esikunta 26.1.1919. Salmetar 6.4.1922. ”Kaupungin äidit ja isät”. 28.8.1923. ”Iisalmen Suojeluskuntatalon rakennuskertomus”.

¹⁸⁹ Kärkkäinen & Putkonen Oy:n johtaja insinööri Olavi Kärkkäinen, apteekkari Yrjö Hirvensalo, kauppias Pekka Savolainen ja suurtalollinen Juho Kaarakainen Ihotunlahdesta. SArk. Iisalmen Sk. Kansio 220. Esikunta 29.12.1922.

antoivat lahjoituksina rahaa ja rakennustarpeita. Talon vihkiäisissä rakennus liitettiin rituaalisesti valkoisen Suomen yhteyteen. Aamupäivällä pidettiin Sankarniemen urheilukentällä juhlahumalanpalvelus ja tämän jälkeen sankarihaudalla kunnianosoitus vainajille. Kuopiosta saapunut piiripäällikkö Saari otti Pohjolankadulla vastaan suojeluskuntalaisten paraatin.

Varsinaiseen juhlaan oli hankittu myös arvovaltaiset puhujat Kuopiosta. Maaherra Ignatiuksen ohella puhui oikeistoradikaali ministeri Armas H. Saastamoinen¹⁹⁰. ”Sallinette minun sanoa teille, Koljonvirran kaupungin naiset ja miehet, että tällä talollanne olette pystyttäneet tänne elävän muistopatsaan 1918 isänmaalliselle hengelle, joka, samoin kuin 1808 vuoden uljas taistelu, tulee vaikuttamaan vuosisatain halki.”, vakuutti pohjoissavolaisen aktivismin isähahmo. Suojeluskuntatalo ymmärrettiin vapaustaistelun eläväksi monumentiksi. Symbolien ja vihkiäisten kaltaisten rituaalien avulla paikallinen taso kytkettiin valkoisen Suomen makrotasoon.¹⁹¹ Talo toi valkoiselle väestölle sen tarvitseman sosiaalisen tilan. ja porvarilliset yhdistykset saivat kaipaamansa kokoontumispaikan.¹⁹² Suojeluskuntien ja lottien toimintaa talo vakiinnutti ja se oli myös turvallisuuden lähde – valkoinen linnake oli isänmaanystävien koti. ”Rakkaus ja kiintymys tuohon omaan taloon on syttynyt mieliin, - sinne käymme me Lotat kuin kotiin”.¹⁹³

Valkoinen Suomen aktiivit kehittivät historiantajuaan viittaamalla erityisiin ja kouriintuntuviin kohteisiin. Konstruktiota ei siten rakennettu vain kannattajien sielunmaisemaan, vaan valkoiset rakensivat itselleen menneisyyttä osana iisalmelaista maantieteellistä maisemaa. Nationalismi tarvitsee tällaisia aineellisia ja materiaalia piirteitä

---

¹⁹⁰ Saastamoinen oli jääkäri- ja suojeluskuntaliikkeen vaikutusvaltaisin organisaattori ja taloudellinen tukija Pohjois-Savossa. Jääkärikronikoitsija K. A. Wegeliuksen sanoin hän oli maakunnan ”aktivismin sielu ja sen koossapitävä voima”. Hänellä oli merkittävä taustavaikuttaja itsenäisyyden alkuaikojen heimosotaretkissä. Iisalmen suojeluskunnan juhliessa ensimmäisen kerran vapaustaistelun alkamista, lähetettiin tervehdyssähkeet kenraali Mannerheimille ja Saastamoiselle. Salmetar 28.1.1919. ”Iisalmen SK:sta lähetetty sähkösanomat viime sunnuntaina”. Piironen 1982, 135. Wegelius 1931, 298.

¹⁹¹ Salmetar 28.8.1923. ”Puhe, jonka ministeri A.H. Saastamoinen piti...”(lainaus). Kertzer 1988, 21.

¹⁹² Työväentaloa ei valkoisten silmissä pidetty edes potentiaalisena kokoontumispaikkana. Salmetar 25.8.1923. ”Iisalmen Suojeluskunnan merkkipäivänä”. Kaupunkitilan politisoituneisuutta osoittavat raittiuslautakunnan perustelut sen pyytäessä suojeluskunnalta taloa ilmaiseksi käyttöönsä. Työväentalon haltijoille se olisi viesti ja ”kaunis esimerkki ´meikäläisten´ puolelta jota hekin saivat noudattaa”. SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/7. Iisalmen raittiuslautakunnan kirje suojeluskunnalle (päiväty 20.2.1924).

¹⁹³ SArk. Lotta Svärd. Iisalmen po. Kansio C177. Vuosikertomus 1924. Sotien välisen ajan sotilasarkkitehtuuria tutkinut Anne Mäkinen on kiinnittänyt huomiota arkkitehtuurin ideologiseen ja poliittiseen ulottuvuuteen. Mäkinen 2000, 24–27. Arkkitehtoniset tilat voidaan nähdä Michel Foucaultin tapaan osana tietyn historiallisen tilanteen poliittista strategiaa. Suojeluskuntatalo oli esimerkki tällaisesta rakentamisesta. Sen muoto, koko, jopa sinivalkoinen väritys viestitti valkoista valtaa. Foucault 2001. Johanna Valenius on kiinnittänyt huomiota sukupuolittuneeseen tilaan ja rakentamiseen. Valenius 2004, 59–68.

pysyäkseen elossa. Samalla tavalla kuin ihmisen elämänhistoria niveltyy kotiseudun historiaan, sitoutuvat ihmisten kokemukset ja vaikutelmat sitoutuvat tiettyihin paikkoihin. Osa menneisyyden jäljistä syntyy itsestään, kuten luodinreiät rukoushuoneen seinään. Toiset perustetaan, kuten sankaripatsas tai suojeluskunnantalo.

Ilman rituaalia symboleiksi tarkoitettut merkit jäävät vain osaksi arkipäivää tai maisemaa. Rituaalin kautta niistä tulee eläviä. Iisalmelaisille valkoisille Sankarniemi ja suojeluskunnantalo pysyivät vuosikymmeniä tällaisina symbolisina paikkoina. Toisen maailmansodan vainajien hautaaminen Sankarniemeen puhalsi muistomerkkiin uudenlaista symbolista merkitystä. Siitä tuli nyt koko väestön surun ja muistamisen paikka. Samalla tämän uuden sodan uhrin liitettiin symbolisesti Suomen sodan 1908–1809, aktivismin ja vuoden 1918 valkoisen taistelun jatkumoon. Tällä tavalla valkoisten kulttuurinen hegemonia saavutti lopulta tavoitteensa, sillä myös vuoden 1918 häviäjät tunnustivat tällöin Sankarniemen aseman. Sankaripatsas ja suojeluskunnantalo olivat tärkeimmät symboliset merkit, jotka voittajat pystyttivät fyysisiksi muistutukseksi yhteisöön. Näin he pyrkivät antamaan vuoden 1918 uhrille tätä kautta kuolemattomuuden.¹⁹⁴

Yhteisöllisyyden ja vallan merkit

Edelliset alaluvut ovat osaltaan vastanneet kysymykseen, miten symbolit syntyvät, miksi joistakin merkeistä tulee sosiaalisesti tunnistettavia ja merkityksellisiä. On mahdotonta ennustaa tarkasti, mitkä yksilöiden tai näiden välisen sosiaalisuuden tuottamista merkeistä muodostuvat symboleiksi. Voidaan kuitenkin ajatella, että uusia symboleja luodaan silloin kun ihmiset havaitsevat olemassa olevat symbolit vaillinaisiksi kuvaamaan kokemuksiaan, tunteitaan ja uskomuksiaan. Tätä taustaa vasten tuntuu luonnolliselta, että juuri sodan kaltaiset dramaattiset muutokset sosiaalisessa ja poliittisessä elinympäristössä ovat otollisia hetkiä symbolien muodostumiseen.¹⁹⁵ Tämä näkyy suomalaisessa yhteiskunnassa etenkin vuonna 1918, jolloin symboleista pyrittiin tuottamaan kollektiivisuuden ja patrioottisuuden synnyttämiseksi. Tämän teoksen prologin kuvaamissa hautajaisissa liput esittivät seremoniassa tärkeää roolia. Lippu onkin poliittisten symbolien arkkityyppi. Lipun tapaisten standardien käyttöä on tavattu jo primitiivisissä kulttuureissa. Lippu on yksinkertainen tapa tuottaa yhdenmukaisia symboleita, joiden kuvataan ryhmän välistä

---

¹⁹⁴ Koshar 2000, 18–19. Heimo 2000, 3. Nora 1996, 6–7. Peltonen 2003, 188.

¹⁹⁵ Elder & Cobb 1983, 30.

solidaarisuutta ja voidaan osoittaa kollektiivisia tunteita, kuten esimerkiksi surua ja kunnioitusta hautajaisten tapauksessa.

Klassisessa tutkimuksessaan australialaisesta toteemijärjestelmästä Émile Durkheim totesi toteemin olevan klaanin lippu. Symbolinen merkki on tunteen kohde – lipusta tulee rakkauden, pelon ja kunnioituksen kohde. Juuri tämä selittää sen ilmiön, että sotilas voi kuolla lippunsa – näennäisesti siis kankaanpalan – puolesta. Lippu symbolisoi yhteisöä ja sen takia myös itsessään on pyhä. Yhteisön pyhyden idea siis tiivistyy sitä representoivaan symboliin, lippuun. ”Varmaankin sotilas, joka kaatuu lippuaan puolustaen, ei usko uhrautuvansa kangaspalasen takia. Tämä kaikki johtuu siitä, että sosiaalisella ajattelulla on siinä piilevän imperatiivisen auktoriteetin vuoksi teho, jota yksilöllinen ajattelu ei koskaan pysty saamaan; mahdollista, joka sillä on meihin nähden se saa meidät näkemään asiat haluamassaan valossa; olosuhteiden mukaisesti se lisää todellisuuteen tai vähentää siitä.”¹⁹⁶

Suomen valtakunnan lipun ympärille luodun tradition vakiinnuttaminen oli kansakunnan symbolista rakentamista selkeimmillään. Suomen kansallisena tunnuksena oli 1850-luvulta lähtien liehuteltu monenmoista viiriä aina käyttäjäryhmästä riippuen, mutta itsenäisyyden kautta lippukysymys aktualisoitui vuosina 1917–1918 kiistelyn asteelle. Kysymys olikin symbolisesti merkittävä, sillä käyttöönotettavan lipun kautta pyrittiin yhdenmukaistamaan, standardisoimaan kansallistunnetta. Sinivalkoviirit ja leijonaliput olivat toki tuttu näky Ylä-Savossakin ja niitä oli heiluteltu jo vuosikymmenten ajan erilaisten kansallistunnetta synnyttäneiden juhlien ja manifestaatioiden yhteydessä. Lipun kuviot ja värit olivat kuitenkin tietyssä mielessä olleet symbolista suhdannetavaraa. Maaliskuussa 1917 Iisalmen kaupunginvaltuusto päätti jättää liputtamatta kokonaan, koska punalippuja ei löytynyt riittävästi vallankumouksessa kuolleiden sankareiden juhlintaa varten. Punaväri oli muutenkin keväällä 1917 positiivisten konnotaatioiden väri myös porvariston keskuudessa. Työväestölle sillä oli vahva viittaussuhde yhteiskunnalliseen vapauteen ja se vaati punaväriä ”uhmaillutta” raatimies Koivulaa eroamaan tehtävästään.¹⁹⁷

---

¹⁹⁶ Durkheim 1980, 204, 211(lainaus). Firth 1973, 328–331. Pekonen 1991, 11.

¹⁹⁷ IKA. II Ca: 20–21. Kaupunginvaltuusto 26.3.1917, 26.4. (liite 22.3. pidetystä kansalaiskokouksesta) ja 18.5.1917. Salmetar 11.12.1917. ”Suomen lippu”. Hobsbawm 1994, 7. Kultaseppä F.O. Koivulan huonoon suosioon vaikuttivat hänen väitetty toimintansa venäläishallinnon myötäilijänä, työväestön keskuudessa ehkä myös julkinen rooli ulosottomiehenä.

Vuoden 1918 sodan jälkeen punaisen värin käyttö näytti kuitenkin voittajien silmin vaikealta. Punainen väri oli muuttunut valkoisen Suomen piirissä pejoratiiviseksi. Esimerkkinä tämänkaltaisilla symboleilla alistamisesta työväenliikkeen annettiin pitää Iisalmessa traditionaalinen vappumarssi taas vuonna 1920, mutta ilman siihen kuuluvia punalippuja¹⁹⁸. Valtakunnan lipuksi puna-keltainen ja sini-valkoinen olivat olleet kilpailevat vaihtoehdot viimeistään 1890-luvun vaihteesta lähtien ja useimmin niissä tiivistyi kielikysymyksen rajalinja. Vuoden 1918 jälkeen sinivalkoinen lippu otettiin käyttöön Iisalmessa valkoisten piirissä, mutta esimerkiksi Vaasassa ruotsinkieliset jatkoivat pitkään liputtamista omilla väreillään.¹⁹⁹

Iisalmessa liputtaminen alkoi yleistyä kunnolla vasta 1920-luvun lopulla Salmettaren sitkeästä lippupropagandasta huolimatta. Vuonna 1920 lehti yritti opettaa itsenäisyyspäivän vaisuun juhlintaan pettyneenä kaupunkilaisille lippukulttuuria. ”Sietäisipä jo kaupunkilaisten tällaisia merkkitilaisuuksia varten hankkia edes isänmaallista yhteistä mielialaa tulkitseva lippu katoillensa jonkinlaista juhlamieltä ilmaisemaan”.²⁰⁰ Diskurssissa kansallistunne ymmärrettiin ikään kuin yhteisön emotioksi, jonka tulkkina lippu toimii. Valkoisen väestön aktiivisessa ytimessä, suojeluskunnassa, siniristilippu hyväksyttiin innokkaasti kansakunnan symboliksi. Vuonna 1919 annettiin ohje, jonka mukaan uudesta kapinayrityksestä on tehtävä hälytys nostamalla palotorniin valtakunnan lippu. Tätä merkkiä kapinallisten ei nähtävästi uskottu ainakaan käyttävän.²⁰¹

Valtakunnan lipun nihkeähkö käyttöönotto Iisalmessa todistaa osaltaan tradition keksimisen ja symbolin rakentamisen työlästä luonnetta. Lipun käyttöä markkinoineen Itsenäisyyden liiton asiamies valitteli vuonna 1928 alueen väestön suhtautuvan liputtamiseen arastellen ja epäili venäläisvallan muiston vaikuttavan edelleen. Vaikka työväestö suhtautui pitkään torjuvasti siniristiin ja maaseudulla liputus ehkä tulkittiin myös jonkinasteiseksi mahtailuksi, niin valkoisen väestön piirissä oli pyrkimyksiä muokata

---

¹⁹⁸ Salmetar 4.5.1920. ”Vappu Iisalmessa”. Lippujen merkityksestä työväenkulttuurille katso Kaihovaara 1991, erityisesti 51–54.

¹⁹⁹ Klinge 1981, 41–56. Suomen lippu kautta aikojen 1983, 416–449. Villstrand 2002, 214–217.

²⁰⁰ Salmetar 7.12.1920. ”Itsenäisyypäivää vietettiin...”. ”Tosinhan liputtaminen on vain ulkonainen hyvä tapa, mutta tapa sellainen, jota muualla maailmassa ei lyödä koskaan yleisissä kansaa koskevissa merkkitapahtumissa laimin” vedottiin symbolin käytön vakiinnuttamiseksi. Salmetar 4.2.1919. ”Nyt”. ”Silloin [1918] loimme itsellemme emme vain nimen, vaan oman lipun, jokaisen vapaan ja itsenäisen kansankunnan ulkonaisen tunnuskuvan”. 22.6.1920. ”Suomen lippu kunniaan!”. Katso myös 15.5.1924. ”Liput liehumaan, kansa juhlimaan”. 11.5.1926. ”Valtakunnan lippu suurempaan arvoon ja yleisempään käyttöön”. 23.2.1928. ”Suomen lippu liehumaan kalevalapäivänä”.

²⁰¹ SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/1. ”Päiväkäskey Iisalmen Suojeluskunnalle 18/11 -1919”.

liputus normiksi yhteisöön. Asiamiehen kehoitus liputtamiseen esitettiin imperatiivissa. ”Me olemme vapaita ja siksi onkin jokaisen suomalaisen velvollisuus näyttää vapautemme myöskin ulospäin”.²⁰²

Valtiolippua, siis virallistettua tunnusta, lähemmäs Durkheimin edellä hakemaa ajatusta symbolin ja yhteisön suhteesta pääsemme tarkastelemalla Iisalmen suojeluskunnan lippua. Siinä oli keltaisella pohjalla kolme mustaa raitaa ja Iisalmen kaupungin tunnus. Keltainen ja musta olivat paitsi Savon maakunnan, myös Iisalmen kaupungin tunnusvärit. Näin porvarillinen väestö pyrki liittämään ihmisten mielissä suojeluskunnan yhteisön omiksi joukoiksi, jotka siten taistelevat heidän puolestaan. Lipun lahjoittivat porvarinaiset ja näin se ojennettiin symbolisesti ikään kuin yhteisöstä, kansalaisyhteiskunnasta. Sen vihki seremoniaalisesti käyttöön seurakunnan korkein edustaja, rovasti August Noponen. Näin symbolisesti siunattiin myös suojeluskunta järjestönä.²⁰³

Vuonna 1926 kulunut lippu vaihdettiin uuteen ja tapahtuman ympärille oli rakennettu vaikuttava kaksiosainen seremonia. Kesäkuisena lauantaina yleisö reunusti suojeluskuntatalon koivuilla koristetun suuren salin keskellä sijaitsevaa pöytää, johon oli asetettu isänmaan vapauttajien uusi lippu. *Finlandian* ”sävelten aikana saattoi jokainen läsnäolijan kasvoista lukea ajatuksen, johon sisältyi syvä isänmaanrakkaus – isänmaan, joka nyt itsenäisenä, vapaana valtakuntana on kansojen rinnalla katsova kohtaloansa suoraan silmiin.” Iisalmen valkoisille tämä naulausrituaali oli tärkeä juhlahetki ja se antaa oivallisen mahdollisuuden eritellä valkoisen Suomen koostumusta, sillä paikallisyhteisön valkoiset aktiivit ja tukijat kävivät vasaranlyönneillä vahvistamassa sitoutumisensa Suojeluskuntaan. Näen tapahtuman eräänlaisena symbolisena solmukohtana, jonka vuoksi tulen eri kohdissa työtäni palaamaan tuohon naulaamisjuhlaan. Se konkretisoi valkoisten kollektiivisuuden ja valkoisen Suomen tukiverkoston olemassaolon.²⁰⁴

---

²⁰² Salmetar 15.5.1928. ”Itsenäisyyden liiton työmaalta”. Itsenäisyyden liitto sai symbolin vakiinnuttamistyössään Iisalmissa apua Salmettarelta, joka antoi pääkirjoituspalstansa toistuvasti lippupropagandan käyttöön. Salmetar 22.4.1926. ”Valtakunnan lippu yleisempään ja oikeampaan käyttöön”. 10.3.1927: ”Suomen lipun päivän viettämien ensi juhannuksena”. 31.5.1927. ”Siniristilippumme”. 14.2.1928. ”Siniristilippumme ja Kalevalan päivä”. Kansallisen konsensuksen hengessä juhannuksesta haluttiin tehdä tärkein liputuspäivä. Liitto lähestyi myös suoraan Iisalmen kaupunginvaltuustoa kehottaen sitä lippujuhliin. IKA. I Cb: 2. Kunnanvaltuuston valmisteluvaliokunta 3.5.1928.

²⁰³ Lipun, kuten myös sankarihautajaisissa käytetyt leijonaliput, oli piirtänyt Oki Räisänen, josta myöhemmin tuli mm. Helsingin Sanomien sivulla tutuksi poliittisena pilapiirtäjänä. SArk. Iisalmen Sk. Kansio 21. ”O. Räisäsen lasku 27.3.18 kahden leijonalipun piirtämisestä”. Salmetar 4.4.1918. ”Iisalmen Suojeluskunnan lippu”. Tšokkinen 1996, 389. Lipun ulkonäkö katso Paldanius 2002, 102.

²⁰⁴ Salmetar 22.6.1926. ”Iisalmen suojeluskunnan lipun nauhajaiset”.

Varsinainen vihkimistilaisuus pidettiin seuraavana päivänä suojeluskuntatalon pihalla kauniissa säässä. Rituaali seurasi vuonna 1918 omaksuttua uskonnollista kaavaa, sillä seremonian runkona oli jumalanpalvelus ja sitä rytmittivät virret. Saarnassa pastori Koivulainen keskittyi lipun värien symboliikkaan. Ne olivat ennenkin johtaneet esi-isät ”sankaritöihin pelkäämättöminä satureina”. Näiden kunniakkaiden traditioiden hän toivoi seuraavan myös uuden lipun omistajia. Värien mukana siis lippuun siirtyi myös yhteisön myyttinen menneisyys. Tilaisuus teki voimakkaan vaikutuksen ainakin lottien keskeisiin aktiiveihin kuuluneeseen tehtailijanrouva Hedvig Åbergiin. Hän muisteli vuosia myöhemmin että, ”oli kuin uusi lippu olisi uljaana kesätuulella liehuessaan muistuttanut menneistä, – kalliilla hinnalla ostetusta vapaudesta – siirtyessään entisen risaisen, tuulen ja sateen kuluttaman sekä monen murheellisen tapauksen todistajana olleen lipun tilalle”. Kiinnostavaa on se, että Åbergin tekstissä lippu saa ikään kuin elämän, siitä tulee valkoisen yhteisön taistelun todistaja, sen kärsimysten silminnäkijä.²⁰⁵

Osasta symboleiksi tarkoitettuja merkkejä ei koskaan tullut suojeluskunnan lipun kaltaista symbolia. Muisto- tai ansiomitalit ovat tyypillistä kollektiivisuuden rakentamista symbolien kautta. Mahdollisimman moni haluttiin valkoisen kollektiivisuuden piiriin sodan jälkeen, mutta tämä aiheutti myös ongelman. Vapaudenristien laajamittainen jakaminen aiheutti niiden arvon inflaatiota ainakin Salmettaren pakinoitsijan mielestä. Niitä työnnettiin hänen mukaansa ”päättömästi perin monille, joilla ei ole pienintäkään edellytystä tai ansiota korun kantamiseen”. Vuonna 1919 valtioneuvoston myöntämän Vapaussodan muistomitalin (jaettiin sotaan valkoisella puolella osallistuneille) uskottiin pitävän arvonsa paremmin. Mukana seuranneen kunniakirjan tekstistä käy ilmi selkeä pyrkimys symbolinrakentamiseen. Tekstissä esitettiin valtionhoitaja Mannerheimin suora tervehdys palkitulle; ”Muistuttakoon tämä mitali aina vapaussodan sankarien urotöistä. Olkoon se todistuksena sotaan osaaottaneille ja vastaisille sukupolville siitä, kuinka Suomen kansa nousi puoltamaan lainalaista yhteiskuntajärjestystä ja vapauttamme [...] Kannettakoon tätä mitalia sillä kunnioituksella, johon kansakunnan suuret muistot velvoittavat”.

---

²⁰⁵ SArk. Lotta Svärd. Iisalmen po. Kansio 177. ”Iisalmen Paikallisosaston 10-vuotiskertomus”. Salmetar 22.6.1926. ”Iisalmen Suojeluskunnan uuden lipun vihkimistilaisuus”.

Muistomitalista ei kuitenkaan tullut samanlaista symbolia kuin esimerkiksi sankaripatsaasta tai suojeluskunnan lipusta, sillä neljä vuotta myöhemmin yksi Iisalmen valkoisten keskeisistä toimijoista, toimitusjohtaja Evert Åberg valitti mitaleita lojuvan suojeluskuntatalon arkistossa roskan seassa. ”Mielestäni ne ovat kunniaesineitä ja sen mukaan säilytettäviä, vaikkakin ovat rahallisesti halpa-arvoisia ja kenties jaettaessa liioiksi havaittu”. Kunniamerkkien mystifiointi epäonnistui ja tiukasti tulkiten ne jäivät merkeiksi ilman symbolista sisältöä.²⁰⁶

Samalla tavalla kuin lippu osoittaa ryhmän välistä solidaarisuutta, voidaan suojeluskuntalaisten käyttämien univormujen ja niiden koristelujen katsoa tiivistäneen valkoisten ryhmäidentiteettiä. Sodan aikana valkoisen armeijan parempi taloudellinen tukiverkosto näkyi vastustajia yhdenmukaisempana, ”sotilaallisempana” pukeutumisena. Myös 18-vuotias talollisen poika Kaarlo Kettunen teetti isänsä antamalla rahoilla Kuopiossa ennen rintamalle lähtöä sarkaisen jääkäripuvun.²⁰⁷ Kun valkoisen armeijan sotilaita ei enää voiton jälkeen ollut mahdollista tai tarkoituksenmukaista pitää kasarmeissa, tuli univormuista keino heidän identifioimisekseen. Valkoiset kansalaiset oli yhdenmukaistettava ja heistä oli tehtävä helposti tunnistettavia. ”Meidän on päästävä siihen, että missä mies toisen suojeluskuntapukua kantavan miehen tapaa, hän samalla tietää tavanneensa kunnan kansalaisen, hyvän toverin, jonka sanaan voi luottaa niin rauhan kuin hädänkin hetkenä”²⁰⁸. Ystävä oli voitava tunnistaa päältäpäin viimeistään vaaran hetkellä. Yhdenmukaiseen pukeutumiseen siirtyminen oli selkeästi kulttuurillisen normin luomista, joka mukautti yksilöitä ryhmän jäseniksi.²⁰⁹

Suojeluskunta synnytti armeijan tavoin symboliikkansa tyhjästä. Sotilaiden puvut ja merkkikieli, arvot ja arvomerkit, liput, marssit jne. luotiin korostaen kansallisia erityispiirteitä. Nationalismin ohella vaikutti saksalainen sotilastraditio, jonka ihanteet

---

²⁰⁶ Salmetar 15.8.1919. ”Vapaussodan muistomitali” (2. lainaus). 30.8.1919.”Nyt” (1. lainaus). SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/3. Evert Åbergin kirje Iisalmen Sk:n esikunnalle (päiväty 14.9.1923). Kertzer 1988, 48.

²⁰⁷ SKS. 1918. Kettunen Kaarlo. 8: 34.

²⁰⁸ Salmetar 4.10.1919. ”Suojeluskuntalaisille”.

²⁰⁹ SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/1. ”Päiväkäskey Iisalmen Suojeluskunnalle 18/11 -1919. Ohjeita hälytyksen varalle”. ”Suojeluskuntalaiset, liikkeessaan suojeluskuntapuvuissa ovat ehdottomasti velvolliset käyttämään vyötä, käsivarsikilpeä ja kokardia hatussa.“. Puvun käyttöönoton jälkeen myös Iisalmessa kiellettiin sitä muistuttavien asusteiden käyttö, ensimmäisenä ”mannerheimilainen” sarkalakki. IKA. Ii Ca:23. Kaupunginvaltuusto 13.1.1919. Liite ”Kuopion läänin I kutsuntapiirin Kutsuntatoimisto kirje 3.12.1918”. Hogg & Abrams 1988, 157–172.

tekivät maihinnousun viimeistään jääkärien paluun myötä.²¹⁰ Sota-aikainen kirjavuus vaateparressa ja lammasnahkaisissa ”mannerheim-hatuissa” kokeeteeraavat rengit²¹¹ väistyivät yhdenmukaisen sarkaisen univormun tieltä, josta voitiin vilkaisulla päätellä, mihin järjestön alueeseen sen kantaja kuului ja millä tasolla sen hierarkiaa sijaitsi. Samalla univormu liitti paikallisen toimijan siihen harmaaseen sarka-armeijaan, jonka voimaa ja kokoa juhlapuheissa korostettiin.²¹² Keväällä 1919 Iisalmen suojeluskuntalaiset alkoivat tilata vaaturimestari Timoselta pukuja ja syksyllä niiden vasempaan hihaan ommeltiin yliesikunnan hyväksymä mustakeltainen S-merkki. Näin jokainen merkitsi ja teki tunnetuksi kuulumisensa kollektiiviin. Tuo pieni hihamerkki kertoo myös symbolien monitulkintaisuudesta, sillä myös vuoden 1918 häviäjät huomioivat S-tunnuksen ja pyrkivät tekemään sen naurunalaiseksi nimittämällä suojeluskuntalaisia ”Singerin kauppiaksi”. Yhteiskunnassa alistetussa asemassa oleville komiikka ja nauru ovat yksi tärkeä tapa toteuttaa vastakulttuuria²¹³. Paraatiasuun ja lottien harmaaseen työpukuun kuului vuoden 1918 sotaan viittaava valkoinen käsivarsinauha.²¹⁴

Harmaa takki tai mekko ei ollut mikä tahansa nuttu, vaan järjestön symboli, joka nosti kantajansa ikään kuin kansalaisuuden ylimmälle asteelle, tärkeämpien velvoitteiden maailmaan. Puku oli turvallisuudentunteen ja yhteenkuuluvuuden lähde. Samalla se oli käyttäytymisen säätelijä. Antropologi Raymond Firth tähdentää symbolien helpottavan kommunikaatiota ja lisäävän kommunikaation viestiarvoa, mutta niitä voidaan hyödyntää myös normatiivisesti. Pukeutumisen kautta voitiin määritellä käyttäytymistä.²¹⁵ Suuriin kansallisiin juhlapäiviin (6.12. ja 16.5.) harmaat puvut loivat ankaran sotilaallisen ilmeen ja viittauksen vuoteen 1918. Puku ymmärrettiin symboliksi, sillä sen käyttö kiellettiin ankarasti suojeluskunnasta eroamisen jälkeen.²¹⁶

---

²¹⁰ Knapas 1993, 691–694.

²¹¹ TA. TMT. CLXXXV (185). 670/3. Laakso Elias.

²¹² Kertzer 1988, 48.

²¹³ Huumorin käyttämisestä katso esim. Peltonen 1996, 278. Saarela 2003, 126.

²¹⁴ ”Tätä nauhaa pidettäköön kunniassa!” teroitti Lotta Svärdin sääntöjen kohta numero 9. SArk. Lotta Svärd. Iisalmen po. Kansio C177. Vuosikertomus 1920. SKS. 1918. Kuonanoja Ilma. 43:109. Salmetar 31.5.1919 ja 10.7.1919. Durkheim 1980, 121.

²¹⁵ Firth 1973, 77–79.

²¹⁶ Katso esimerkiksi Salmetar 2.12.1919 ja 6.12.1924. SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/16. Iisalmen Soinlahden suojeluskunnan toimittama kuulustelu 9.5.1920. Salmetar 12.1.1924. Myös marsoilla ja maatalousnaisilla olivat yhtenäiset puvut. Nevala 2001, 133–134. Olsson 1999, 82–84. Sulamaa 2001, 8.

Valkoisen Suomen ydin – Suojeluskunta ja Lotta Svärd

Keskeiset toimijat

Keväällä 1918 voitiin Iisalmessakin todeta, että valkoisten joukkojen puolustama hallitus ja sen hallintokoneisto olivat säilyttäneet olemassaolonsa. Tässä työssä valtio nähdään pääasiassa vain valtajärjestelmänä. Kevättalven konfliktissa väkivalta itse asiassa vain peitti hetkeksi valtiokonseptin vahvimman osan eli porvarilliseen kansalaisyhteiskuntaan paikantuvat hegemoniset toimijat. Valta ei voi perustua vain väkivallan uhkaan, sillä se ei selitä esimerkiksi sitä valtiota kohtaan tunnettua lojaalisuutta, jota Iisalmenkin työväestö osoitti vuonna 1939 maan jouduttua uudestaan aseelliseen konfliktiin. Valta on jatkuvaa tasapainoilua kahden elementin – pakottamisen ja suostuttelun – välillä.²¹⁷

Edellisessä luvussa kuvaamani representaatiot ilmaisivat keskitetyssä muodossa valkoiselle yhteisölle keskeisiä merkityksiä ja tunteita. Ne muovasivat yksilöiden ja yhteisön reaktioita, mutta myös niiden muovailemisesta vastasivat ihmiset.²¹⁸ Näiden ihmisten maailmankuvaa, tavoitteita ja asemaa yhteisössä kuvaan tässä luvussa. Valkoisten aktiivien yhteenkuuluvuudentunteen ylläpitäjäksi ja toiminnan organisoijaksi muodostuivat Iisalmessa Suojeluskunta ja Lotta Svärd. Ne olivat tärkeimmät instituutiot, jotka valkoiset rakensivat paikallisyhteisöön kriisin jälkeen. Suojeluskunta oli voittajien aseellisena järjestönä osa valtion pakkovaltaa. Toisaalta järjestöt kuuluivat monien toiminnallisten ulottuvuuksiensa perusteella myös kansalaisyhteiskunnan piiriin instituutioina, jotka kuuluivat varsinaisen valtiojärjestelmän rajojen ulkopuolelle. Ne muodostivat toiminnassaan järjestöparin esimerkiksi maamiesseurojen ja maatalousnaisten tapaan. Toiminta oli rinnakkaista, mutta erillisissä järjestöissä. Alue- ja paikallisosaston toiminnot keskittyivät kaupunkiin etenkin suojeluskuntatalon rakentamisen jälkeen vuonna 1923. Seitsemän kaupunkiosaston lisäksi maalaiskunnassa suojeluskunnan toiminta keskittyi noin kymmeneen kyläosastoon, lotat olivat vielä 1920-luvun lopullakin korostuneesti kaupunkilaisia.²¹⁹

---

²¹⁷ Gramsci 1982, 125–126.

²¹⁸ Edelman 1985, 11.

²¹⁹ Valkoisen Suomen ideaaliksi nostettu rikkumaton yhteishenki ei aina pystynyt murtamaan kaupunki- ja maalaisporvareiden vanhoja ennakkoluuloisia asetelmia. Suojelukuntiin kuuluvien maalaisiäntien ylimielinen suhtautuminen kaupunkilaislottiin oli yksi kannustin perustaa Iisalmeen lottien kyläosastoja. SA. Iisalmen Sk. Kansio 220. Vuosikokous 20.1.1929. Poliittisen yhteiskunnan ja kansalaisyhteiskunnan metodisesta jaosta katso Anderson 1977, 35.

Vapaussodan muistomitaleita jaettiin Iisalmen valkoiselle väestölle yli 400 kappaletta. Määrä antaa viitteitä vuonna 1918 aktiivisten valkoisten määrästä (katso liite 1).²²⁰ Vastuu valkoisesta Suomesta ei kuitenkaan jakaantunut näin laajan joukon kesken. Suurin osa iisalmelaisista valkoisista suhtautui käsittääkseni vuoden 1918 symbolisiin representaatioihin ja myös suojeluskuntaan melko instrumentaalisesti. He antoivat valkoiselle Suomelle passiivisen kannatuksen, mutta suuntasivat pääosan huomiostaan muihin asioihin.

Oli kuitenkin olemassa rajattu ryhmä, joka suuntautui valkoiseen Suomeen voimakkaan henkilökohtaisen identifikaation kautta. Suojeluskunnan ja lottien toiminnasta huolehti nimittäin käytännössä vajaan sadan hengen joukko, jonka harteilla esikuntien ja erilaisten toimikuntien aktiivisuus oli. Ryhmän tarkastelu vahvistaa kuvan paitsi vuoden 1918 sotakokemuksen vaikutuksesta järjestöjen toimintaan, myös aktiivien yhteiskunnallisen taustan tietynasteisesta homogeenisuudesta. Lähemmän tarkastelun kautta meille syntyy kuva valkoisista perheistä, joissa miesväki toimi suojeluskunnassa ja perheen naiset vastaavasti Lotta Svärdissä. Seija-Leena Nevala on puhunut erityisen suojeluskuntaperheen syntymästä.²²¹

Vuosien 1918–1919 korkeapaineen aikana, jolloin suojeluskunta perustettiin uudelleen ja sen toiminta organisoitiin, sotavankikysymys yritettiin ratkaista ja heimosotaretket vaativat valkoisten huomiota, suojeluskuntaa ohjaili kaupunkiporvareiden sodanaikainen johtotroikka; opettaja Santeri Sahlström, metsäkasööri Abel Lyytikäinen ja kihlakunnan tuomari J. E. Viljanmaa. Heillä oli tukenaan maalaisporvareiden edustajia; iäkäs kunnallisneuvos, opettaja Antti Tani ja agronomi Arno Noponen. 1920-luvulla suojeluskunnan aktiivien joukko oli yhteisön yläkerrosta ainakin yhteiskunnallisella statuksella ja varallisuudella mitattuna. Esikunnassa ja toimikunnissa toimineet kolmisenkymmentä aktiivia voidaan jakaa karkeasti seuraaviin kategorioihin.²²²

Virkamiesfraktio. Valtion tai kunnan asettamissa virkatehtävissä olivat kansakoulun opettaja Santeri Sahlström (paikallispäällikkö 1917–1923), pormestari Antto Puustinen,

---

²²⁰ SArk. Kunniamerkkivaliokunta. Kuopion piiri no. 593–604.

²²¹ Nevalainen 2001, 147. Pylkkänen 2001, 46–47. Vertaa Valenius 2004, 207. Instrumentaalisesta ja kokemuksen kautta tapahtuvasta symboleihin kiinnittymisestä katso Elder & Cobb 1983, 58–62.

²²² SArk. Iisalmen Sk. Kansio 220.

varatuomari Oskar Mattlar ja raatimies F.O. Koivula. Näihin vertautuvat terveydenhuollon vaikuttajat hammaslääkäri Aslak Koivisto ja lääninlääkäri Karl Axel Weckman.

Suurkauppiaat. Paikallisesti mittavaa tukkuliikettä yms. hoitaneiden ryhmään voidaan laskea Kärkkäinen & Putkonen Oy:n johtajat (Lauri Kärkkäisen poika insinööri Olavi Kärkkäinen ja vävy metsänhoitaja Oskari Seppänen, tehdaslaitosten johtaja Juho Kervinen) ja kauppahuoneen ”kasvatit” (Ylä- Savon Tukkuliikkeen Oy:n johtajat August Korolainen ja Jussi Halmeoras, ja Iisalmen Kauppa Oy:n toimitusjohtaja Yrjö Sirén) sekä Pohjois-Savon Sekatavarakauppa Oy:n johtajat Pekka Savolainen ja Paavo Huttunen. Oluttehdas Oy:n johtaja ja omistaja Evert Åberg oli suojelukunnan ja koko paikallisen valkoisen Suomen konstruktion keskeisimpiä hahmoja²²³.

Pikkukauppiaat. Erikoisliikkeiden omistajia suojeluskunta-aktiiveista olivat rohdoskauppias Vilho Siimes ja rautakauppias August Räihä. Santeri Sahlströmin jälkeen paikallispäällikkönä toimivat kemikalion omistanut proviisori Ivar Ellfolk (1923–1927), kelloseppä Janne Julkunen (1927–1928) ja hedelmäkauppias Leevi Kananen (1928–1929). He kaikki siis olivat pikkukauppiaita. Vauras apteekkari Yrjö Hirvensalo omisti vaikutusvaltaiset sukuyhteydet maalaisporvareiden keskeisiin vaikuttajiin J. G. ja L. O. Hirvensaloon.

Metsäpäälliköt. Piiripäällikkö Kalle E. Poussa ja metsänhoitaja W. A. Gulin.

Talolliset. Maalaisporvariston keskeiset toimijat olivat talolliset Olli Kettunen, Herman Kiiskinen ja Kalle Fr. Rönkkö. Myös Osuusmeijerin isännöitsijä Oskari Koivisto voidaan lukea tähän joukkoon.

Suojeluskuntien sosiaalista taustaa tutkineen Ali Pylkkäsen mukaan kauppasuojeluskunnat (joihin Iisalmen kaupunki kokonsa ja elinkeinorakenteensa puolesta vertautuu) olivat korostetusti alemman ja ylemmän keskiluokan liike.²²⁴ Myös Iisalmessa suojeluskuntaan kiinnittyi modernisaation synnyttämä ja paisuttama alempi keskiluokka, jota edustivat mm. konttoristit, työnjohtajat, kauppa-apulaiset ja rautateiden virkamiehet. Heille valkoinen Suomi tarjosi työväenliikkeestä erottuvan kollektiivisen identiteetin kohteen ja maailmankuvan rakennusvälineen. Se oli heille myös samanlainen sosiaalisen nousun ja yhteiskunnallisten asemien vakiinnuttamisen väylä kuten fennomania

---

²²³ Evert Åberg tosin katsoi, ettei hänen näkökantojaan huomioitu riittävästi suojeluskunnan piirissä. Myös itsenäisyysaktivisti Fr. A. Karvonen vetäytyi 1920-luvun puolivälissä suojeluskunnan toiminnassa takalalle. SArk. Iisalmen Sk. Kansio 218. Esikunta 18.6.1924. Kansio 220. Vuosikokous 25.1.1925.

²²⁴ Pylkkänen 2001, 129.

oli ollut esimerkiksi kansakoulunopettajille²²⁵. Heitä ei juuri löydy vielä 1920-luvulla nationalististen organisaatioiden hierarkkisesta yläosasta – yhteisön edelleen jäykkä sisäinen statushierarkia heijastui myös valkoisen Suomen rakenteisiin.

Mainittujen lisäksi maalaiskunnan eri kyläosastojen johtajat ja muutamat näitä tukeneet aktiivit muodostivat käytännössä Iisalmen suojeluskunnan toiminnallisen ytimen. Suojeluskunta oli Iisalmen näkyvin kansalaisjärjestö. Vuonna 1926 suojeluskunnassa ja Lotta Svärdissä oli yhteensä 413 jäsentä, joista neljännes oli kannattavia (passiivisia) jäseniä. Koko väestöstä siis noin 2,5–3 prosenttia osallistui jäsenyyden kautta organisaation toimintaan. Muun paikallisyhteisön suhtautumisen suojeluskuntatoimintaan arvioitiin raporteissa olevan tyydyttävää, vaikkakin taloudellinen kannatus jäi usealla maksullisissa tilaisuuksissa käymiseen.²²⁶ Tiukkasanaisetkaan vetoamukset ja uhkakuvien maalailut eivät kuitenkaan voineet poistaa sitä tosiasiaa, että suojeluskunnan toiminta alkoi yhteisön jäsenten silmissä arkipäiväistyä ja muuttua rutiininomaiseksi, mitä kauemmaksi vuoden 1918 sodasta ajallisesti kuljettiin.²²⁷

Muutaman kymmenen, opettaja Sahlströmin kaltaisen aatteelle omistautuneen aktiivin, puurtaminen ei ehkä olisi riittänyt ehkäisemään järjestön hiljaista hiipumista. Heidän valmiutensa harjoituksien ja koulutuksen kehittämiseen oli tehtävien sivutoimisuudesta johtuen rajallinen²²⁸. Valtakunnallinen suojeluskuntaorganisaatio luovutti kuitenkin paikallisten osastojen käyttöön harjoituspäällikkö A. Jokelan ja aluepäällikkö O. V. Kunnaksen kaltaisia ammattisotilaita, jotka alkoivat tiukkojen ja lähes aggressiivisten kiertokirjeiden kautta vaatia iisalmelaisilta aktiivisempaa osallistumista suojeluskunnan toimintaan. Kovistelun tuloksena (tai siitä huolimatta) suojeluskunnan jäsenistä 70 prosenttia osallistui harjoituksiin ainakin ajoittain.

---

²²⁵ Sulkunen 2004, 215.

²²⁶ SArk. Iisalmen Sk. Kansio 223. Vuosikertomus 1926. Kansio 224/9/d. Kunnaksen raportti 21.12.1926. Kansio 224/16. Kirje Kunnakselta Kuopion piiripäällikölle 14.2.1927. Lotta Svärd. Iisalmen po. Kansio C177. Vuosikertomus 1926.

²²⁷ SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/9/d. Kunnaksen raportti ”Kuopion Sk-piirin VIII alueen toiminnasta ajalla 1.9.–31.12.1928”. Vuoden 1929 vuosikertomuksessa todetaan miesmäärän olevan lähes 300. ”Näistä 45 % sivustakatsotia ja arvostelijoita”, kuten esikunta kitkerästi totesi. Kansio 223. Vuosikertomus 1929.

²²⁸ Itse asiassa suojeluskuntalaiset alkoivat jo vuoden 1919 alussa valittaa Sahlströmin harjoitusten olevan yksitoikkoisen junaavia. Opettajan sotilaskasvatuksellisia kykyjä arvosteltiin rajallisiksi. Aatteelle omistautunut Sahlström valittiin kuitenkin hieman myöhemmin paikallispäälliköksi. Harjoitusmestariksi palkattiin kelloseppä Janne Julkunen, joka oli käynyt Vaasan tykistökoulun. SArk. Iisalmen Sk. Kansio 220. Kokous 25.5.1919. Salmetar 22.5.1919. ”Iisalmen suojeluskunnasta iisalmelaisille suojeluskuntalaisille”.

Iisalmen Suojeluskunnan jäsenien sosiaalinen tausta näyttää pääpiirteissään noudatelleen Pylkkäsen rakentamaa yleiskuvaa; suojeluskuntalaisuus oli sitä selvemmin keskiluokan ja eliittien harrastus, mitä lähemmäksi puhtaan kaupunkimaista asutusta tultiin, talonpoikien kohdalla ilmiö oli päinvastainen.²²⁹ Vaikka valta Iisalmen suojeluskunnassa oli selkeästi kaupungissa asuvien käsissä, oli maalaisporvareiden osallisuusaktiivisuus kaupunkilaisia suurempaa.²³⁰ Vuonna 1927 Suojeluskunnan taloudellisia edellytyksiä parantamaan perustetun Kannatusyhdistyksen johtokunta kuvasteli järjestön sosiaalista koostumusta ja sisäisiä voimasuhteita. Puheenjohtajana toimi varatuomari Oskar Mattlar, sihteerinä metsänhoitaja W. A. Gulin ja taloudenhoitajana johtaja Jussi Halmeoras. Johtokunnan määrällisen enemmistön muodostivat talolliset: Kalle Kiiskinen, O. A. Kinnunen, Aku Kauppinen ja Ana Lyyra, joka toimi varapuheenjohtajana. Kaupunkiporvaristo johti ja organisoi, maalaiset muodostivat määrällisen enemmistön ilman erityistehtäviä.²³¹

Iisalmen lottien 1920-luvun toiminnan aktiivinen ydin oli syntynyt jo helmikuussa 1918 suojeluskunnan käsityöosaston muodossa. Aktiivit olivat yhteisön näkyvien ja vaikutusvaltaisten perheiden (mm. Putkonen, Åberg, Heilala, Koivula ja Puustinen) vaimoja ja tyttäriä. Näiden perheiden miesväki oli lähes poikkeuksetta mukana suojeluskunnan aktiivipaikoilla. Näillä ihmisillä oli paikallisyhteisössä vaikutusvaltaa ja heidän lausumillaan oli painoarvoa. Gramsci katsoi tällaisten ihmisten olevan yhteiskunnassa avainroolissa, sillä he pystyivät taivuttelemaan suurempia joukkoja markkinoimansa maailmankuvan taakse. Iisalmen perinteinen sivistyneistö ja yhteiskunnallinen eliitti asettuivat melko kattavasti valkoisen hegemonisten pyrkimysten välittäjiksi. Valkoinen Suomi oli muiden ulottuvuuksiensa ohella valtasuhteiden verho. Vallankäyttö peitettiin symbolisen konstruktion alle, joka synnytti vaikutelman, että vallankäyttäjät ansaitsivat asemansa.²³²

Lottien puheenjohtajina toimineet Edith Rissanen, Helena Kauppinen, Kerttu Räisänen ja Hedwig Åberg olivat iisalmelaisen kansalaisyhteiskunnan ja järjestöverkoston

---

²²⁹ SArk. Iisalmen Sk. Kansiot 218 ja 223. Iisalmen Sk:n henkilökortteja. Pylkkänen 2001, 159.

²³⁰ Vuonna 1926 jäsenistä 70,8 % otti osaa harjoituksiin. SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/16. Kirje Kuopion piiripäällikölle 14.2.1927. Suojeluskunnan johto oli kaupunkilaisilla, mutta sen aktiivinen kantajoukko näyttää tulleen maalaiskunnan puolelta. ”Oli ilahduttavaa nähdä, että suojeluskuntalaisia, varsinkin maaseutuosastoista, oli kelirikosta huolimatta saapunut niin runsaslukuisesti paikalle, kaupunkiosaston miehistöstä suuren osan, kuten tavallista, loistaessa poissaolollaan”. Salmetar 15.5.1924. ”Sk:lla harjoitusammuntapäivä”.

²³¹ Salmetar 26.2.1927. ”Iisalmen kannatusyhdistyksen perustava kokous”.

²³² SArk. Lotta Svärd. Iisalmen po. Kansio C177. Vuosikertomukset 1918–1929. Gramsci 1978, 9. Gramsci 1979, 126–127, 132. Kertzer 1988, 48, 174. Katso myös Edelman 1988.

keskeisempiä henkilöitä²³³. Räisänen ja Åberg omasivat vahvan asemansa yhteisössä merkittävien sukujen jäseninä. Maisteri Kerttu Räisänen oli Lauri Kärkkäisen tytär ja Kärkkäinen & Putkonen Oy:n toimitusjohtaja Heikki Räisänen vaimo. ”Heddi” Åberg oli Olvi Oy:n omistaneen Evertin puoliso. Edith Rissanen ja Helena Kauppinen taas omasivat naimattomuudestaan huolimatta yhteisössä näkyvän ja tunnustetun aseman. He kuuluivat alueen melko kapeaan sivistyneistöön jo ammattiensa kautta. Kauppinen oli kaupungin kansakoulun opettaja ja Rissanen omisti kirjakaupan. Heistä etenkin Rissanen on hyvä esimerkki keskiluokkaisten naisten varovaisesti edenneestä emansipaatiosta. Raittiusliikkeen kautta hän siirtyi organisoimaan paikkakunnalle naisten erillisjärjestäytymistä ja toimi pioneerina kunnallispolitiikassa. Hän pystyi myös taloudellisen riippumattomuuden ja itsenäisyytensä ansiosta nousemaan miesten veroiseksi poliittiseksi toimijaksi. Useimmat naiset jättivät avioiduttuaan mahdollisen työuransa ohella yhdistystoiminnan ja siirtyivät usein lotissakin passiivisiksi kannattajiksi.²³⁴

Edellä on karkeasti määritelty suojeluskunnan aktiivinen osa, joka jatkoi ”rintamavastuuta” aseiden hiljennettyä keväällä 1918. Suojeluskunta perustettiin voittajien valta-asetelman kantajaksi ja sodan tuloksen vartijaksi. Se oli myös vahvassa mielessä symbolinen järjestelmä. Yksilöiden integroitumista ilman symboleita ei nimittäin voi selittää. Ilman symbolista ulottuvuutta Suojeluskunta olisi ollut vain joukko iisalmelaisia porvareita puolustamassa henkeään, maailmankuvaansa ja omaisuuttaan aseina. Edellisessä luvussa mainitussa Iisalmen Suojeluskunnan uuden lipun vihkiäisissä vuonna 1926 ensimmäiset naulat lippuun löivät itseoikeutetusti järjestön omat edustajat. Heitä oli kymmeniä sekä suojeluskunnan että lottien piiri- ja alueorganisaatioista, esikunnista, osastoista ja seitsemästä naapurikunnasta. Suojeluskunnassa oli organisatorista syvyyttä ja leveyttä, joka kävi juhlassa hyvin ilmi.²³⁵

---

²³³ **Edith Rissanen** oli Iisalmen kaupunginvaltuuston ensimmäinen naisjäsen, kaupungin Marttayhdistyksen puheenjohtaja, raittiusyhdistys Salmen ja partiojärjestön johtohahmo. Lisäksi hän oli Iisalmen Näyttelijöiden, Valkonauhayhdistyksen, Kansallisyhdistyksen, Vapaan opiston ja kansankirjaston johtokunnan jäsen sekä lukemattomien komiteoiden ja toimikuntien jäsen. Rissanen ja hänen siskonsa Hellin Castrén (rehtori K.R. Castrénin vaimo) olivat myös kaupungin musiikkielämän keskeiset toimijat. **Kerttu Räisänen** kuului mm. Kansallisyhdistyksen ja Kenraali Mannerheimin lastensuojeluliiton johtokuntaan. **Helena Kauppinen** toimi lottien lisäksi Marttayhdistyksen ja raittiusyhdistys Salmen johtokunnassa. Salmetar 1918–1929.

²³⁴ Olsson 1999, 93–94, 223–227. Naisten järjestäytymisestä katso Sulkunen 1987.

²³⁵ Salmetar 22.6.1926. ”Iisalmen suojeluskunnan lipun naulajaiset”. Gramsci 1982, 52–53. Anderson 1977, 32–34. Kertzer 1988, 21.

Valkoisten jakamat ideologiset elementit

Syntyessään suojeluskunnat yhdistivät kaksi porvarillisen politiikan ehtoa; ne sekä turvasivat vuonna 1918 tapahtunutta pakkovaltakysymyksen ratkaisua, että edustivat yhteiskunnallisia valtasuhteita joukkopohjaisesti legitimoivaa organisoitumista.²³⁶ Suojeluskuntien ymmärtämiseksi on alleviivattava niiden erikoisluonnetta historialliseen tilanteeseen sidottuna konstruktiona. Suojeluskunnat olivat vuosien 1917–1918 vastakkainasettelun ja sodan luomus. Niiden ideologian keskeinen osa oli ylläpitää yhteisössä sodan lopputulosta. Tarkastelen seuraavaksi valkoisen Suomen syntyehtoja ja suojeluskuntalaisten siihen luomaa diskurssia.²³⁷

Sodan jälkeen järjestön toiminnan jatkamista perusteltiin niiden laillista yhteiskuntajärjestystä tukevalla luonteella. ”Suojeluskunnat ovat yhä edelleen tarpeen puolustamaan kotien pyhyyttä, ihmisten henkeä ja omaisuutta. Lisäksi on niitten tehtävä nyt, kun maamme on itsenäisessä asemassa, kehittää kansalaiset kykeniviksi puolustamaan isänmaataan”²³⁸ todettiin syksyllä 1918 paikallistoimintaa uudelleen perustettaessa. Tämä tehtävänasettelu oli keskeinen. Ensisijaisesti järjestö puolusti voittaneille valkoisille keskeisiä arvoja, toiseksi se suojeli syntyynyttä valtiota idästä tulevalta uhkalta. Todellisuudessa nämä kaksi tehtävää kietoutuivat toisiinsa ja puolustus tiivistyi käytännössä – ei koko Suomen – vaan nimenomaan valkoisen kansanosan ympärille vastaanottamaan myös mahdollinen uusi kapina.²³⁹

”Suojeluskuntain tarkoituksena on maan hallituksen ohjeiden mukaan edistää maan puolustuskuntoisuutta ja turvata laillista yhteiskuntajärjestelmää. Tämän toteuttamiseksi suojeluskunnat: antavat sotilaallista kasvatusta suojeluskuntalaisille; edistävät voimistelua, urheilua ja kansalaiskunnan kasvamista; toimivat tarvittaessa varsinaisen armeijan tukena; ja avustavat pyydettyä järjestysviranomaisia” (Asetus suojeluskunnista, annettu 14.2.1919)²⁴⁰

---

²³⁶ Kettunen 1986, 238–239.

²³⁷ Hall 1992, 37. Hall 2002, 98. Mouffe 1979, 195, 199.

²³⁸ Salmetar 12.10.1918. ”Suojeluskuntaa perustamaan!”.

²³⁹ Salmetar 21.11.1918. ”Liity Suojeluskuntaan!”.

²⁴⁰ Selén 2001, 56.

Miksi valkoinen väestö, joka tarkoitti omaisuudella ja yhteiskunnallisella statuksella mitattuna Iisalmessa paikallisyhteisön ylä- ja keskikerrosta²⁴¹, tarvitsi hegemoniansa turvaksi sotilaallisuutta ja voimakasta kuria korostavan instituution? On nimittäin kiistämätöntä, että vaikka suojeluskunnan toiminnassa oli suostutteluun perustuva ulottuvuutensa, oli sen mahdollisuus pakottamiseen tuotu paljon näkyvämmiin esiin militaarisuuden ja aseiden kautta. Sodan nostattamissa reaktiossa yhtyivät pettymys ja pelko. Pettymyksen aiheutti talvella 1918 kapinaan noussut kansanosa. Kapina rikkoi vallinneen ylevöitetyn kuvan kansasta. Työväestön petturuuden takia kansankuvaa oli kavennettava käsittämään vain valkoiset taistelijat ja heitä tukeneet ihmiset. Filosofit Oiva Ketonen on todennut, että kansankuvassa ei ollut paikkaa, mihin kapinoitsijat olisi voitu sijoittaa.²⁴² Voitettuja kohtaan sovellettiin monenlaisia suhtautumistapoja, mutta yleistä linjaa leimasi tapa nähdä kapinalliset joko sielullisesti sairaina yksilöinä tai sivistyksen piiristä harhautettuna massana.²⁴³ Nämä näkemykset eivät voineet olla vaikuttamatta jollakin tavalla myös sodan jälkeisessä suhtautumisessa hävinneisiin.

Sodan päättyminen valkoisten voittoon nostatti Iisalmessakin uudenlaisen kansallisen toimintavaiheen, joka purkautui seuraavien vuosien heimosotaretkillä. Seikkailunhalun lisäksi sotaretkille lähtöön kannustivat kansallisromantiikkaan pohjautunut heimoaate ja unelmat Suur-Suomesta, mutta kysymys oli muustakin. Rajojen ulkopuolelle lähettiin myös pysäyttämään maailmanvallankumousta.²⁴⁴ Hetkeksi aikaa paikkakunnan elämässä

---

²⁴¹ SArk. Iisalmen Sk. Kansio 17. ”Iisalmen Suojeluskunnan aktiiviset jäsenet 1918”. Suuntaa antavan kuvaa valkoisista tarjoaa myös senaatilta ”1918 vuoden vapaussodan muistomitalin” saaneiden henkilöluettelo. Kunniamerkkivaliokunta. Kuopion piiri N:o 593–604. Katso liite 1.

²⁴² ”Kun sitten Suomen työväen järjestöt saman tammikuun lopulla heittivät kasvoiltaan naamarin ja ryhtyivät liitossa maan perivihollisen, maassa majailevien venäläisten sotajoukkojen kanssa avonaiseen ja aseelliseen taisteluun voimassa olevaa yhteiskuntajärjestystä ja maan laillista hallitusta vastaan”. SArk. Iisalmen Sk. Kansio 220. Kokous 28.2.1919. Ketonen 1983, 123. Alapuron kuvaaman huittislaisen valkoisen yhteisön näkemykset punaisten toimista sodan aikana ja jälkeen ovat lähes identtisiä iisalmelaisten kanssa. Alapuro katsoo kapinan esiintyneen valkoisille nimenomaan loukkauksena. Alapuro 1995, 210–211. ”Kansamme kehuttu sivistys, siveys ja yhtenäisyys halu saivat silmissämme kovan kolahduksen”. Salmetar 4.1.1919. ”Uutta vuotta alkaessamme”.

²⁴³ Suojeluskunnan esikunnan jäsen ja punaisten tuomitsemiseen tuomarina osallistunut asessori J. E. Viljamaa näki kapinaliikkeen ”taudillisenä ilmiönä yhteiskuntaruumissa”. SArk. Iisalmen Sk. Kansio 21. Iisalmen piirin suojeluskuntien ja kunnallisten toimihenkilöiden kokous 26.4.1918. Sosialistijohtajien vaikutuksesta työväestöön tulkintoja esittivät esim. Salmetar 23.5.1918. ”Poliittinen neuvottelukokous” ja Iisalmen Sanomat 7.4.1927. ”Armahdusasia eduskunnassa”.

²⁴⁴ ”Suomen avustus Virossa ja Karjalan sydänmailla ei ole mikään erillinen, itsekkäästi kansallinen taistelu, vaan on katsottava renkaaksi siinä yhteiskunnallisten ja valtiollisten kamppailujen sarjassa oikeuden sivistyksen ja edistyksen puolesta, joiden päämääränä on sisäisen ja ulkonaisen rauhan sekä valtiollisen itsenäisyytemme tunnustamisen saavuttaminen” todisti piiripäällikkö E. Piispanen Iisalmen suojeluskunnalle lähettämässään epävirallisessa kirjeessä.

yksityinen ja paikallinen tuntui asettuvan valtakunnalliseen ja yleiseurooppalaiseen kontekstiin. Tässä katsantokannassa bolševismien voitto missä tahansa muualla voisi vaikuttaa Iisalmeen ja uudistaa sodan kauhut.

Marraskuun lopulla 1918 Iisalmen maalaiskunnan valtuustossa keskusteltiin ”bolsehevikivaaran levenemisestä Euroopassa, jonka johdosta meillä olevat punaset mahdollisesti saisivat aihetta uudistettuun kumoukselliseen toimintaan”.²⁴⁵ Kylien turvaksi päätettiin perustaa jokaiseen koulupiiriin oma suojeluskuntaosasto. Iisalmissa suojeluskuntien avulla asetuttiin puolustamaan hengen ja kodin lisäksi porvarillista maailmankuvaa ja elämäntapaa, joka oli militantin sosialismin synnyn kautta asettunut uhanalaiseksi. Iisalmen pitkän linjan aktivisteille heimoretket olivat luonnollinen jatko suuressa taistelussa venäläisyyttä ja bolševismia vastaan. Monilla sodan kiihkeä tempo oli mennyt ”veriin”. Jääkäriväriväri Viljo Abel Lyytikäiselle virolaisten taisteluun suuntaaminen olisi ollut pakoa yksitoikkoisesta arkielämästä. ”Ei ole vielä ketään lähtenyt Iisalmelta ja se on liian suuri häpeä kestää” manasi Lyytikäinen, mutta jäi Suomeen.²⁴⁶

Valkoisen väestö rinnasti itsensä ja itsenäisen Suomen kollektiiviksi, jonka selviäminen oli sidottu sosialismin vastustamiseen kaikilla tasoilla. Se rakensi diskurssin, jolla kuvattiin ja representoitiin eroa ”meidän” ja viholliseksi kuvattujen sodan häviäjien ja näiden venäläisten liittolaisten välille. Sillä oliko viholliskuva todellinen vai uskomuksiin perustuva, ei itse asiassa ollut lopputuloksen kannalta merkitystä. Oleellista on se, että valkoinen Suomi piti heitä vihollisena ja antoi tämän käsityksen ohjata toimintaansa. Valkoista Suomea uhkaaviksi vihollisiksi kategorisoitiin sodassa punaisten puolella taistelleiden lisäksi sodan jälkeen äärivasemmistolaisiin organisaatioihin kiinnittyneet. Kun Venäjä sitoi oman tiensä kommunismiin, eivät valkoiset uskaltaneet tai halunneet tehdä enää laadullista seulontaa sosialismin kannattajien välillä. Moskovassa juoninut Lenin ja Iisalmen syrjäkylillä kituuttanut korpikommunisti sulatettiin yhdeksi ja samaksi viholliskuvaksi. Monet niputtivat kommunisti-nimikkeen alle koko työväestön järjestäytyneen toiminnan. Näin toimittaessa vihollinen oli läsnä kaikkialla ja bolševisminvastaisen sodan rintamat ulottuivat kaukaa Euroopasta myös rauhalliseen

---

SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/1. Piiripäällikkö Piispasen kirje Iisalmen Sk:lle 27.5.1919. Katso esim. Salmetar 31.12.1918, 9.1.1919, ja 4.3.1919. ”Tuleva Suomi”, 15.5.1919. ja 10.1.1920. ”Viena vapautuu”. Heimoretkien taustasta Klinge 1983, 166.

²⁴⁵ IKA. I Cb: 3. Kunnanvaltuusto 18.11.1918.

²⁴⁶ Ahti 1987, 281. Viljo Abel oli isänsä, kasööri Abel Lyytikäisen ja veljiensä Eliksen ja Armaksen (kuoli vuonna 1916 Simon ”kahakassa”) tapaan itsenäisyysaktivisti.

Iisalmeen. Todellisuutta kuvaavat faktat voidaan konstruoida monin eri tavoin, mutta vasta valta tekee asioista tosia. ”Bolševismivaara” on tyypillinen esimerkki tilanteesta, jossa poliittiset toimijat rakentavat stereotyyppisen uhkakuvan ja ohjailevat sen kautta yleistä mielipidettä.²⁴⁷

Valkoisille bolševistisen ideologian voitto näyttäytyi kaiken ahmaisevana loppuna, orjuuden alkamisena. ”Itsenäisyytemme sortuessa menee raunioksi kaikki muukin, mikä on meille pyhää ja kallista”²⁴⁸ uskoi lotta Sylvi Puustinen ja Salmetar-lehden kirjoittelu 1920-luvulla vahvistaa käsitystä, ettei osa valkoisesta väestöstä nähnyt kommunismia elämäkatsomuksena tai edes aaterakennelmana. Se oli ihmisen alempien vaistojen ilmentymä tai jopa antikristuksen juonittelua.²⁴⁹ Näin myös puolustautuminen uhkaa kohtaan kääntyi rationaalista lainsäädäntö- ja valistustyötä brutaalimmaksi. Koska valtion ja valkoisen yksilön eloonjääminen tässä ajattelussa ikään kuin samaistettiin, on helppo ymmärtää se kiihkeys, jota suojeluskuntalaiset ja lotat osoittivat vaatiessaan puolustustoiminnalle tekijöitä ja resursseja. Suojeluskunnalla ei puolustettu vain yhteiskunnallisia asemia, vaan tunnetasolla kyseessä oli subjektin olemassaolo. ”Kukaan ei voi olla varma elämästään, kansalaisten henkiä tuhoutuu hukkaan, taloja palaa poroksi viljapeltoja tallotaan ja teollisuuslaitoksia hävitetään” kuvaili vänrikki Jokela valkoiselle Suomelle vaihtoehtoista yhteiskunnallista skenaariota. Suojeluskunta oli näille ihmisille vapauden ja turvallisuuden symboli. Järjestön nimeäminen *suojeluskunnaksi* kertoo paljon valkoisten itseymmärryksestä.²⁵⁰

---

²⁴⁷ Hogg & Abrams 1988, 68–84. Stuart Hall katsoo, että arvot tunkeutuvat sosiaalista maailmaa koskeviin kuvauksiin. ”Faktalausunnot” sisältävät aina ideologisen ulottuvuuden. Hall 2002, 98–102. Elder & Cobb 1983, 24. Edelman 1985, 8. Klinge 1983, 166. Siisiäinen 1990, 32–33. Edelman uskoo juuri viholliskuvan antavan ”poliittiselle näytelmälle” sen voiman, joka nostaa esiin intohimon, pelon ja toivon tunteet. Edelman 1988, 66. Filosofit Carl Schmitt on todennut viholliskuvan ”absolutisoituneen” ensimmäisessä maailmansodassa. Tasavertaisen ja tunnustetun vihollisen sijasta absoluuttisen vihollisen kanssa ei voinut neuvotella tai tehdä sopimuksia. Vihollinen, poliittinen ehto, oli tuhottava totaalisesti ja hävitettävä kokonaan. Koivusalo & Ojakangas 1997, 30.

²⁴⁸ SArk. Lotta Svärd. Iisalmen po, Kansio C177. Vuosikertomus 1924.

²⁴⁹ Tällainen ajattelumalli ei tietenkään ollut valkoisten yksinoikeus, sillä stereotyyppien luominen on olennainen ja universaali tapa käsitellä havaintoja. Hogg & Abrams 1988, 65–66. Myös hävinneiden puolella eläteltiin ”lahtareista” yhtä yksipuolisia viholliskuvia. Katso esim. Peltonen 1996 ja 2003. Stereotyyppisiä viholliskuvia voidaan löytää kaikkialta ajasta ja yhteiskunnasta riippumatta. Esimerkiksi käyvät Venäjän maaliskuun vallankumouksellisten näkemykset ”porvarivihollisestaan”. Figs & Kolonitskii 1999, 167–182.

²⁵⁰ SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/3. Vänrikki Jokelan valmistelema luento V. pataljoonan 1. komppaniolla. (päivätty Viipurissa 22.12.1919). Pelossa itsenäisyyden menetys rinnastui usein kuolemaan tai ainakin oman persoonan menettämiseen. Juha Siltala on tarkastellut ansiokkaasti näiden pelkojen takana olevaa psykodynaamiikkaa useissa teksteissään. Katso esimerkiksi Siltala 1988. Olsson 1999, 48–54.

Pettymyksen ohella juuri pelko olikin tärkein valkoisen Suomen taustalla vaikuttanut kollektiivinen emootio. Kapinan uudistumista pidettiin itsenäisyyden ensimmäisen vuosikymmenen aikana jatkuvasti mahdollisena uhkakuvana. Vuonna 1919 lopulla Iisalmen Suojeluskunnan esikunta määräsi, että hädän hetkellä suojeluskuntalaiset hälytetään soittamalla palotornin sireeniä ja nostamalla torniin valtakunnan lippu, yöllä valkoinen valo. Vuonna 1924 perinteistä vapaussodan muistopäivää (16.5.) ei kaupungissa juhlittu, vaan punaisten kumousyrityksen pelossa yö valvottiin vartioimassa suojeluskuntataloa. Hurjat huhut eivät kuitenkaan realisoituneet.²⁵¹

Samalla tavalla kuin suojeluskuntalaiset seisoivat jatkuvasti yhteisössään vartioasemissa, ymmärrettiin Suomen seisovan puolustamassa sodan heikentämää sivistynyttä Eurooppaa, jota vallankumouksen lieskat nuoleskelivat. Valtio oli ”länsimaisen sivistyksen äärimmäinen etuvartio Pohjolan perillä”.²⁵² Ensin halveksuntana ja sitten pelkona ilmennyt suhtautuminen Neuvostoliittoa kohtaan alkoi 1920-luvun edetessä kääntyä fatalistiseksi tulevan välienselvittelyn odotukseksi. ”Joskus koittaa se aika – voimme olla varmat siitä, jolloin kaakon kulma taas loimuaa sodan palossa” uskottiin Salmettaren nimeämättömässä pääkirjoituksessa vuonna 1923²⁵³. Valkoinen väestö eli valta-asemastaan huolimatta 1920-luvulla Iisalmessa epävarmuuden ja uhkakuvien varjostamaa aikaa. Niissä puolustusvalmiutensa unohtanut kansa orjuutettiin ja sen aineelliset ja henkiset arvot poljettiin miehittäjien toimesta lokaan. Suojeluskuntalaiset ja lotat luultavasti kokivat nämä uhkat keskimääräistä todellisempina.²⁵⁴

Millainen oli suojeluskuntalaisten ja lottien omakuva, konstruoivatko he itsensä tai järjestönsä voittajien ylläpitämän valta-asetelman välikappaleiksi? Julkilausuttuihin viitteisiin vallasta ei törmää. Suojeluskuntalaisessa diskurssissa painotettiin yksilön sijasta

---

²⁵¹ SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/1. ”Päiväkäskey Iisalmen Suojeluskunnalle 18/11 -1919”. Lotta Svärd. Iisalmen po. Kansio C177. Vuosikertomus 1924.

²⁵² Savon Miekka 1/1928. ”Savon Miekka”. ”Suomenheimo täyttää taas maailmanhistoriallista tehtävänsä, suojellen länttä ja länsimaista kulttuuria idän sairaaloisilta epämuodostumilta.” Salmetar 14.1.1919. ”Katsaus ulkomaitten valtiollisiin tapahtumiin”.

²⁵³ Salmetar 10.5.1919. ”Uuteen kapinaanko?” 13.5.1919. ”Mitä on tekeillä ja tulossa?” 4.10.1919.

”Suojeluskuntalaisille”. 10.5.1921. ”Bolshevismmin loppu alkamassa”. 30.8.1921. ”Kuinka kauas?”.

8.3.1923. ”Miksi meidän on liityttävä suojeluskuntaan?” (lainaus).

²⁵⁴ Salmetar 20.10.1925. ”Suojeluskuntalaisille ja Lotille Kuopion sk-piirin VIII alueella.” ja 21.10.1926.

”Iisalmen Suojeluskunta”. Gramscin hegemonisessa konseptissa yhteiskunta käsitetään autonomiseksi yksiköksi, jossa ulkopuoliset tekijät eivät nouse vaikuttaviksi voimiksi. Tutkimuskohteessani nämä voimat (lähinnä Neuvostoliitto) ovat kuitenkin äärimmäisen tärkeä ja relevantti taustavaikuttaja.

altruistista yhteisöä. Suojeluskunta oli perhe, valkoinen ketju ja valtava kansanliike.²⁵⁵ Järjestöön kuuluvat olivat yhteiskuntaa säilyttävien aineiden parhaimmista; isänmaanpelastajia, joiden suonissa kierteli valkoinen veri.²⁵⁶ He katsoivat samanaikaisesti olevansa vuoden 1918 hengen ylläpitäjiä ja kansakunnan sisäisessä rakennustyössä.²⁵⁷ Suojeluskunta oli valkoisen Suomen puheessa selkäranka, joka piti maan koossa ja pystyssä. Sen ympärille syntyi ”uusi, ehyt ja voimakas” Suomi.²⁵⁸

Valkoisten hegemonisessa projektissa ja sen tuottamassa diskurssissa oli erilaisia pyrkimyksiä – ristiriitaisiakin intressejä ja strategioita. Ristiriidat eivät kuitenkaan muodostuneet ylittämättömäksi esteeksi. Oleellista oli, että diskurssin määrittelijät elivät omat uskomuksensa todeksi.²⁵⁹ Suojeluskunta on ymmärrettävä itsessään symboliksi. Sillä valkoisten aktiivit pyrkivät kokoamaan sodan voittajiin synnyttämän solidaarisuuden ja tekemään samalla eroa valkoisen armeijaan hävinneiden joukossa liittämiin negatiivisiin konnotaatioihin. Symbolin syntymä edisti uudenlaista ryhmätietoisuutta ja teki vuoden 1918 tunteen uudelleen eläväksi.²⁶⁰

Suojeluskuntalaisten puheessa kaiken yläpuolelle asetettiin isänmaa ja sen itsenäisyys. Kommunismi tarkoitti diskurssissa itse asiassa juuri itsenäisyyden riistämistä. Suojeluskuntaväki oli valmis kansalliseen ehtykseen, mutta sen ehtona oli rakkaus isänmaahan. Tämä taas implisiittisesti sisälsi luopumisen sosialismista.²⁶¹ Isänmaan kärsimys ja sen ylösnousemus vuonna 1918 olivat retorisesti niin lähellä uskonnollisuutta, ettei ole perusteetonta puhua kansalaisuskonnosta. Rajaa hämärsivät Elias Simojoen kaltaiset isänmaauskon ja kristinuskon yhdistäneet kirkolliset hahmot. Maalaiskunnan pappina hän julisti Herran johdattaneen Suomen kansan orjuudesta kuin Mooseksen Egyptin ikeestä ammoin. Puhuessaan vuonna 1926 itsenäisyyspäivän juhlassa Iisalmen

---

²⁵⁵ SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/13. Kunnaksen kirje Iisalmen Lotta Svärdin johtajalle 17.10.1928. Piiripäällikkö Saaren kirje kaikille paikallispuhjoille 16.2.1927. Lotta Svärd. Iisalmen po. Kansio C177. Ruotaanlahden kyläosaston vuosikertomus 1927.

²⁵⁶ SArk.Lotta Svärd. Iisalmen po. Kansio C177. Kertomus suojeluskunnan käsityöosaston toiminnasta vuonna 1918. Salmetar 26.11.1918.”Suojeluskuntiin!”. 13.5.1919.”Mitä on tekeillä ja tulossa?”.

²⁵⁷ Salmetar 25.8.1923. ”Vapausotamme ja vapautemme säilyttäminen”.

²⁵⁸ Ernest Cassirer piti valtiota poliittisista myyteistä pahimpana. Siinä ihminen luopuu tietoisesta, kriittisestä ajattelustaan ja sulautuu välittömästi kokonaisuuden, tässä tapauksessa valtion osaksi. Cassirer 1946.

²⁵⁹ SArk. Lotta Svärd. Iisalmen po. Kansio C177. Ruotaanlahden kyläosaston vuosikertomus 1928. Salmetar 28.8.1923. ”Ministeri A.H. Saastamoisen puhe Iisalmen suojeluskuntatalon vihkiäisissä”. Hall 2002, 103.

²⁶⁰ Elder & Cobb 1983, 32.

²⁶¹ Salmetar 28.8.1923. ”Ministeri A.H. Saastamoisen puhe Iisalmen suojeluskuntatalon vihkiäisissä”.

suojeluskunnantalolla Simojoki julisti näkevänsä vielä ”suuren kansallisen herätyksen”. Neuvostoliiton kukistaminen ei ollut hänelle ”kosta, vaan vanhurskautta”.²⁶²

Nationalismi on yksi tapa luoda kollektiivisuutta eri yhteiskuntaluokkien välille ja valtaan pyrkivät ryhmät ”kansallistavat” itsensä. Se tapahtuu reartikuloimalla ideologia elementtejä, kuten kansallinen turvallisuus, isänmaallisuus tai kokonaisuuden etu juuri ryhmän omaan diskurssiin kuuluviksi.²⁶³ Suojeluskuntalaiset nostettiin valkoisen Suomen puheessa isänmaan palvelijoiksi, huoltajiksi ja vaalijoiksi. Näin isänmaa-käsitettä monopolisoitiin, se varattiin yksin sodan voittajille kuuluvaksi. Diskurssin laajentaminen jatkui määriteltäessä ”suojeluskuntalaisuus” puolustustahdon ja siveellisen kunnan kohottajaksi ja yhteisen edun valvonnaksi.²⁶⁴

Oliko paikallisyhteisön valkoinen väestönosa sitten yhtä jalkaa marssinut ja samaan maaliin tähdännyt kollektiivi? Iisalmen valkoinen väestö voidaan luokitella useisiin erilaisiin ryhmiin käyttäen perusteena taloudellisia, sosiaalisia ja kulttuurisia erityispiirteitä. Yhteen heitä liitti vuoden 1918 kokemus ja perintö. Sota oli asetelman liikkuva osa, erityistilanne. Se loi eräänlaisen historiallisen suhdanteen, jossa erilaiset yhteiskunnalliset voimat pystyivät järjestäytymään uudenväliselle maaperälle. Valkoinen väestö hylkäsi tai painoi taustalle osan ahtaista ryhmäintresseistään ja keskeiseksi ideologiseksi elementiksi nostettiin käsitys isänmaan edusta. Valkoisen väestön sisäisiä välejä ennen sotaa hiertäneet yhteiskunnalliset ja taloudelliset kysymykset voitiin käsitteen avulla artikuloida universaalille tasolle sen sijaan, että ne olisi ymmärretty korporatiivisina etukysymyksinä. Vuonna 1928 muisteltiin ”kuinka silloin, vaaran hetkellä, koko valkoinen Suomi oli täysin yksimielinen. Poissa olivat keskinäiset riidat ja kinastelut, poissa puolue- ja säätyeroitukset. Isänmaa oli kaiken yläpuolella. Samanlaista yksimielisyyttä vaaditaan meiltä edelleenkin. Isänmaan etu, sen onni ja menestys on vielä ja aina asetettava kaikkea muuta tärkeämmäksi ja kalliimmaksi”.²⁶⁵

---

²⁶² Salmetar 7.12.1926. ”Itsenäisyyspäivän vietto Iisalmessa” (lainaukset). Salmetar 8.12.1927. ”Maamme itsenäisyyden 10-vuotisjuhlat”. Iisalmen Sanomat 7.12.1926. ”Iisalmella”. Elias Simojoki toimi Iisalmessa vuosina 1925–1927.

²⁶³ Nationalismi ei ole kansakuntien heräämistä itsetietoisuuteen. Nationalismi luo kansakunnan sinne missä, sitä ei ole aiemmin ole ollut, toteaa Benedict Anderson. Anderson 1989, 15. Gramsci 1978, 241. Hobsbawm 1994b, 18. Mouffe 1979, 190, 194–195. Haapala 1997, 251. Walzer 1967, 194.

²⁶⁴ Salmetar 1.4.1920. ”Suojeluskuntapäiville pääsiäismaanantaina”. 12.3.1921. ”Maan suojeluskunnat”. SArk. Lotta Svärd. Iisalmen po. Kansio C177. Ruotaanlahden kyläosaston vuosikertomus 1929.

²⁶⁵ Salmetar 28.1.1928. ”Tämän päivän kymmenvuotismuisto”.

Valta-asetelmassa ryhmät luopuivat osin omista tavoitteistaan saavuttaakseen tasapainon. Yhtenäisyys oli Iisalmessa monin osin illuusio. Yksi esimerkki tästä on maataloustuottajien järjestäytyminen, joka välittömästi uhkasi kaupungin tukkukauppiainden etuja. Yhtenäisyys kuitenkin rytmitti valkoisen väestön kielenkäyttöä ja sitä kautta myös yksilöiden todellisuuskuvaa. Eri ryhmät, jopa intresseiltään vastakkaiset, pystyivät käyttämään samaa diskurssia. Hegemonia ei siten ole pelkästään taloudellinen tai poliittinen liitto, vaan laajassa mielessä moraalinen ja intellektuaalinen liittoutuma. Kaikkien valkoisten erillisryhmien yhteisenä intressinä oli estää uusi kapina ja säilyttää samalla sodan luoma johtoasema yhteisössä. Yhteisten symbolien ja rituaalien avulla tuotettiin tarvittavat solidaarisuuden siteet ilman täydellisen konsensuksen vaatimusta.²⁶⁶

Kuinka yleisesti iisalmelaiset mielsivät itsensä luokkarakenteen ja luokkataistelupositioiden kautta?²⁶⁷ Edellä on osoitettu, että tällaista ajattelua ei valkoisessa väestössä ainakaan julkilausutusti ollut. Sen sijaan osa työväestön poliittisesta vasemmistosta järjesti maailmankuvansa näiden käsitteiden avulla.²⁶⁸ Iisalmelainen todellisuus oli epäilemättä laajemminkin jakaantunut ryhmäperusteisesti, mutta sen kategoriat eivät solahtaneet suoraan marxilaiseen luokkajaotteluun. Herrat – kansa, maalaisväki – kaupunkilaiset, isäntä – palkolliset olivat vain eräitä tapoja vetää rajoja sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen todellisuuteen. Ryhmät elivät toistensa lomassa ja sama yksilö kuului useampaan yhtä aikaa. Asuinpaikka, sukupolvi, sukupuoli ja seksuaalisuus toimivat jokapäiväisten valtakamppailujen rajalinjoina yhtä lailla kuin varallisuus, koulutus, yhteiskunnallinen asema tai suku- ja perhetausta. Ne loivat yhteiskunnallisiin käytäntöihin ristiriitaisuutta ja konflikteja, joita ei voi redusoida talouden rakenteisiin.²⁶⁹

Yhteisön rakenne määritteli ihmisen paikan, mutta hänen todellisuutensa rakentui lukemattomien arkielämän käytänteiden ja suhteenmäärittelyiden kautta, jotka siivilöityivät maailmankuvan ja siihen liittyneiden ideologisten elementtien lävitse. Siten Iisalmen suojeluskunnassa oli myös työväkeä, joiden kuulumisen valkoiseen Suomeen määritteli

---

²⁶⁶ Gramsci 1982, 65–66, 72. Mouffe 1979, 180–181. Hall 1992, 34. Hall 2002, 102. Kertzer 1988, 67–69. Elder & Cobb 1983, 71.

²⁶⁷ Käsitän itse kansalaisyhteiskunnan kompleksisempänä kuin Gramsci sen esittää. Gramsci ottaa etäisyyttä luokkareduktionismista, mutta tosiasiallisesti hän lähestyy kansalaisyhteiskunnassa käytyjä kamppailuja luokkataistelun näkökulmasta. Taloutteen pohjaavien yhteiskuntaluokkien sijasta on hedelmällisempää puhua Alapuron tapaan poliittisista luokista. Tällä tarkoitetaan kollektiivisen toiminnan aluetta, jossa yksilöt ajoivat ryhminä etujaan muita ryhmiä vastaan. Alapuro 1995, 315.

²⁶⁸ SUa. Iisalmen Vesa. Kansio no. 3. Vesan uutiset vuosilta 1919–1928.

²⁶⁹ Urry 1983, 16–17, 23–25, 70. Haapala 1997, 99–101.

heidän henkilökohtainen identifioitumisensa. Ehkä siihen vaikutti kylänkulman henkinen asenneilmasto, uskonnollisuus, ehjä suhde valkoiseen työntajaan, perhe- tai sukulaissuhteiden synnyttämä kollektiivisuus tai jokin muu persoonallinen syy. Useille identifioitumisen saattoi aiheuttaa myös sodan aikana pakko-ottojen luonnetta saanut asevelvollisuus valkoisessa armeijassa. Kriisi on aina uudelleenrakentamisen tilanne, sillä mikään vallankäytön muoto ei pelkästään pura vanhaa. Sota oli suuri yhteiskunnan jäsentäjä. Vaikka yhteisössä jako kahteen ei ollut konkreettinen, niin jokainen joutui ainakin mielikuvien tasolla määrittelemään oman asemansa.²⁷⁰

Oliko suojeluskunta vain yksi – tosin voimakas järjestö – sodan jälkeisen kansalaisyhteiskunnan kentässä vai voittajien pakkovallan tärkein osa? Mielestäni molemmat tarkastelutavat ovat perusteltuja. Suojeluskunta oli väline, jonka avulla valkoinen väestö pyrki sekä johtamaan että hallitsemaan yhteisöään. Tätä välinettä ei mikään ryhmä omistanut pysyvästi. Valta-asemassa yhteisössä olivat ne toimijat ja ryhmät, jotka kulloinkin pystyivät parhaiten perustelevaan toimintansa vuoden 1918 sodan perinnöksi. Se oli valkoisen Suomen ydinkysymys. Hegemonia oli siten joustava, muokkautuva asetelma.²⁷¹

Kurin ja kontrollin alainen kansalaisuus

Miksi iisalmelaiset sitoutuivat niin tiukasti valkoisten tuottamiin symboleihin ja alistuivat hegemonisen projektin kulloistenkin tavoitteiden toteuttamiseen? Iisalmessa Suojeluskuntaan ja Lotta Svärdiin kuului parhaimmillaan yli 400 henkeä ja järjestön passiivinen kannatus ulottui laajalle tämän joukon ulkopuolelle. Valkoisen Suomen diskurssissa, jota suojeluskunnan kautta artikuloitiin, oli jotakin ihmisten arkiajatteluun vetoavaa. Turvallisuuden ja järjestyksen luominen (Neuvostoliiton ja kapinan pelon hälventäminen) oli ideologinen käytäntö, jolle varmasti löytyi vastakaikua monien ajattelusta. Valkoisten diskurssin kansallistaminen ja sen onnistunut liittäminen fennomanian ja ”vuosisataisen itsenäistymiskehityksen” jatkumoon saattoi myös vetää subjekteja mukaan. Tärkeä tekijä oli uskoakseni myös uudenlainen kansalaiskasvatuksen idea, joka tuotiin voimakkaasti mukaan valkoisen Suomen ideologiaan.

---

²⁷⁰ Hall 1992, 36. Hogg & Abrams 1988, 51, 108–114.

²⁷¹ Gramsci 1978, 57. Gramsci 1982, 52–53. Anderson 1977, 31. Hall 2002, 103. Siisiäinen 1980, 24.

”Joka mies pystyväksi, kouluutetuksi, ankaran velvollisuudentunteen läpitunkemaksi, voittoa tahtovaksi, sisukkaaksi, kuriin alistuvaksi, intomieliseksi sotilaaksi, jonka ainoa päämäärä on kodin rauha, kirkon pyhyys, Suomi eheäksi, koskemattomaksi.”²⁷² Suojeluskuntalaisille asetettujen tiukkojen vaatimusten taustalla oli vuonna 1918 kriisiin joutunut ihmiskuva. Kun sota oli näyttänyt moraalien ja siveellisyyden olevan ihmisessä pelkkää pintaa, oli yksilöä ryhdyttävä rakentamaan uudella tavalla. Fennomaaninen ihmisen itsekasvatusprojekti sai ympärilleen rautaisen kehikon, joka muokkasi yksilöä kohti valkoisen kansalaisen ihannemittaa ja valvoi prosessin onnistumista. Kuten muuallakin Euroopassa, myös meillä haaveiltiin uudenlaisen kansalaisen luomisesta.²⁷³ Suojeluskunnan ihmisihanteena toimi kurin ohjaama yksilö ja tämä ihanne pyrittiin myös saamaan normiksi yhteisöön. Ihmisihante oli tärkeä osa ideologiaa, jolla pyrittiin sementoimaan yhteen erilaisia yksilöitä ja ryhmiä. Ideologian välittäminen ja kehittäminen paikallisyhteisöön sopivaksi jäi Iisalmissa muutamien aktiivien harteille.²⁷⁴

Suojeluskuntiin liittymisen päätettiin niitä uudelleen perustettaessa olevan vapaaehtoista. Näin järjestö asetettiin suomalaisen kollektiivisen järjestäytymisen muodolliseen jatkumoon. Päätöksessä voidaan nähdä myös halua poliittiseen kontrolliin ”sisäännotossa” ja järjestön pitämiseen erillään parlamentaarisen demokratian säätelyjärjestelmistä.²⁷⁵ Suojeluskuntiin pyrittiin saamaan mahdollisimman kattavasti Iisalmen seudun väestö, etenkin sodan aikana valkoista armeijaa kannattaneet. Taivuttelu aktiivisuuden lisäämiseksi oli jatkuvaa. Järjestön ja sitä tukevan Salmettaren suostuttelussa liittymisen, isänmaanrakkauden ja vastuullisen kansalaisuuden välille vedettiin vankka yhtäläisyysmerkki. Lehdessä vedottiin vuoden 1918 uhrauksista nousevaan velvollisuudentunteeseen ja keskeisinä argumentteina toistuivat myös edellisessä luvussa mainitut uhkakuvat. ”Jos velttoutemme tekee mahdolliseksi uuden purkauksen, joka laajuudessaan ja hävittämisessään tulee sata kertaa pahemmaksi kuin edellinen, olemme siihen hävitykseen, joka tällä kertaa kohtaa kotejamme, itse syylliset eikä se ansaitse sääliä,

---

²⁷² SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/13. Piiriesikunnan kirje kaikille paikallispäälliköille ja esikunnille 13.7.1927.

²⁷³ Alapuro 1998, 229. Mabel Berezin on todennut fasismien olleen poliittinen projekti, jossa uusi Italia oli tarkoitus synnyttää luomalla kansalaisille uudet identiteetit fasisin Italian kansalaisina. Berezin 1997, 5. Aikakauden ”uuden” ihmisen kehitystyöstä Euroopassa katso myös Härmänmaa 1998 ja Kuparinen 1998 artikkelit kansalaiskasvatuksesta Italiassa ja Saksassa.

²⁷⁴ Gramsci 1978, 12, 60–61. Hall 1992, 37. Mouffe 1979, 184, 187. Suojeluskunnissa oli erilliset ”kurinpitolautakunnat”, jotka myös puuttuivat räikeimpiin normeista poikkeamisiin. Katso esimerkiksi SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/3.

²⁷⁵ Ahti 1987b, 279, 282.

vaan ainoastaan halveksumista”. Vapaaehtoisuus oli suhteellista, kun jo kieltäytyminen jäsenyydestä alkoi näyttäytyä järjestön piirissä raskaana laiminlyöntinä isänmaata kohtaan.²⁷⁶

Väkivalta-ulottuvuutensa vuoksi suojeluskunta oli kansalaisyhteiskunnan kentässä poikkeuksellinen toimija ja tämä poikkeuksellisuus heijastui myös järjestöön liittymisen perusteisiin. Suojeluskunnan kautta ei pyritty sosiaalisten epäkohtien korjaamiseen tai paikallisten alistussuhteiden ja säätyrajojen rikkomiseen.²⁷⁷ Pikemminkin pyrkimys oli päinvastainen, defensiivinen. Myöskään järjestön ja jäsenen suhde ei ollut suojeluskunnissa tavanomainen verrattaessa niitä muihin vapaaehtoisuuden pohjalta toimiviin järjestöihin²⁷⁸. Käytössä olivat armeijan piiristä omaksutut käskyvaltasuhteet ja kuri-ihanne. Valkoisten tehdessä tilinpäätöstä vuoden 1918 sodasta yhdeksi keskeisistä selittävästä tekijöistä nostettiin moraalinen rappeutuminen, jonka tärkeäksi aiheuttajaksi nähtiin kurin puute. ”Me olemme tottuneet vapauteen mitä laajimmassa merkityksessä. Meistä tuntuu vaikealta antautua toisen käskettäväksi. Mutta yhteiskunnan rauha aina vaatii jäseniltään alistumista yhteisen suunnitelman mukaisen toimintaan. Jos meillä oltaisiin totuttu tähän kuriin, ei olisi ollut ollenkaan mahdollista punainen kapina”.²⁷⁹ pääteltiin syksyllä 1918. Yksilön oli siksi taivuttava yleisen edun vaatimukseen ja kansalaisesta oli yhteisen vaaran takia nostettava esiin myös sotilas. Kurilla oli suojeluskuntalaisessa diskurssissa kaksi ulottuvuutta. Järjestö toteutti hierarkiansa kautta normittavaa kuria suhteessa jäseniinsä ja toisaalta jäsenet sovittelivat itsekurin kautta itseään näihin säädettyihin normeihin.²⁸⁰

---

²⁷⁶ Salmetar 21.11.1918. ”Liity Suojeluskuntaan!”. ”Ryssä rajan tuolla puolella, ryssän ja kommunismin etuoikeudet vehkeilijät rajojemme sisällä odottavat hetkeä milloin Suomen puolustuslaitos ja suojeluskunnat ovat heikkoja vastaamaan iskuun, joka inhasta idästä salamoiden ja raekuoron tavoin päällemme käy hukuttaakseen tämän maan ja kansan, sen henkiset ja taloudelliset arvot vereen ja tuhkaan”. Salmetar 20.10.1925. ”Suojeluskuntaisille ja Lotille Kuopion sk piirin VIII alueella”. Katso myös 25.10.1919. ”Suojeluskuntaan!”. 26.8.1926. ”Iisalmen Suojeluskunta”.

²⁷⁷ Liikanen 1995, 329.

²⁷⁸ Suojeluskunnasta pystyi eroamaan vasta kolme kuukautta eroanomuksen jälkeen, joten periaatteessa niiden jäseniä olisi tarvittaessa voitu käyttää myös niihin tehtäviin, johon nämä eivät olisi vapaaehtoisesti suostuneet. Ahti 1987b, 278.

²⁷⁹ Salmetar 24.10.1918. ”Liity suojeluskunnan jäseneksi!”. Lehden päätoimittaja V.A. Raatikainen totesi, että ”uutta Suomea luotaessa on meidän suomalaisten yksimielisesti vaadittava, että on saatava koko maahan sellainen hallitusvalta, jolla on voimaa kokonaan pitämään yllä kovia kuria ja järjestystä”. Salmetar 23.4.1918. ”Sosialimi ja valtion tehtävät II”.

²⁸⁰ Sark. Iisalmen Sk. Kansio 224/3. Vänrikki Jokelan luento (päiväty Viipurissa 22.12.1919). Katso myös ”Piiriesikunnan kirje kaikille paikallispäälliköille ja esikunnille 13.7.1927”.

Sodan takia ulkoinen kuri oli suojeluskunnissa saanut armeijamaisen muodon. Helmikuussa 1918 iisalmelaiset sotilaat oli keskitetty kaupungin suureen koulurakennukseen. Heidät luokiteltiin ja luettelointiin. Heille määrättiin tilat ja käyttäytymisnormit. Heidä varten luotiin tarkka päivä- ja tuntijärjestys. Heidän kulkemisiaan ja tekemisiään valvottiin ja säädeltiin. Juuri tällaisia tilan, kurin ja valvonnan yhdistelmiä Foucault piti nykyaikaisen vallankäytön esimerkillisenä muotona.²⁸¹ Sodan jälkeen suojeluskuntajoukkojen alistaminen kasarmimaiseen kuriin oli tietenkin mahdotonta. Ihanteena se kuitenkin säilyi ja malleja sen toteuttamiseksi pyrittiin kehittämään. Edellisessä luvussa kuvattu yhdenmukainen ja tunnistettava pukeutuminen täytti osaltaan tämän tarpeen.²⁸² Suojeluskunnassa iisalmelainen valkoinen yhteisö antoi suostumuksensa rajatun sotilaallisen johdon hallitsevalle asemalle. Esikunta, paikallis- ja aluepäälliköt saivat paljon kontrolloimatonta valtaa suhteessa muuhun valkoiseen väestöön. Yksi tämän valkoisten sisäisten valtasuhteiden olemassaolon merkki oli rituaalinen valatilaisuus, jossa jokainen suojeluskuntalainen ja lottia lupasi puolustaa laillista yhteiskuntajärjestystä myös alistamalla ”sotilaalliseen järjestykseen ja kuriin”.²⁸³

Suojeluskunnan harjoitukset tähtäsivät sotatilanteessa tarvittavien taitojen omaksumiseen, mutta samalla niiden päämäärä oli harjoittaa yksilöistä muodostuvaa koneistoa, joka vaadittaessa toimisi tietyllä tavalla. Kurinalaisuus tuotiin selvimmin esiin paraateissa ja katselmuksissa, mutta kuri oli ihanne kaikessa toiminnassa. ”Alistu itsekuriin, siten korotat järjestökuria!” tähdennettiin lottien moraalia ohjaavissa Kultaisissa sanoissa. Lottajohtaja Heddi Åberg näki tämän ideaalin toteutuvan kertomuksessaan vuoden 1928 piirikursseista. ”Täällä opittiin muun hyvän ohella oikeaa lottakuria, oli aivan liikuttavaa nähdä, kuinka iäkkäät, harmaapäisetkin lotat nurkumatta alistuivat ankaraan komentoon, joskus aivan hengästyneinä nopeasta vauhdista riensivät aamulla varhain nimenhuutoon tai palasivat

---

²⁸¹ SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/1. Kokous 17.2, 23.2. ja 3.3.1918. Foucault 2001, erityisesti 281–282.

²⁸² Suojeluskunnan toiminnan ihanteena oli armeijamainen tarkasti määritelty tunneittain etenevä päiväohjelma. Katso esim. SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/7. ”Meillä on toistasataa tuhatta vapaaehtoista sotilasta hajalla ympäri maan ilman yhteisasuntojen, kasarmien, koossapitävää voimaa, vailla ankaran ´tapajärjestyksen´ kasvattavaa vaikutusta”. Salmetar 30.3.1920. ”Suojeluskuntien suhtautuminen kieltolakiin”.

²⁸³ Tämä ei tietenkään ollut ainoa valkoisessa yhteisössä ollut valta-asetelma ja monissa muissa instituutioissa Sk-aktiivit asettuivat muiden hallinnan alaiseksi pitääkseen yllä sitä sosiaalista kittiä, joka oli hegemonian ehto. Valta ei ole hierarkinen pysyvä rakenne, vaan pikemminkin subjektien välinen toiminta- ja vuorovaikutussuhde. Dreyfus & Rabinow 1982, 108–109. Gramsci 1978, 241. Latva-Äijö 2004, 226. Selén 2001, 348. Sulamaa 2001, 14–17.

tunnin kestäneeltä lomalta ja ruokakuppi kädessä jonottivat rivissä”.²⁸⁴ Suojeluskuntatyö oli samalla eheytymistyötä ja tietoista etäisyydenottoa ”venäläisestä kaaoksesta”. Järjestys, kellon tavoin toimiva sotilasosasto loi käskettäviin ja myös näiden käskijöihin turvallisuudentunnetta. Ilman kuria oli olemassa vain ”kelvoton lauma”. Suojeluskunnissa järjestyksen läsnäoloa korostivat myös armeijasta siirretyt sotilasarvot, joiden käyttö pyrittiin vakiinnuttamaan osaksi harjoitustilanteita.²⁸⁵

Uudenlaisen kansalaisuuden muoto ulottui ruumiinkuvan muokkaamiseen. Urheilu ei ollut pelkästään yksityisasiasia, se oli samalla kansallinen velvoite. Terveys ja urheilullisuus nousivat uudella tavalla kansalaiskasvatuksen keskiöön. Urheilun rooli täydellisen kansalaisen muokkauksessa oli keskeinen ja suojeluskuntajärjestö otti sen 1920-luvulla voimakkaasti ohjelmistonsa. ”Voimistelun tulisi kuulua nykyaikana jokaisen kansalaisen päiväjärjestykseen. Erikoisesti tulee voimistelun kuulua maanpuolustusta palveleville suojeluskuntalaisille fyysillisen kunnon, ruumiinrakenteen ja ryhdin sekä työkyvyn kehittäjänä, elämänilon tuojana ja mielialan virkistäjänä.”²⁸⁶

Suojeluskunnissa urheilu sulatettiin vähitellen sotilaallisten vaatimusten muotoiseksi. Ruumiin politiikkaa toteutettiin myös muualla Euroopassa kiivaasti, etenkin totalitaaristen järjestelmien piirissä. Urheilu ei ollut pelkästään fyysistä harjoittelua, vaan henkistä valmistautumista johonkin muutokseen yhteiskunnassa. Itse asiassa se voidaan nähdä reaktiona niihin pelkoihin ja utopioihin, joita ihmiset sijoittivat tulevaisuuteensa. Valkoisen Suomen kurinalainen, yhdenmukainen ja järjestelmällinen – sanalla sanoen moderni – yhteiskunta ei vielä ollut läsnä muuta kuin symbolisissa rituaaleissa. Sitä odotellessa ihmiset harjoittivat itseään tuota tulevaa aikaa varten.²⁸⁷

---

²⁸⁴ SArk. Lotta Svärd. Iisalmen po. Kansio C177. Paikallisosaston 10-vuotiskertomus. Foucault 2001, 223.

Lottien kuri-ihanteesta Olsson 1999, 51 (1.lainaus), 102–108.

²⁸⁵ SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/3. Värikki Jokelan luento (päiväty Viipurissa 22.12.1919). Foucault pyrki kuvaamaan sitä vallan mekanismia, jossa saadaan ote toisen ruumiista siten, että ne saadaan toimimaan jonkun tahdon mukaan, vieläpä määrättyllä tekniikalla, tehokkuudella ja nopeudella. Armeijan tapaiset laitokset tuottavat alistettuja ja harjaantuneita ruumiita. Foucault 2001, 40, 188–189, 221–230. Dreyfus & Rabinow 1982, 133–138.

²⁸⁶ Salmatar 29.10.1925. ”Voimistelemaan suojeluskuntalaiset VIII alueella”.

²⁸⁷ ”Urheilu on välttämätön välikappale sotilaan fyysillisen kunnon kehittämiseksi, mutta yksinomaan lusikkahiihtäjänä ei kehitytä teknillisesti ja taktillisesti itsenäisesti toimivaksi sotilaaksi”. Salmatar 1.4.1926. ”Suojeluskunta-asioita”. 16.1.1923. ”Urheilu suojeluskunnissa”. 12.10.1920. ”Kysytään – mitä vastattaneen”. ”Urheilukenttäkysymyksemme”. 9.9.1926 ”Suuret suojeluskuntakilpailut Iisalmella”. Frykman 1992, etenkin 49. Hoberman 1984, 83–121. Hobsbawm 1994b, 156–157. Olsson 1999, 59–62. Vasara 1997, 678–679. Vasara ei laajassa teoksessaan juurikaan käsittele urheilua ruumiin politiikan ja vallankäytön kannalta.

Yrittäessään erotella yhteisössä omat vihollisista, suojeluskuntajärjestö tuli samalla kääntäneeksi tarkastelevan silmän myös valkoiseen väestöön itseensä. Voittajien valtion strategisille paikoille ei saanut päästää kommunisteja ja tämän estämiseksi valvonta oli ulotettava kaikkiin. Armeija ja Etsivä keskuspoliisi tilasivat paikallisesikunnilta lausuntoja omaa kontrolliaan varten. Perustelut, joilla poliittinen seula läpäistiin, kertovat jotain valkoisen Suomen rajoista. Luotettavuuden merkkejä saattoivat olla kristillismieliset vanhemmat, kokoomuslainen isä tai luokitus hartaaksi suojeluskuntalaiseksi. Vilpillinen toiminta jollakin elämänaalueella saattoi tehdä valkoiseksi tunnetusta miehestä epäilyksenalaisen myös poliittisessa mielessä. Näin sulautettiin arkiajattelussa vallinneita traditionaalisia elementtejä valta-asetelman käyttöön. Laatiessaan työntajien pyytämiä luotettavuustodistuksia Suojeluskunta säätelikin konkreettisesti myös monen vuoden 1918 konfliktin voittajan elämänmenoa.²⁸⁸

Sota häivytti kansalaisen kuvasta ihanteellisuutta ja toi tilalle suojeluskunnan korostaman ”realismin” ideaalia. Uusi aika korosti suorituskykyä ja lujuuutta, hellämielisyys oli painettava syrjään. Voimankäytön ihannointi oli reaktio itse tuotettuun viholliskuvaan, jossa vastustaja oli röyhkeä, petollinen ja keinoja kaihtamaton. Näin valkoisen kansalaisen kuvaan tuli fennomanian ihmisihanteesta poikkeava kovuuden juonne.²⁸⁹ Tämä kovuus suuntautui hävinneisiin, mutta se ei säästänyt myöskään valkoisia itseään. ”Tiedämme jokainen miten alas kansamme monessa suhteessa on viime vuosina vaipunut, miten melkein olemattomiin ovat hävinneet ennen niin kehuttu suomalainen rehellisyys ja kansalaiskunto ja miten sen sijaan on astunut häikäilemättömin oman edun tavoittelu. Suojeluskuntien on ryhdyttävä kasvatustyöhön ja se on jokaisen meidän alettava omasta itsestämme”.²⁹⁰ Sodassa murskaantuneita ihanteita ja maailmankuvia kasattiin uudelleen.

Suojeluskunta oli yksi kanava, jolla valkoiset pyrkivät juurimaan sodan luomaa raakuutta, itsekkyyttä ja nihilismia myös itsestään. Paluuta entiseen idealismiin ei katsottu olevan, mutta itsekurin avulla oli ehkä mahdollista saavuttaa uudenlainen ihanteellisuus. Suojeluskuntalaisuuden kautta määritellyssä kansalaisuudessa oli piirteitä Eric

---

²⁸⁸ SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/9. Paikallispäällikön kirje (päivätty Iisalmessa 30.5.1925) (lainaus). Aluepäällikön kirje (päivätty Iisalmessa 23.2.1927). Juha Revon kirje Iisalmen Sk:n kanslialle, päiväämätön. Kansio 224/7. Kirje Etsivän keskuspoliisin Kuopion alaostolta 11.11.1924. Iisalmen entisen paikallispäällikön syylistyttyä taloudellisiin väärinkäytöksiin, myös hänen poliittinen luotettavuutensa asetettiin kyseenalaiseksi. Kansio 220. Esikunta 13.10.1927 ja 17.10.1927. Gramsci 1979, 34–36.

²⁸⁹ Alapuro 1998, 229–230. Salmetar 26.11.1918. ”Suojelusasia ja paikkakuntamme työväki”.

²⁹⁰ Salmetar 4.10.1919. ”Suojeluskuntalaisille”.

Hobsbawmin kuvailemasta eurooppalaisesta taistelevasta nationalismista, joka ”oli utopia niille, jotka olivat menettäneet uskonsa muihin ohjelmiin; tukipilari niille, jotka olivat menettäneet vanhojen poliittisten ja yhteiskunnallisten selviöiden antaman tuen”²⁹¹.

Suojeluskuntalaisen oli kohottava moraalisesti tavallista kansalaista korkeammalle tasolle ja osoitettava toiminnan puhtaudella syytökset järjestön poliittisesta luonteesta perättömäksi. Käytännössä esimerkillisyys tarkoitti pidättäytymistä tietyistä järjestön sääntöjä rikkovista toimista. Järjestöä ei saanut käyttää puoluepolitiikointiin, suojeluskuntapukuisia ei saanut näkyä tappeluissa tai viinan vaikutuksen alaisena. Kieltolakirikosten työllistämä Sonkajärven nimismies Patala vaati ainakin suojeluskuntalaisilta sopeutumista lain asettamaan normiin. ”Ei tarvitse Suomi sellaisia sotureita, joilla on pullo toisessa, kivääri toisessa kädessä. Ei, molemmin käsin täytyy soturin kivääriään puristaa, siinä nähdä ainoan pelastuksensa”.²⁹²

Valkoisen väestön yhtenäisyys syntyi olemassa olevien maailmankuvien ja ideologisten elementtien pohjalle. Entisiä elementtejä ei tarvinnut kumota tai hylätä, vuonna 1918 ne vain muokattiin uuden tilanteen vaatimaan järjestykseen. Suojeluskunnat konkretisoivat valkoista Suomea taivutellessaan järjestöön jäseniä, luomalla näille ihannekansalaisen normiston ja valvoessaan sen täytäntöönpanoa. Uudeksi elementiksi sota synnytti ryhmien välille ”kollektiivisen tahdon”, jonka vaatima kurinalaisuus asettui korvaamaan monia sotaa edeltäneitä ihanteita.²⁹³

Vallankäyttö paikallisyhteisössä

Suojelukunta kietoutui monin osin siihen valtioon, jonka se katsoi vuonna 1918 pelastaneensa, jopa luoneensa. Järjestö onkin valkoisen Suomen asetelmassa poikkeus, joka satoi yhteen valtion ja kansalaisyhteiskunnan ulottuvuuksia. Järjestöllä oli kansalaisyhteiskunnan tunnusmerkit, vapaaehtoisuus ja sisäinen demokratia. Toisaalta ”se kytkeytyi kuitenkin tiiviimmin valtiovaltaan kuin aiemmat kansanliikkeet, sillä se kuului viralliseen pakkovaltakoneistoon ja myös samastui valtioon sotaisan kansakuntakäsityksen pohjalta.” toteaa Risto Alapuro sovitellessaan suojeluskuntia osaksi kansalaisyhteiskuntaa.

---

²⁹¹ Hobsbawm 1994b, 159.

²⁹² SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/16. Piiripäällikkö kirje paikallisapäälliköille, päivätty Kuopiossa 8.5.1922. Salmetar 30.3.1920. ”Suojeluskuntien suhtautuminen kieltolakiin.” 15.11.1927. ”Iisalmen Sk:n talo ja naamiohuvit”. 3.5.1927. ”Epätoivoon Suomi ei voi joutua” (lainaus).

²⁹³ Mouffe 1979, 189, 192. Gramsci 1978, 195, 349.

Kansalaisyhteiskunnassa toimivan suostuttelun lisäksi valkoiset tukeutuivat myös hegemonian ulkopuolelle, poliittisen yhteiskunnan pakkovaltaan, alistavaan vallankäyttöön.²⁹⁴

Suojeluskuntien asema valtion järjestys- ja kurinpitovallan osana on nähty väistämättömänä – kansakunnan jakautumisen synnyttämänä – tosiasiana.²⁹⁵ Ei ole haluttu lähteä suuretelemaan asiaa, jolla uskotaan olleen vähäinen painoarvo koko järjestön funktiossa. Vapaaehtoisjärjestön käyttö yhteisössä ihmisten valvontaan ja alistavaan kurinpitoon avaa kuitenkin kiinnostavan näkökulman siihen yhteiskuntaan, jossa demokratia oli osittain alisteinen ”laillisuudeksi” kutsutulle voittajien normistolle. Kurivallan merkitystä ei voi väheksyä, eikä siitä pidä deterministisesti tehdä jonkinlaista aikakauden lieveilmiötä.

Kurivalta oli vuoden 1918 sodan häviäjille selvin osoitus siitä, että voittajat tulevat pitämään sodan synnyttämän asetelman yllä kaikin, myös edustuksellisen demokratian ulkopuolisin keinoin. Valta-asetelma soluttautui yhteisön arkipäivään. Sodan voittajat antoivat itselleen oikeuden säädellä, valvoa, rajata ja estää hävinneiden elämää myös konfliktin jälkeen. Näiden toimenpiteiden salassapito ja suojeluskunnan poliittisen luonteen kieltäminen olivat omiaan lisäämään vaikutelmaa, että yhteisössä laki ja normi eivät olleet kaikille samat.²⁹⁶ Käytännössä Suojeluskunnan repressiivinen vallankäyttö näkyi hävinneiden pakottamisena pakkotyöhön, järjestöön liittymisen kontrollointina ja työväenliikkeen toiminnan estämisenä. Myös yhteisön kontrollointi lausunnoin ja aseina oli pakkovallan eräs muoto.

Heti konfliktin jälkeen punavankien palauttaminen yhteiskuntaan kunnan kansalaisina uskottiin läpi koko porvarillisen puoluekentän tapahtuvan tiukan kurinpalautuksen avulla, jossa äärimmäisenä keinona esitettiin pakkotyötä Saksassa. Myös Ylä-Savossa pakkotyötä pidettiin askeleena kohti kansalaisluottamuksen palautumista ja sen uskottiin ruotivan vangeista tulevat kapinahalut. Voiton aattona päätoimittaja W. A. Raatikainen piti punavankien työllistämistä armontekona ja tunnustuksena siitä ”että heitä vielä voidaan

---

²⁹⁴ Alapuro 1998, 225. Gramsci 1982, 126. Siisiäinen 1980, 23–24.

²⁹⁵ Selén 2001, 84–85, 174–175. Suojeluskunnan historiikin kirjoittanut N. V. Hersalo ohittaa viranomaistoiminnan lähes sivulauseella, kuten muutkin poliittiseksi katsomansa ulottuvuudet järjestön toiminnassa. Hersalo 1962, 301–302.

²⁹⁶ Vares 1991, 49–50.

edes jossakin määrin kansalaisina pitää ja käyttää korjaamaan niitä tuhotöitä, joihin he jokainen suuremmassa tahi pienemmässä määrässä ovat syyllisiä.”.²⁹⁷ Punavankeja käytettiin julkisissa töissä ns. Haukiniemen katuleikkauksella, mutta suojeluskunnan esikunta luovutti vankeja pyynnöstä myös yksityisten töihin talveen 1919 asti.²⁹⁸

Iisalmen työläisiä kehoitettiin tuomitsemaan bolševismi ja liittymään Suojeluskuntaan. Mäkitupalaiselle, torpparille tai työmiehelle suojeluskunta olikin portti valkoisen Suomen jäseneksi, mutta siitä käynti ei ollut ongelmatonta. Iisalmen suojeluskunnantalossa pidetyssä itsenäisyyden 10-vuotisjuhliissa vakuutettiin, että ”juhlat eivät ole olleet eivätkä tule muodostumaan minkään eroitettun kansaryhmän juhliksi [...] Suojeluskuntien lippujen alle kokoontuvat kaikki ne Suomen miehet, joille tämän maan puolustuslaitos ja maamme itsenäisyys on rakas”.²⁹⁹ Totuus oli kuitenkin suhteellinen. Halu eheyttää kansakunta jäi jäsenhakemuksia tutkivassa paikallisesikunnassa usein kommunistien soluttautumista kohtaan tunnetun pelon alle. Suojeluskunta ei ollut vasemmiston haukkuma luokkakaarti, mutta tie valkoisen Suomen keskeisimpään linnakkeeseen oli työväestön edustajalle ohdakkeinen ja kontrollia täynnä.

Sodan aikana jo pelkkä työväestöön kuuluminen riitti viemään hakemuksen erikoisharkintaan. Iisalmen suojeluskuntaosastoihin olisi ollut sodan lopulla tungosta. Tämä todistaa, että suojeluskuntaan täysin kielteisesti suhtautuva äärivasemmistolainen työväenliike ei voinut kontrolloida Iisalmessa koko työväestöä. Toiseksi se osoittaa, että työväestöä ei ole syytä käsitellä poliittisesti homogeenisena ryhmänä. Valkoisten puolella vuoden 1918 sotaan osallistui Iisalmen alueelta vähintään satakunta (katso liite 1), ehkä jopa useita satoja työväestöön kuuluvaa henkilöä. Valkoisten taistelua sympatisoivia saattoi olla moninkertainen määrä. Oli siis olemassa ilmiö, josta aikakaudella käytettiin

---

²⁹⁷ Salmetar 4.5.1918. ”Suojeluskuntien pidättämien henkilöiden käyttäminen maatöihin”. Muutamaa kuukautta myöhemmin Raatikainen piti sovinnollisemmassa kirjoituksessa tärkeänä vankeudesta päästettyjen toimeentulomahdollisuuksien parantamista ja työllistämistä. Salmetar 6.7.1918. ”Vankien vapautuessa”. Arola 2003, 93–96.

²⁹⁸ IKA. I 2 Ca 7. Rahatoimikamarin kokous 26.3.1918. Vankien kohtelusta ei ollut lakia, joten paikalliset suojeluskunnat toimivat sodan aikana asiassa kuten parhaaksi katsoivat. SArk. Iisalmen Sk. Kansio 220. Kokoukset 11.10.1918–14.1.1919. Useimmat pyynnöistä näyttävät koskeneen talollisten halua saada omat tutut työmiehensä takaisin töihin. Esikunta toimi asiassa vallankäyttäjänä ja likimainkaan kaikkiin pyyntöihin ei suostuttu. Joutuminen pakkotyöhön oli useimmille vangeille myös positiivinen uutinen, sillä ruokahuolto parani tällöin jokseenkin varmasti ja vartiointikin löystyi, kuten vanki Elias Laakso on kuvannut vankityöporukkinsa kohentuneita oloja apteekkarin Ignatiuksen maatilalla. TA. TMT.CLXXXV (185). 670/5–10.Laakso Elias.

²⁹⁹ Salmetar 29.11.1927. ”Suojeluskuntatoimintaa”.

nimitetystä ”valkoinen työmies”. Heille suojeluskuntaan liittyminen oli mitä luontevin vaihtoehto.

Ali Pylkkäsen tutkiessa suojeluskuntalaisten sosiaalista taustaa hänen merkillepantavin havaintonsa oli se, että työmiestaustaisia suojeluskuntalaisia oli suhteellisesti runsaammin kauppaloissa kuin suuremmissa kaupungeissa. Hän näkee kaksi selittävää tekijää, kauppaloissa ihmiset olivat riippuvaisempia henkilökohtaisista suhteista ja siten alttiimpia sosiaaliselle paineelle. Tämän Pylkkänen katsoo tehneen kauppaloiden ilmapiirin epäpoliittisemmaksi.³⁰⁰ On oletettavaa, että osa työväestöstä taipui pyrkimään suojeluskuntaan työntäjän tai lähiympäristön synnyttämän sosiaalisen paineen vuoksi. Ei pidä myöskään sulkea pois sitä mahdollisuutta, että usealle työläiselle suojeluskunta saattoi olla osa selviytymis- tai elämänstrategiaa, jossa päämääränä oli sosiaalinen nousu. Osa hakijoista saattoi myös osoittaa liittymishalukkuudellaan lojaliteettia vallanpitäjille sodanjälkeisessä sekavassa tilanteessa, jossa moni ehkä pelkäsi turvallisuutensa olevan uhattuna esimerkiksi aiemman työväenliiketaustan takia.

Kirkonkylän esikunta hyväksyi kuulustelujen jälkeen joukkoonsa ”laittomuuksiin osallistumattomat” työväenyhdistyksen rivijäsenet ja jopa sosialistien valtuustoedustajan. Toisaalta joku hylättiin ”kevytmielisten puheidensa ja vilpillisyytensä vuoksi”. Seppä August Riihosen jäsenanomus hylättiin, vaikka hänet tunnettiin maltillisiksi sosialistiksi, joka oli ennen sotaa puhunut laillisen hallitustyöskentelyn puolesta. Perusteluna kieltoon oli esikunnan usko siihen, ettei seppä voinut olla tietämätön vangitun vävynsä hallituksen vastaisista toimista³⁰¹. Linjan määräisivät esikunnan jäsenet ja henkilösuhteet nousivat tällöin varmasti näkyvään rooliin. Epävarmoissa tilanteissa hakijan tuntevan suojeluskunta-aktiivin kielteinen sana riitti perusteeksi hylkäämiseen ja myönteinen taas hyväksymiseen. Punakaartissa toimineet ja siitä tuomitut olivat automaattisesti sodan jälkeen kiellettyjen listalla. Vuonna 1924 esikunta erotti jo jäseneksi otetun miehen, kun kävi ilmi tämän olevan vailla kansalaisluottamusta. Linja oli pitkälti esikuntakohtainen ja jousti molempiin suuntiin tarpeen mukaan.³⁰²

---

³⁰⁰ Pylkkänen 2001, 159.

³⁰¹ SA. Iisalmen Suojeluskunta. Kansio 18 (Sk 2427. Iisalmen Kirkonkylän Suojeluskunnan pöytäkirja 29.4.1918. SKS. 1918. Kettunen Kaarlo. 8: 19-20.

³⁰² SArk. Iisalmen Sk. Kansio 218. Esikunta 18.6.1924 ja 15.12.1925. Kansio 224/1. Kokous 23.2.1918. Piiripäällikön päiväkäsky no 20 (päiväty Kuopiossa 5.12.1919). Kansio 18. Kirkonkylän suojeluskunnan esikunta 23.4.1918, 28.4.1918 (lainaukset) ja 2.5.1918. Salmetar 26.11.1918.”Suojelusasia ja

Suojeluskunnan palkatulla päällystöllä, esikunnalla ja osastojen aktiiveilla oli paikallistasolla huomattavasti valtaa. ”Suojeluskuntalaisilla vaikkakaan ei suojeluskunnalla organisaationa saattoi olla paljon paikallista valtaa” uskoo järjestöön perehtynyt Kari Selén³⁰³. En kuitenkaan usko, että valta on tällä tavoin jaoteltavissa yksilöiden ja instituutioiden välille. Suojeluskunnissa käytettiin valtaa ja sitä käyttivät tietyt yhteisön jäsenet. He puuttuivat, valtiovallan edustajien pyynnöstä, paikkakunnan työväestön elämään monin tavoin. Työväenliikkeen instituutiot ja aktiivijäsenet saivat vastaanottaa sodan häviäjille tarkoitetut sanktiot ja kontrollin. Aina ei tehty eroa ammatillisen ja poliittisen järjestäytymisen ja punakapinan välillä. Tällöin ensin mainittujen katsottiin implisiittisesti olleen ehto jälkimmäiselle. Suojeluskuntalaiset eivät katsoneet työväenyhdistyksiä ja taloja sulkiessaan rajoittavansa työläisten elämää. Koska vuoden 1918 sota oli ”kiihoituksen” tulosta, katsoivat voittajat velvollisuudekseen työväestöä ”myöskin suojella turmiollisilta opilta”. Heti sodan jälkeen suojeluskuntien kontrolli yhteisössä oli tiukka, joskus koomisuuteenkin asti.³⁰⁴

Kaupungin työväentalo oli paikallisen työväenliikkeen tukipiste. Sodan aikana, helmikuussa 1918, Suojeluskunta takavarikoi sen ja muutti talon myöhemmin vankilaksi. Vuoden 1918 aikana talo pyrittiin useaan otteeseen saamaan suojeluskunnan haltuun. Maaliskuussa 1919 se kuitenkin palautettiin työväenyhdistykselle ja vasemmistoradikaalien voittaessa yhdistyksen suuntariidan, talo siirtyi heidän haltuunsa koko 1920-luvun ajaksi. Näin aivan kaupungin keskustassa oli tulipunainen linnake. Vasemmistoradikaalit pitivät talon ja työväenyhdistyksen juridisesti erillään toisistaan. Strategian avulla molemmat pysyivät kesään 1930 asti valkoisen Suomen toimenpiteiden ulottumattomissa. Kyseessä oli yksi siirto valkoisen Suomen ja äärivasemmiston välisessä uuvutuskamppailussa, jossa pelialustana toimi kansalaisyhteiskunnan yhdistysverkosto ja sääntöoppaana lakikirja.³⁰⁵

---

paikkakuntamme työväki”. Selén 2001, 163. Suojeluskuntajäsenyyden ehdoista katso Pylkkänen 2001, 35–38.

³⁰³ Selén 1998, 207 (kuvateksti).

³⁰⁴ ”Valkeisten Suojeluskunta kieltää kortinpeluun ja luvattoman vesilintujen metsästyksen alueellaan”. Salmetar 2.7.1918 (ilmoitus). 21.11.1918. ”Liity Suojeluskuntaan!” (lainaus).

³⁰⁵ SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/1. Kokous 28.2.1918 ja 11.4.1918. Laaksonen 1956, 21–25. Siltala 1985, 42–43.

1920-luvulla vasemmistoradikaalit levittivät Iisalmessa organisaatiotaan erilaisten yhdistysten suojiin, joiden aktiiveja viranomaiset vangitsivat ja osastoja lakkauttivat. Poliitikka, ”turmiolliset opit”, liukuivat aina uusiin turvapaikkoihin. Esimerkiksi sopii kesällä 1918 Suomen voimistelu ja urheiluliitosta (SVUL) erotettu työväenurheiluseura Iisalmen Vesa, joka toimi koko 1920-luvun muiden funktioidensa ohella luokkataistelun väkevänä äänitorvena.³⁰⁶ Suojeluskunnan rooli oli toimia tässä pelissä toimia eräänlaisena valkoisen Suomen tunnustelijana yhteisössä. Se valvoi kykynsä mukaan kaikkia järjestäytyneitä työväen organisaatioita ja raportoi ylöspäin aktiiveista ja suhtautumisesta kommunismiin. Suojeluskunta edesauttoi kumoukselliseksi katsottujen yhdistysten lakkauttamista antamalla jäsenistä tietoja Etsivälle keskuspoliisille. Vaikka informaatio oli tavallisesti vähäistä ja poliisille vähämerkityksellistä, oli se monelle yhdistyksille askel kohti lakitupaa ja lakkauttamista. Valtiokoneistoon tukeutumalla valkoinen väestö esti järjestäytyneen työväestön kulttuuria nousemasta kansalaisyhteiskunnassa sitä uhkaavaan asemaan.³⁰⁷

Järjestöjen lisäksi suojeluskuntien valvonta paikallisyhteisössä kohdistui yksilöihin. Valkoisen Suomi pyrki kaikin keinoin estämään ”kommunistien soluttautumisen” valtion virkakoneistoon, etenkin poliisin, armeijan ja valtion rautateiden palvelukseen. Voittajien työnjaossa suojeluskunta sai muiden toimiensa ohella tätä pyrkimystä edesauttavan kontrollitehtävän. Tärkein tiedon tarvitsija oli armeija, jonka toivomuksesta asevelvolliset jaettiin kahteen ryhmään, joista luotettavuuden tunnusmerkit täytti suojeluskuntaan kuuluva, luotettavaksi tunnetussa kodissa kasvanut tai muuten täysin luotettavaksi tiedetty.

Erikoiskoulutukseen ja ylenemismahdollisuuksiin vaikuttaneen päätöksen tekivät paikallispäälliköt ja esikunnat, joille tehtävä oli varmasti enemmän aikaa vievä taakka kuin etuoikeus. Tämän vuoksi paikallispäällikkö kääntyi kyläosastojen aktiivien puoleen tietoja saadakseen. Jos nämä eivät kontrolloitavaa tunteneet, annettiin määräys kääntyä ”jonkun suojelukuntamielisen isäntämiehen puoleen jolta voitte saada k.o. tiedot, mutta asia on koetettava pitää mahdollisimman salassa.“ Lausuntovastuun kierrättäminen kuvatulla

---

³⁰⁶ SUa. Iisalmen Vesa. Kansio no. 3. Vesan uutiset vuosilta 1919–1928. Salmetar 25.7.1918. ”Pohjois-Savon urheilupiirin edustajakokous Kuopiossa”.

³⁰⁷ SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/7. Piiripäällikön Piispasen kirje kaikille paikallisapäälliköille 20.1.1920. Kansio 224/3. Etsivän keskuspoliisin Kuopion alaosaston kirje Iisalmen SK:n paikallisapäälliköille, päivätty 17.10.1924. Kirjeessä pyydettiin tietoja Iisalmen Sosialistisen Nuorisoyhdistyksen jäsenistä. Yhdistys lakkautettiin kaksi vuotta myöhemmin. Saman kohtalon koki vuosina 1923 ja 1926 yhteensä seitsemän nuoriso-osastoa. Luettelo lakkautetuista ja toimintakiellon alaisista yhdistyksistä, 18–19. Siisiäinen 1980, 31. Hietaniemi 1992, 101–103. Vasara 1993, 58–60.

tavalla hierarkiassa alaspäin antoi rivijäsenelle tai pelkästään valkoiseksi tiedetylle naapurille melkoisen vaikutusvallan kohteena olevan tuttavansa elämään.³⁰⁸

Piiriesikunta vaati paikallisilta suojeluskunnilta pelkkää jaottelua tarkempaa taustan kartoitusta. Epäluotettavuus saattoi paikallistasolta nähtynä tarkoittaa epärehellisyyttä tai rikollisuutta, mutta useimmat lausunnot keskittyvät tehtävänasetuksen mukaisesti valkoisten valta-asemaa vaarantavaan politiikkaan. Tärkein indikaattori oli suhde vuoden 1918 sotaan. Siihen osallistuneen tai hänen jälkeläisensä kohdalle luotettavuustodistukseen ruksattiin kohta 3. – epäluotettava. Tämän luokituksen sai myös nuori iisalmelainen maalarinpoika Edvin Laine, jonka saamaa kirjurin erikoiskoulutusta ei merkitty sotilaspassiin. Tieto Edvinin toiminnasta työväenteatterissa ja vasemmistoradikaalissa nuoriso-osastossa oli siirtynyt Iisalmesta Viipuriin Karjalan kaartin II pataljoonan 4. komppaniaan.³⁰⁹

Toiminta vasemmistopuolueissa, mutta myös liiallinen vierailu työväentalolla olivat raskauttavia tekijöitä. Valkoisen Suomen diskurssissa isien synnit siirtyivät seuraavaan polveen ja siksi vanhempien suhde järjestäytyneeseen työväenliikkeeseen oli yksi merkitsevä kriteeri. Heidän kuulumisensa sosialidemokraattisen puolueeseen riitti joissain tapauksissa siihen, ettei henkilöä voitu todeta täysin luotettavaksi. Lausuntoihin siirtyi sensuroimattomana raadollisia määrittelyjä lähiympäristön ihmisten luonteista ja kansalaisyhteisyydestä. Paikallinen kultaseppä saattoi paikallispäällikkönä toimiessaan käyttää asevelvollisen perheestä määritettä ”roskaväki”. Tämä tuskin eteni nuorukaisen korviin tai haittasi loppuelämää, mutta meille herjaus kertoo jotakin niistä yhteiskuntaluokituksista, joita muodostettiin aikakaudella kaikissa sosiaalisissa ryhmissä.³¹⁰

---

³⁰⁸ SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/9. Paikallispäällikkö Väättäinen ”useille sk:laisille” (päiväty 10.8.1927) (lainaus). Tarkkailun vaivalloisuudesta, katso Iisalmen suojeluskunnan kirje Piiriesikunnalle (päiväty 30.8.1927). Kansio 224/7. Piiripäällikön kiertokirje kaikille paikallispäälliköille 16.10.1924. Iisalmen Sk:n rautatieläisosaston johtajan 15.2.1925 lausunto junamies Immoesta. ”Tiedustelun tuloksena saa Iisalmen Sk ilmoittaa, että henkilöt, jotka ovat asuneet k. o. henkilön ja hänen vanhempainsa naapureina, pitävät häntä poliittisesti luotettavana...”. Aluepäällikkö Kunnaksen kirje koskien kersantti Svenskin poliittista luotettavuutta (päiväty 23.10.1927).

³⁰⁹ Kalemaa 2003, 42–44.

³¹⁰ SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/9. Piiriesikunnan kirje kaikille alue- ja paikallispäälliköille, päiväty Kuopiossa 16.7.1925. Paikallispäällikön ja esikunnan jäsenen lausunto 25.1.1927. Lausunto Keravan suojeluskunnalle 30.1.1928 (lainaus). Lausunto Merilentolaihueelle 23.2.1927. Lausunnot Pohjois-Savon rykmentille 28.11.1928.

Valtasuhde on vallan harjoittajan ja sen kohteen vastakkaisten intressien hauras tasapainotila. Valtasuhteeseen liittyy aina myös vastarinnan mahdollisuus. Valkoisen hegemonian juurruttaminen kansalaisyhteiskunnan kentällä oli tehokasta, ja punainen Suomi käpertyi kehittämään ja organisoimaan omaa työläiskulttuuriaan. Vain työsuhteiden alueella järjestäytynyt työväki säilytti rajatun mahdollisuuden näkyvään ja vaikuttavaan vastarintaan. Työmaat, etenkin seudulle ominaiset metsätyömaat, muodostivat suojeluskuntien harjoittamalle poliittiselle kontrollille vaikean maaston.

Jo syksyn 1917 lakkoaikoina ja talvella 1918 suojeluskuntahenkisiä metsätyönjohtajia uhkailtiin rajusti ja tätä asetelmaa sota ei muuttanut. Sodan jälkeen nimittelyt, uhkaukset ja kiristäminen seurasivat ”lahtareita” ja viha teki työtään Iisalmen metsissä vielä vuosikymmeniä eteenpäin. Suojeluskuntalainen, etenkin työväestöön luettu, joutui näillä työmailla karkean ja jatkuvan painostuksen alaiseksi. Soinlahtelainen mäkitupalaismies joutui keväällä 1920 eroamaan suojeluskunnasta ja ilmoittamaan siitä paikallislehdessä, työtovereiden tukkityömaalla uhkailtua häntä ”aivan hengen päälle”. Mäkitupalainen erosi ja muutti pois kylältä. Suojeluskunnilla ei ollut käytännössä mitään aseita tällaista ”toverikuria” vastaan ja vuosikymmenen edetessä tilanne koettiin järjestössä yhä ongelmallisemmaksi.³¹¹

Sodan synnyttämät kokonaisyhteiskunnalliset valtasuhteet heijastuivat työmarkkinoiden ja työsuhteiden alueelle. Suojeluskuntajärjestö kiinnittyi myös osaksi työnantajaintressiä, kuten ”etappipäällikkö” T. Kaukorannan päiväämätön kirje Iisalmen paikallisapäällikkö Sahlströmille todistaa. Kaukoranta pyytää ”kunnollisia ja luotettuja miehiä, jotka, kuten viime vuonnakin lähtevät murtamaan näitä koko maalle turmioksi suunnattuja lakkoja.”. Kirjeessä toimenpide artikuloidaan osaksi kommunismia vastaan käytävää kamppailua. Lakonmurtajajärjestö Vientirauhan ja suojeluskuntajärjestön välistä suhdetta ei ole tutkittu, mutta näiden järjestöjen kannatuspohjan yhteneväisyys ja toisaalta vastakkainasettelu ammattijärjestöjen kanssa riitti aikaansaamaan vuoden 1918 tilanteen symbolisen

---

³¹¹ SKS. 1918. Halonen Saima. 3:292. Kettunen Kaarlo. 8:48–49. Kinnunen Eino. 56:125–127. SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/16. Soinlahden Sk:n toimittama kuulustelu ja saatekirje Iisalmen Sk:n esikunnalle 9.5.1920 (lainaus). Kansio 224/9. Piiripäällikön kirje (salainen) kaikille paikallisapäälliköille 22.5.1926. Salmetar 31.1.1928. ”Puhe”. Kettunen 1986, 154. Kusch 1993, 104. Siisiäinen 1980, 34.

uusiutumisen. Työtä tarvitsevalle suojeluskuntalaiselle asetelma epäilemättä riitti ideologiseksi pohjaksi lakonmurtamiseen.³¹²

Suojeluskunta kielsi poliittisuutensa, mutta se oli valkoisen väestön viimeinen puolustuslinja yhteisössä. Vaikka se lain mukaan oli vain järjestysviranomaiselle tarvittaessa virka-apua antava taho, niin tilanteen aktualisoituessa juuri suojeluskunta olisi kuitenkin ollut se elin, joka olisi asettunut estämään vuosien 1917–1918 rettelöiden uusiutumisen – tarvittaessa vaikka väkivaltaa käyttäen. Huhtikuussa 1921 Kuopion piiripäällikkö Saari ohjeisti paikallispäälliköitä seuraavasti. ”Jos maassa puhkeaa tai varmasti on odotettavissa yleinen poliittinen suurlakko, tai jos levottomuuksia varmasti tiedetään puhkeavan tai on jo alkanut, niin on suojeluskuntien ryhdyttävä toimenpiteisiin järjestyksen ylläpitämiseksi järjestysviranomaisten kanssa.”. Jos yhteys piiripäällystöön katkeaisi, on ”paikallisten toimittava omalla vastuulla”. Implisiittisesti viestissä todetaan se, että juuri suojeluskunta ottaa tilanteen hallintaansa ja ryhtyy vallankäyttäjäksi, ei esimerkiksi poliisi. Järjestyksen palauttamiseen voitaisiin tarvittaessa käyttää ulkonaliikkumiskieltoja ja kokouskieltoja, pidätyksiä ja rankaisemiseen kuin kaikuna keväältä 1918 piiripäällikön asettamia kenttöoikeuksia, jotka ”lähemmin päättää mitä kunkin yksilön kanssa on tehtävä rauhottomuuksien sattuessa.”.³¹³

Saaren käskyssä määrätään pitämään tilanne käsissä vaikka konekiväärien avulla ja juuri *aseiden* olemassaolo erotti suojeluskunnan lopullisesti muista kansalaisyhteiskunnan toimijoista. Se oli armeijan rinnalla ainoa aseellinen järjestö ja juuri potentiaalinen mahdollisuus väkivallan käyttöön teki siitä valkoisen Suomen äärimmäisen takuun. Tuliaseiden määrän ja niiden esilläolon lisääntyminen oli yksi vuoden 1918 sodan seurannaisvaikutuksista. Sodan myötä yhteisön suhtautuminen aseisiin löystyi. Kun ennen sotaa Iisalmissa kannettiin suurta huolta poliisiasemalta kadonneesta pistolista, saivat teini-ikäiset suojeluskuntalaiset vuotta myöhemmin kantaa kiväärinsä panoksineen mukaan kesälomille.³¹⁴

---

³¹² SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/7. T. Kaukorannan kirje S. Sahlströmille (päiväämätön). Kettunen 1986, 255–256. Siltala 1985, 43–44.

³¹³ SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/1. Piiripäällikön Saaren kirje (erittäin salainen) kaikille paikallisapäälliköille 14.4.1921. Kekkonen 1991, 23. Selén 2001, 84. Vares 1991, 52.

³¹⁴ IKA. I 2 Ca 7. Rahatoimikamarin kokous 12.1.1918. SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/1. Piiripäällikkö kirje Iisalmen Sk:lle.21.5.1919.

Periaatteeksi muotoutui, että valkoinen mies sai kantaa asetta. Äärimmäisenä esimerkkinä arkipäiväistyneestä suhtautumisesta aseisiin voidaan pitää kansakoulun opettajanhuoneessa syksyllä 1923 käytyä nujakkaa. Santeri Sahlströmin ja maalaisliittolaisen opettaja Akseli Karhusen välinen sanaharkka johti tappeluun, jonka lopputuloksena Sahlström riisti Karhuselta tämän Mauser-pistoolin. Salmetar uutisoi ”ikävän selkkauksen” vasta viikkoa myöhemmin lopettaakseen seudulla villinä kiertäneet huhut. Lehti ei halunnut ”skandaalia enää polemiikeilla paisuttaa” eikä vaatimuksia opettajien erottamisesta esitetty. Oikeistolaisen Sahlströmin ja maalaisliittolaisen Karhusen nujakka olisi houkuttelevaa nähdä särönä valkoisen Suomen konstruktiossa. Tappelun syy jää kuitenkin salaisuuden peittoon. Oleellisempaa on kiinnittää huomiota Salmettaren pyrkimykseen vähätellä tapahtunutta ja siihen tosiasiaan, että molemmat opettajat saattoivat jatkaa ilman sanktioita työtään koulussa. Tämä kertoo osaltaan myös valkoisen Suomen toimijoita suojanneen turvaverkon olemassaolosta.³¹⁵

Heti sodan jälkeen luvattomat aseet oli pyritty keräämään paikallisyhteisöstä pois ja ottamaan ne suojeluskunnan haltuun. Järjestö kannusti jäseniään hankkimaan taskuaseita ja kivääreitä pelätessään poliittisen tilanteen muuttuvan epäsuotuisaksi. Oli tärkeää, että ”suurin osa suojeluskuntalaisista omistaisi oman kiväärin, jota ei voitaisi ottaa pois“. Aseet nähtiin pysyvän vapauden mahdollistajana ja ehtona. ”Meidän täytyy edelleen olla sotisopaan vyötettyinä, aseissa kiireestä kantapäähän saakka, emme sotaa vaan rauhaa varten. Jos me aseet luotamme heittäisimme, niin tuskin kuluisi kauan, ennenkuin meidän maamme jälleen saisi nuo entiset kurjuudet kokea”.³¹⁶ Kari Selén on katsonut aseilla uhkailun vähäiseksi ilmiöksi, mutta kylän raittia kulkevan suojeluskuntalaisen selässä keikkuva kivääri saattoi jo itsessään olla vuoden 1918 hävinneisiin identifioituneille huutomerkki, joka seisoj sallitun ja mahdollisen välisellä rajalla.³¹⁷

---

³¹⁵ Salmetar 29.3.1923. ”Ikävä selkkaus Iisalmen kaupungin kansakoulussa”. 7.4.1923. ”A. Karhusen yleisökirjoitus”. Karhunen oli sittemmin aktiivisesti perustamassa Iisalmen Sanomia. KMA. MI. C.a. Kokous 7.9.1925.

³¹⁶ Salmetar 3.5.1927. ”Epätoivoon Suomi ei voi joutua”.

³¹⁷ SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/1. Piiripäällikön kirje Iisalmen Sk:lle 13.1.1919 ja 21.5.1919. Piiripäällikön kirje kaikille paikallispiiripäälliköille 29.12.1919 ja 31.12.1919 (lainaus). Selén 2001, 224.

Valkoisen vallan tukirakenne

Ristiriidan mahdollisuus – porvarilliset puolueosastot

Suojeluskuntaa voidaan pitää valkoisen Suomen konstruktion keskipisteenä. Tähän on seuraavia perusteita; järjestöön oli ryhmittynyt voittajien aktiivisin aines, sen kautta määriteltiin nationalistista diskurssia ja esitettiin sotaan liittyviä symbolisia representaatioita. Se oli konstruktiossa sekä symbolinen että toiminnallinen ydin. Kuitenkaan suojeluskuntaa ja valkoista Suomea ei pidä käsittää synonyymeiksi. Järjestö oli luonteeltaan liian repressiivinen tuottaakseen yksinään sen vapaaehtoisen kannatuksen, jonka vuoden 1918 sodassa taottu valtio tarvitsi. Valkoisen Suomen hegemonisessa projektissa ei nimittäin ollut lopulta kysymys pakottamisesta, vaan siitä, että tietynlaisille ajattelu- ja toimintatavoille pyrittiin hankkimaan yleinen hyväksyntä niiden ”järkevyyteen” vedoten. Myös tällainen todellisuuden konstituominen on vallankäyttöä, vieläpä hyvin tehokasta sellaista³¹⁸.

Sanalla sanoen valkoisen Suomen ihanteet pyrittiin kytkemään osaksi paikallisyhteisön arki ajattelua. Valkoinen Suomi tarvitsi edellä mainittujen symbolien ja rituaalien luoman yleisluonteisen kannatuksen lisäksi organisoidun kannatuspohjan, joka tuotti kansalaisten jatkuvan lojaalisuuden valtiota kohtaan. Organisoitumista ei pidä tässä tapauksessa ymmärtää muodolliseksi. Se oli tiettyjen iisalmelaisten toimijoiden vuorovaikutusverkosto, joka tuotti omanlaisensa identiteetin. Näillä subjekteilla oli käsitys ”meistä”, joka erotti heidät niistä, jotka he paikallisyhteisössä luokittelivat ”muiksi”.³¹⁹ Suojeluskunnan potentiaaliseen pakkovaltaan nojautuvan konstruktion ylle laskeutui kansalaisyhteiskunnan – puolueosastojen, yhdistysten, seurojen ja lehdistön – muodostama verkosto. Tässä luvussa esittelen vuorovaikutusverkoston, jonka katson harjoittaneen hitaasti etenevää nationalistiseen diskurssiin perustunutta suostuttelua iisalmelaisessa paikallisyhteisössä. Puolueosastot, vanhat aatteelliset ja uudentyyppiset kurinalaisuuden idealle pohjautuneet yhdistykset pitivät osaltaan yhteiskunnallista valtarakennetta pystyssä. Niitä yhdisti positiivinen suhtautuminen vuoden 1918 sodan lopputulokseen (useimmat niistä olivat

---

³¹⁸ Itse asiassa Gramscin ja Foucaultin käsitukset tiedon määrittelyyn ja vallan välisistä suhteista ovat paralleelleja. Katso esim. Gramsci 1982 ja Kusch 1993.

³¹⁹ Sosiologi Charles Tilly puhuu tämänkaltaisten yhteenliittymien kohdalla sosiaalisista liikkeistä. Tilly 1988, 4–5. En kuitenkaan kutsuisi valkoista Suomea varsinaisesti liikkeeksi. Pikemminkin konstruktion voi nähdä Alberto Meluccin tapaan muotona, joka kokosi erilaisten organisaatio- ja solidaarisuusmallien sanoman ja viesti sitä muuhun paikallisyhteisöön. Toiminta tuotti uudenlaisia näkemyksiä ja menettelytapoja. Valkoinen Suomi oli tällaisten prosessien tuote. Melucci 1989, 12–29.

myös vaikuttamassa siihen), mutta niiden sitoutumisen aste poikkesi toisistaan, kuten tulemme jäljempänä huomaamaan.³²⁰

Ensimmäiseksi tarkastelun kohteeksi otan porvarillisen puoluepoliittisen kentän. Sodan voi katsoa vahvistaneen suomalaista kollektiivisen toiminnan mallia, jossa suuri paino annettiin yksimielisyydelle. Aiemmin venäläistämistoimien uhkan edessä vaadittu konsensushenki vain tiivistyi syntyneessä valkoisessa Suomessa. Samalla jatkui linja, jossa korostettiin joukko- ja yhdistysliikkeen epäpoliittisuutta.³²¹ Iisalmen keskikoululla pidettiin huhtikuun lopussa 1918 isänmaallinen juhla, jossa kokoontuivat Iisalmen alueen suojeluskunnat ja kunnalliset toimihenkilöt.

Poikkeustilanne nosti esiin uudenlaisia johtohahmoja, joista ”sotatuomari”, asessori J. E. Viljamaa oli yksi. Hän vaati kokouksessa toimenpiteitä itsenäisyyden lujittamiseksi. ”Turmiolliset puolueriidat ovat lopetettavat, yksityiset pyyteet syrjäytettävä yhteishyvän tieltä. Kaikkien kansalaisten on käytävä yhteisiin ponnistuksiin, entistä voimakkaammin luovaan isänmaalliseen työhön käsiksi. On luotava ja yllä pidettävä voimakas hallitus, joka pystyy takaamaan kansalaisille vapauden ja työrauhan sekä ylläpitämään maassa järjestyksen”. Viljamaan näkökulma ei ollut missään tapauksessa uniikki, sillä monet valkoiset kokivat politiikan olevan uhka voittajien yhteisöllisyydelle. Valkoiseen Suomeen liittyi siten myös konfliktin mahdollisuus, sillä voittajien eri ryhmien erityiskysymyksiä ei voitu loputtomiin ohittaa. Juuri poliittisella kentällä voittajien yhtenäisyys asettui uhanalaiseksi 1920-luvun loppupuolelle tultaessa.³²²

Vaikka olen edellä puhunut valkoisen Suomen kohdalla pyrkimyksistä, en silti pyri väittämään, että voittajien välillä olisi vallinnut jonkinlainen salaliitto tai tietoinen projekti vallan säilyttämiseksi. Näille ihmisille valkoisen Suomen arvot olivat enemmän tai vähemmän tosiasioita ja normeja, joiden viitoittamina he elivät jokapäiväistä elämäänsä. Valta syntyi siten ikään kuin luonnollisen sosiaalisen vuorovaikutuksen ja yhteiskunnallisen toiminnan oheistuotteena. Tämä käy hyvin ilmi seuraavaksi tarkastelemieni puolueosastojen toiminnassa. Niissä vaikuttaneiden yksilöiden ensisijainen pyrkimys oli luonnollisesti ajaa oikeiksi katsomiaan poliittisia tavoitteita. Ne eivät

---

³²⁰ Gramsci 1982, 34, 46, 55, 80, 122(lainaus)–123. Koivisto & Uusitupa 1989, 62–80.

³²¹ Stenius 1977, 91.

³²² SArk. Iisalmen Sk. Kansio 21. Kokouskonsepti 26.4. 1918. Salmetar 4.5.1918. ”Päivän polttavia kysymyksiä”(lainaus). Melucci 1989, 28.

välttämättä olleet millään tavalla ristiriidassa valkoisen Suomen ihanteiden kanssa, sillä suhteessaan vapaussotaan porvarilliset puolueet olivat ajanjaksolla tosiasiallisesti saman ideologisen järjestelmän eri fraktioita³²³.

Vesa Vares on puhunut poliittisesta 1920-luvusta reaktioiden aikakautena. Tällä hän viittaa niihin reagointitapoihin, jotka syntyivät milloin oikeiston, milloin taas vasemmiston äänilaitojen pelosta.³²⁴ Tämä oli epäilemättä todellisuutta pääkaupungin poliittisesti ohuessa ilmanalassa, jossa uudet tuulet käänsivät suhdanteita nopeasti. Ylä-Savossa politiikka jäsenyi eri tavalla. Porvarillisuuden ja sosialismin muodostama dikotomia oli kaikkea toimintaa hallitseva aksiooma. Sen pohjalta muotoutuivat erilliskysymykset, mutta tämä sodan lujittama raja oli pysyvä. Esimerkiksi maalaisliitto ja SDP saattoivat valtakunnan politiikassa lähestyä toisiaan 1920-luvun puolivälissä, mutta Iisalmeen kehityksen heijastumat olivat valjuja, lähes mitäänsanomattomia. Lehdistö oli Iisalmessa aikakaudella tärkein poliittisia linjaeroja jäsentänyt tekijä. Puolueet olivat ennen muuta vaaliorganisaatioita ja ne viettivät vaalien väliset ajat hiljaiseloa. Puolueiden paikallistoiminta voidaan käsittää poliittiseksi yhdistystoiminnaksi, joka ei valkoisten valta-aseman pönkittämisen kannalta poikennut merkittäväällä tavalla muista yhdistysaktiiviteeteista. Itse asiassa Iisalmessakin puolueet ”lainasivat” johtohenkilönsä vireimmiltä järjestöiltä³²⁵.

Suomettarelaiset ja nuorsuomalaiset ryhmittivät vuoden 1918 joulukuussa syntyneisiin edistys- ja kokoomuspuolueeseen. Perinnön nuorsuomalaisten suuresta suosiosta Iisalmen alueella näytti ensiksi saavan käsiinsä edistyspuolue, joka sai kaupungissa sodanjälkeisissä vaaleissa noin kolmasosan kaikista äänistä ja maalaiskunnassakin se sai kolminkertaisesti äänestäjiä kokoomuspuolueeseen nähden. Alueellinen järjestäytymiskokous pidettiin noin 50 hengen voimin pian valtakunnallisen perustamiskokouksen jälkeen 21.12.1918. Kokouksessa puhetta johtivat maalaisporvaristoon lukeutuvat nuorsuomalaiset aktivistit ja jääkärivärivärit Juho Räisänen ja Samuli Heiskanen. Sihteerinä toimi Salmettaren päätoimittaja V. A. Hurskainen.

---

³²³ Saarela 1996, 362.

³²⁴ Vares 1991, 6–7.

³²⁵ Vastaava järjestely ei ollut epätyypillistä muuallakaan. Alapuro 1995, 133.

Ensimmäinen puhuja oli Hannes Nylander. Vuonna 1906 silloinen nuorsuomalainen agronomi ja Iisalmen maamiesseuran varaesimies oli varoitellut maalaisväestöä liekkiin roihahtaneesta puoluepolitiikoinnista ja muistutti ettei sokea puoluemieli saa rikkoa maalaisväestön keskinäisiä – talollisten, torppareiden ja palvelusväen – välisiä suhteita. Nyt maanviljelysneuvos Nylander piti ”kansalaissotaa ja punakapinaa” surkeana kansallisena onnettomuutena. Pelastumisesta hän antoi kunniaa saksalaisille, mutta etenkin maalaisväestölle, joka oli valkoisten vahvin turva. Punaisia kohtaan Nylander lausui sovittavia sanoja. ”Ainoa mikä voi veljessodalta kärjen taittaa, on rakkaus ja myötätunto. Kapinaan syylliset on saatettava ansaittuun rangaistukseen, mutta toiselta puolen on otettava huomioon, että kapina oli ikään kuin tauti, joka tartunnan kautta vei siihen paljon ihmisiä”. Kokouksessa päätettiin perustaa edistyspuolueen piirijärjestö ja johtokunnan koostumus kertoo puolueen aloittaneen maaseudulla nimenomaan maalaisporvariston projektina.³²⁶

Edistyspuolueen asemaa vahvisti äänenkannattaja Salmetar, jonka päätoimittajaksi tullut Santeri Rissanen kohosi myös 1920 perustetun kaupungin paikallisyhdistyksen keskeiseksi hahmoksi. Santeri (kirjakauppias Edith Rissanen veli) työskenteli toimittajantyönsä ohella myös kaupungin kansakoulun opettajana. Edistyspuolueen tärkeimpiä aktiiveja kaupungissa olivat Iisalmen Kauppa Oy:n toimitusjohtaja Antti Rossi, kunnallisneuvosmies J. D. Koivula, metsänhoitaja Kalle E. Poussa ja piiriesimies Teodor Hänninen. Mukana oli hetken myös vanha aktivisti maanmittausinsinööri Fr. A. Karvonen. Mukana johtokunnan toiminnassa oli myös Salmettaren omistaja O. W. Styfin tytär Sylvia. Hän avioitui varatuomari Oskar Mattlarin kanssa, josta myöhemmin tuli suojeluskunnan kannatusyhdistyksen puheenjohtaja ja kaupungin pormestari.

Paikallisyhdistyksen toiminta oli laimeaa ja vuonna 1924 toiminta käytännössä lakkasi kokonaan kahdeksi vuodeksi. Syynä toiminnan hiipumiseen oli luultavasti Salmettaren poliittisesta linjasta käyty kädenvääntö, jossa edistyspuoluelaiset eivät voineet estää lehden siirtymistä kokoomuspuolueen linjoille. Vuonna 1926 paikallistoiminta aloitettiin uudestaan ja nyt mukaan liittyi puhelinmekaanikko Ivar Launiksen, liikeapulainen Vilho Nivalaisen ja kauppias Leevi Kanasen tapaisia suojeluskunta-aktiiveja. Heistä Nivalainen

---

³²⁶ Salmetar 7.4.1906. ”Iisalmen Maamiesseuran maamiespäivillä Irannan Kettulassa”. 21.12.1918. ”Kansallisen edistyspuolueen järjestäytymiskokous”. Ensimmäisessä johtokunnassa olivat maanviljelijöiden S. Heiskasen, J. Räisäsen ja H. J. Heiskasen lisäksi osuusmeijerin isännöitsijä H. A. Ekman ja opettaja Sulo Penttilä. Kaupunkilaisia edustivat kirjanpainonomistaja O. W. Styf ja piiripäällikkö K. E. Poussa.

ja Kananen ehtivät toimia ennen talvisotaa suojeluskunnan paikallispäällikköinä. Edistyspiireissä liikkivat myös Kärkkäinen & Putkonen Oy:n sekatarvatarvikeosaston johtaja Herman Mömmö ja vaaturimestari Teodor Timonen.³²⁷

Edistyspuoluetta elinvoimaisemmaksi Iisalmessa osoittautui kokoomuspuolue. Paikallinen kansallisyhdistys perustettiin sadan ihmisen läsnä ollessa tammikuun lopulla 1919. Perustavassa kokouksessa puheenjohtajan nuijaa heilutti kauppaneuvos Lauri Kärkkäinen ja ensimmäiseen johtokuntaan valitut edustivat hänen laillaan yhteisön vaikutusvaltaisinta osaa. Puheenjohtajana toimi käytännössä koko 1920-luvun aktivistien isähahmo, Hallayhtiön kasööri Abel Lyytikäinen. Iisalmessa oltiin liikkeellä hyvissä ajoin, sillä kokoomuksen piirijärjestö Pohjois-Savoon perustettiin vasta vuonna 1920, jolloin opettaja O. J. Helander kiersi myös järjestämässä paikallisyhdistykset lähes jokaiseen vaalipiiriin pitäjään. Kansallisyhdistyksen jäsenmäärä pysyi koko 1920-luvun vajaan sadassa hengessä. Yhdistys ilmoitti ohjelmassaan toimivansa kaikin luvallisoin keinoin kansallisen kokoomusaatteen hyväksi. Oikeiston aktiiviseen sisärenkaaseen ryhmittyi valkoisen väestön taloudellinen ja yhteiskunnallinen eliitti. Olen ryhmitellyt vuosikymmenen aikana kansallisyhdistyksessä jonkinlaista luottamustointia hoitaneet seuraaviin ammattinsa mukaisiin kategorioihin.³²⁸

Sivistyneistö ja virkamiehet. Opetustoimi oli selvästi yliedustettuna tarkasteltaessa kokoomuksen luottamushenkilöitä. Mukana olivat opettajapariskunnat K.R. ja Hellin Castrén, Enny ja V.K. Trast ja Eino ja Berta Lundén. Muita mukana olleita opettajia olivat Santeri Sahlström, Tuomas Ohukainen, Kaarlo Sahlberg-Vartia, Elsa Koponen, Aili Österbladh ja maisteri Kerttu Räisänen. Salmettaren lyhytaikainen päätoimittaja Aaro A. Nuutinen oli myös hetken mukana johtokunnan toiminnassa, samoin lehden faktori ja toimittaja Edwin Antikainen. Kaupungin ja valtion virkamiehistä olivat mukana pormestarit Antto Puustinen (virassa 1920–1925) ja Niilo Luukkanen (virassa 1926–1935) sekä postimestari A.V. Vikström. Terveystieteiden vaikuttajista luottamushenkilöinä toimivat lääninlääkäri Karl Axel Weckman, apteekkari Yrjö Hirvensalo ja kirurgi Martti Hämäläinen vaimonsa Katrin kanssa.

---

³²⁷ Salmetar 18.3.1920, 2.11.1920, 9.5.1922, 11.2.1926, 8.4.1926 ja 1.2.1927. Edistyspuoluetta koskevat uutiset. 26.2.1927. ”Iisalmen SK:n kannatusyhdistyksen perustava kokous”.

³²⁸ PTA. Kansio E. Toimintakertomus (päivätty 29.3.1921). Kansio H. Salmetar 21.1.1919. ”Paikallisen Kokoomuspuolueen...”. JoMa. Iisalmen maistraatti. Eg 1. Iisalmen Kansallisyhdistys ry:n ilmoitus yhdistysrekisteriin 5.7.1926.

Kauppa- ja pankkitoiminta. Suojeluskunnan tapaan myös kansallisseurassa Lauri Kärkkäisen johtaman kauppahuoneen vaikutus oli suuri. Kärkkäinen & Putkonen Oy:n johtajista luottamustehtäviä seurassa hoitivat insinööri Olavi Kärkkäinen ja metsänhoitaja Oskari Seppänen sekä tehdaslaitosten johtaja Juho Kervinen (myöhemmin kirjapainon omistaja). Kauppahuoneen entisistä työntekijöistä mukana olivat Ylä- Savon Tukkuliikkeen Oy:n johtajat August Korolainen ja Jussi Halmeoras vaimonsa Eevan kanssa. Mukana oli myös valkoisen Suomen matriarkka, kirjakauppias Edith Rissanen. Kokoomuslaisia pankkimiehiä olivat Säästöpankin toimitusjohtaja Toimi Fr. Karvonen, KOP:n toimitusjohtaja Rudolf Kemppainen ja Maatalous-Osake Pankin johtaja Isak Heilala. Heistä viimeksi mainitut toimivat tosin vain tilintarkastajina. Samaa tehtävää hoiti Oluttehdas Oy:n entinen johtaja W. G. Åberg.

Talolliset. Maalaisporvariston edustus oli niukka ja keskittyi heti sodan jälkeisiin vuosiin. Luottamustoimissa olivat seuraavat suurtalolliset; vanha aktivisti Juho Paldanius, Ihotunlahden vauras talollinen Juho Kaarakainen ja Säästöpankin entinen toimitusjohtaja, maanviljelijä L. J. Tikkanen.³²⁹

Kansallisyhdistyksen luottamushenkilöitä tarkasteltaessa voidaan tehdä muutamia huomiota. Yhdistys oli nimenomaan kaupunkiporvareiden poliittinen yhdistys ja maalaiskunnassa sen kannatus supistui luultavasti suurempiin talollisiin.³³⁰ Kaupungissa kokoomuspuolueen aktiivit olivat varsin selkeästi opettajien ja ylempien virkamiesten ryhmistä. Usein puolueessa toimittiin pariskunnittain, joka alkoi olla harvinaista sukupuolisidonnaisen erillisjärjestäytymisen aikakautena.³³¹ Toinen aktiivinen ryhmä kansallisyhdistyksen toiminnassa olivat johtotason tehtäviä kaupungin liike-elämässä hoitaneet miehet, etenkin kauppahuone Kärkkäinen & Putkosen palveluksessa olleet. Verrattaessa kansallisyhdistyksen nimelistaa edellisessä luvussa esitettyyn listaan suojeluskunnan ja Lotta Svärdin aktiiveista voidaan havaita voimakas korrelaatio. Kokoomuslaiset olivat valkoisen Suomen aktiivisinta ja jyrkintä tukijoukkoa.

---

³²⁹ Salmetar 21.1.1919, 6.2.1919, 12.2.1924, 21.2.1924, 4.12.1924, 25.2.1926, 24.2.1927 ja 11.5.1929.

Kansallisyhdistystä koskevat uutiset. Luettelo luottamushenkilöistä ei ole täydellinen.

³³⁰ Kaupungissa kokoomuspuolueen ääniosuus kaksinkertaistui vuosina 1919–1930 17 prosentista 34 prosenttiin. Samalla aikavälillä kannatus maalaiskunnassa oli 3,5–6,5 prosenttia. SVT. Vaalitulasto XXIX. Eduskunta. Vuodet 1924–1927.

³³¹ Sulkunen 1987, 171. Naisten erillisjärjestäytyminen omiin yhdistyksiinsä kasvoi vahvasti 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä.

Edistys- ja kokoomuspuolueen käytännölliset erot olivat paikallistasolla pieniä. Uskon valkoisen Suomen olleen puolueiden kannattajille niitä tärkeämpi viiteryhmä. Yksi esimerkki tästä on syksyiltä 1920, kun kansalaiskokouksessa pohdittiin Itä-Karjalan ongelmaa. Kokouksen puheenjohtajana ja sihteerinä toimivat puolueiden paikalliset keulakuvat, Lauri Kärkkäinen ja Santeri Rissanen. Kokouksesta lähetettiin pääministeri Erichille viesti, jossa tuotiin esiin valkoisen Suomen rajat. ”Kansalaiskokous Iisalmessa lausuu toivomuksenaan, että kun valkoinen Suomi on alistunut neuvottelemaan rauhasta bolshevikkien kanssa, voi se tehdä ainoastaan sellaisen rauhan, joka vastaa tasavallan arvoa ja kunniaa”.³³² Kunnallisvaaleihin kokoomus- ja edistyspuolue laativat usein yhteisen listan. Edistysmielinen Santeri Rissanen saattoi myös toimia 1920-luvun lopulla kokoomuslaisiksi tiedetyn Salmettaren päätoimittajana.

Kaupunkiporvaristo alkoi kuitenkin yhä selkeämmin ryhmittyä nimenomaan kokoomuspuolueen riveihin ja edistyspuolueelle 1920-luku oli kokonaisuudessaan nopeasti heikentyvän kannatuksen aikaa. Vuoden 1929 eduskuntavaaleissa oli jo selvää, että myös Iisalmessa kokoomuspuolue oli lopulta ulosmitannut ”suomalaisten puolueiden” kuolinpesän. Molempien puolueiden aktiiveista löytyi suojeluskuntalaisia ja niiden voi katsoa sitoutuneen valkoisen Suomen ideologiaan, mutta korostetumpaa kollektiivisuuden säilyttäminen oli kokoomuksen kannattajilla. Vesa Vares on todennut, että määrällisestä vähäisyydestä huolimatta kokoomuksen radikaali siipi pääsi sanelemaan tietyt perusarvot koko valkoiselle mentaliteetille.³³³ Oikeistolaisia enemmän tätä mentaliteettia kuitenkin nähdäkseni muovasi kaikkien valkoisten erillisryhmien yhteinen intressi, joka oli uuden kapinan estäminen ja sodan luoman johtoaseman säilyttäminen yhteiskunnassa.

Maalaiskunnassa kumpikaan edellä mainituista puolueista ei saanut mainittavaa jalansijaa, vaan siellä valkoinen väki ryhmittyi maalaisliittoon.³³⁴ Iisalmi kuului 1920-luvulla maalaisliiton poliittisella kartalla pienviljelijäosioon ja alueen aktiiveille olivat tärkeitä pragmaattiset, puolueen viljatullinjaan ja tuottajien järjestäytymiseen liittyvät kysymykset. Käytännönläheisyyteen kannusti köyhillä syrjäkylillä kommunistien kanssa

---

³³² Salmetar 23.9.1920. ”Kansalaiskokous Iisalmessa rajantakaisten heimolaistamme asiasta”.

³³³ Vares katsoo, että oikeistonuorsuomalaisten käsitykset esimerkiksi venäläistämisyksistä, vuosien 1917–1918 tapahtumista, itsenäisyydestä, isänmaallisuudesta ja sen kunnioittamisesta tulivat jonkinasteiseksi normiksi koko porvariston piirissä. Vares 1991, 37. Tätä ei käy kiistäminen, mutta mielenkiintoinen kysymys on, miksi muut suuremmat ryhmät hyväksyivät nämä ehdot. Hegemonisessa projektissa ryhmät saattavat osin luopua omista tavoitteistaan tasapainon löytämiseksi. Gramsci 1982, 65–66.

³³⁴ Ainoa merkintä edistys- ja kokoomuspuolueen toiminnasta Iisalmen kylillä on Hernejärveltä. Siellä toimi kansallisyhdistyksen paikallisosasto. Salmetar 8.3.1928. ”Hernejärven Kansallisyhdistys r.y:n vuosikokous”.

käyty kamppailu pienviljelijä-metsätyömiesten kannatuksesta. ”Nurjiin oleviin oloihin tehdyt, vaikkapa suuria uhrauksiakin vaativat, parannukset ovat mielestäni suurempiarvoiset, kuin sadat tuhannet hyvällä iskusanoilla höystetyt vaalisaarnat.” alueen tarpeet näki piiriä kiertänyt puoluevalistaja Antti Pulkka. Maalaisliiton vahvasta järjestötoiminnasta ei voida Iisalmessa puhua, sillä väkeä puhetilaisuuksiin tuli niukasti ja piirijärjestö kitui osastojen ”puolueverojen” puutteessa. Puolueella oli kuitenkin kylätason aktiiveja, joiden toiminta organisoitui oman lehden perustamisen jälkeen 1920-luvun lopulla. Eräs Iisalmen Sanomien perustajista, runnilainen Alpo Säisä perusti kylälleen maalaisliiton osaston ja toimi myös sen ensimmäisenä puheenjohtajana.³³⁵

Maalaisliittolaiset odottivat punaisten torppareiden siirtyvän puolueen kannattajiksi kohottuaan itsenäisiksi pientilallisiksi torpparivapautuksen ja Lex Kallion avulla. Toive ei kuitenkaan käynyt toteen, sillä tällainen siirtymä oli marginaalista ja maalaisliitto sai kiittää kasvaneesta kannatuksestaan edistyspuolueesta siirtyneitä äänestäjiä. Tämä ilmiö ei ollut mitenkään tavaton muuallakaan Suomessa. Maalaisliiton kautta suurtalollisten ulkopuolinen maalaisporvaristo alkoi tuoda omia erityiskysymyksiään poliittiselle agendalle. Kasvava osuus porvarillisista vaaliäänistä, puolueverkoston tihentyminen ja oma sanomalehti alkoivat siirtää maalaisporvariston ryhmittymiä porvarillisessa leirissä aloitteentekijän ja johtajan rooliin. Risto Alapuro katsoo pienviljelijöiden maalaisliittolaisuuden vahvistaneen porvareiden sisäistä sovittelulinjaa ja pehmentäneen tiukimpia vapaussota-tulkintoja. On totta, että tuotannolliset yhteydet toivat myös isänmaallisuuteen uusia värejä. Alkiolainen idealistinen ”talonpoikaisuus”, johon myös myytti vuoden 1918 talonpoikaissotureista kytkeytyi, alkoi vähitellen jäädä markkinatuottajaintressien jalkoihin. Kaupunkiporvareiden pahin uhkakuva, valkoisen väestön pirstoutuminen tuotantosuhteiden mukaisiin luokkiin, alkoi näyttää mahdolliselta.³³⁶

Iisalmeen kehittyi alueen omista lähtökohdista maalaisliittolaisuuden muoto, jolle oli leimallista konservatismi, vasemmistonvastaisuus ja pienviljelijän taloudellinen aseman korostaminen. Valkoinen kollektiivisuus ja sen intressien yhteneväisyys asettuivat vakavasti kyseenalaiseksi paikallisten maalaisliittolaisten aktiivien perustaman Iisalmen

---

³³⁵ KMA. MI. C.a. Kokous 6.4.1924 (lainaus). Iisalmen Sanomat 22.2.1927. ”Runnin seudun maalaisliiton paikallisyhdistys”. Mylly 1989, 227–231. Säisä 1985, 21, 31

³³⁶ SVT. Vaalitulasto XXIX. Eduskunta. Vuodet 1919–1929. Kettunen 1986, 251. Alapuro 1995, 273.

Sanomien synnyn myötä. Valtalehti Salmetar tervehti tulokasta toteamalla sen taipuvan kannatuksen toivossa vaikka kommunistien kelkkaan. Kaupunkiporvarien näkökulmasta maalaisliitto oli luokkapuolue, joka vaaransi vuoden 1918 yhteisestä uhrauksesta syntyneen liiton.³³⁷ Iisalmen Sanomat myönsi olevansa talonpoikien lehti ja vaati myös Salmetarta myöntämään oman luokkasidonnaisuutensa. ”Naamiot pois” vaatimus sisälsi implisiittisesti väitteen, että myös kaupunkiporvaristo oli omia intressejään ajava ryhmittymä, ei kokonaisedun airut.³³⁸

Kaupunkiporvareille tällainen avoin poliittinen haaste näyttäytyi etupoliittikointina ja kansankokonaisuuden rikkomisena. Iisalmen kansallisyhdistyksen vuosikokouksessa helmikuussa 1927 oltiin hämmentyneissä tunnelmissa – voittajien yhtenäisyys oli ajautunut hataralle pohjalle. Tervehdyspuheessaan Kärkkäinen & Putkonen Oy:n tehdas- ja metsäosastojen johtaja Oskari Seppänen käsitteli kansan sisällä olevaa rikkonaisuutta. Pääpuhujana, Kiuruveden kirkkoherra Väinö Malmivaara, jatkoi samasta asiasta. Valtiollinen elämä oli hajalla, ”josta on seurauksena ollut, että valtakunnassamme on nyt hallitus, joka edustaa toisenlaista maailmankatsomusta kuin on valtakunnan asujaimiston omaksuma”.

Viimeisenä puhujana piirisihteri U. V. Salminen vielä selvensi porvarillisen ja sosialistisen maailmankatsomuksen välistä taistelua. Vaikka Tannerin vasemmistolaisen hallituksen olemassaolo alle kymmenen vuotta Mannerheimin voitonparaatista tuntui kaupunkiporvareista lähes pyhäinhäväistykseltä³³⁹, niin todellinen pettymys kohdistettiin kuitenkin omiin valkoisen Suomen joukkoihin. Kritiikin voi katsoa kohdistuneen nimenomaan maalaisliittoon, joka veti maalaisporvaristoa erilleen voittajien kollektiivisuudesta³⁴⁰. Kokousyleisön joukossa istui myös Iisalmen Sanomien uusi päätoimittaja K. V. Piilonen, joka seuraavan päivän pakinassaan vihjaili kokoomuslaisten olevan matkalla kohti aivan uudenlaista aatteellista suuntaa. Puoluepolitiikka loi voittajille

---

³³⁷ Salmetar 8.12.1925. ”Ei miellytä mairittelu”. 23.5.1929. ”Nyt-palsta”.

³³⁸ Iisalmen Sanomat 16.10.1926. ”Pakina”. 25.1.1927. ”Naamiot pois” ja ”Pakina”. 27.1.1927. ”Pakina”. 17.2.1927. ”Luokkaeduista ja puolueista taas kerran”. Säisä 1985, 21, 31

³³⁹ Maaliskuussa 1927 pidetyssä suojeluskuntajuhlissa Santeri Sahlström purki tuntojaan kokemastaan kansallisesta alennustilasta. ”Kun tämä itsenäisyys on nyt pitkien ja raskaiden ponnistusten jälkeen saavutettu, häpeävät oikeamieliset kansalaiset nähdessään nykyisen hallituksen väärää menettelyä viime päivinä”. Puhuja lopetti jääkärien ponsilauseeseen. ”Olemme vasara ja lyömme lujasti, jos olemme alasin kestämmä!” Salmetar 10.3.1927. ”Iisalmen Sk:n yleisestä iltamasta”.

³⁴⁰ Maalaisliiton ”petturuus” oli kokoomuksen painavin argumentti puoluetta vastaan. ”Maalaisliitolle et voi antaa ääntäsi, sillä maalaisliitto tahtoo eristää maaseutuväen sen luonnollisesta yhteydestä maan muiden kansanluokkien kanssa, se tahtoo kerätä maaseutuväestön samansuuntaisten luokkapyyteiden ympärille kuin sosialistit ja kommunistit”. Salmetar 2.7.1929. ”Valitsija, kenelle annat äänesi?”.

mahdollisuuden argumentoida erillisintressejään, mutta vain maalaisporvarit käyttivät agendaa hyväkseen. Kokoomus- ja edistyspuoluealaisten tuotumuksen luokkapolitikoinnista on ymmärrettävä lähteneen ensisijaisesti aidon aatteellisista ja idealistisista premissistä, mutta se piti ainakin kätkeytyä sisällään myös pelon hegemonisen johtoaseman lopullisesta menettämisestä.³⁴¹

Myötäilijät – kansalaisyhteiskunnan hiljainen tuki

Risto Alapuro on osoittanut, miten vuosien 1917–1918 kriisissä molemmat osapuolet käyttivät kansalaisyhteiskunnan yhdistysverkostoa perustaessaan aseellisia liittoutumiaan. Konfliktissa tukeuduttiin aiempaan järjestäytymiseen ja kollektiivisen toiminnan muotoihin, joita nyt järjestettiin uuteen sotaisempaan muotoon. Poliittika ulotettiin puolueista yhdistyksiin, jotka alkoivat polarisoitua porvariston tai työväen leireihin. Tämä kehitys oli alkanut jo vuoden 1905 suurlakon jälkeen. Työväen edustajat alkoivat tällöin vetäytyä porvarillisesta yhdistysverkostosta ja sama kehitys oli nähtävissä myös toisinpäin. Vuosina 1917–1918 yksi syy tilanteen nopeaan kriisiytymiseen oli juuri tämä kansalaisyhteiskunnan eri osioiden sisäinen, konsensusvaatimuksesta noussut jäykkyys. Aseellisen rekrytoinnin perustasolla eli yhdistyksissä ei löytynyt tarvittavalla hetkellä riittävästi poliittista pluralismia ja moniäänisyyttä, jotta väkivaltainen kriisi olisi voitu välttää.³⁴²

Sodan mukanaan tuoma järjestökentän kahtiajako oli todellisuutta paitsi poliittisten ja taloudellisten, myös kulttuuristen ja harrastustoimintaan keskittyneiden järjestöjen osalta. 1920-luvulla sallittu kollektiivisen toiminnan malli oli valtio-orientoitunut. Toisin kuin monessa muussa maassa, suomalainen yhdistysliike ei pyrkinyt irti valtiollisesta kontrollista. Valtio ja kirkko määrittivät edelleen maailmankatsomusta.³⁴³ Porvarilliset yhdistykset eivät pyrkineet ottamaan etäisyyttä näihin maailmankatsomuksellisiin malleihin, päinvastoin yhdistysten päämäärien voi katsoa olleen paralleleja näiden mallien kanssa. Valkoisen Suomen verkosto pohjautui autonomian aikaiseen porvariensa kulttuuriseen päällysrakenteeseen. Kaupungissa sivistyspyrkimyksiä pitivät yllä vahvat perinteiset yhdistykset; raittiusyhdistys Salmi ja Iisalmen Vapaapalokunta (VPK). Naisten

---

³⁴¹ Salmetar 22.2.1927. ”Iisalmen Kansallisyhdistyksen vuosikokous Sk- talolla” (lainaukset). Iisalmen Sanomat 22.2.1927. ”Kokoomukselaista elämänviisautta”. Maalaisliiton suhtautumisesta Tannerin hallitukseen katso Mylly 1989, 239–240.

³⁴² Alapuro 1995, 186–187. Siisiäinen 1979, 123–155. Siisiäinen 1990, 29–31.

³⁴³ Stenius 1977, 95–96. Siisiäinen 1990, 31–32.

erillisjärjestäytyminen näkyi Martta- ja Valkonauhayhdistyksissä. Maalaiskunnan puolella porvarillista päällysrakennetta edustivat etenkin nuoriso- ja maamiesseurat. Edellisten rinnalle syntyivät valkoisen hegemonisen projektin kantajat – Suojeluskunta ja Lotta Svärd – ja näihin ideologisesti kiinnittyneet partio- ja nuorisojärjestöt ja urheiluseurat.

Yhdistyksillä oli omat ohjelmissa julkilausutut päämääränsä, mutta niillä oli myös joko valtiokoneistoa tukeva tai sitä uhkaava luonne. Iisalmelaiset porvarilliset yhdistykset eivät olleet osa valtiokoneistoa samalla tavalla kuin suojeluskunnan voi katsoa osin olleen. Ne kuitenkin toimivat tavalla, joka tosiasiallisesti tuki vuonna 1918 syntynyttä valta-asetelmaa. Suomalaisessa yhteiskunnassa oli 1920-luvulla yhdistymisvapaus, mutta samalla tavalla kuin sananvapaus, se oli tosiasiallisesti alisteinen valtiovallan tavoitteille. Porvarilliset vapaat järjestöt asettuivat osaltaan puolustamaan valtiota työväenliikkeen synnyttämiltä järjestöiltä, jotka ääritapauksissa kiellettiin³⁴⁴. Osoitan seuraavaksi, miltä osin Iisalmen alueen porvarillinen yhdistyskenttä oli sidoksissa voittajien valta-asetelman ylläpitoon.³⁴⁵

Helmikuun 19. päivänä 1918 Salmettaressa julkaistiin naisille vetoamus. ”Hetki on tullut, jolloin kysytään, mihin jokaisen laillisen hallituksen kannattaja, isänmaan ystävä kykenee, mitä hän kykenee antamaan silloin kun isänmaamme värisee verestä, kun se värisee vilusta. Monet äidit ovat jo antaneet poikansa alttiiksi vaaroihin, mutta kaikilla ei ole tätä parhainta tavaraa antaa. Rouvat, maalaisemännät ja tyttäret! Mitä te olette antaneet?”. Kahta päivää aiemmin 25 naista oli kokoontunut organisoimaan valkoiselle armeijalle rahaa ja tarvikkeita. Sodan aikana toiminta keskittyi naisten konventionaalisille toimintasektoreille, vaatehuoltoon ja muonitukseen. Punaisista poiketen sota ei valkoisella puolella rikkonut sukupuolirooleja, pikemmin se tuntui Iisalmessakin sitovan naiset entistä tiukemmin hellan ja kutimen ääreen³⁴⁶.

---

³⁴⁴ Vuosina 1923 ja 1926 lakkautettiin Iisalmessa yhteensä seitsemän vasemmistolaista nuoriso-osastoa. Esimerkiksi sosialistinen nuorisoyhdistys perustettiin huhtikuussa 1923 noin 50 hengen voimin. Johtokuntaan valittiin myös 18-vuotias harrastelijänäyttelijä Edvin Laine. Vuotta myöhemmin Etsivä keskuspoliisi teetätti kommunistisena pitämästään yhdistyksestä suojeluskunnalla urkinnan. Yhdistys lakkautettiin vuonna 1926. Luettelo lakkautetuista ja toimintakiellon alaisista yhdistyksistä, 18–19. JoMa. Iisalmen maistraatti. Eg1. Iisalmen Sosialistisen Nuorisoyhdistyksen ilmoitus yhdistysrekisteriin 26.4.1923. SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/3. EK:n Kuopion alaosaston kirje Iisalmen Sk:n paikallispäällikölle (päiväty 17.10.1924). Kalemaa 2003, 27.

³⁴⁵ Siisiäinen 1979, 148–150. Siisiäinen 1986, 63. Stenius 1977, 95–96.

³⁴⁶ Punaisella puolella naisia toimi myös taistelijoina. Punaisten ja valkoisten naisten rooleista sodan aikana katso Latva-Äijö 2004, 50–58.

Lottatoiminnan siemeniä ei tarvinnut kylvää muokkaamattomaan maaperään. Iisalmen Martta-järjestön johtokunnasta 90 % oli mukana näissä valkoisen armeijan huoltotalkoissa. Kehityskulku oli seudulla yleinen ja Kiuruvedellä oli sodan jälkeen erityisiä sotamarttoja³⁴⁷. Lottien ja marttojen roolit menivät päällekkäin myös tästä eteenpäin, sillä vuonna 1919 johtokuntaan valitusta 12 jäsenestä kaikki olivat ehkä rouva Savolaista lukuun ottamatta toimineet sodan aikana aktiivisesti valkoisen armeijan hyväksi. Martta-järjestön yhteys valkoiseen Suomeen pysyi kiinteänä, sillä vuoden 1926 johtokunnan 11 jäsenestä ainakin seitsemän kuului samanaikaisesti myös paikalliseen Lotta Svärdiin. Ohjelmansa emäntäpainotuksesta huolimatta Martta-järjestö oli Iisalmessa nimenomaan kaupunkiporvareiden yhdistys ja sen rinnalla toimivat erityiset ”maalaismartat”. Valkoisten naisten sodanaikainen mobilisaatio syntyi marttojen ja muiden olemassa olevien naisyhdistysten organisatoriselle pohjalle ja samalla tavalla lottien paikallistoiminta syntyi valmiiseen toiminnalliseen ja itse asiassa myös ideologiseen kenttään.³⁴⁸

Vuosisadan alussa perustettu marttayhdistys kuului sisarusrintamaan, jollaiseksi Irma Sulkunen on osuvasti kuvannut keskiluokkaisten naisten monisäikeistä yhdistysverkostoa. Iisalmessa rintamaan voidaan lukea myös vuonna 1906 perustetut Naisyhdistys ja siveellisyysjärjestö Valkonauha. Ne kaikki pohjautuivat raittiusjärjestöjen (Iisalmessa vuonna 1888 perustettu Salmi) synnyttämään kuvaan kansalaisesta ja naisen paikasta yhteiskunnassa. Siihen kuului naisen näkeminen kodin ja perheen suojelijana ja äidillisten arvojen vaalijana. Voidaan puhua feminiiniin elämänpiiriin rajatun yhteiskunnallisen osallistumisen ideaalista. Se sai ohjelmallista jatkoa Lotta Svärdissä ja vastasi pitkälle valkoisen Suomen sukupuolittunutta kansalaisihannetta.

Annika Latva-Äijö on esittänyt, että sukupuolisidonnainen järjestäytyminen ja ”yhteiskunnallinen äitiyden” omaksuminen ei ollut Lotta Svärdissä itsestäänselvyys, vaan eriytymistä suojeluskunnista vuonna 1921 vastustettiin laajasti. Erillisjärjestäytyminen korosti sosiaalisen sukupuolen erottavaa vaikutusta, mutta toisaalta lottien tehtäväkenttä ja

---

³⁴⁷ Salmetar 28.6.1919. ”Suuret Vapaussankarien muistopatsaan paljastamis- ja Suojeluskuntajuhlat”. Lotta Svärdiä tutkinut Annika Latva-Äijö sijoittaa sotamartta-toiminnan lähinnä Karjalan alueelle. Sotamartat saivat työstään korvauksen toisin kuin lotat. Latva-Äijö 2004, 66–68.

³⁴⁸ SArk. Lotta Svärd. Iisalmen po. Kansio C177. Iisalmen suojeluskunnan käsityöosaston vuosikertomus 1918. Vuosikertomus 1926 (nimilistä jäsenistä). Iisalmen Sk. Kansio 17. Todennäköisesti vuonna 1927 laadittu lista vuoden 1918 aktiivisista suojeluskuntalaisista. Salmetar 25.1.1917. ”Marttayhdistyksen vuosikokouksesta”. 19.2.1918. ”Naiset Suojeluskuntaa vaatettamaan!” (lainaus). 18.1.1919. ”Iisalmen Marttayhdistyksen vuosikokous”. 23.1.1926. ”Iisalmen marttayhdistyksen vuosikokous”. 2.2.1929. ”Iisalmen maalaismarttojen vuosikokous”. Latva-Äijö 2004, 49, 69.

toiminta-ajatus itsessään synnyttivät jonkinlaisen sukupuolisopimuksen. Lotta Svärdissä naiselle suunniteltu yhteiskunnallinen rooli oli miesten kansallisten ponnistusten avustaminen materiaalisesti ja siveellisesti. Tämä toiminta – ikään kuin jonkin lopullisemman, vain miesten avulla saavutettavan päämäärän tukeminen – synnytti jo itsessään sukupuolisidonnaisuutta, sillä nainen ei voinut halutessaan siirtyä suojeluskunnan miehisen toiminnan maailmaan. Tällaisia esteitä ei ollut esimerkiksi raittius- tai eläinsuojeluyhdistysten toiminnassa. Naisen tehtävä valkoisen Suomen konstruktiossa oli ”avustaa suojelukuntajärjestöä suojaamaan uskontoa, isänmaataan ja kotiaan”, asemoi paikkaansa ruotaanlahtelainen Hilja Kämäräinen. Miehen tehtävä oli puolustaa isänmaan ideaa aseina, naisen pitäessä yllä ”kansan puolustustahtoa” ja kohottaessa ”siveellistä kuntoa”. Nationalistisissa mielikuvissa mies oli henkensä uhraava sankari, joka suojaasi kollektiivista moraalia vaalivaa ja lapsia synnyttävää naistaan. Valkoisten normit miehille ja naisille olivat erilaiset ja tämä konkretisoitui käytännön toiminnassa, jossa kumpikaan ei osallistunut vastakkaiselle sukupuolelle määriteltyyn toimintaan.³⁴⁹

Lotta Svärdistä tuli iisalmelaisessa järjestökentässä niin vahva toimija, että se lähes vääjäämättömästi passivoi muuta naisten yhdistystoimintaa.³⁵⁰ Keskeisten järjestöaktiivien huomio kiinnittyi lottatoimintaan. Raittiusyhdistys Salmen kantava voima oli käytännössä järjestön perustamisesta lähtien kirjakauppias Edith Rissanen. Salmen puheenjohtajana hänen ja varapuheenjohtaja Hilja Niskasén paneutumista raittiustyöhön epäilemättä verottivat heidän vaatimat tehtävänsä Lotta Svärdissä. Salmen toiminta oli tuomittu hiipumaan ja vuonna 1927 sillä oli enää 59 jäsentä.³⁵¹

Valkonauha-yhdistystä perustettaessa sen päämääräksi asetettiin ”tavoitella jotain kaunista, valkeaa, puhdasta”. Liiton tunnuksena oli ”Jumalalle, kodille, isänmaalle”. Vuonna 1920 johtokunnan jäsenistä kolmella neljästä oli ollut näkyvä rooli valkoisten sotaponnistuksissa vuonna 1918. Raittiusjärjestön tapaan myös valkonauhan ihanteet ja tavoitteet itse asiassa sisältyivät lottien Kultaisiin sääntöihin ja tämä rinnakkaisuus oli omiaan verottamaan myös tämän moraalikysymyksiin keskittyneen yhdistyksen suosiota Iisalmessa. Voidaankin väittää, että Lotta Svärd tarjosi jäsenilleen kokonaisvaltaisemman naiskansalaisen roolin

---

³⁴⁹ SA. Lotta Svärd. Iisalmen po. Kansio C177. Iisalmen Ruotaanlahden kyläosaston vuosikertomus 1929 (lainaukset). Salmetar 24.1.1906. ”Naisten yleinen kokous”. 24.2.1906. ”Valkonauhayhdistys on perustettu”. Latva-Äijö 2004, 162–177, 295. Räisänen 1959, 759–762. Sulkunen 1987, erityisesti 162–164. Olsson 1999, 48–58, 218. Valenius 2004, 207.

³⁵⁰ Ilmiö oli tavallinen, mutta ei väistämätön, kuten Pia Olsson on osoittanut. Olsson 1999, 218.

³⁵¹ Salmetar 19.1.1926 ja 1.2.1927. ”Raittiusyhdistys Salmin vuosikokous”. Räisänen 1959, 412, 762.

kuin nämä erityiskysymyksiin keskittyneet sisarjärjestönsä. Se soi samalla nuotilla kuin ajan totaalisuutta vaatinut henki.³⁵²

Kaikkia valkoisen Suomen tehtäviä Lotta Svärd ei kuitenkaan kyennyt täyttämään. Joulukuussa 1925 kaupunkiin ja maalaiskuntaan perustettiin Kenraali Mannerheimin lastensuojeluliiton paikallisosastot. Niiden aatteellinen pohja ja kiinnittyminen valkoisten hegemoniseen projektiin ei poikennut edellä mainituista järjestöistä. Tämä sääteli jäsenrakennetta, sillä myöskään Iisalmessa työväestö ei ollut valmis tulemaan mukaan valkoisten ylipäällikön symbolisessa suojeluksessa olevan järjestön toimintaan. Kaupungissa johtokuntaan valituista kaikki olivat osallistuneet valkoisiin sotaponnistuksiin tai kuuluivat Suojeluskuntaan/Lotta Svärdiin kirkkoherra Malmbergia lukuun ottamatta. Maalaiskunnassa johtokunta ei sitä vastoin ollut leimallisesti valkoisen aktiivista ydinjoukkoa.³⁵³

Valkoista Suomea myötäilleistä, mutta siihen tiettyä etäisyyttä pitäneistä järjestöistä on mainittava myös Iisalmen Vapaalokunta. Vuonna 1902 perustettu VPK oli Salmen tapaan kansalaisyhteiskunnan vanhempaa kerrostumaa ja myös sen toimintaan kytkeytyi laajempi kansalaiskasvatuksen ideaali. Järjestö oli tärkeimpiä vapaaehtoisen kulttuuritoiminnan väyliä kaupunkiväestön keskuudessa ja sen suojissa toimivat mm. voimisteluseura ja soittokunta. Raittiusyhdistyksen ohella VPK oli ensimmäisiä aatteellisia ja yleishyödyllisiä yhdistyksiä, jotka tavoittivat Iisalmessa laajempia väestönosia. Siihen liittyi alkuvaiheessa lähes 130 jäsentä.

Iisalmessa yhdistyksen johtoon asettuivat ja siinä pysyivät keskiluokan ja yhteisön yläkerrosten edustajat.³⁵⁴ Johtokunnan puheenjohtajana toimi kuolemaansa (1922) saakka kauppaneuvos Lauri Kärkkäinen. Hänen jälkeensä VPK:ta johtivat vanha itsenäisyysaktivisti insinööri Fr. A. Karvonen ja päätoimittaja Santeri Rissanen. Toiminnallisena ylipäällikkönä toimi vuosina 1915–1921 suojeluskunnan johtohahmo,

---

³⁵² SA. Lotta Svärd. Iisalmen po. Kansio C177. Iisalmen suojeluskunnan käsityöosaston vuosikertomus 1918. Iisalmen Sk. Kansio 17. Todennäköisesti vuonna 1927 laadittu lista vuoden 1918 aktiivisista suojeluskuntalaisista. Salmetar 24.2.1906. ”Valkonauhayhdistys on perustettu”(lainaus). 2.3.1920.

”Valkonauhayhdistyksen vuosikokous”. Olsson 1999, 51.

³⁵³ Salmetar 24.12.1925. ”Kenraali Mannerheimin lastensuojeluliiton perustavat kokoukset”. Pulma 1987, 188–189.

³⁵⁴ Esimerkiksi Risto Alapuron tutkimassa Huittisten maalaispitäjässä VPK:sta tuli nimenomaan alueen käsityöläisten johtama organisaatio, joka linkittyi myöhemmin paikallisen työväenyhdistyksen kanssa. Alapuro 1995, 74–79.

opettaja Santeri Sahlström. Vaikka VPK toimi muodollisesti tasa-arvoisen itsehallinnon periaatteella ja sen ideologia oli selkeästi luokkayhteiskunnan muodostamia rajoja tasoittava, muodostui siitä Iisalmessa nimenomaan porvariston aktiviteetteja organisoiva järjestö. Sen toiminnan näkyvin osa olivat erilaiset kansanjuhlat ja urheilukilpailut Luuniemen kentällä.³⁵⁵

Yhdistysten jäsenyydet eivät olleet missään vaiheessa jakaantuneet tasaisesti kaikkiin yhteiskuntakerrostumiin, vaan ne kerääntyivät ylempien sosiaaliryhmien edustajille. Myös näistä ryhmistä voidaan erotella yksilöitä (esimerkkinä kirjakauppias Edith Rissanen ja kansakoulunopettaja Antti Tani), joilla oli kansalaisyhteiskunnassa kymmeniä erilaisia jäsenyyksiä ja luottamustehtäviä. Tällaiset yksilöt olivat yhteisössään pieni vähemmistö, mutta he omasivat näiden tehtäviensä kautta melkoisen kontaktiverkoston ja myös vaikutusvaltaa.

1920-luvun puolessavälissä Iisalmen maalaiskunnan alueella toimi yhdeksän nuorisoseuraa, joissa oli erilaisia näytelmä-, laulu- ja opintokerhoja. Maamies- ja nuorisoseuraliikkeet olivat osuustoimintaliikkeen ohella maaseudun suurimpia joukkojärjestöjä. Tosin tilattomien asuttamalla Iisalmen alueella maamiesseura ei ollut vielä sodan aattona kovin massiivinen joukkojärjestö. Vuonna 1917 siihen kuului yhteensä vain 113 jäsentä.³⁵⁶ Alkiolaisen nuorisoseuraliikkeen tavoitteena oli kasvattaa kunnan kansalaisia ja hyviä ihmisiä. Nuoriseseuraliike koki itsensä epäpoliittisena, mutta tosiasiallisesti se oli nuorsuomalaisella perustuslaillisella linjalla. Iisalmessa nuoriseseuralaiset eivät liittyneet suojeluskunnan aktiivisimpaan ytimeen, mutta vuoden 1918 sodassa sen kannattajat Iisalmessakin ryhmittivät enimmäkseen valkoiseen armeijaan. Ainakin sodan jälkeen korostettiin nuoriseseuralaisten osallistumista vapaustaisteluun.³⁵⁷ Nuoriseseuralaisten epäpoliittisuuden verhoon kätkeyty sidos voittajien

---

³⁵⁵ VPK:lla oli uskollisia jäseniä eri yhteiskunnallisista ryhmistä. Vuonna 1922 palkittiin 14 alkuperäisjäsentä. Näistä neljä oli käsityöläisiä ja neljä työmiestä. Kirvesmies Edvard Immonen toimi VPK:n ”ylipäällikkönä” 1921–1927. Johtokunnassa oli 1920-luvulla tavallisesti 1–2 käsityöläisten edustajaa, työmiehiä ei yhtään. Salmetar 19.9.1922. ”Iisalmen VPK viettänyt”. Katso myös Salmetar 16.11.1920, 21.12.1922, 13.11.1923, 26.11.1924, 24.11.1925 ja 4.12.1928. VPK:ta koskeva uutisointi.

³⁵⁶ Maamiesseuratilasto vuodelta 1917, 22. Tilattomat saattoivat kokea seurojen itsenäisen viljelijän habituksen ympärille keskittyneen toiminnan vieraaksi.

³⁵⁷ Kuopiossa pidetyssä kokoontumisessa mm. kannatettiin ehdotusta, jonka mukaan vapaustaistelussa kaatuneiden kuvat on asetettava kunniapaikalle nuorisoseurataloissa. Salmetar 7.11.1918. ”Pohjois-Savon nuorisopäivät”. Siisiäinen 1979, 138, 149. Rissanen 1927, 514–519. Smeds 1987b. Vasara 1997, 529–530. Visti 1981, etenkin 88.

valta-asetelmaan ärsytti työväestöä, jonka omat järjestöt leimattiin porvarien puolelta poliittisiksi.³⁵⁸

Kiinnittyminen valkoiseen Suomeen oli luonnollista, sillä maamies- ja nuorisoseurojen jäsenet olivat suurelta osin itsenäisiä talollisia ja näiden poikia ja tyttäriä. Nuorisoseurat olivat maalaisporvareiden toimintakenttää, mutta toisaalta rajanveto kaupunkilaisiin ei ollut yhtä jyrkkä kuin esimerkiksi elinkeinosidonnaisissa maamiesseuroissa ja maataloustuottajien paikallisyhdistyksessä.³⁵⁹ Viljelijöiden tuottajapohjainen yhteenliittyminen oli tapahtunut joulukuussa 1919. Tällöin Osuusmeijerillä kuunneltiin Maataloustuottajien keskusliiton (MTK) sihteerin esitelmää elinkeinoluokkien järjestäytymisestä, jonka jälkeen Iisalmeen maalaiskuntaan perustettiin paikallisyhdistys.³⁶⁰

Nuorisoseurojen tapaan myös nämä järjestöt toimivat selvästi maalaisporvareiden poliittisen toiminnan organisoitumisen pohjana. Edistyspuolue ja etenkin maalaisliitto tukeutuivat tähän yhdistysverkostoon järjestellessään toimintaansa. Maamiesseuran ja paikallisten maataloustuottajien puheenjohtajana toimi 1920-luvulla uudenlaisen markkinatuottajaideologian kärkihahmo Otto Laitinen. Vuonna 1922 Maamiesseuran nimeämät kunniajäsenet osoittavat yhteyden edistyspuolueeseen, mutta myös jääkäriaktivismiin.³⁶¹ Lex Kallion synnyttämä uusi itsenäinen viljelijäryhmä ja ehkä myös maalaisliiton aktivoitunut toiminta toivat 1920-luvun puolessa välissä runsaasti uusia jäseniä myös Iisalmeen maamiesseuraan.³⁶² Maalaisporvareiden järjestöjen suhdetta valkoiseen Suomeen voidaan pitää hyvin myötämielisenä, mutta kaupunkiporvareiden hallitsemilla järjestöillä tämä yhteys oli selvästi kiinteämpi.

---

³⁵⁸ Maalaiskunnassa työväestö valittivat valtuuston tukea seuroille. "Waan siitä huolimatta ovat aivan vapaasti saaneet nuo puolueettomuuden vaippaan verhotut nuorisoseurat rehkiä kuten ovat halunneet kaikilla kunnan kansakouluilla...". IMA. I Cb: 4. Kunnanvaltuusto 30.9.1919. Liite XIII.

³⁵⁹ Kaupungin kupeessa sijainneessa kirkonkylässä toimi vireä "Nuori Iisalmi". Muutamilla varakkailta kaupunkilaisilla (apteekkari Hirvensalo, johtajat Tossavainen ja Lappalainen) oli maakunnan puolella maatiloja. Ulmalan nuorisoseura kutsui mm. kokoomuspuolueessa vahvasti toimineen Yrjö Hirvensalon rouvineen kunniajäsenikseen. Salmetar 8.10.1918. "Nuoren Iisalmen 10-vuotisjuhla". 12.10.1926 "Ulmalan NS täytti 25-vuotta". Tšokkinen 1996, 143.

³⁶⁰ Salmetar 18.12.1919. 18.3.1920. "Iisalmen mlk maataloustuottajien...". Tuottajien järjestäytymistä ajoi etenkin Peltosalmen maamies- ja karjatalouskoulun johtaja, agronomi L. O. Hirvensalo. Hän oli maalaisliiton kansanedustaja samanaikaisesti (vuosina 1922–1923) veljensä Johan Gabrielin kanssa, joka edusti edistyspuoluetta. Myös Kuopiossa asunut Vilho-veli oli edistyspuolueen kansanedustaja vuosina 1924–1926. Iisalmen maalaiskunnasta eduskunnassa oli 1920-luvulla myös maalaisliittoa edustanut agronomi Eero Hahl.

³⁶¹ Kunniajäseniksi valittiin mm. maanviljelijä-aktivistit Juho Räisänen ja Samuli Heiskanen sekä agronomit J. G. Hirvensalo, Hannes Lagus, Eero Hahl ja Hannes Nylander. Salmetar 12.9.1922. "Maamiesseuran 20-vuotispäivät".

³⁶² Salmetar 16.4.1925. "Iisalmen maamiesseuran vuosikokous". Jäsenmäärä kohosi vuodessa 169:sta 274:aan.

Kuuliaisien ruumiin muokkaajat – urheiluseurat

Iisalmelaisen kansalaisyhteiskunnan side valkoisten hegemoniseen projektiin oli kiistattomin ja tiukin ruumiinkulttuuria harrastavien yhdistysten kohdalla. Näiden järjestöjen kurinalaiset harjoitukset ihmispyramidineineen ja sauvaharjoituksineen voidaan nähdä myös ensimmäisinä muotoina siitä ruumiin politiikasta, joka huipentui myöhemmin suojeluskunnan sotilas- ja urheiluharjoituksissa. Urheiluseurat ottivat omalta osaltaan vastuun (etenkin nuorison) kansalaiskunnan nostamisesta ja siveellisen ja puhtaan ihmisen luomisesta. Väylän ruumiinkulttuurin harrastamiseen tarjosivat vuonna 1899 perustettu Iisalmen Naisvoimistelijat ja vuonna 1904 perustettu voimistelu- ja urheiluseura Visa.³⁶³

Harjoitukset voidaan nähdä sotilaskurin alkeismuotoina. Kurinalaisuus kasvatti taitoja ja toisaalta opetti kunnioittamaan esimiestä ja ohjaajaa.³⁶⁴ Jonas Frykman on esittänyt ruumiillisen harjoituksen myös eräänlaisena nationalismin uudenlaisena muotona. Hän katsoo, että ”ihmiset ensisijaisesti *toimivat* itsensä osaksi kansakuntaa ennen kuin käsitteellistivät itsensä siihen”. Täällä hän viittaa siihen, että ruumiinharjoitus muutti suurten joukkojen kokemusmaailmaa ja heidän habitustaan.³⁶⁵ Tämä on mielestäni huomionarvoinen väite ja uskon sillä tietyin reunaehdoin olevan selitysvoimaa. Ruumiinkulttuuri ei siten ollut vain vallankäytön väline, vaan yksilöille mahdollisuus olla toiminnan kautta osa kansakuntaa. Autonomian ajan ”antiaktionistisessa” nationalismissa tämä muoto saattoi itse asiassa olla hyvin radikaali tapa rakentaa kansalaisuutta. Vapaapalokunnan vuonna 1906 hankitun kiertopalkinnon toivottiin ”kiihottavan yhä enemmän kunnasta heräämään urheiluintoa ja siten kasvattavan kuntalaisia reippaiksi ja toiminnanhaluisiksi”.³⁶⁶

Liikunnan ilon ohella toiminnalla oli siten poliittinen ulottuvuus. Maan oman sotaväen lakkauttaminen oli koettu Putkolan nuoren kauppa-apulaisen August Rähän lähipiirissä masentavana tapahtumana. Nuoriso sai myös kuulla olevansa velttousta ja saamatonta. Urheilutoiminnasta tuli iisalmelaisille yksi tärkeä väylä organisoida ja ylläpitää venäläishallinnon vastaista aktivismia. Se voidaan asettaa samaan jatkumoon vuosien

---

³⁶³ Räisänen 1959, 488–489. Alapuro & Stenius 1987, 31–33. Halmesvirta 1995, etenkin 13–14.

³⁶⁴ Foucault 2001, 287

³⁶⁵ Etnologi Frykman pohtii artikkelissaan ruumiinkulttuurin ja modernin välistä yhteyttä Ruotsissa maailmasotien välillä. Frykman 1992 (lainaus 39). Vertaa Hobsbawm 1994b, 156.

³⁶⁶ Salmetar 21.7.1906. ”WPK toiminut paikkakunnalla”.

1902–1904 kutsuntalakkojen ja vuonna 1906 tapahtuneen Voima-liiton perustamisyhteyden kanssa. Urheiluseurat olivat osa kansalaisyhteiskunnan luomaa uudenlaista sosiaalista tilaa. Niissä harjoitettiin juuri sitä sotilaallisuutta ja ruumiin politiikkaa, jota venäläishallinto näki karsastamassaan Voima-liitossa. Iisalmeen ei onnistuttu perustamaan Voimaseuraa osittain sen takia, että urheiluseurat jo todellisuudessa toimivat kanavina tämällytyypiselle toiminnalle.³⁶⁷

VPK:n tapaan Iisalmen Visan aktiviteetit ulottuivat ensimmäisten vuosikymmentensä ajan selkeästi liikuntaa laajemmalle. Se oli kulttuuriseura, jossa harjoitettiin kuorolaulua, torvisoittoa, näytelmiä ja ylläpidettiin kirjastoa. Visa oli temperamenttisen August Räihän päähänpistosta alkunsa saanut seura. Suunnittelussa oli aktiivisesti mukana myös opettaja Santeri Sahlström, jonka mielestä VPK:n tapaiset järjestöt eivät pystyneet järjestämään tarpeeksi jatkuvaluonteista urheilutoimintaa. Visan jäsenmäärä kohosi muutamassa vuodessa 75:een ja pian se oli Pohjois-Savon suurimpia liikuntaseuroja. Vuonna 1906 Maija Heilalan (August Räihän sisar) johtamat Iisalmen Naisvoimistelijat liittyivät osaksi Visaa. Työväen urheiluseura Vesan perustaminen vuonna 1909 vei Visalta jäseniä ja politisoi iisalmelaista urheilutoimintaa uudella tavalla. Visa ja Vesa olivat suurlakosta alkaneen porvarillisen ja työväenliikkeen polarisoituvan yhdistyskentän symboleja. Ne pyrkivät määrittelemään kansalaisihannetta, jossa yhdistyi fyysinen voima ja henkinen ihanteellisuus.³⁶⁸

Autonomian aikana Visan ja viranomaisten suhde oli hankala. Seuran urheilutoimintaa pidettiin viranomaisten taholla luultavasti naamiona poliittiselle toiminnalle ja sen sääntöjä ei haluttu vahvistaa. Vasta liittyminen SVUL:iin vuonna 1906 ratkaisi virallistamiskysymyksen. Viranomaisten suhtautuminen Visan laajenevaan toimintaan ja sen perustajakaksikon lojaalisuuteen hallintoa kohtaan pysyi epäilevällä kannalla. Toukokuussa 1916 saapui Mikkelistä santarmi selvittämään epäilyjä jääkäreitä värväävästä

---

³⁶⁷ Vuonna 1902 kutsuntalakko oli alueella täydellinen. Kahta vuotta myöhemmin siihen osallistui neljännes kutsutuista. VA. Yksityisarkistot. 602:226. Sortovuosien kutsuntalakkolaisten toimikunta 1902–1904. Siteet 5, 7 ja 9. Salmetar 4.4.1906. Iisalmen Visa 1954, 16–17.

³⁶⁸ Vesan jäsenlehti ilmoitti tavoitteekseen ”kehittää seuran jäseniä oikeiksi työläisurheilijoiksi, jotka ovat valmiita taistelemaan työväestön oikeuksista sekä henkisesti että ruumiillisesti.” UArk, Iisalmen Vesa. Kansio n:o 3. *Työläisurheilija* 19.1.1918. Visalla oli epäilemättä samansuuntaisia fennomaniasta ja venäläisvastaisuudesta kumpuavia ihanteita ja normeja jäsenilleen. Visan historiikissa työväenliikkeen organisaatiot käsitetään poliittisiksi, kun taas seuran oma toiminta on epäpoliittista ja puolueetonta. ”Eräille oli puolue tärkeintä ja voimistelu sivuasias”, kuitattiin Vesan perustamisen aiheuttamat jäsenmenetykset. Vesaa edeltänyt aika oli historiikin mukaan ”puhtaan puolueetonta”. Iisalmen Visa 1954, 7, 17, 21 ja 132 (lainaukset).

”matkatoimistosta”. Hän kuulusteli värväyksen paikallista järjestäjää insinööri Frans A. Karvosta ja Santeri Sahlströmiä. Apteekinmäen poliisikamarissa Sahlströmiltä vaadittiin tietoja August Räihän vilkkaasta matkustelusta ja käskettiin lopettaa oma ”juoksentelu” maaseudulla. Jo kutsuntalakkotoimintaan osallistunut Santeri Sahlström vietti nimittäin kaiken vapaa-aikansa kiertämällä ympäri Ylä-Savoa innostamassa väkeä ”raittiuteen, urheiluun ja kansalliseen ajattelutapaan”. Hän loi maaseudulle laajan kontaktiverkoston, jota ryhdyttiin aktivoimaan kesällä 1917.³⁶⁹

Heinäkuussa 1917 Sahlström alkoi mobilisoida maalaiskunnassa olevaa verkostoaan ja kylille ryhdyttiin perustamaan palokuntien ja urheiluseurojen nimillä kulkevia suojeluskuntaosastoja. Kansalaisyhteiskunta antoi näin suojapeitteen viranomaisiin päin ja mahdollisti porvarillisen väestönosan järjestäytymisen asemiensa puolustukseen.³⁷⁰ Uudenlaisen organisaation ydinryhmä oli jo olemassa. Elokuussa 1918 työväenliikkeen edustajien kieltäytyttyä yhteistyöstä, ”V. ja U. seura ´Visan´ luotetuimmat jäsenet liittyivät ´palokunnaksi´”. Iisalmen suojeluskunnan runko oli syntynyt. Marras- joulukuussa 1917 suojeluskunnan toiminnan laajentuessa Santeri Sahlström ja August Räihä asettuivat sen aktiiviseen ytimeen. Vuoden 1917 Visan johtokunnasta valkoisten sotaponnisteluihin osallistuivat puheenjohtaja Räihän ja varapuheenjohtaja Sahlströmin lisäksi jäsenet Janne Julkunen, Juho Kervinen, Pekka Savolainen, Suoma Penttilä, Selma Tenhunen ja varajäsen Eeva Halmeoras.³⁷¹

Sodassa Visan koulimat hiihtäjät ja yleisurheilijat asettuivat valkoisen armeijan riveihin. Samoin tekivät Iisalmen keskikoulun urheiluseuran (SLU) jäsenet, jotka olivat rehtori K. R. Castrénin ja Evert Åbergin johdolla nousseet maan koululaisurheilun kärkiseuraksi.

---

³⁶⁹ Suojeluskuntalaisen lehti 7–8/1921, 65–66. ”Piiireitä Iisalmen itsenäisyysmiesten toiminnasta Vapaustaistelun viimeisiltä valmisteluvuosilta”. Savon Miekka 9/1929. ”Iisalmen sk:n varhaisemmilta vuosilta”. Iisalmen Visa 1954, 19–20. Räisänen 1959, 766.

³⁷⁰ Kyläosastojen perustamisiin paikallisia ihmisiä motivoivat ennen kaikkea pelko väkivallasta ja omaisuuden ryöstöstä – eivät niinkään toiveet valtiollisesta itsenäisyydestä. Ruotaanlahdessa järjestäytyttiin ”etupäässä hengen ja omaisuuden suojelemista varten, sellaisilta liikuskelevilta rosvoparttioilta, joita pimevän syksyn lähestyessä oli syytä otaksua ilmaantuvaksi”. SArk. Iisalmen Sk. Kansio 17. Keväällä 1918 laaditut selostukset Kaarakkalan, Iirannan ja Ruotaanlahden suojeluskunnan perustamisesta.

³⁷¹ Vuoden 1917 johtokunnasta myös Maija Heilala, Hanna Virkkunen ja Ivar Launis osallistuivat ainakin myöhemmin Sk:n ja lottien toimintaan. Ainoastaan Ville Lappalaisesta ei löytynyt merkintää. SArk. Lotta Svärd. Iisalmen po. Kansio C177. Iisalmen suojeluskunnan käsityöosaston vuosikertomus 1918. Vuosikertomus 1926 (nimilistä jäsenistä). Iisalmen Sk. Kansio 17. Todennäköisesti vuonna 1927 laadittu lista vuoden 1918 aktiivisista suojeluskuntalaisista. Kansio 218. Esikunta 14. 9.1926. Kansio 220. Kokous 13.12.1917 ja 20.1.1924. Suojeluskuntalaisen lehti 7–8/1921.”Piiireitä Iisalmen itsenäisyysmiesten toiminnasta Vapaustaistelun viimeisiltä valmisteluvuosilta” (lainaus s. 65). Iisalmen Visa 1954, 229–231. Räisänen 1959, 779.

SVUL:n Pohjois-Savon edustajakokouksessa Kuopiossa heinäkuussa 1918 todettiin urheiluväen osallistuneen tehokkaasti vapaustaisteluun. Tämän jälkeen ”ryhdyttiin käsittelemään kysymystä, miten olisi meneteltävä niitten seurojen kanssa, jotka tavalla tai toisella ovat sekaantuneet punaisten kapinaan. Ilman pitempiä keskusteluja päätettiin ne erottaa”. Ilman tarkempia näyttöjä erotettiin muiden mukana myös iisalmelainen työväen urheiluseura Vesa. Santeri Sahlström nousi erään erotetun seuran edustajan tilalle piiritoimikuntaan. Visan ja Vesan suhteet eivät tapahtuman johdosta katkenneet ainakaan heti, sillä molempien seurojen urheilijoita osallistui vain viikkoa myöhemmin yhteisiin kilpailuihin Iisalmessa.³⁷²

Vesa liittyi Työväen Urheiluliittoon (TUL) ja ajautui paikallisessa suuntakiistassa äärivasemmistolaiseen fraktioon. Tämän jälkeen jäsenlehti ei säästellyt retorista arsenaalia jäsentäessään iisalmelaista urheilutoimintaa ja elämänmenoa luokkataistelulinjaan sopivaksi. Lehdessä käsiteltiin mm. punaisten vankilakokemuksia ja seuraan kohdistunutta sortoa. Yhteistyön sijasta luvattiin elätellä koston liekkiä ja kohottaa punalippu vielä korkealle. ”Viimeiset tapahtumat ovat selventäneet luokkarajat jo siinä määrin, että työläisurheilijakin tietää paikkansa mihin hän kuuluu. Moni urheilija on saanut kokea mitä se porvarillinen hapatus on voinut antaa ja se oli kylmää, vankilakoppia, nälkään kuolemaa, ja jos ei nälkään kuollut niin sitten mäkeen. Sellainen oli se ´kunniapalkinto´, jonka työläisurheilijat saivat osakseen”. Vesalaisten joulutervehdys 1919 todistaa sodan jättäneen paikallisyhteisön sisään katkeruutta ja revanssihenkeä.³⁷³

Liikuntakulttuurin kahtiajakautuminen synnytti tällekin kentälle kamppailutilanteen. Visalla ja Vesalla oli arvoa ratkottaessa Iisalmessa valkoisten ja työväenliikkeen välistä voimasuhdetta. Urheilu sisälsi jo itsessään kehotuksen kamppailuun ja urheilun kentät kilpailuineen, tulostittauksineen ja standardisoituine olosuhteineen toivat tämän kamppailun ikään kuin estradille. Kilpailun kentillä käytiin ideologista kamppailua ja joskus jopa teatterin kaltaista draamaa, kuten John M. Hoberman on todennut. Sankarniemeen rakennettiin 1920-luvun alussa urheilukenttä. Kenttä toimi jonkinlaisena sosiaalisena varaventiilinä, sillä kentän hoito oli niitä harvoja asioita, joissa porvarilliset ja työväen järjestöt pystyivät jonkinlaiseen yhteistyöhön. Kilpailuyhteys kahden liikuntaleirin

---

³⁷² Salmetar 25.7.1918. ”Pohjois-Savon urheilupiirin edustajakokous Kuopiossa”. Iisalmen yhteislyseo 1896–1946, 196–202. Iisalmen Visa 1954, 43, 181.

³⁷³ UArk, Iisalmen Vesa. Kansio n:o 3. Seuran lehdet 1919–1928. Lainausta jouluna 1919 ilmestyneestä *Vesan uutisista* artikkelista ”Köyhälistö-armeijan rivit suoriksi”.

välillä oli poikki, joten siellä järjestettävät symboliset kamppailut eivät voineet toimia ryhmien välisen jännitteen institutionalisoituneena purkamisväylänä. Vertaillaessa näiden kahden seuran urheilijoita ja tuloksia valkoiisiin ja punaisiin identifioituneet iisalmelaiset epäilemättä tiedostivat vertailevansa myös kahden erilaisen yhteiskunnallisen osakulttuurin ihmiskuvaa, vitaalisuutta ja elinvoimaa. Iisalmen valkoisilla oli asettaa tähän kilpaan maineikas Matilaisen veljessarja.³⁷⁴

Erkki, Jussi, Kalle ja Martti Matilainen olivat kaikki maajoukkueen yleisurheilijoita ja osallistuivat Erkkiä lukuun ottamatta myös olympialaisiin. He kaikki olivat innokkaita suojeluskuntalaisia ja Visan järjestöaktiiveja. 1930-luvulla Jussi, Kalle ja Martti Matilainen liittyivät Isänmaallisen kansanliikkeen (IKL) riveihin ja Kalle ja Jussi osallistuivat puolueen ehdokkaina syksyn 1933 kunnallisvaaleihin. Matilaiset olivat valkoisia työläisiä, kuuluu isänsä Augustin tapaan valtion palkkaa nauttiviin rautatieläisiin. Poikien valinnoissa on muutenkin helppoa nähdä kodin vaikutus, sillä August Matilainen oli vapaussoturi ja raittiusmies. Matilaisten oikeistolaisuus ei kuitenkaan estänyt myös maalaisporvareita pitämästä nuorukaisia ihanteellisina urheilijoina ja Iisalmen Sanomat innosti paikkakuntalaisia katsomaan heidän suorituksiaan. Matilaiset olivat ennen kaikkea valkoisen Suomen urheilijoita.³⁷⁵

Eric Hobsbawmin mielestä urheilu oli uudenlainen nationalistinen työkalu, sillä ”urheilun kautta jopa kaikkien tavallisin ja epäpoliittisin yksilö” saattoi ”helposti samaistua kansakuntaan”. Myös Iisalmen urheilukentän rakentamista ajanut toimikunta käytti vahvimpana argumenttinaan juuri kansallista etua. “Onhan tuoreessa muistissamme viime Olympialaistemme tavaton merkitys kansallemme ja itsenäiselle Suomellemme; kiitollisuutta loputonta tunnemme pojillemme, jotka urheilukentillämme kehittyttyään tekivät työn niin mainehikkaan, että, kuten tiedetään, nyt vasta Ameriikassakin yleisemmin tunnetaan Suomen nimi. Tämähän, jos mikään velvoittaa meitäkin jotakin uhraamaan yhteisen kansallisen asian hyväksi.”³⁷⁶

---

³⁷⁴ IKA. Ii Ca:25. Kaupunginvaltuusto 12.10.1920. Ii Ca:32. Kaupunginvaltuusto 26.5.1925. Hannu Itkonen on tutkinut varkauteilaisen työväen urheiluseura Tarmoa koskevassa lisensointityössä myös seurojen käyttöä hegemonisessa kamppailussa. Itkonen 1991, 142–146. Hoberman 1984, 7–8.

³⁷⁵ SArk. Iisalmen Sk. Kansiot 218 ja 223. Iisalmen Sk:n henkilökortteja. VA. Valpo II. Kansio 87. IX A. Salmetar 14.5.1932. ”Eilen täytti 60-vuotta rautatieläinen Aug. Matilainen”. 30.9.1933 ja 30.11.1933. ”Kunnallisvaalivalmistelut”. Iisalmen Sanomien suhtautumisesta Matilaisiin katso esim. Iisalmen Sanomat 6.7.1933 ja 15.7.1933. Iisalmen Visa 1954, 186–216, 230.

³⁷⁶ IKA. Ii Ca:25. Kaupunginvaltuusto 12.10.1920 (lainaus). Hobsbawm 1994b, 156–157(lainaus).

Visa asettui sodan jälkeen yhä tiiviimpään yhteyteen suojeluskunnan kanssa. Seura kasvatti ja harjoitti fyysisesti suojeluskunnan tarvitsemia sotilastyyppejä. Näiden kahden instanssin toiminta samankaltaisilla sektoreilla ei johtanut intressiristiriitoihin. Vapaussodan perintöön kiinnittyneet urheiluihmiset asettivat suojeluskunnan toiminnan isänmaan ja valkoisen Suomen turvaajana seuratoiminnan edelle. Visan johtokunnan pitkäaikaisia jäseniä olivat 1920-luvulla Räihän ja Sahlströmin ohella Janne Julkunen, Ivar Launis, Oskar Koivisto, Aku Korolainen, Saku Korhonen, Joonas Kärkkäinen, Kalle Matilainen, Pekka Savolainen, Yrjö Sirén ja Hanna Virkkunen. He olivat kaikki olleet tukemassa valkoisten voittoa vuonna 1918 tai liittyneet sittemmin suojeluskuntaan.³⁷⁷

Heistä Räihä, Sahlström, Koivisto ja suojeluskunnan paikallispäällikkö Julkunen muodostivat 1920-luvun lopulla myös suojeluskunnan urheilutoimikunnan. Suojeluskunta-alueen ensimmäinen urheiluohjaaja, lyseon liikunnanopettaja, Tauno Noponen toimi myös Visan johtokunnassa ja ohjaajana. Kummassakin järjestössä toimivat siis samat ihmiset ja heillä oli sama päämäärä; aikaansaada iisalmelaisista nuorisosta fyysisesti ja henkisesti kestäviä sotilaita tulevaisuudessa Neuvostoliittoa vastaan käytävään kamppailuun. Vastakkainasettelua ei syntynyt. ”Suojeluskunta ja [...] ´Visa´ ovat koko olemassaolonsa ajan toimineet yhdessä, joten tuloksena onkin ollut se, että Iisalmen seuduilla nuorimies ei ole mies, ellei hän kykene juoksemaan tai ainakin kohtalaisesti hiihtämään” uskoi suojeluskuntalaisten lehti Savon Miekka vuonna 1929.³⁷⁸

Vuonna 1926 perustettiin Iisalmen Ampujat -niminen seura, joka pyrki elvyttämään vuoden 1918 sotaan päättynyttä Visan ampumaurheilua. Uuden seuran puuhamiehinä olivat vannoutuneet suojeluskuntalaiset; kauppias Pekka Savolainen, liikeapulainen Vilho Nivalainen, hammaslääkäri Aslak Koivisto ja metsänhoitaja W. A. Gulin. Heistä kolme ensimmäistä oli mukana myös suojeluskunnan ”ampumakasvatuslautakunnassa”, eikä puheenjohtaja Gulin pyrkinyt peittelemään organisaatioiden tiivistä yhteyttä. ”Ampumaseura siis suorastaan täydentää sk:laisten ampumataitoa ja tutustuttaa heitä useimpien asemallien käyttöön. Näin siis yhtä rintaa sk:n kanssa on sillä erittäin suuri kasvatuksellinen ja ampumatekniikan edistämiseen nähden suuriarvoinen tehtävä. [...]

---

³⁷⁷ SArk. Lotta Svärd. Iisalmen po. Kansio C177. Vuosikertomus 1926 (nimilista jäsenistä). Iisalmen Sk. Kansio 17. Todennäköisesti vuonna 1927 laadittu lista vuoden 1918 aktiivisista suojeluskuntalaisista. Kansio 218. Esikunta 14.9.1926. Kansio 220. Vuosikokous 13.12.1917, 20.1.1924, 23.1.1927 ja 25.1.1931. Iisalmen Visa 1954, 229–231.

³⁷⁸ Savon Miekka 9/1929. ”Pieni pakina Iisalmen sk:n urheilijoista ennen ja nyt”. SArk. Iisalmen Sk. Kansio 220. Vuosikokous 10.1.1926, 23.1.1927, 29.1.1928 ja 20.1.1929.

Näin siis Iisalmen Ampujain toiminta on suurena hyötynä ja tukena sk:laisten ampumatekniikan kehitykselle ja monipuolistumiselle”.³⁷⁹

Visaa ja Ampujia selkeämmin sitoutumattomuuttaan painottaneen VPK:n yhteys vapaussodan perintöön oli myös selkeä. Esimerkiksi vuodelle 1924 johtokuntaan valituista kelloseppä Janne Julkunen, kauppias Jonas Kärkkäinen ja insinööri Olavi Kärkkäinen olivat osallistuneet vuoden 1918 sotaponnistuksiin sotilaina tai aktiivisina suojeluskuntalaisina. Myös Säästöpankin kamreeri Toimi Karvonen ja päätoimittaja Santeri Rissanen kuuluivat valkoisen väestöosan aktiivisiin vaikuttajiin. Tilintarkastajiksi valitut faktori Edvin Antikainen ja prokuristi Juho Kervinen olivat vuonna 1918 keskeisesti mukana valkoisten toiminnassa. Urheiluseurat toimivat vuosina 1917–1918 Iisalmessa porvariston aseellisen toiminnan rekrytointipohjana ja myöhemmin suojeluskuntien epäsuorina tukijärjestöinä.³⁸⁰

Valkoinen jälkipolvi – partio ja sotilaspojat

Urheiluseurat tukivat valkoista Suomea harjaannuttamalla suojeluskuntien tarpeisiin nationalismilla ruokittuja mieliä ja harjaantuneita, kurinalaisuuteen kykeneviä ruumiita. Niiden toiminnassa korostettiin lapsien ja nuorison mukaan saamista, mutta varsinaisina valkoisen Suomen esikouluina ja suojeluskuntatoimintaan valmistavina esiasteina toimivat partioliike ja sotilaspoikaorganisaatio. Anssi Halmesvirta on kiinnittänyt huomiota suomalaiseen partioaatteeseen liittyvään militaristisuuteen, jonka huippukausi oli vuosina 1917–1919, mutta vaikutukset säteilivät aina 1930-luvulle saakka. Puolustuskunnan kehittäminen vuonna 1918 tehtyjen määrittelyjen pohjalta pysyi hänen mukaansa kansallisen partioideologian kulmakivenä. Partioliikkeen johto periaatteessa kielsi partiolaisia osallistumasta suojeluskuntien harjoituksiin, mutta liikkeen hajanaisuus mahdollisti etenkin maaseudulla poikkeamat tästä säännöstä.³⁸¹

---

³⁷⁹ SArk. Iisalmen Sk. Kansio 220. Vuosikokous 10.1.1926. Salmetar 22.9.1925. ”Ampumaseura perustettu”. 18.2.1926. ”Iisalmen ampujat perustava kokous”. 18.3.1926. ”Iisalmen Ampujain vastaisia toimintasuunnitelmia” (lainaus).

³⁸⁰ Johtokunnan varsinaisista jäsenistä vain nahkuri Arvo Niemisen kuuluminen valkoiseen hegemoniaan on epäselvää. Salmetar 13.11.1923. ”Iisalmen VPK:n varsinaisesta kokouksesta”. Johtokunnassa ei ollut 1920-luvulla kovinkaan suurta vaihtelua. J. Kärkkäinen, Rissanen, Nieminen, Julkunen ja Karvonen muodostivat sen rungon. Katso Salmetar 16.11.1920, 19.9.1922, 26.11.1924, 24.11.1925 ja 4.12.1928. VPK:n johtokuntaa koskevat uutiset. SArk. Iisalmen Sk. Kansio 17. Todennäköisesti vuonna 1927 laadittu lista vuoden 1918 aktiivisista suojeluskuntalaisista. Hersalo 1955, 208. Siisiäinen 1979, 149, 167. Vasara 1997, 312, 334–335.

³⁸¹ Suomalaisen partioliikkeen ja etenkin sen aatteellisuuden tutkimus on kiinnostanut tutkijoita niukasti. Anssi Halmesvirta on tutkinut partioliikkeen johtohahmon, Vernerin Louhivuoren,

Partioliike oli 1920-luvulla Iisalmessa jakaantunut kahteen haaraan, Yrjö Kärkkäisen johtamiin Korvenveikkoihin (NMKY:n ”siniset” partiolaiset) ja Ilmari Koivulaisen johtamiin Korvenkävijöihin (baden-powellilaisiin ”ruskeisiin” partiolaisiin)³⁸². Kummassakin versiossa suosittiin 1920-luvulla tottelevaisuutta ja kurinalaisuutta. Partiolaisista pyrittiin muokkaamaan Jumalaa pelkääviä, esivaltaa kunnioittavia ja puolustuskuntoisia Suomen kansalaisia. Tämä ihanne ei ole kaukana valkoisen Suomen yleisestä normista ja suojeluskuntajärjestössä varjelluista ideaaleista. Baden-Powellin järjestöihanne oli suoraan puolisolitaallinen, mutta myös ”sinisissä” univormupukuiset lapset opettelivat ensiaputaitoja, palosuojelua, nuotion ja solmujen tekoa, kompassin käyttöä yms. sotilaskasvatukseen kuuluvia aktiviteetteja. Partioliike suhtautui myötämielisesti valkoisten sotaponnistuksiin vuonna 1918. Partiolaisia osallistui sotaan ja sen jälkeen useat partiojohtajat esittivät vaatimuksia järjestön militarisoinnista. ”Heille vapaa Suomi oli partiolaisuuden uhrautuvaisuuteen kouliman nuoren sotilaan Suomi”.³⁸³

Iisalmessa partiolaiset, etenkin Korvenkävijät, asettuivat valkoisen Suomen osaksi. Heidät saattoi nähdä lippuineen suojeluskunnan rinnalla itsenäisyyspäivän ja vapaussodan muistopäivän kulkueissa ja juhlissa. Vuonna 1920 Korvenkävijät seisoivat kunniavartiona sankarihaudoilla toukokuun 16. päivän juhlassa. Sankaripatsaan paljastustilaisuudessa samana vuonna oli myös mukana partiolaisosasto. Suojeluskunnan soittokunta puhalsi usein torviinsa Korvenkävijöiden Yrjönpäivänjuhlassa.³⁸⁴ Iisalmen valkoisten keskeinen naistoimija, kirjakauppias Edith Rissanen oli muiden tehtäviensä ohella Korvenkävijöiden johtaja ennen nuorta rovastinpoikaa Ilmari Koivulaista.

Korvenveikot ja -tytöt pyrkivät säilyttämään itsenäisemmän aseman valkoisen Suomen konstruktiossa pitämällä Korvenkävijöitä selkeämmin välimatkaa Suojeluskuntaan ja

---

luonteenmuokkausideologiaa. Louhivuoren nuorkirkollinen partioaate ei ollut ristiriidassa isänmaallisten arvojen ja siveysnormien kanssa – päin vastoin. ”Luonteenkasvatusmenetelmä oli osa porvarillista yhteiskuntajärjestystä säilyttävää konservatiivista aatemaailmaa, joka hallitsi Suomena itsenäisyyden kaksi ensimmäistä vuosikymmentä”. Halmesvirta 1997, 8–9, 40, 51, 59 (lainaus).

³⁸² Virallisesti ”ruskeat” erosivat omaksi liitokseen vasta vuonna 1931. Relander 1994, 168.

³⁸³ Tärkeiden partioliikkeen johtajien (Louhivuori ja Sven Donner) mielestä sodassa suomalainen veri puhdistui. Valkoisen armeijan leikatessa syntisen mädännäisyyden pois koko kansanorgaani uudistui. Halmesvirta 1997, 47–50 (lainaus). Ympäröivä sosiaalinen järjestys koettiin partion mentaaliossa maailmassa suojeluskunnan tapaan minuutta ylläpitävänä kehikkona. Yhteiskuntaan kohdistunut ”uhka” oli uhka myös omalle minuudelle. Partiolaiden psykodynaamiikasta katso Relander 1994, erityisesti 163.

³⁸⁴ Salmetar 9.12.1919, 18.5.1920, 16.9.1920, 8.12.1928. Iisalmen Sanomat 18.5.1929. Juhlallisuuksia koskevat uutiset. 27.4.1920. ”Korvenkävijät järjestivät partioillanvieton”.

valkoisiin muistopäiviin. Uhrautuminen isänmaan puolesta, kansan puolustuskuntoisuus ja yksilön alistuminen kollektiiviseen kuriin olivat kuitenkin myös Korvenveikkojen normistoa 1920-luvun lopulla. Partio-ohjaaja Siiri-Katri Saikkola selvitti Korvenveikoille ja –tytöille partiolaiselle asetettuja vaatimuksia;

”Luonteenkasvatus on partioliikkeen päätehtävä. Sen tärkeimpänä välikeinona on pyrkimys noudattaa partiolakia, tunnusta ja lupausta.[...] Luonteenkasvatukseen kuuluu huomattavana tekijänä joukkokurin oppiminen, toisen tahdon alle asettuminen ja toisaalta johtaja-asemassa oleminen, johon jokaiselle partiolaiselle koetetaan antaa tilaisuutta [...] Isänmaanrakkaus on tärkeä Suomen kansalle, se pitää sitä uskollisena omalle maalle.”³⁸⁵

1920-luvun lopulla partioliike eli Iisalmessa voimakasta nousukauttaan³⁸⁶. Salmetar julkaisi vuonna 1925 eräänä pääkirjoituksenaan partioliikkeen johtajan Vernerin Louhivuoren näkemyksen, jossa tämä painotti partioliikkeen sitomisen sotilaallisiin harrastuksiin johtavan liikkeen kuolemaan. Irtisanoutuminen militarismista ei kuitenkaan voinut poistaa sitä tosiasiaa, että partion käytännöt – leirit, paraatit, katselmukset ja varustarkastukset – muistuttivat läheisesti sotilaskoulutusta. Yhtäläisyys toistui partiolaisten lupauksen ja lipulle tehdyn kunnianteon ja toisaalta suoje-luskunnan ja lottien vastaavien rituaalien välillä. Keväällä 1929 Korvenveikkojen ja –tyttöjen Yrjön-päivänjuhlassa ”fanfaarin sävelissä kohotettiin Suomen siniristilippu salkoonsa ja partiolaiset tekivät lipulle kunniaa. Lipun noustua kokoontuivat sen luo partiolaisalokkaat, tytöt ja pojat runsaslukuisina antamaan partiolaislupauksensa”.³⁸⁷

Partioliike ei hyväksynyt järjestönsä alaisuuteen suoje-luskunnan poikaosastoja. Iisalmessa kuitenkin tapahtui päinvastoin – Suoje-luskunta veti käytännössä partion poikaosastokseen. Partiojohtajat olivat usein mukana myös paikallisessa suoje-luskuntatoiminnassa. Lyseolainen Koivulainen johti 1920-luvun lopulla lippukuntansa lisäksi myös suoje-luskunnan koululaisosastoa, mutta häntä ei nähtävästi pidetty tarpeeksi kokeneena poikatyön johtajaksi. Sinisiä partiolaisia johtanut Yrjö Kärkkäinen pysytteli erossa suoje-luskuntatoiminnasta, vaikka hänen isänsä kauppaneuvos Lauri ja insinööri-veljensä Olavi olivat järjestön keskeisiä vaikuttajia.

---

³⁸⁵ Salmetar 11.10.1928. ”Partiollisuus nuorisomme kasvattajana”.

³⁸⁶ Esimerkiksi Korvenveikoissa oli 19 vartiassa 140 poikaa. Tyttöjen määrästä ei ole valitettavasti tietoa.

³⁸⁷ Salmetar 7.11.1922. ”Kirjakauppias Edith Rissanen 50 vuotta”. 16.4.1925. ”Partiollaiset, suoje-luskunnat ja sotalaitos”. 30.4.1929. ”Yrjänänjuhlaa” (lainaus). SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/13. Aluepäällikkö Kunnaksen kirje piiripäällikölle (päivätty Iisalmessa 14.12.1928). Halmevirta 1997, 53, 57.

Vuonna 1928 Suojeluskunta tarvitsi alkavalle poikatyölleen johtajaa ja aluepäällikkö Kunnas uskoi, että ”jos olisi mahdollista saada nykyinen partioliikkeen päähenkilö herra Yrjö Kärkkäinen sk. poikatyön etunenään, niin uskoisin poikatyön kaupungissakin lähtevän edistymään”. Kärkkäinen kieltäytyi nähtävästi järjestönsä sääntöihin vedoten.³⁸⁸ Kärkkäisen vastustus ei kuitenkaan voinut estää partiolaisten liukumista jännittäväksi koettuun sotilaspoikatyöhön. Sampo Satamo kertoo partiolaisten pragmaattisesta siirrosta suoraan osaksi suojeluskuntajärjestöä ja valkoisen Suomen tehokkaampaa ideologista kasvatustyötä. ”Ollessani 8–9 vuotias liityin vanhempien veljien esimerkkiä noudattaen partioon [...] Luullakseni se oli juuri 1930, kun Yrjö Kärkkäisen johtama lippukunta, johon minunkin vartioni kuului, liittyi kokonaisuudessaan kertaheitolla suojeluskuntapoikiin”. Kuvauksesta voisi päätellä poikien siirtyneen Kärkkäisen johdolla, mutta tosiasiallisesti Yrjö Kärkkäinen taipui vasta sotavuonna 1940 johtamaan myös suojeluskunnan poikatyötä. Näin on oletettava poikien siirtyneen sotilaspoikiin muiden kuin hänen kehotuksestaan.³⁸⁹

Partio oli leimallisesti kaupunkiporvareiden lasten järjestö, eikä sillä ollut toimintaa maaseudulla. Kaupunkilapsilla oli enemmän vapaa-aikaa ja partiotoiminta koettiin vanhempien taholla sopivia kasvatuksellisia arvoja vaalivaksi järjestöksi. Partiossa saattoi nähdä kauppiaan, ratamestarin tai kruununvoudin jälkikasvua, mutta maanviljelijän lapset olivat harvinaisia. Maaseudun isänmaallisissakin perheissä partio ehkä koettiin jollakin tavalla ”herraskaiseksi”, kaupunkiporvareiden statusvälineeksi. Tähän viittaa se, että esimerkiksi tyypillisestä maaseudun sosiaalisesta ympäristöstä kaupungin keskikouluun siirtyneet Anna Kaarakainen, Irja Kilkku ja Aulis Korolainen liittyivät sotilaspoikiin ja Sinimustiin (Lapuan liikkeen ja IKL:n nuorisojärjestö), mutta eivät partioon. Yksi selittävä tekijä saattoi tosin olla ikä, sillä maaseudulta kouluun tultiin noin 12-vuotiaana, jolloin kaupunkilapset olivat toimineet partiossa jo muutaman vuoden.³⁹⁰

---

³⁸⁸ SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/13. Kunnaksen kirje piiripäällikölle, päivätty Iisalmessa 14.12.1928 (lainaus). Kansio 218. Esikunta 19.12.1928. Kansio 223. Vuosikertomukset 1928 ja 1929.

³⁸⁹ SArk. Iisalmen Sk. Kansio 223. Vuosikertomus 1940. Halmesvirta 1997, 51. Paldanius 2002, 214 (lainaus).

³⁹⁰ VA. Valpo II. Kansio 87. IX A. Irja Auvisen (os. Kilkku) puhelinhaastattelu 31.7.2001. Irene Hurskaisen puhelinhaastattelu 19.12.2000. Heikki Huttusen haastattelu 6.9.2001. Anna Jalkasen (os. Kaarakainen) puhelinhaastattelu 6.9.2001. Aulis Korolaisen haastattelu 2.2.2001 ja 9.12.2001.

1920-luvun lopulla suojeluskuntatoimintaa ryhdyttiin yhä ponnekkaammin ulottamaan alaikäisten pariin. Käytännössä sotilaspoikatoiminta koostui erilaisesta sotilas- ja kenttäpalveluharjoituksista, isänmaan historian opiskelusta, urheilukasvatuksesta ja retkeilystä. Pedagogisesti poikatoiminnassa korostettiin sotilaskasvatuksen naamioimista leikin muotoon – maastoleikeiksi ja sotapeleiksi.

”Leikkihän on sitä arvokkaampaa kuta lähempänä todellisuutta se liikkuu, siksipä onkin taistelu leiristä tähän sopivampia. Viisainta on järjestää kaikki leirillä sattuvat sotaleikit siten, että leiri on joka lähtökohtana tai tavoitteena. Tällöin muodostuvat hyökkäys ja sen torjuminen pääasiaksi, joiden annetaan kehittyä mahdollisemman vapaasti...Kiivain intiaanisota ja vaarallisin ryöstöretki kaikkine houkuttelevine toimintoineen luonnon helmassa vaativat samallaisia varus- ja taisteluvälineitä [...] Sotaleikki kasvattaa rohkeutta, taitavuutta, huomiokykyä ja valppautta, mutta myöskin viekkautta, kekseliäisyyttä ja ennen kaikkea johtajatottumusta. Sotaleikki ei siis ole leikkiä ajan kuluksi, vaan nuorukaisen kasvattamista hyödylliseksi kansalaiseksi.”³⁹¹

Nämä ohjeet olivat ihanteena myös Iisalmessa, kun poikatyö pääsi käyntiin elokuussa 1929 lähtölaukauksenaan Runnilla pidetty poikaleiri. Yksi poikatyön taka-ajatus oli nuorten valmistaminen fyysisesti tulevaan suojeluskuntaharjoitteluun³⁹². Suojeluskunnan esikunta katsoi vapaussodassa haavoittuneen veteraanin Janne Julkusen sopivaksi esikuvaksi ja organisaattoriksi poikatoiminnalle. Todellisuudessa poikatyöstä näytti muodostuvan suojeluskunnan vähäisiä resursseja kuluttava painolasti. Poikkeuksellisen suuri vaihtuvuus ohjaajien joukossa ainakin viittaisi tähän. Pojat olivat ohjaajiaan innostuneempia toiminnasta, sillä poikaosasto keräsi vuoden 1929 loppuun mennessä jo 89 jäsentä.

Sampo Satamo tuli mukaan suojeluskuntapoikiin kymmenvuotiaana. ”Sen lisäksi, että meille annettiin ihan omaa opastustakin sotilaallisessa käyttäytymisessä, eri urheilulajeissa ja isänmaan historiassa, saimme seurata itse suojeluskuntalaisten äksiisiä kansakoulun pihalla sekä toimia apupoikina ja hylsynkerääjinä miesten ammunnoissa Makkaralahdessa. Saimmepa joskus itsekin ampua tärskäyttää ihan aidolla 3-linjan kiväärillä. Ylpeinä sitten kerroimme kateellisina kuunteleville kavereille koulussa, miten olkapää oli kiväärin tukin potkaisusta hellänä ja mustelmilla”. Alaikäinen ei saanut ilmoittautua järjestöön ilman

---

³⁹¹ Savon Miekka 7/1929. ”Poikien sotaleikki kesäleirillä”.

³⁹² ”Koska suojeluskuntiin suurissa määrissä on otettu nuorukaisia, jotka ruumiillisesti ilmeisesti ovat olleet liian kehittymättömiä suojeluskuntalaisen tehtäviin, tulee paikallispäällikköjen valvoa, ettei liian nuoria henkilöitä otetta eikä pidetä suojeluskunnissa ja että nuorukaiset, jotka eivät ole seitsemäntoista vuotta täyttäneet, ainoastaan, jos ovat ruumiillisesti tarpeeksi kehittyneet, hyväksytään suojeluskuntien jäseniksi.“. SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/1. Piiripäällikkö Piispasen kirje Iisalmen suojeluskunnalle 21.5.1919.

vanhempiensa suostumusta, joten useissa kodeissa luotettiin suojeluskuntajärjestykseen kasvattajana. Valkoinen Suomen ideologia vaikutti kokonaisuun perheisiin. Suojeluskuntasotilaan ja lotan perilliset siirrettiin jo lapsena nationalististen organisaatioiden sisään ja niiden ideologisten käytänteiden maailmaan. Isänmaallinen indoktrinaatio ei kuitenkaan ollut vain siihen vihkiytyneiden järjestöjen tai vuoden 1918 voitolle omistettujen juhlapäivien hetkittäistä propagandaa. Se oli joka puolelle ulottuva symbolien ja merkitysten verkko, jossa lapsi sosiaalistui kohti aikuisuutta.³⁹³

Ali Pylkkänen on todennut, että suojeluskuntaa karsastavissa perheissä partio saatettiin kokea ”pienemmäksi pahaksi” suojeluskunnan poikaosastoon verrattaessa. Näin poikatoiminnan olemassaolo vahvisti muun porvarillisen poikatoiminnan vetovoimaa. Partiosta ja sotilaspojista oli helppo siirtyä valkoisen Suomen seuraavalle askelmalle eli suojeluskuntaan. Kauppiaan poika Heikki Huttunen liittyi sinisiin partiolaisiin 12-vuotiaana vuonna 1927. Hän kuvaa luonnolliseksi siirtymistään partiosta suojeluskunnan jäseneksi viisi vuotta myöhemmin. Sotilaspojat, partio-osastot ja 1930-luvun alussa perustettu Sinimustat olivat kaikki valkoisen Suomen nuorisokasvatukseen keskittyneitä järjestöjä, eivätkä ne nähneet tarpeelliseksi luoda keinotekoisia rajoja suhteessa toisiinsa.

Myöskään vanhemmat eivät ehkä nähneet eroa järjestöjen kansalaiskasvatuksellisen ohjelman välillä. Jopa Hernejärven kylän näkyvimmän maalaisliittolaisen, Ana Lyyran, lapsista kaksi liittyi Sinimustiin, tosin varmuuden vuoksi isältään salaa. Myös rataesimies Jaakko Satamon pojat olivat kiihkeitä partiolaisia, sotilaspoikia ja sinimustia. Kuitenkin heidän isänsä oli Iisalmen työväenyhdistyksen perustajajäsen ja sosialidemokraattinen kunnallismies. Esimerkit varoittavat yksinkertaistamasta yhteisöä pelkäksi poliittisen toiminnan shakkipeliksi, sillä yksilöiden sosiaalista toimintaa ohjaavat monet muutkin tekijät. Varmalta kuitenkin näyttää, että merkittävä osa etenkin kaupunkilaislapsista kasvoi valkoisen Suomen vaikutuspiirissä perheidensä ja nationalististen yhdistysten ihanteiden kautta.³⁹⁴

---

³⁹³ SArk. Iisalmen Sk. Kansio 223. Vuosikertomus 1929. Salmetar 28.9.1929. Nevalainen 2001, 147. Paldanius 2002, 108–109, 214 (lainaus), Vasara 1997, 518–529. Poikatyön ohjeistuksesta katso Savon Miekka 2/1928, 6/1929, 7/1929, 11/1929. ”Poika-osasto”. Sotilaspoikien perinneseurojen muistohistoriikkeista saa käsityksen valkoisen Suomen sosialisointivaiheesta. Muistelijoiden kirjoituksista välittyy kuva nationalistisen maailmankuvan pysyvyydestä. Sotapoikavuodet koetaan edelleen osanottona isänmaalliseen työhön. Paldanius 2002. Kauranne 2000, erityisesti. 22–28. Epävirallista poikatoimintaa oli suojeluskuntien piirissä ollut vuoden 1918 sodasta lähtien. SArk. Iisalmen Sk. Kansio 218. Esikunta 4.8.1926 ja 19.12.1928.

³⁹⁴ Lottiin päätettiin vuonna 1933 olla perustumatta tyttöosastoa, koska sillä ei katsottu olevan elinmahdollisuuksia partion ja sinimustien rinnalla. SArk. Lotta Svärd. Iisalmen po. Kansio C175.

Moraalin säätelijät ja ideologiset välittäjät

Sosiaalistamisen syvätaaso – kirkko

Poliittinen teko, tapahtuma tai henkilö ei ole itsessään symboli. Vasta tulkinta, kielellistäminen, luo symbolin merkityksen. Merkitykset syntyvät vasta kun yhteiskunnalliset toimijat tulkitsevat merkkejä konkreettisista tilanteista käsin, toteaa Murray Edelman. Merkitykset eivät piile merkeissä itsessään, vaan nimenomaan niiden tulkinnoissa. Jokainen meistä tekee tulkintoja, mutta osalla ihmisistä on asemansa kautta mahdollista saada tulkinnoilleen enemmän yleisöä. Gramsci puhui sivistyneistöstä³⁹⁵, jonka tehtävä oli organisoida ja yhdistää kansalaisyhteiskunnassa ideologista ainesta. Näen aiemmin mainitsemani valkoisen Suomen aktiivit tällaisina hallitsevien ryhmien ”asiamiehinä” paikallisyhteisössä. Heidän tehtävänään oli toteuttaa hegemoniaa tulkitsemalla symboleita ja nationalistista diskurssia paikallisyhteisöön päin.³⁹⁶

Suojeluskunnan, puolueosastojen ja yhdistysverkoston tarkastelu osoitti, ettei voittajien toiminta aina välttämättä ollut yhdenmukaista. Valkoinen Suomi ei ollut yhtenäinen tai edes johdonmukainen maailmankatsomus. Ideologiaan tai sen paikalliseen tulkintaan aineksia luoneita subjekteja ei voi sijoittaa mihinkään tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään. Pikemminkin toimijat liikkuvat erilaisissa yhteiskunnallisissa verkostoissa ja tekivät muuttuvista asetelmista käsin tulkintoja valkoisen Suomesta. Ihmisellä on aina useita julkisia ja yksityisiä rooleja. Sama henkilö saattoi toimia perheenisänä, virkamiehenä, kunnallisessa toimikunnassa, pankin johtokunnassa ja suojeluskunnan edustajana. Valkoisen Suomen ideologiset elementit kulkivat sosiaalisesta kehyksestä toiseen subjektien mukana. Ideologia muokkautui käytännöissä, se omaksuttiin erilaisten yhteenliittymien ja instituutioiden toimintakulttuurien sisälle yhdeksi vaikuttavaksi osaksi.³⁹⁷

Miksi työväestö ei pystynyt tunkeutumaan valta-asemaan yhteiskunnassa? Tärkeä tekijä oli ulkopuolisuus kansalaisyhteiskunnan rinnalla toimineista valtion instituutioista. Brittiläiset

---

Johtokunta 27.11.1933. Aulis Korolaisen haastattelu 9.12.2001. Heikki Huttusen haastattelu 6.9.2001.

Pylkkänen 2001, 46.

³⁹⁵ Intellektuelli tai älymystön edustaja ovat suomalaisessa kontekstissa turhan juhlallisia termejä kuvaamaan sitä ideologisten käytänteiden organisointia, jota Gramsci pyrki käsitteellistämään.

³⁹⁶ Edelman 1985, 195–196. Gramsci 1979, 121–122, 124, 129–130.

³⁹⁷ Gramsci 1979, 56–57. Mouffe 1979, 190–195. Vertaa Berezin 1997, 21–23.

sosiologit Philip Corrigan ja Derek Sayer loivat Englannin valtionmuodostusta tarkastellessaan käsitteen moraalisääteily (moral regulation). Valtio toimii heidän konseptissaan moraalisen eetoksen tuottajana ja säilyttäjänä, legitimoiden tällä tavoin omaa olemassaoloaan.³⁹⁸ Vaikka 1920-luvun suomalainen yhteiskunta poikkeaa merkittävästi Corriganin ja Sayerin tutkimasta englantilaisesta, voi myös meillä valtion katsoa turvanneen (rajaamallaan) kansalaisyhteiskunnalle toimintaedellytykset ja vastineeksi tästä kulttuurinen päällysrakenne lujitti valtiota tuottamalla vapaaehtoista suostumusta sen vaatimuksiin. Iisalmissa samat subjektit liikkuvat valkoisen Suomen konstruktiossa valtiollisista instituutioista yksityisiin luoden näiden välille koheesiota – sosiaalista ”kittiä”.³⁹⁹

Iisalmen työväenliikkeellä ei käytännössä ollut merkittävää edustusta kouluissa, oikeuslaitoksessa, hallinnossa tai kirkollisessa elämässä, puhumattakaan puolustuslaitoksesta. Sillä oli omat vahvat organisaationsa, mutta ei väyliä levittää omaa diskurssiaan. Liikkeeltä puuttui tarttumapintaa oman piirinsä ulkopuolelta. Vuoden 1918 voittajilla sen sijaan oli tuo tarttumapinta jo entuudestaan. He olivat opettajia, pormestareita, tuomareita, poliiseja, upseereita, piirilääkäreitä ja pappeja. Toimiessaan julkisten instituutioiden avainpaikoilla he pystyivät sieltä käsin levittämään ideologisia käytäntöjä paikallisyhteisöön. Työväenliikkeen edustajat sen sijaan käpertyivät omiin järjestöihinsä ja likimain ainoa julkinen vaikutuskanava oli kunnallisdemokratia, joka sekini toimi rutinoituneiden porvarillisten kunnallismiesten antamien askelmerkkien mukaisesti. Paikallisdemokratian kentällä työväestö kuitenkin pystyi asettamaan esteitä valkoisten pyrkimyksille. Toisin kuin kaupungissa, maalaiskunnan puolella vasemmistoenemmistöinen kunnanvaltuusto kieltäytyi tukemasta Suojeluskuntaa taloudellisesti.⁴⁰⁰

Koulu, kirkko ja armeija olivat keskeisiä julkisia instituutioita, jotka pääasiallisten funktioidensa ohella toimivat porvarillisessa kansalaisyhteiskunnassa hiottujen ideologisten elementtien välityskanavina paikallisyhteisöön. Valkoisen Suomen

---

³⁹⁸ Corrigan & Sayer 1985, 4. Ajattelussa näkyy Gramscin hegemonia-käsitteen vaikutus, vaikka he ottavat sitä soveltavasta koulukunnasta tietoista etäisyyttä (s. 2). Teoriaa on oikeutetusti kritisoitu valtiosidonnaisuudesta ja näkemyksestä, jossa moraalisääteilyn ainoa tarkoitus on saada yhteiskunnassa ilman valtaa olevat hyväksymään olemassa oleva sosiaalinen järjestys. Dean 1994, 149–152.

³⁹⁹ Julkiset ja yksityiset instituutiot eivät olleet yhden kontrolloivan valtion sektoreita, kuten Louis Althusser näkee. Toisaalta niitä ei myöskään voida erottaa toisistaan. Althusser 1984, 86–140. Siisiäinen 1980, 27.

⁴⁰⁰ Katso esimerkiksi IKA. Ca:32. Kaupunginvaltuusto 15.12.1925. Cb:2. Kunnanvaltuusto 3.3.1927.

kansalaisideaali korosti kärsivällistä uhrautuvaisuutta, henkilökohtaista sankaruutta, siveellistä moitteettomuutta ja toisaalta militanttia fyysisyyttä. Näitä ihanteita pyrittiin siirtämään indoktrinaation kautta etenkin lapsiin ja nuoriin. Indoktrinaatiolla tarkoitan ajattelutavan vähittäistä ohjailua, maailmankuvaa muokkaavaa piilovaikutusta⁴⁰¹. Toiminta oli moraalista säätelyä, jossa sosiaalinen yhtenäistäminen ja kansalaisoikeuksien myöntäminen tapahtui tiettyjen yhteiskunnallisten premissien pohjalta. Moraalinen säätely legitimoiti tietynlaisen kollektiivisen identiteetin muodon. Valkoiset loivat kuvitellun yhteisön, johon iisalmelaiset saattoivat samaistua. Samalla sen toimesta ignorointiin kilpaileva, työväestön parissa kollektiivista identiteettiä rakentamaan pyrkinyt projekti.⁴⁰²

Poliittiseen sosialisointiin vaikuttaa painokkaimmin kodista annettu malli. Mitä vahvempia ja ristiriidattomampia vanhempien nationalistiset näkemykset olivat, sitä varmemmin lapsi omaksui ne. Muun lähiympäristön lisäksi nuorten maailmankuvaan vaikuttivat edellä kuvattu järjestökenttä, lehdistö ja vapaa sivistystyö. Näiden ohella merkittäviä olivat kaksi valtioon kytkeytyneitä kasvatuksellista instituutiota: vuoden 1921 oppivelvollisuuslain luoma koululaitos ja kirkon tarjoama kansalaiskasvatus. Vaikka Gramsci ei itse laskenut niitä suoraan kansalaisyhteiskunnan muodostavien yksityisten aloitteiden ja toimintamuotojen kenttään, hän arvio niiden merkityksen suureksi (tietynlaisen) kulttuurin siirtäjinä. Niillä oli valtion määrittelemä sivilisoiva kasvatustehtävä.⁴⁰³

Punaorpojen kohtelussa on myös nähtävissä merkkejä valkoisten pakkokeinoista hävinneitä kohtaan, sillä kodin lisäksi lapsille tarjottiin usein uudenlaista maailmankuvaa. Oli luontevaa, että orpoja sijoitettiin valkoisiin perheisiin, joissa valmiudet huolehtia lasten materiaalisesta hyvinvoinnista olivat usein paremmat kuin esimerkiksi työväenluokkaan luettavissa perheissä. Kuitenkin samalla on nähtävissä myös se, että orpoja lapsia pyrittiin sosiaalistamaan voittajien normistoon sijoittamalla heitä isänmaallisiin lastenkoteihin ja perheisiin. Joillakin paikkakunnilla⁴⁰⁴ tähän turvauduttiin laajasti, mutta Iisalmen seudulla käytäntö oli harvinainen orpojen melko vähäisestä määrästä johtuen. Niirasen perheen

---

⁴⁰¹ Katso esim. Teikari 1981, 63.

⁴⁰² Anderson 1989, 15–16. Corrigan & Sayer 1985, 2. Dean 1994, 149.

⁴⁰³ Elder & Cobb 1983, 51–52. Gellner 1986, 36–37. Gramsci pohti, miten kasvatuksellinen paine yksilöä kohtaan käytännössä toteutuu ja miten se saa niin vahvan kannatuksen, että kasvatettavat puhuvat vapaudesta tosiasiallisessa pakkotilanteessa. Gramsci 1982, 109, 122 (lainaus). Gramsci 1979, 51, 56.

⁴⁰⁴ Jämsäläisiä punaorpoja tutkinut Katja Heiska katsoo voittajien poliittisten arvojen ja tavoitteiden ohjanneen turvattomaksi jääneiden punalasten sijoittamista ja integroitumista yhteiskuntaan. Heiska 2000, etenkin 48–50, 88.

lasten kohtalo on yksi esimerkki punaorpokysymyksen ratkaisusta iisalmelaisessa yhteisössä. Perheen vanhemmat, sekatyömies ja tehtaan työläinen, kuolivat 1920-luvulla vankileirillä. Perheen neljä lasta sijoitettiin ensin Huotarin lastenkotiin, josta ainakin kaksi sijoitettiin myöhemmin maalaiskuntaan talollisten perheisiin.⁴⁰⁵ On samanaikaisesti pidettävä mielessä, että ylivoimainen osa hävinneiden lapsista ja nuorista sai kasvaa oman perheensä ja sosiaalisen ympäristönsä piirissä. Valkoinen Suomi pystyi kuitenkin tekemään kulttuurisia interventioita heidän elämäänsä instituutioiden – kirkon, koulun ja armeijan – kautta. Yritän seuraavaksi hahmotella näitä järjestelmiä indoktrinaation väylinä.

Kirkko siirsi oman sanomansa ohella yhteisöön myös vuoden 1918 sodan voittajien ideologisia elementtejä. Valkoisen Suomen kannattajat nojasivat vahvasti uskontoon ja kirkkoon instituutiona. Punaisella armeijalla ei ollut vastaavaa sidettä, vaikka suurin osa punaisista, myös iisalmelaisista, luonnollisesti eli valkoisten tapaan kirkon vaikutuspiirissä jakaen aikakaudelle tyypillisen uskonnollisuuden näiden kanssa. Punaisista poiketen valkoisen armeijan kantajoukko kuitenkin oli ääneen vannonut Jumalan kautta puolustavansa itsenäisyyttä ja vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä. Kirkko oli oleellinen osa tätä järjestystä. Suuri osa sotilaista epäilemättä myös tunsivat taistelevansa uskonnollisen vakaumuksensa puolesta. Pastori Jooseppi Lescelius kuvasi sodan aikana valkoista väestöä Jumalan jarruksi, joka esti laittomuuden pääsemisen maassa voitolle.⁴⁰⁶ Kirkon liittyminen valkoiseen Suomeen katkeroitti työväestöä ja tarinat pappien kylmästä suhtautumisesta jäivät elämään työväen kulttuuriseen traditioon ja folkloreen. Kirkko ei tietoisesti halunnut kääntää selkäänsä myöskään punaisille, sillä heidätkin nähtiin Jumalan lapsina, tosin harhaanjohtettuina sellaisina.⁴⁰⁷

Yleisesti ottaen papisto asettui valkoisten rintamaan, osallistuen sen ideologiseen työhön aktiivisesti. Iisalmessa kirkon liittyminen valkoisten tueksi tapahtui luonnollisesti, ilman dramatiikkaa. Seurakunnan papistolle valkoinen väestö oli luonnollinen viiteryhmä, johon papeilla oli syntyperän, sukusiteiden, koulutuksen ja sosiaalisen elämän kautta tiiviit siteet. Papisto ei muotoillut kirkon paikallista kantaa itsenäisesti, sillä kirkkovaltuustossa ja -neuvostossa istuneissa maallikkojäsenissä oli valkoisia veteraaneja ja suojeluskuntalaisia.

---

⁴⁰⁵ VA. Sosiaaliministeriö. Köyhänhoitotoimisto. Sotaorpohuollon asiakirjoja Fb 19.

Iisalmen kaupunki 1925–1930. Iisalmen maalaiskunta. 1923–1928. Pulma 1987, 128–136.

⁴⁰⁶ Salmetar 18.4.1918. Kirkon tuki ja uskonnollisen propagandan hyväksikäyttö oli valkoisella puolella yleinen ilmiö. Katso esim. Luostarinen 1986, 141.

⁴⁰⁷ SKS. 1918. Kinnunen Eino. 56:117. TA. TMT. CLXXXV (185). 670/5. Elias Laakso. Salmetar 4.4. 1918. ”Vapaussankarien hautajaisjuhlallisuudet”. Peltonen 1996, 20–21, 369–371.

Valkoisten hegemonisen projektin tukeminen tapahtui hienovaraisten toimenpiteiden ja käytänteiden kautta, joilla kirkko ilmaisi hyväksyvänsä vuoden 1918 voittajien ideologian. Kirkko myös hyötyi instituutiona sodan synnyttämästä arvointegraation vaatimuksesta, koska sillä nähtiin tässä integraatiossa olevan keskeinen rooli.⁴⁰⁸

Kirkko asetti symbolinsa ja tilansa valkoisten käyttöön. Muistojuhliin ja suojeluskunnan seremonioihin liittyi olennaisena osana jumalanpalvelus, joka toteutettiin usein kirkossa. Saarnoissa sidottiin usein yhteen vuoden 1918 voitto, isänmaallisuus ja kristinuskon sanoma. Elokuussa 1919 Kuopion piispa Rudolf Koskimies saarnasi tarkastusmatkansa osana Iisalmen kirkossa.

Tässä vasta menneinä aikoina kun nousi kysymys, vieläkö Jumalan sana ja sen perustalle rakennettu perhe-elämä, vieläkö seurakunta ja lainalainen järjestys oli pysyvä pystyssä, vai täytyikö sen sortua murhan ja hävityksen mereen, kun tästä kysymys nousi, niin kansan vakavampi osa oli pakoitettu aseilla puolustamaan kristillistä maailman käsitystä, silloin löytyi paljon, jotka eivät henkeään pitäneet kaikkein kalleimpanaan, vaan uhrasivat sen isänmaalle. – – – Ja tahdon lausua sen toivomuksen, että kun ja jos kerran uudestaan kaikki tuo kansamme kallein omaisuus tulee uhatuksi, heillä tulisi olemaan seuraajia Iisalmenkin seurakunnasta, jotka haluavat henkensä uhallakin taistella vääryyttä ja sekasortoa vastaan.⁴⁰⁹

Papit ottivat vastaan suojeluskuntalaisten ja lottien antamat lupaukset uskollisesta palveluksesta. Kirkossa tai sankarihaudalla pidetty valarituuaali oli symbolinen siirtymä valkoisen yhteisön ytimeen ja juuri pitkälle viety seremoniallisuus teki tästä liittymisestä vaikuttavan. Näissä tilanteissa maallinen ja taivaallinen isänmaa varmasti yhtyivät monen seremoniaan osallistuneen mielessä. Kirkkorakennus oli traditionaalinen uskonnon, valtion ja kansalaisen kohtauspaikka ja sen antaminen valkoisen Suomen käyttöön oli voimakas kannanotto yhteisölle. Yhteyden merkiksi Iisalmen Suojeluskunnan lipun naulaamisrituaalissa vuonna 1926 naulan kirkon puolesta löivät kaupunki- ja maaseurakuntien edustajina pastorit Malmberg ja Koivulainen.⁴¹⁰ Kirkon kannanotto valkoisten puolesta oli siten moraalinen suositus, jopa vaatimus. Kirkko oli myös valmis tukemaan vallitsevaa valtiollista järjestystä antamalla rekistereistään tietoja

---

⁴⁰⁸ ISA. II c a 8. Maaseurakunnan kirkonkokousten ja valtuusto 1921–1929. II C b. Kirkkoneuvosto 1918–1929. Halmesvirta 1997, 21. Kortelainen 1977, 276. Sevänen 1994, 112.

⁴⁰⁹ ISA. II c d 2. Maaseurakunnan piispantarkastus 1919. Opetuspuhe seurakunnalle 24.8.1919 Iisalmen kirkossa.

⁴¹⁰ Salmetar 22.6.1926. ”Iisalmen suojeluskunnan lipun naulajaiset”. Kertzer 1988, 17. Poliittisten rituaalien näyttämöistä katso esim. Berezin 1997, 1–3.

suojeluskunnille ja Etsivälle keskuspoliisille. Kirkkoherroilta pyydettiin tietoja kommunisteiksi epäillyistä henkilöistä ja luultavasti nämä luonnekuvauksia myös antoivat.⁴¹¹

Kirkon toiminnalla oli aikakaudella edelleen vahvasti kansalaiskasvatusta ja yhteisöllisiä normeja säätelevä luonne. Sana saarnastuolista vaikutti yksilöiden uskomuksiin ja näkemyksiin todellisuudesta. Uskonnon painoarvoa lisäsi Iisalmen seudulla vahvana vaikuttanut körttiläinen herätysliike, joka oli aikakaudella tiukasti sidoksissa kirkkoon. Itsenäistyneen (1922) kaupunkiseurakunnan ensimmäisenä kirkkoherrana toimi Wilhelm Malmberg (Malmivaara), joka oli kuuluisan Wilhelmi-isänsä ja Väinö-veljensä tapaan alueen vahvoja herännäispappeja.⁴¹² Monissa herännäiskodeissa kehoitettiin poikia lähtemään vapaussotaan ja ”seuratuissa asetettiin sodan jälkeen ´valkoisten´ puolelle, koska he olivat vapauttaneet isänmaan”. Vastapuoli edusti kielteisyyttä ja laittomuutta.⁴¹³ Körttiläisen uskonelämän hurmoksellisuudesta ja kollektiivisuudesta siirtyi ehkä analogisia ajatus- ja toimintatapoja myös valkoisen Suomen piiriin. Näin voi ajatella tapahtuneen ainakin niiden henkilöiden kohdalla, joilla valkoisiin identifioituminen muuttui isänmaanuskoksi.

Iisalmen maaseurakunnan puolella pappina vuosina 1925–1927 toimineen Elias Simeliuksen (Simojoki) elämässä valkoisen Suomen ideologia ja syvä henkilökohtainen uskonvakaumus näyttäytyivät kuin saman kolikon eri puolina. Koko Simojoen elämä oli patriotismin ja kiihkeän herännäisyyden täyttämää. Saapuessaan Iisalmeen 26-vuotias pappi oli jo vapaus- ja heimosotien veteraani ja Akateemisen Karjalaseuran (AKS) perustajajäsen. Simojoki ei tehnyt eroa valkoisen Suomen ja kristinuskon diskurssien välillä. Hän nivoi ne yhteen saarnoissaan ja puheissaan, joilla palavasilmäinen saarnamies sai yleisön emotionaaliseen tilaan, usein itkemäänkin. Suur-Suomen idealla tiivistetty suojeluskuntalainen isänmaallisuus ja kommunismin vastustaminen sekoittuivat Simojoen puheissa taivaan valtakunnan ja sielunvihollisen ikuiseen taisteluun. Puhuessaan itsenäisyyspäivän juhlassa Iisalmen suojeluskunnantalolla vuonna 1926 Simojoki julisti uskoaan suureen kansalliseen herätykseen. Suojeluskuntalaiset ja lotat eivät ehkä itse

---

⁴¹¹ Tiedotuksesta katso esim. SArk. Iisalmen Sk. Kansio 224/3. EK:n Kuopion alaostaston kirje Iisalmen Sk:n paikallispäällikölle (päivätty 17.10.1924).

⁴¹² Kesällä 1927 Wilhelmin veli, Kiuruveden kirkkoherra Väinö Malmivaara, oli eduskuntavaaleissa Iisalmen alueen kokoomuslaisten yleisehdokas. ”Hartaasti uskonnollinen ja voimakkaasti isänmaallinen” Malmivaara sai mm. Salmetar-lehden varauksettoman tuen. Salmetar 21.6 ja 23.6.1927.

⁴¹³ Kortelainen 1986, 73–74, 83–84 (lainaus).

näkisi taistelun lopputulosta, mutta tuleva, oikeamielisten isänmaan kansalaisten ”sylistä lähtenyt polvi” tulisi sen näkemään.

Simojoen vaikutus alueella oli suuri, sillä hänen esiintymisensä toi kirkon tungokseen asti täyteen kuulijoita ja sai myös hiipuneen körttiseuratoiminnan uuteen liekkiin. Nuorison parissa Simojoen vaihtoehdoton idealismi aiheutti idolipalvontaa muistuttavia muotoja ja rippikouluissa koettiin hurmoksellisia herätyksiä.⁴¹⁴ Hänen toimintansa on ääriesimerkki uskonnon ja nationalismin yhdistämisestä, mutta samoja tulkintoja esitettiin maltillisempiin retorisiin muotoihin punottuna jatkuvasti. Pastori Virkkunen kehotti muistamaan ”vapaussankarien” jaloa alttiutta puhuessaan sodan kymmenvuotisjuhlassa Iisalmen sankarihaudalla. ”Pimeydestä valoon on Hän meitä kuljettanut. Hän on nyt kirvoittanut päältämme orjuuden ikeen, päästänyt meidät ihanaan vapauteen.” Puheensa jälkeen pastori otti vastaan suojeluskuntalaislupauksen järjestöön liittyviltä.⁴¹⁵

Nationalistista kansalaiskasvatusta – koululaitos ja armeija

Nationalismi voidaan nähdä kiinteänä osana modernisoitumista ja uusien kansallisvaltioiden integraation pääasiallisena ehtona. Sosiaalinen ja alueellinen liikkuvuus loivat paineita uudenaikaiseen kulttuuriseen homogeenisuuteen. Ernest Gellner on todennut, ettei nationalismiin leviäminen ollut spontaania, vaan eurooppalaisissa valtioissa sitä levitettiin ennen kaikkea koulutusmonopolin ja kollektiivisten symbolien kautta.⁴¹⁶ Koulu oli tärkein kansalaiskasvatuksen ja samalla valkoisen Suomen indoktrinaation väylä. Kansakoulujen koulutuspolitiikka tutkinut Pauli Arola toteaa kansalaiskasvatuksesta tulleen porvarillisille puolueille keino välttää vuosien 1917–1918 kaaoksen uusiutuminen. Koulun antama kansalaiskasvatus oli vain pieni osa kansalaisuuteen kasvamista. Sosiaalistamisen vuorovaikutusverkosto oli laaja, eikä se ollut kenenkään valvottavissa tai minkään poliittisen toimijan käsikirjoituksen mukaisesti toimiva. Verkostot olivat historiallisesti rakentuneita ja täynnä merkkijärjestelmiä ja välittäviä symboleita.

Ideaaliksi kansalaiskasvatukseen puuttuneet tahot ottivat valistuneen ja lakia kunnioittavan kansalaisen ja sivistysvaltion ihanteen. Samalla opettajat kuitenkin saattoivat harjoittaa

---

⁴¹⁴ Salmetar 7.12.1926. ”Itsenäisyyspäivän vietto Iisalmessa” (lainaukset). Salmetar 8.12.1927. ”Maamme itsenäisyyden 10-vuotisjuhlat”. Iisalmen Sanomat 7.12.1926. ”Iisalmella”. Kortelainen 1986, 73, 113. Virkkunen 1974, etenkin 66.

⁴¹⁵ Salmetar 19.5.1928. ”10-vuotismuistojuhlat Iisalmessa”.

⁴¹⁶ Gellner 1986, 32–35, 46–49, 124–130. Sevänen 1994, 20. Katso myös Hobsbawm 1994 ja 1994b.

Gramscin määrittelemän intellektuellin tehtävää levittämällä sodan synnyttämää valta-asetelmaa tukevia ideologisia elementtejä. Valistuksen sivistysprojekti jatkui suomalaisissa kouluissa, mutta useassa luokkahuoneessa isänmaallisuuden diskurssilla täydennettynä. Koulun merkitys maailmankuvan muokkaajana ja myös poliittisen indoktrinaation välineenä tiedostettiin iisalmelaisessa yhteisössä, sillä sodan aikana Iisalmen työväestön toiminnallinen huippukohta liittyi juuri kouluun.⁴¹⁷

Työväenyhdistys kritisoi helmikuussa 1918 suojeluskunnan siirtymistä keskikoululle, jonka katsottiin nyt muuttuneen ”kasarmiksi, jonne on kerätty joukkoja ihmisten teurastamista varten”. Vastalauseeksi lapset päätettiin ottaa pois kansakoulusta. Vastauksena esitettyyn kritiikkiin kansakoulun johtokunta ilmoitti, ettei se näe ”moitittavana sitä, jos jotkut opettajat mahdollisesti ovat hommanneet aseita suojeluskunnalle ja siinä kiihkeästi toimivat. Suojeluskunta on näet, kuten tunnettua, perustettu Suomen itsenäisyyden turvaamiseksi ja järjestyksen ylläpitämistä varten”.⁴¹⁸ Santeri Sahlströmin lisäksi näiden kiihkeästi toimineiden joukkoon voidaan laskea ainakin voimistelunopettaja Elis Antikainen, historian ja uskonnonopettaja Ville Koistinen, opettaja Helena Kauppinen ja rehtoriksi vuonna 1921 valittu Hellin Castrén. Myöhemmin valkoisen Suomen toimijoista opettajavahvuuteen liittyivät Salmettaren toimittaja Santeri Rissanen ja johtajaopettaja Kaarlo Sahlberg-Vartia. Kaupungin laidalla sijainneen kirkonkylän kansakoulun kahdesta opettajasta Antti Tani oli mukana suojeluskunnan paikallisesikunnassa vuosina 1918–1919 ennen vetäytymistään eläkkeelle.⁴¹⁹

Kansakoulun jälkeen osa oppilaista siirtyi kahdeksanluokkaiseen oppikouluun, Iisalmen keskikouluun. Oppilaitos keräsi oppilaita koko Ylä-Savon alueelta ja oppilasmäärä jatkoluokkineen oli ajanjaksolla noin 250–400 oppilasta. Sodan puhjetessa ylintä jatkoluokkaa (VIII) käynyt Kaarlo Kettunen käy esimerkiksi tyypillisestä oppilaasta. Hän oli kotoisin maalaiskunnan puolelta Viitaan kylästä ja oli talollisen toiseksi vanhin poika.

---

⁴¹⁷ Arola 2003, 226. Gramsci 1978, 12, 60–61, 332. Marxilaisen rakenneteoreetikko Louis Althusser näki, että vaikka koulut toimivat ensisijaisesti ideologian keinoin, ne ovat vain yksi esimerkki valtiokoneiston repressiosta. Hän ei katsonut tarpeelliseksi jaottelua yksityisten ja julkisten aloitteiden (kansalaisyhteiskunta vs. poliittinen yhteiskunta) välillä. Althusserin näkemys ideologisista valtakoneistoista onkin luonteeltaan selvästi Gramscia reduktionistisempi. Althusser 1984, 99–102. Mouffe 1979, 200.

⁴¹⁸ Salmetar 7.2.1918. Ei otsikkoa (1. lainaus). 9.2.1918. ”Kansakoulurettelöt” (2. lainaus).

⁴¹⁹ SArk. Iisalmen Sk. Kansio 220. Kokous 13.12.1917 ja 28.2.1919. Lotta Svärd Iisalmen po. Kansio C177. IMA. Iisalmen kaupungin kansakoulun opettajakunnan pöytäkirjat 1918–1929. Vuosikertomus 1918. Pehkonen 1947, 16. Jukka Rantala toteaa vain parinkymmenen kansakoulunopettajan vaikuttaneen aktiivisesti punaisella puolella. Väitöskirja esittää siloisen, jopa ihannoivan kuvan kansakoululaitoksesta kansallisen eheytyksen esitaistelijana. Rantala 2002, 172–174.

Oppilaiden vanhempien ammattien tarkastelu osoittaa koulun olleen käytännössä kaupunki- ja maalaisporvareiden lasten opinahjo, sillä 90 % oppilaista tuli ns. omistavasta luokasta. Myös työläisperheen lapsille keskikoulu oli mahdollisuuksien rajoissa oleva koulutusväylä. Varojen vähyden takia maalarimestari Heikki Laineen lapsista koulutettiin yhtä kerrallaan ja pienen Edvinin oli pettymykseen luovuttava jatkokoulutushaaveista⁴²⁰.

Iisalmen keskikoulun oppilaat (277 henkeä) jaoteltuina vanhempiensa ammatin mukaan.⁴²¹

Pikkuliikkeen harjoittajia sekä palvelusmiehiä	47,3 %
Pikkutilallisia	23,82 %
Virkamiehiä ja vapaiden ammattien harjoittajia	15,16 %
Työväkeä	6,86 %
Torppareita ja maanviljelystyöväkeä	2,89 %
Suurliikkeiden harjoittajia	2,53 %
Suurtilallisia	1,44 %

Koulun ilmapiiri oli muotoutunut nationalistiseksi jo ennen itsenäisyyttä. Vuoden 1917 vallankumouksia koulussa tosin juhlittiin, mutta ”koulun opettajat olivat kuitenkin poikkeuksetta kaikki kristillis-isänmaallisesti ajattelevia, siis oikeistoisänmaallisia...”. Koululaismajoituksessa kaupungissa asunut Kaarlo Kettunen alkoi tammikuun alussa käydä koulun liikuntasalissa suojeluskunnan harjoituksissa. Hänen myöhemmän muistikuvansa mukaansa koulun pojat muodostivat suojeluskunnan kantajoukon⁴²². Koulun entisistä oppilaista kymmenen oli siirtynyt Saksaan jääkärikoulutukseen ja he saivat epäilemättä osakseen varauksetonta ihailua jatkoluokkien poikien kokoontuessa iltaisin Hujasen kahvilan perähuoneessa. Kaikki koulun jatkoluokkien pojat ottivat osaa vuoden 1918 sotaan valkoisella puolella, samoin 15 alaluokkien poikaa. Jälkimmäiset olivat iältään 17-vuotiaita tai tätä nuorempia.

Suurin osa koulupojista katsottiin liian nuoriksi rintamalle (15–16-vuotiaat) ja he toimivat suojeluskunnan läheteinä, vartiomiehinä yms. Opettajat toimivat kotirintamalla ja pitivät yhteyttä rintamalla oleviin poikiin. Tiivistä yhteishengestä kertoo se, että poikien palatessa

---

⁴²⁰ Kalemaa 2003, 26–27.

⁴²¹ ILA. Tilastotietoja lukuvuodelta 1925–1926. Asetelman luokittelu on otettu suoraan tilastosta. Pikkuliikkeiden palvelusmiehet ovat luultavasti kauppa-apulaisia, jotka voi luokitella pikemminkin alempaan keskiluokkaan kuin työväestöön kuuluviksi.

⁴²² Luettelo suojeluskunnan aktiivisista jäsenistä vuodelta 1918 vahvistaa koululaisten merkittävän osanoton. SArk. Iisalmen Sk. Kansio 17. Iisalmen Suojeluskunnan aktiiviset jäsenet vuonna 1918.

rintamalta eräänä toukokuisena yönä, he riensivät heti aamulla tapaamaan rehtori ”Renne” Castrenia. Seuraavana talvena kenraali Mannerheim vieraili Iisalmen keskikoululla ja kiitteli ”koulunuorison suurta sijaa vapaustaistelussa ja kehoittaen oppilaita harrastamaan nyt, sodan ollessa ohitse, ahkerointia henkisen voiton saavuttamiseksi”. Tämän jälkeen laulettiin yhteen ääneen *Lipullemme*. Ei ole epäilystäkään, että eikö Iisalmen keskikoulu olisi ollut tiukasti kahtiajakautuneen kansakunnan valkoisella puoliskolla.⁴²³

Lasten integrointi yhtenäisen kasvatusjärjestelmän piiriin tapahtuu juuri koulussa, mutta on vaikea todentaa millaisen indoktrinaation kohteena oppilaat olivat sodanjälkeisenä aikana. Isänmaallinen kasvatus tuli selvästi eksplikoituna esille ehkä vain äidinkielen- ja historiantunneilla. Sodan jälkeen käytetyissä lukukirjoissa lapset johdateltiin kansalliseen menneisyyteen nuijamiesten ja hakkapeliittojen taistojen tien kautta. Itsensä loppuun saakka uhraaminen tärkeän asian puolesta oli niiden tarjoama ihanne, jota kirjoissa uudemmista sankareista toteuttivat jääkärit.⁴²⁴ Historian oppikirjoissa vuoden 1918 valkoisista puhutaan me-muodossa ja kirjojen kuvasymboliikka oli pelkästään valkoisia koskevaa, esittäen esimerkiksi Mannerheimia voitonparaatissa.⁴²⁵ Kertomus Suomen kehityksestä huipentui vuoden 1918 sodan kuvaamiseen vapaussotana ja laillisen järjestyksen palauttamisena. Myytti valtion synnystä täydentyi.⁴²⁶

Monelle opettajalle nationalismi oli lujittunut osaksi maailmankuvan rakenteita viimeistään opettajankoulutuksen aikana. Sieltä se epäilemättä suodattui koulun opetukseen ja sosiaalisiin käytänteisiin. Valkoisen Suomen ihanteet siirtyivät siten kyseenalaistamattomina totuuksina seuraavalle sukupolvelle. Helmikuussa 1919 Iisalmessa kansakoulutarkastaja Oskari Vuorisalmi lausui ääneen vallinneet kansalaiskasvatuksen tavoitteet seuraavasti;

”Tahdon ainoastaan lyhyesti mainita, että sen opetus- ja kasvatustyön päämääränä, jota kansakouluissamme suoritetaan, on ei ainoastaan

---

⁴²³ SKS. 1918. Kettunen Kaarlo. 8:17(lainaus)-19. Salmetar 27.2.1919. ”Valtionhoitaja, kenraali Mannerheimin käynti Iisalmella” (lainaus). Iisalmen yhteislyseo 1896–1946, 156–157. Räisänen 1959, 778. Paldanius 2002, 67.

⁴²⁴ Peltonen 2003b, 494–495.

⁴²⁵ Historian oppikirjoja hegemonian välineenä tutkineet Pertti Jokivuori ja Juha Niiranen toteavat kirjojen sävyn propagandistiseksi. Jokivuori & Niiranen 1989, 35, 69–70.

⁴²⁶ Mantere & Sarva 1921, 305–307. Koulun oppilaskirjastosta löytyi indoktrinaatiota tukenutta kirjallisuutta, kuten Runebergin Värikkö Stoolin tarinat, Topeliuksen Maamme-kirja ja Valistuksen isänmaallinen lukukirja. ILA. Kansio ”Saapuneet kirjeet Kuopion lääninhallitukselta ja kouluhallitukselta”. Kirje kouluhallitukselta 26.2.1926. Kansio ”Opetusvälineuuteloita 1918–1950”. Sevänen 1994, 83–85, 299–304. Tudor 1972, 65, 97.

käytännöllisessä kansalaiselämässä tarvittavien tietojen ja taitojen antaminen, vaan samalla myös lujien siveellisten luonteiden kasvattaminen, joista isänmaa voi toivoa itselleen hyötyä ja siunausta. Yksilöjen tahto muodostaa kansan tahdon. Siksi pidämme tärkeänä, että tulevat kansalaiset jo lapsuudessa opetetaan pitämään arvossa kaikkea pyhää, oikeata, kaikkea sitä mikä edistää kansan pysyvää onnea. Me tahtoisimme saada tulevia kansalaisia käsittämään, että kansan tahto ei sellaisenaan aina ole oikea, vaan se on oikea ainoastaan mikäli se on sopuoinnussa ihmisten koko maailmaa sitovien jumalallisten ja siveellisten lakien kanssa. Kun nykyaikana niin paljon puhutaan kansan tahdosta ylimpänä lakina yhteiskunnassa ja valtiossa, olisi kasvavia kansalaisia saatava ymmärtämään, että kansan tahto, joka on ristiriidassa näiden ikuisten perustuslakien kanssa, on väärä.”⁴²⁷

Tämä päämäärä vastasi myös useimpien keskikoulun oppilaiden kotikasvatuksessa omaksumia arvoja. Kansalaiskasvatus kohtasi vastakaikua ja koulun oppilaat muodostivat jatkuvasti valkoisen Suomen konstruktiossa sen toiminnallisen, aktiivisen osion.⁴²⁸ Koululaitos kasvatti valkoisen Suomeen myötäsukaisesti suhtautuvia nuoria, mutta silti laitosta ei pidä ajatella nationalistisena tehtaana, joka syötti suojeluskuntiin ja lottiin aivopestyjä nuoria. Nämä kaksi instituutiota olivat samassa rintamassa, mutta niiden kasvatuksellisissa tavoitteissa oli myös eroja. Suojeluskunnan kansalaisihanne ei aina sopinut kitkattomasti koululaitoksen vastaavaan.

Keskikoulun rehtorina K. R. Castrénia seurannut Emil Riihiaho (1920–1931) ei edeltäjänsä tapaan kuulunut valkoisen Suomen aktiiviseen ydinjoukkoon. Keväällä 1928 Riihiaho ehdotti suojeluskunnan esikunnalle, että se kieltäisi koululaisjäseniltään tupakanpolton ja vapauttaisi heidät vartiopalvelusta, koska nämä ”siellä näkevät kaikenlaista pahaa”. Esikunta ei ohjesääntöönsä vedoten katsonut voivansa puuttua kumpaakaan tekijään. Kyseessä on pieni yksityiskohta, mutta se paljastaa jännitteen suojeluskunnan miehekkyyteen ja koulun nuhteettomuuteen pyrkivän kasvatusideaalin välillä. Osa keskikoulun opettajista osoitti muutenkin moraalista paheksuntaa Suojeluskuntaa kohtaan ja nimitteli suojeluskuntataloa ”kapakaksi”. Tämänkaltaisten vastakkainasettelujen

---

⁴²⁷ Salmetar 27.2.1919. ”Valtionhoitaja, kenraali Mannerheimin käynti Iisalmella”.

⁴²⁸ Valkoisen Suomen indoktrinaation läpäisykyvystä on hyvä esimerkki 14-vuotiaan Otto Tervolan kirjoittama tarina koululehdessä vuonna 1936. ”Nuori sanansaattaja” kertoo sotavuodesta 1918, jolloin vihollinen on tullut maahamme. Poika pelastaa köyhän isänsä joukko-osaston hakemalla apua Tampereelta, mutta saa keuhkokuumeen ja kuolee. ”Mutta hän kuoli isänmaansa puolesta. Etkö sinäkin Suomen poika, haluaisi olla hänen kaltaisensa, sillä ei mikään ole sen kunniakkaampaa kuin isänmaansa puolesta kuoleminen. Voithan sinä näyttää toimin mihin pystyt.” ILA. Kansio ”Koulussa toimitettuja lehtiä”. II B L. SISU no 1.

syntymistä pyrittiin kuitenkin aktiivisesti estämään. Esikunta pyysi aluepäällikkö Kunnasta ”tekemään selkoa Sk. työtä ja palvelua koskevista asioista opettajistolle”.⁴²⁹

Näitä ristiriidoista huolimatta Iisalmen koulut olivat Suojeluskunnan tapaan osa valkoisen Suomen rakennetta. Symbolisena osoituksena siitä Keskikoulun jatkoloukkien rehtori Eino Levón löi alueen koulujen puolesta naulan suojeluskunnan uuteen lippuun vuonna 1926 Iisalmen suojeluskunnan lipun ”naulajaisissa”. Suojeluskunta tunnusti koulun kansalaiskasvatuksen tärkeyden; ”On meillä pyritty...kasvattamaan nousevan polven keskuuteen voimakas isänmaallinen innostus ja rakkaus isänmaahan. Isänmaanhistoria kouluissa, samoin monet muut aineet, on apuna k.o. päämäärän saavuttamiseen”.⁴³⁰

Armeijasta oli eduskunnassa ajateltu toista kansalaiskasvatuksen ahjoa, vaikka asevelvollisuusarmeijaan pelättiin pesiytyvän myös kumouksellista ainesta. Puheissa kaivattu kansallinen henki, jota puolustuslaitoksen kautta haluttiin siirtää nuorisoon, on uskoakseni lähellä sitä valkoisen Suomen ideaalia, jota olen edellä hahmotellut. Armeijaa voidaan pitää puhtaana esimerkkinä valtion pakkovaltakoneistosta, mutta myös se pyrki turvaamaan sisäisen yhtenäisyytensä ideologian keinoin. Armeijassakin indoktrinaation onnistumisen esteenä oli työväestön vastakulttuuri. Myös sitä ravitsivat vuoden 1918 sodan – tosin valkoiselle Suomelle vastakkaiset – muistot.

Sotaa valkoisen diskurssin läpi tulkinnut kansalaiskasvatus kohtasi vahvaa vastarintaa poliittiseen vasemmistoon identifioituneiden alokkaiden joukossa ja näiden potentiaalisten ”hengen ja siveellisen ilmapiirin pilaajien” pelättiin turmelevan myös valkoisten kotien ”monen vuoden kasvatuksen tulokset”. Ongelma tiedostettiin valkoisen Suomen piirissä ja suojeluskuntalaisten aluelehti Savon Miekka katsoi tarpeelliseksi varoittaa ”asevelvollisuuttaan suorittamaan meneviä suojeluskuntalaisia joutumasta sakilaisten pauloihin [...] Armeijan hengen ja kuntoisuuden takia on suojeluskuntalaisilla suoranainen velvollisuuskin, mikäli muut keinot eivät riitä, rehdisti pyytää esimiestensä apua tuollaisten vahingollisten ja rikollisten tyyppien poistamiseksi”.⁴³¹

---

⁴²⁹ Sark. Iisalmen Sk. Kansio 218. Esikunta 13.3.1928 (lainaukset). Iisalmen yhteislyseo 1896–1946, 83–84. Selén 2001, 138.

⁴³⁰ Salmetar 22.6.1926. ”Iisalmen suojeluskunnan lipun naulajaiset”. Savon Miekka 4/1929. ”Poikatyö suojeluskunnissa” (lainaus).

⁴³¹ Savon Miekka 6/1929. ”Asevelvollisuuttaan suorittamaan meneville”. Althusser 1984, 102. Arola 2003, 100–105. Kronlund 1988, 232–233, 256.

Pelko vastarinnasta ja demoralisaatiosta ei ollut aivan aiheeton. Kun Kuopion valtauksen vuosipäivää vietettiin vuonna 1922, seisoi asevelvollisten joukossa myös Matti Pietikäinen Iisalmen Sulkavankylältä. Hän muistaa ”punamiesten” valvoneen seuraavana yönä tuvassa, hyräilleen *Sotaorvon valaa* ja vannoneen, että jos taistelunpäivä otettaisiin uudelleen, niin jääkäriväpeli eivät heidän edessään ”hinnaroisi”. Kiuruveteläisen Antti Kuonaojan rykmentti majoitettiin kesällä 1925 Utin harjoitusleirillä Tampereen rykmentin viereen. ”Miehet olivat niin kuumia kansalaissodan jäljeltä, ettei nämä Pohjois-Savon rykmentin pojat uskaltaneet liikkua ilman asetta, ei yksin eikä kaksinkaan. Piti pitää pistin mukana, kun kivääriä ei saanut kuljettaa mukana. Tien yli oli vakituinen kivisade”.⁴³²

Paikallisyhteisöön suunnattu indoktrinaatio ei ollut pakkosyöttöä, vaan pikemminkin hienovaraista ideologista ohjailua. Se on mielestäni hyvä esimerkki siitä Gramscin hahmottelemasta käytännöllisestä ideologiasta, jossa ideat, aatteet ja maailmankatsomusten osat kiinnittyvät yhteiskunnallisiin käytäntöihin ja instituutioihin. Laitoksissa tuotettiin tietoa, joka palveli tiettyjen ryhmien intressejä. Koulu, kirkko ja armeija olivat kaikki voimakkaasti sidoksissa ihmisen arkielämään, niitä ei käsitetty ensisijaisesti politiikan tai vallan näkökulmasta. Hegemonia toteutui vaikuttavimmillaan juuri tällä tasolla, jolla vallan symbolit näyttäytyivät ikään kuin luonnollisina ja itsestään selvinä, pelkästään ihmisten välisen vuorovaikutuksen muotoina.

Valtiolliset instituutiot muovasivat ajattelua, toimintatapoja ja moraalialueita ilman pakkoon tai sanktioihin perustuvaa painostusta. Tämä pitää monin osin paikkansa jopa armeijan kohdalla. Iisalmelainen yksilö ei voinut valikoida koulutuksen ja uskonnon alueilta juuri muita instituutioita. Hänen oli siten hyväksyttävä myös valkoisen Suomen diskurssi (usein sisäänrakennettuna) osana tietoa, jota hänelle tarjottiin. Indoktrinaatiota ei pidä nähdä yksiulotteisesti propagandana. Siinä pikemminkin nivottiin uusia ideologisia elementtejä vastaanottajien aikaisempaan kognitiiviseen rakenteeseen, heidän arkiajattelunsa osaksi. Toiset yksilöt olivat muita suostuvaisempia tällaiseen mukauttamiseen.⁴³³

---

⁴³² SKS.1918. Kuonanoja Ilma. 43: 107, 112.

⁴³³ Mouffe 1979, 195–199. Hall 2002, 98. Kognitiivisesta oppimisesta katso esim. Ausubel 1978. Foucault katsoi vallan tuottavan tietoa. Valta konstituoiti totuuden kenttiä, muovaa tietämisen ja määrittelyn kriteerejä. ”Totuus” on ymmärrettävä lausumien tuottamisen ja säätelemisen järjestelmänä. Althusser 1984, 100–102. Gramsci 1982, 109. Kusch 1993, 123–124. Kertzer 1988, 174.

Valkoisen diskurssin levittäjät – lehdistö

Valkoisen Suomen säilyminen ihmisten mielissä vaati aktiivista uusintamistyötä. Tässä tehtävässä eräs keskeinen (kulttuurisen säätelyn) väline oli julkinen tiedonvälitys, tutkimuskohteessani alueelliset sanomalehdet *Salmetar* (1897-) ja *Iisalmen Sanomat* (1925). Lehdillä oli tärkeä rooli virallisessa julkisuudessa, joka oli vuoden 1918 jälkeen valkoisten hallussa⁴³⁴. Ne levittivät yleisönsä jokapäiväistä elämää helpottavaa tietoa, mielipiteitä ja ilmoituksia. Toisaalta ne myös muoivasivat sosiaalista todellisuutta ja synnyttivät yhteisiä arvoja.

Tarkastelen sanomalehtiä rajatusti vain jälkimmäisen funktion kautta eli indoktrinaation välineenä. Joukkotiedotuksen avulla voitiin rikkoa yksityisen ihmisen paikallisen elämänpiirin ja julkisen/kansallisen välissä ollutta rajaa. Sanomalehtien avulla kansalliset symbolit kiinnitettiin osaksi ihmisen arkipäivän kokemusmaailmaa. Voidaanko näin ollen väittää, että iisalmelaiset lehdet vahvistivat vuoden 1918 sodan lopputulosta tukemalla valkoista Suomea? Mielestäni kyllä, vaikka *Salmettaren* ja *Iisalmen Sanomien* tapaisten lehtien päämääränä ei pidä yksioikoisesti nähdä vallitsevan valta-asetelman ja yhteiskunnan säilyttämistä. Tällöin hukataan niiden omat intentiot, pyrkimys ohjailta vallitsevaa järjestelmää haluamaansa suuntaan.⁴³⁵

Salmetar oli 1900-luvun ensimmäiset vuosikymmenet kiivaalla perustuslaillisella linjalla. Tällöin se heijasteli alueen enemmistön poliittisia näkemyksiä, mutta myös ohjaili niitä nivomalla nuorsuomalaisen puolueen diskurssia osaksi yläsavolaista elämänmenoa. Vuosien 1917–1918 kriisivaiheessa *Salmetar* asettui selkeästi tukemaan porvarillista yhtenäisyyttä ja muotoili sille poliittista perustaa.⁴³⁶ Lehden levikki oli 1920-luvun puolivälissä 4000 kappaletta ja se oli selkeä valtalehti alueellaan. *Salmettaren* vahvasta asema alueella kertoo se, että sitä tilasivat käytännössä kaikki porvarit puoluekantaan

---

⁴³⁴ Virallisen julkisuuden lisäksi oli olemassa epävirallinen, mutta aktiivinen työväen julkisuus. Peltonen 1996, 20.

⁴³⁵ Hobsbawm 1994b, 156. Median ja poliittisten instituutioiden suhteesta McQuail 2000, 211–212. Gramsci korosti lehdistön merkitystä hegemonian uusintajana ja toimittajien roolia sivistyneistön osana Mäntylä 1986, 132. Mäntylä 1992, 82. Kettunen on huomionut porvarilliset lehdet valkoisen elämäntutkimuksen yhtenä edistäjänä. Kettunen 1986, 131.

⁴³⁶ *Salmettaressa* selkeää ja tiukkarajaista dikotomiaa porvariston ja sosialistien välillä ryhdyttiin rakentamaan syksyn 1917 eduskuntavaalien alla. Katso *Salmetar* 16.8 ja 6, 11, 13, 22, 25, 27. ja 29.9.1917.

katsomatta.⁴³⁷ Vuoden 1918 kriisin aikana lehti tuki voimakkaasti valkoisen armeijan ponnisteluja ja paikallista suojeluskuntaa. Sodan alkuvaiheen hämmennys vaihtui lehden palstoilla vähitellen vapaussota-retoriikkaan, joka onnistuttiin institutionalisoimaan paikallisyhteisöön sodan jälkeen.⁴³⁸ Lehden pääkirjoituksissa, kolumneissa ja uutisoinnissa alettiin rakentaa pohjaa valkoisen Suomen ideologialle.⁴³⁹

Vuosina 1919–1920 lehti rohkaisi yläsavolaisia heimosotaretkille ja tuki niihin liittynyttä Suur-Suomi ajattelua. Tästä on todisteena myös se, että Elmo Kailan johdolla Pietariin suuntautuvaa sotaretkeä suunnitelleet aktivistit saivat ”masinoitua” hyökkäystä tukevan kirjoituksen mutkattomasti Salmettaren sivuille kesällä 1919. Tätä todennäköisesti paikallisen asiamiehen Viljo Abel Lyytikäisen laatimaa artikkelia aktivistit käyttivät Suojeluskuntain yliesikuntaan päin esimerkkinä maaseutulehtien äänenpainoista ja yleisestä mielipiteestä maassa. Artikkelin oli sävyiltään jyrkkä, mutta ei poikennut Salmettaren yleisestä linjasta näinä vuosina.⁴⁴⁰ Lehti tuki varauksetta Suojeluskunnan uudelleen perustamista ja sen toimintaa.⁴⁴¹ Salmetar uutisoi tarkasti suojeluskuntalaisten ja lottien harjoitukset, illanvietot ja juhlat. Se saattoi käyttää pääkirjoituksensa suojeluskuntarpajaisten mainostamiseen. Vuodesta 1925 eteenpäin suojeluskunta- ja lotta-asioille varattiin oma suurehko palsta.⁴⁴² Paikallista työväenliikettä vastaan lehti ei erityisesti hyökännyt, vaan se pikemminkin kadotettiin vuoden 1917 jälkeen kuvasta, ignorointiin. Sen sijaan kommunismi ja Neuvostoliitto saivat Salmettaresta leppymättömän vihollisen.

---

⁴³⁷ Selittäessään maalaisliittolaisen Savon Sanomien huonoa menekkiä seudulla, totesi maalaisliiton aluepiiritoimikunta, että ”kaikki maanviljelijät puolueeseen katsomatta ovat tottuneet tilaamaan sanomalehti ´Salmettaren´, joka paikallisen uudis ja ilmoituslehti tarpeen tyydyttää.”. KMA. MI. C.a. Aluepiiritoimikunta 30.3.1925.

⁴³⁸ Iisalmelaiseen julkiseen sanaan ”vapaussota” ilmestyi senaatin nimittämän valtiosihteerin Samuli Sarion ”Suomen vapaussota” artikkelin myötä, jossa painotettiin taistelun suuntautuvan nimenomaan venäläisiä vastaan. Salmetar 21.2.1918. Sitä ennen. Paria viikkoa aiemmin päätoimittaja W. A. Raatikainen vielä totesi, että ”maassamme riehuu sota, kansalaissota, ja jos tämä tahdotaan muuttumaan luokkasodaksi, silloin on onnettomuus yhä suurempi”. Salmetar 7.2.1918. ”Kansakoululakon johdosta”. Manninen 1982, 95–97, 221–223.

⁴³⁹ Hyviä tarkastelukohtia lehden linjaan ovat vapaussodan muistopäivän (16.5) vuosittainen kommentointi. Samoin erityisjuhlat kuten sankaripatsaan paljastus. Salmetar 4. 9. 1920. ”Merkkipäivänämme” ja ”Vapaussankareillemme”.

⁴⁴⁰ Salmetar 6.6.1919. Ahti 1987, 154–155. Vertaa esim. Salmetar 4.3.1919. ”Tuleva Suomi”, 10.1.1920. ”Viena vapautuu”, 8.4.1920. ”Aunuksen Vienan ja Petsamon kysymys” ja 19.6.1920. ”Kauko-Karjala vapaaksi Venäjältä!”.

⁴⁴¹ Katso esim. Salmetar 12.10.1918. ”Suojeluskuntaa perustamaan!”. 21.11.1918. ”Liity Suojeluskuntaan!” 7.2.1920. ”Iisalmelaiset Suojeluskuntaa avustamaan.” 8.3.1923. ”Miksi meidän on liityttävä suojeluskuntaan?”.

⁴⁴² Salmetar 3.10.1925. ”Suojeluskunta-arpajaiset”. Sk-palstasta katso Salmetar 20.10.1925. ”Suojeluskuntaisille ja Lotille Kuopion sk.piirin VIII alueella”.

Näiden aiheiden käsittelytapa vaihteli analyttisestä raivokkaan rasistisiin hyökkäyksiin.⁴⁴³ Vapaussodan perintöä vaalittiin antamalla runsaasti palstatilaa voittajien muistoille ja tulkinnoille sodasta.

Kuinka paljon yläsavolaisten ”valkoisesta verestä” oli Salmettaren indoktrinaation tulosta ja olisiko ryhmittymisen vuoden 1918 kriisiin ollut toisenlainen, jos Iisalmen Savonkadulla olisi toimitettu työväenlehteä? Ainakin porvariain kulttuurinen päälyysrakente, kansalaisyhteiskunta, olisi ollut huomattavasti hauraampi ilman äänenkannattajaansa.⁴⁴⁴ Sanomalehti voidaan nähdä samanaikaisesti yhteisön sosiaalisen elämän ilmauksena ja siihen vaikuttavana voimana. Se ei toimi yhteisöstään irrallaan olevassa tyhjiössä. Lehden omistajat ja tekijät eivät siten voi yksin määrätä lehden olemusta, vaan heidän on otettava huomioon levikkialueensa demografia, kulttuurinen, sosiaalinen ja poliittinen tilanne. Salmetar ei voinut yksinään vaihtaa ihmisten maailmankuvan aineksia, mutta se saattoi toimia suunnanosoittajana ja vahvistajana.⁴⁴⁵

Salmetar oli poliittisesti kiinnittynyt porvarillisiin puolueisiin, mutta sen sitoutumiskohde muuttui useaan otteeseen. Sen kehitys puoluelehtenä kulki korostetun nuorsuomalaisuuden (1907–1919) kautta edistyspuolueen äänenkannattajaksi ja vuonna 1925 siitä tuli omistajanvaihdoksen kautta kokoomuspuolueen kannattaja. 1930-luvulla lehti otti selkeän myönteisen kannan lapualaisliikehdintään ja IKL:ään, palaten lopulta kuitenkin Paasikiven äärioikeistoaineuksista ”puhdistaman” kokoomuksen linjoille. Lehden värikäs kehitystarina antaa kuvan porvarillisesta puoluekentästä ja poliittisesta liikehdinnästä vallinneista suhdanteista ennen toista maailmansotaa. Vaikka painotuserot tietyissä poliittisissa kysymyksissä muuttuivat puoluevaihdosten yhteydessä, lehden toimituksellisessa linjassa ei voida erottaa radikaaleja katkoskohtia. Positiivinen suhtautuminen valkoiseen Suomeen (konkreettisemmin vapaussotaan ja maanpuolustukseen) ja toisaalta kommunismin (ja osin

---

⁴⁴³ Katso esim. pääkirjoitukset Salmetar 31.9.1920. ”Mihin kaikkeen bolshevismi kykenee ja mihin se ei kykene”, 12.5.1921. ”Kommunistikihoitus”, 16.6.1921. ”Tietoja Neuvosto-Karjalan oloista”, 30.6.1921. ”Kommunistinen työntekoihanne”. 24.1.1922. ”Neuvostovenäjän sisäinen tila kurjimmillaan”. 30.11.1922. ”Miksi kommunistit menevät äänestämään”, 17.5.1923. ”Kommunismi ja kommunistinen vaara”, 4.3.1924 ”Kommunistien tarkoitukset ja taktiikka” ja 5.8.1926. ”Mitä Neuvosto-Venäjältä voidaan lähitulevaisuudessa odottaa?”.

⁴⁴⁴ Salmettaren linjalla ja nuorsuomalaisen puolueen erinomaisella menestyksellä eduskuntavaaleissa 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä on selkeä kausaalinen yhteys, joka tosin hapertui työväenliikkeen järjestäytymisen edetessä.

⁴⁴⁵ Rautio 1990, 30–31. Teikari 1981, 64.

myös järjestäytyneen työväenliikkeen) tulkinta negatioiden kautta pysyivät koko ajanjakson samankaltaisina.⁴⁴⁶

Ei ole perusteetonta väittää, että itse asiassa juuri lehdet olivat käytännön elämässä poliittisen sitoutuneisuuden synnyttäjiä – eivät puolueet.⁴⁴⁷ Niiden rooli ohitti varsinaisen puolue toiminnan (formaalit kokoukset yms.). Puolueet olivat vuosi- ja jopa kuukausikokouksistaan huolimatta edelleen nimenomaan vaaliorganisaatioita, jotka herätettiin henkiin vaalien alla. Niiden välisinä aikoina tehokkain tapa agitoida poliittisen suunnan ajatusmaailmaa ja ohjailla yleisöä ideologisesti oli sanomalehti. Salmettaren vaihtaessa värejään edistyspuolueesta kokoomukseen, menetti ensin mainittu yhdellä vaalikaudella Iisalmen kaupungissa viidenneksen kannatuksestaan kokoomuspuolueelle. Sanomalehti ei ollut ainoa syy tapahtuneeseen, mutta epäilemättä keskeinen. Sanomalehti oli vaalien väliset ajat tärkein poliittisten suhteiden määrittelyn agenda.⁴⁴⁸

Sanomalehdet olivat myös levittämänsä maailmankuvan vahvoja symboleita. Tämä käy hyvin ilmi tavasta, jolla valkoisen Suomen edustajat ja toisaalta radikaali työväestö puolustivat lehtiään Iisalmen kaupungin- ja kunnanvaltuustoissa. Niissä vuoden 1918 sotaa jatkettiin diskurssien taisteluna, joista tärkein oli se symbolinen kamppailu, jota käytiin koko ajanjakson ajan maalaiskunnan kunnanvaltuustossa kunnallisten ilmoitusten julkaisijoista. Lehti-ilmoittelusta tuli jatkuva kiistakapula. Ääri vasemmistolle se oli ainoita luvallisia mahdollisuuksia tunnustaa väriä tarkoin säädellyssä elinympäristössään ja tehdä politiikkaa melko vähäisen liikkumavaran tarjonnassa kunnallisessa päätöksenteossa. *Savon Kansa* nimellä sodan jälkeen aloittanut lehti oli Pohjois-Savon ääri vasemmistolaisen työväenliikkeen näkyvimpiä symboleita. Vasemmistoenemmistön ansiosta Iisalmen maalaiskunta ilmoitti koko 1920-luvun Savon kansassa ja sen seuraajissa. Lukuista nimistä⁴⁴⁹ huolimatta kyseessä oli sama kuopiolainen lehti, joka oli koko ajan reformeita ja

---

⁴⁴⁶ Kommunismia ja Neuvostoliittoa vastustava kirjoittelu oli huipussaan vuosina 1921–1922. Se liittyi ääri vasemmiston näyttävään esiinmarssiin omana puolueenaan eduskuntaan. Katso esim. Saarela 1996.

⁴⁴⁷ Raimo Salokangas on todennut autonomian ajan vahvan puoluelehtijärjestelmän säilyneen 1920-luvulla ja katsoo lehtien olleen puolueille mobilisoinnin väline. Lehdistön tärkeydestä kertoo esimerkiksi se, että vasemmisto pyrki palauttamaan ensisijaisesti lehdistönsä toimintavalmiuden vuoden 1918 kriisin jälkeen. Salokangas 1987, 169, 194–196. Saarela 1996, 103.

⁴⁴⁸ SVT. Vaalitulasto XXIX. Eduskunta. Vuodet 1924–1927.

⁴⁴⁹ *Savon Kansa* (1919–1920, *Uusi Savon Kansa* (1919–1920), *Vapaa Kansa* (1920–1922), *Sanantuoja* (1921–1923) ja *Savon Työ* (1924–1930) olivat kaikki saman kuopiolaisen kirjapainon julkaisuja. Niistä jokainen lakkautettiin painokanteiden johdosta. Kuopio oli vasemmistoradikaalin liikkeen tärkeimpiä keskuksia, Suomen Moskovaksikin tituleerattu kaupunki. Iisalmessa totuttiin jatkuviin nimenmuutoksiin ja vältyäkseen uusintakäsittelyistä valtuusto totesi esim. vuonna 1926 ylimalkaisesti ilmoittelun tapahtuvan

parlamentarismia kaihtavalla luokkataistelulinjalla. Sen värikäs kirjoittelu hermostutti valkoisen Suomen kannattajia ja iisalmelaisetkin lehdet kävivät väliin kiivasta polemiikkaa sitä vastaan pääkirjoituksissaan.⁴⁵⁰

Ilmoituslehdistä kiisteltiin yhtä suurella antaumuksella vuodesta toiseen. Lopulta päädyttiin käytännössä aina kompromissiin, jossa kommunistilehden ohella ilmoitettiin Salmettaressa tai sen syrjäyttäneessä (vuodesta 1925 eteenpäin) Iisalmen Sanomissa. Näin ikään kuin hyväksyttiin sen tosiasia, että paikallisyhteisö oli kahtiajakautunut ja varmistettiin mahdollisimman monelle mahdollisuus lukea ilmoitukset omasta lehdestään. Paitsioon jäivät ainoastaan sosialidemokraatit, jotka eivät saaneet omaa lehteään Savon Työmiestä ilmoituslehdeksi. Vasemmiston sisäisistä ristiriidoista kertoo jotakin se, että sosialidemokraatit pyrkivät (joinakin vuosina onnistuen) estämään, ei porvarilehden, vaan kommunistilehden valinnan. Näinä vuosina vasemmistokunnassa ilmoiteltiin vain porvarilehdessä. Kaupungin asioista ei sen sijaan vasemmistolehdissä ilmoiteltu.⁴⁵¹

Salmettaren asemaa porvarillisen kansanosan äänenkannattajana ja valkoisen Suomen diskurssin määrittelijänä ei asetettu kyseenalaiseksi ennen 1920-luvun puoltaväliä. Sitä pyrki haastamaan vain poliittisesti äärimmäisen oikealla sijainnut *Savon Jääkäri*. Se oli ”itsenäisyysmiesten” lehti, joka ilmestyi Kuopiossa.⁴⁵² Lehden ohjelman voi pelkistää käsittäneen vuoden 1918 sotaan pohjautuneen valkoisen nationalismiin yhdistyneenä voimakkaaseen kommunisminvastaisuuteen, joka ilmeni vireänä ulkopoliittikan seuraamisena. Savon Jääkäriin heikko menetys Iisalmen alueella todisti, ettei paikallinen

---

”Kuopiossa ilmestyvässä työväen lehdessä ja Iisalmen Sanomissa.“. IKA. I Cb: 2. Kunnanvaltuusto 23.1.1926. Piironen 1982, 199–210.

⁴⁵⁰ Varmaankin eräs merkellisimmistä Savon Työn tilaajista oli Iisalmen Suojeluskunta, jonka kansliaan lehteä tilattiin. Lehden avulla haluttiin epäilemättä pitää päivitettynä tiedot ”vihollisen” (Neuvostoliiton ja paikallisten kommunistien) aikeista ja toiminnasta. SArk. Iisalmen Sk. Kansio 218. Esikunta 26.1.1926. Piironen 1982, 237. Lahtinen 1989, 196.

⁴⁵¹ IKA. I Cb: 4. Kunnanvaltuusto 18.1.1919. I Cb: 5. Kunnanvaltuusto 18.8.1920, 8.10.1920, 29.9.1921, 12.11.1921. I Cb: 2. Kunnanvaltuusto 25.2.1925, 23.1.1926, 19.3.1928. Boman 1973, 24. Piironen 1982, 224–227. Ilmoitusasian symbolista merkitystä osoittaa se, että asiaa vahdittiin tarkasti. Syksyllä 1921 Laidinmäen työväenyhdistys teki valituksen siitä, että tietyt lautakunnat ja koulujen johtokunnat ilmoittelivat vain Salmettaressa. Valtuusto päätti julkisella kuulutuksella ”teroittaa” aiemmin tekemäänsä päätöstä kahdessa lehdessä. I Cb: 5. Kunnanvaltuusto 26.8.1921.

⁴⁵² Savon Jääkäri (1919–1921) oli kokoomuksen, mutta ennen kaikkea aktivistien ja suojeluskuntalaisten lehti. Se oli vaikutusvaltaisen aktivistin A.H. Saastamoisen omistama ja sen johtokunnassa oli myös iisalmelainen Abel Lyytikäinen. Lehti yritti vuonna 1921 levittäytyä Iisalmeen erillisen uutisosaston avulla, jota pääasiamiehenä kaupungissa toiminut keskikoulun matematiikanopettaja Tuomas Ohukainen toimitti. ”Innokkaasta lukijakunnasta” huolimatta lehden levikki jäi seudulla vähäiseksi ja myös Ohukainen poistui Iisalmen valkoisen Suomen konstruktioista takaisin Kuopioon vuonna 1924. Savon Jääkäri 5.1.1921. Salmetar 12.2.1924. Iisalmen yhteislyseo 1896–1946, 254. Piironen 1982, 135–149. Salokangas 1987, 186.

porvarillinen väestö allekirjoittanut linjaa, joka lepäsi pelkästään valkoisen Suomen ääritulkintojen varassa. Valkoinen väestö vaati päivälehdeltään myös muita mielenkiinnon kohteita.

1920-luvun alkupuolella maalaiskunnan talollisväestö alkoi selkeämmin vaatia oman viiteryhmänsä ja elämänpiirinsä erityiskysymyksiin perehtynyttä paikallista lehteä. Salmettaressa ei käsitelty juurikaan maataloutta tai ajettu tieasioita. Viljelijöille tärkeiden sonni- ja puimaosuuskuntien perustamista lehti ei arvioinut uutisoinnin arvoisiksi. *Iisalmen Sanomat* oli Otto Laitisen⁴⁵³ johtamien maalaisliittolaisten vaikuttajien keväällä 1924 aloittama projekti.⁴⁵⁴ Talollisia yhdisti tyytymättömyys edellisten eduskuntavaalien huonoon menestykseen ja kuopiolaisen *Savon Sanomien* vääräksi koettu toimituksellinen linja. Maalaisliittolaisen *Savon Sanomien* suhde talouspolitiikkaan (etenkin tuottajien järjestäytymiseen) herätti Ylä-Savossa närää ja lehden katsottiin myös pyrkivän liian hanakasti kansalliseen sovintoon. ”Äänenkannattajamme suosii liiaksi persoonapolitiikkaa, taistelee enemmän oikeistoa kuin vasemmistovaaraa vastaan ja käyttää sanonnassa rauhalliselle maalaisväestölle vastenmielisiä, enemmän poissysäävää kuin puoleensa vetävää tyyliä”.⁴⁵⁵

Tärkein syy *Iisalmen Sanomien* syntyyn oli kuitenkin Salmettaren poliittisten ”värien” muuttaminen oikeistolaisiksi. Tämä muutos laukaisi *Iisalmessa* tapahtumasarjan, joka kaikkien selvimmin osoittaa valkoisessa Suomen konstruktiossa olleen erilaisia, intresseiltään ristiriitaisia ryhmittymiä. Samalla *Iisalmen Sanomien* synnyn ympärille kietoutunut taistelu osoittaa hegemonisen projektin joustavuuden ja kestävyuden. *Iisalmen Sanomien* ensimmäisessä numerossa väitettiin Salmettaren ajautuneen rahamiesten käsiin

---

⁴⁵³ Laitinen oli maalaisporvareiden johtohahmoja agronomi L. O. Hirvensalon ja maanviljelijä Juho Räisäsen ohella. Hän oli mm. Maamiesseuran, maalaisliiton piiritoimikunnan ja manttaalikunnan puheenjohtaja. Pellervolainen yrittäjäihanne näkyi hänen raivaamallaan ja nykyaikaistamallaan tilalla Peltosalmeella. Parinkymmenen viljelyhehtaarin lisäksi navetassa oli 19 ”lypsävää” ja moderni kanala. *Iisalmen Sanomat* 23.6. ja 6.8.1927. KMA. MI. C.a. Aluepiiritoimikunta 6.2.1924. Boman 1973, 209.

⁴⁵⁴ Aluksi *Iisalmen Sanomat* yritti kosiskella myös lehtensä menettäneitä edistyspuolueen kannattajia. Se kertoi ajavansa ”valtiopoliittisesti keskustalaissuuntaa ollen keskustapuolueiden äänenkannattaja”. IS. Väliaikainen johtokunta 26.10.1925. Salmettaren suhtautumisesta talonpoikien intresseihin katso Säisä 1985, 28.

⁴⁵⁵ Päätös oman lehden perustamisesta vei *Savon Sanomilta* sen vähäisen kannatuksen alueella ja kuopiolaislehden päätoimittaja Lassi Hiekkala hyökkäsi varsin kärkevästi Otto Laitista vastaan hänen esittäessään iisalmelaisten ”teesit” maalaisliiton kevätkokouksessa Kuopiossa keväällä 1924. KMA. MI. C.a. Aluepiiritoimikunta 6.4.1924 (lainaus), 30.3.1925 ja 7.9.1925. Puhekonsepti 14.2.1924. Piironen 1982, 79–81.

ja asettuneen näin seudun enemmistön mielipiteitä vastaan.⁴⁵⁶ Tämä oli lähtölaukaus kiivaalle debatille. Iisalmen Sanomien sanavalmiista päätoimittajasta Ville Piilosesta tuli Salmettaren kynätaikuri Santeri Rissasen veroinen vastapeluri Iisalmen julkiseen sanaan. Avoimeen riitelyyn ajaututtiin O. W. Styfin kieltäytyttyä painamasta kilpailijalehteä kirjapainossaan. Iisalmen Sanomien suoraviivainen ja kansanomainen tyyli sai osakseen syytöksen populismista. Salmettaren toimituksesta todettiin patriarkaalisesti, että kansan sivistystason nostaminen poistaisi samalla ”Korpelan voiman” kaltaiset loanheittäjät.⁴⁵⁷ Vaikka vasemmisto oli lehtien poliittinen päävastustaja, lehtien pääkirjoituksissa ja pakinoissa alettiin käydä myös valkoisen väestön molempien ryhmittymien paikallisiin intresseihin sidottua poliittista väittelyä.

Savon Sanomille osoittamastaan kritiikistä huolimatta Iisalmen Sanomat pyrki maltillisuuteen suhteessaan järjestäytyneeseen työväestöön. Kommunismi oli sille ”raivoisa punatauti”, jonka parantaisi vain maatalousväestön elinolojen kohottaminen. Salmettaresta poiketen Iisalmen Sanomat otti jyrkän kannan myös oikeiston ääriaineiksi ja ulkolaista fasismia vastaan. Tästä huolimatta Elias Simojoen Suur-Suomea käsittelevä puhe saatettiin julkaista kokonaisuudessaan. Myöhemmin 1930-luvulla IKL:läisen Simojoen kiihkeys oli Iisalmen Sanomille loputtomien pilkkapuheiden kohde. Vuonna 1926 maaseurakunnan pastorin nationalistinen retoriikka istui hyvin valkoisen Suomen diskurssiin, eikä sitä ei tulkittu oikeistolaiseksi politikoinniksi.⁴⁵⁸

Iisalmen Sanomat tuki voimakkaasti suojeluskuntia ja lottia, joita se piti kansanvaltaisuuden takuina. Vuoden 1918 muistopäivät saivat osakseen myötäsukaista uutisointia, mutta Salmettaresta poiketen lehdessä nähtiin vuoden 1918 sisältäneen myös todellisen tragedian. ”Vapaussodan muistopäivän vietolla ei ole suinkaan pyritty eikä saakaan pyrkiä siihen, että sillä verestettäisiin tai tahdottaisiin verestää niitä katkeria muistoja, mitkä osasta kansaamme niiltä ajoilta on, eikä myöskään sen tarkoitus ole repiä

---

⁴⁵⁶ Iisalmen Sanomat 14.11.1925. ”Iisalmen Sanomat tarjotaan tilattavaksi” ja ”Taivalta aloitettaessa”.

⁴⁵⁷ Otto Laitisen maatilan nimi oli Korpela. Salmetar vihjaili toistuvasti uuden lehden olevan vain Laitisen astinlauta eduskuntaan. IS. Väliaikainen johtokunta 29.9.1925. Iisalmen Sanomat 24.11.1925. ”Ratkaisun hetki”, 15.12.1925 ”Mihin me pyrimme”, 4.9.1926. ”Pakina”. Salmetar 8.12.1925. ”Ei miellytä mairittelu”. 10.5.1927. ”Poliittinen sivistyneisyys”. 23.5.1929. ”Nyt-palsta”.

⁴⁵⁸ Iisalmen Sanomat 14.11.1925. ”Iisalmen Sanomat tarjotaan tilattavaksi”. 9.10.1926. ”Kommunisti on kommunisti” (lainaus). 16.8.1927. ”Pakina”. 31.3.1927. ”Poliittisen aseman tarkastelu”. 19.1.1929. ”Valtiovalta ei kykene eikä haluakaan sitä estää”. Maalaisliitossa heimoretkipolitiikka ja Suur-Suomi saivat kannatusta. Tätä samaa henkeä esiintyi puolueen riveissä varmasti myös Tarton rauhansopimuksen jälkeen, johon Juhani Mylly katso tämän kehityksen päättyneen. Mylly 1989, 160.

auki niitä haavoja, jotka suureksi onneksi maallemme, kieltämättä ovat jo arpeutuneet” vakuutti päätoimittaja Piilonen työväestölle, mutta totesi, että ”Venäjä sulki rautaisin käsivarsin syliinsä” Suomen, jos sota olisi päättynyt toisin. Ville Piilonen oli tuttu näky isänmaallisissa tapahtumissa ja myös puhujana vapaussodan muistojuhlissa.⁴⁵⁹

Salmettaren ja Iisalmen Sanomien näkemyksissä valkoisen Suomen konstruktion sisällöstä oli nyanssieroja, mutta pohjimmiltaan ne olivat saman hegemonisen projektin erilaisia fraktioita. Lehtien tapa tarkastella vuotta 1918, suojeluskuntia, työväenliikettä ja Neuvostoliittoa kulki samassa diskurssissa, vaikka Salmettaren retoriikka olikin paikoin radikaalimpaa. Koti, uskonto ja isänmaa olivat ideologisia elementtejä, jotka kummankin lehden lukijakunta varauksetta hyväksyi. Lehtien välillä vallitsi kuitenkin kova kilpailu rajallisesta lukijakunnasta. Tämä yhdistettynä 1920-luvun lopulla heikentyneeseen yleiseen taloudelliseen tilanteeseen sai Salmettaren polvilleen. Ylä-Savon poliittinen oikeisto piti kuitenkin lehden jatkamista tärkeänä.

Iisalmen Sanomat Oy:n taustavoimina oli pieniä ja keskisuuria maalaisliittolaisia tilallisia ja pellervolaista sivistyneistöä.⁴⁶⁰ Heinäkuussa 1929 perustetun Osakeyhtiö Salmettaren takana olivat kirjapainon työntekijöiden ja kokoomuspuolueen lisäksi alueen oikeistolaiset pääomapiirien edustajat. Prokuristi Juho Kervisen lisäksi keskeisiä hahmoja olivat suurtalollinen, Iisalmen Säästöpankin entinen toimitusjohtaja L. J. Tikkanen ja saman pankin hallituksen puheenjohtaja, kirjapainon omistaja O. W. Styf. Insinööri Olavi Kärkkäinen merkitsi osakkeita omasta ja Kärkkäinen & Putkonen Oy:n puolesta. Johtaja Taavetti Tossavainen merkitsi omasta, Iisalmen Puutavara Oy:n ja Kajaanin Puu Oy:n puolesta. Suuremman määrän osakkeita hankki myös apteekkari Yrjö Hirvensalo. Hän oli Styfin, Kervisen, Kärkkäisen ja myös osakkeen merkinneen opettaja Kaarlo Sahlberg-Vartian tapaan Iisalmen kansallisyhdistyksen keskeisiä aktiiveja. Lehden poliittista linjaa

---

⁴⁵⁹ Iisalmen Sanomat 17.5.1927. ”Toukokuun 16. päivän vietto Iisalmissa”. 19.5.1927. ”Haa, tosiaankin” (lainaukset). 28.1.1928. ”Kymmenen vuotta”. Iisalmen Sanomat 17.4.1928 ”Asialla on toinenkin puolensa”. 18.5.1929. ”Vapaussodan muistojuhlan vietto Iisalmissa”. 6.6.1929. ”Sosialidemokraattimme eivät hyväksy punakapinan kukistamista”.

⁴⁶⁰ Perustavassa kokouksessa oli 9 talollista, 2 agronomia ja 2 kansakoulunopettajaa. Iisalmen kirkonkylällä asuvaa Ville Sirviötä lukuun ottamatta kaikki olivat syrjäkyläläisiä. Vuoden 1926 alussa todettiin lukijakunnan ja osakkeenomistajien olevan melkein yksinomaan maalaisliittolaisia. IS. Väliaikainen johtokunta 15.10.1925, 26.10.1925 ja 13.2.1926. Säisiä 1985, 18–21.

reivattiin muutama piiru oikeammalle ja se oli seuraavana vuonna erittäin myötämielinen lapualaisliikehännälle.⁴⁶¹

Valkoisen Suomen toiminnalliselle ytimelle – suojeluskunnalle – porvarilliset sanomalehdet olivat tärkeässä osassa järjestön vaaliman julkisuuskuvan säilyttämisessä. Järjestön oma *Suojeluskuntalaisen Lehti* (ja sen seuraaja *Hakkapeliitta*) oli paitsi informaation levittäjä, myös suojeluskuntalaitoksen yhtenäistäjä. Iisalmessa lehdellä oli pääasiassa järjestön aktiiveista ja erilaisista valkoisen Suomen tuki-instituutioista koostuva tilaajakunta. Esimerkiksi vuonna 1929 Iisalmen lotat saivat hankittua 178 tilausta alueelta. Hakkapeliitan ei kuitenkaan koettu huomioivan tarpeeksi paikallisia asioita ja talvella 1928 Iisalmen Suojeluskunta ehdotti piirikokouksessa Kuopion piiriin perustettavaksi omaa lehteä.⁴⁶²

Näytenuumerossaan *Savon Miekka* lupasi noudattaa järjestön suuria periaatteita ja tulla ”kasvattamaan ja lujittamaan isänmaan rakkautta, puolustustahtoa, voimakasta isäntämieltä, herättämään väkevää uskoa omiin voimiimme vastoin puolustusnihilistien ja pasifistien julistamia surkeita oppeja kansamme voimattomuudesta”. Tavanomaisen järjestötiedottamisen lisäksi *Savon Miekka* keskittyi käytännön linjauksissaan sotilasteknisiin artikkeleihin ja isänmaallista mielialaa tukeviin kolumneihin. Puolustustahtoa pyrittiin lujittamaan myös historiakuvaava muokkaavilla tarinoilla esim. Suomen sodasta. Runsaista Neuvostoliittoa koskevista artikkeleista siivilöityi näkyviin maata kohtaan tunnetun pelon ja ylenkatseen yhdistelmä. Silmiinpistävää on lehden keskittyminen poikatyön markkinoimiseen. Sen asennekasvatus kohtasi Iisalmessa nuoren ja innokkaan lukijakunnan, joka ulottui myös suojeluskuntaperheiden ulkopuolelle.⁴⁶³

Julkisen sanan kentässä käytiin Iisalmessa poliittisia ryhmiä organisoiva kamppailu. Vaikka vuoden 1918 muistoja tai symboleita ei pyritty liittämään juuri oman puolueen

---

⁴⁶¹ IS. Osakeyhtiö Salmettaren perustava kokous 31.7.1929. Salmetar 1.2.1927. ”Iisalmen Kansallisyhdistyksen vuosikokous Sk- talolla”. 11.5.1929. ”Iisalmen Kansallisyhdistyksen vuosikokous”. Teikari 1981b, 77–83.

⁴⁶² SArk. Lotta Svärd. Iisalmen po. Kansio C177. Vuosikertomus 1929. Iisalmen Sk. Kansio 224/13. Hakkapeliitan tilaajalista vuodelta 1926. Piiripäällikkö Saaren kirje suojeluskunnille (päiväty Kuopiossa 16.3.1928). Selén 2001, 151–153.

⁴⁶³ *Savon Miekka* 1928–1929. Lainaas *Savon Miekka* 1/1928. ”*Savon Miekka*”. Paldanius 2002, 96. Iisalmesta lehti sai ilmoittajikseen tutut valkoista Suomea tukeneet liikkeet. Kaupungista ilmoituksia antoivat Säästöpankki, Nahkatehdas, Rähän rautakauppa, Siimeksen rohdoskauppa, Krogeruksen kenkäkauppa, Iisalmen Kauppa Oy ja maalaiskunnan puolelta Oskari Koiviston isännöimä Iisalmen Osuuskaupan. *Savon Miekka* 2/1928.

toiminnan ansioksi ja hegemonista projektia vaarantamaan tätä kautta⁴⁶⁴, niin kuitenkin maalaisporvarit artikuloivat itsensä kaupunkiporvareista poikkeavaksi ryhmäksi. Valkoinen Suomi alkoi 1920-luvun lopulla murtua Iisalmessa taloudellisena ja poliittisena liittona, mutta se oli edelleen moraalinen ja intellektuaalinen yhteisö. Tämän symboliseksi merkiksi Iisalmen Suojeluskunnan uuden lipun naulajaisissa kesäkuussa 1926 julkisen sanan puolesta peräkkäiset naulat löivät Salmettaren ja Iisalmen Sanomien edustajat.⁴⁶⁵ On korostettava, että lopultakin nämä kaksi lehteä pysyivät varsin samanlaisilla linjoilla suhteessaan valkoisen Suomen konstruktioon. Tämä voidaan todeta verrattaessa tilannetta Jämsään, jossa kansalaissodan tapahtumiin yhdistyi raju valkoisen terrorin kausi. Siellä kaksi porvarillista paikallislehteä kävi 1920-luvun lopulla kiivasta taistelua juuri siitä, mikä ryhmä saa pitää hallussaan oikeaa tulkintaa vuodesta 1918 ja valkoisesta sankaritarinasta. Väittely tulehtui pisteeseen, jossa toinen osapuoli oli valmis ottamaan keskusteluareenalle jopa valkoisten veritöiden tutkimisen.⁴⁶⁶

1930-luvun alussa poliittisen oikeiston yritys painostaa koko paikallisyhteisö sopeutumaan omaan maailmankuvaansa rikkoi valkoisen Suomen edellytyksen, voittajien välillä olleen kollektiivisuuden. Tapahtumakulku oli kuitenkin vaikeasti vältettävissä, sillä unelmien Suomen ja todellisuuden välinen kuilu oli liian suuri Santeri Sahlströmin ja Edith Rissanen tapaisille valkoisille, jotka olivat uhranneet paljon symboliselle valtiolleen. Sahlström johti komppaniaa talonpoikaismarssilla, astui (Abel Lyytikäisen ja Oskar Vuorisalmen kanssa) kaupungin ja maalaiskunnan valtuustosaleihin vaatien kommunistien poistamista ja sai vuonna 1931 ehdollisen vankeustuomion ”kyydityksistä”. Edith Rissanen liittyi nationalismista radikaaleja tulkintoja tehneeseen IKL:ään.⁴⁶⁷

---

⁴⁶⁴ Esimerkiksi toisen maailmansodan jälkeisessä Italiassa sissivastarinta tarjosi rakennusainetta uudelle kansalliselle solidaarisuudelle. Jokainen puolue pyrki liittämään symbolit ja rituaalit (taistelupäivämäärät, laulut ja kukkien laskemiset) juuri omaan puolueeseensa omaisuudeksi. Kertzer 1988, 70–71.

⁴⁶⁵ Salmetar 22.6.1926. ”Iisalmen suojeluskunnan lipun naulajaiset”. Elder & Cobb 1983, 2. Gramsci 1982, 45, 65–66. Mouffe 1979, 180–181.

⁴⁶⁶ Saraman 2003, erityisesti 153–155.

⁴⁶⁷ VA. Valpo II. Kansio 87. IX A. Kokko 1930, 119. Tšokkinen 1996, 159. ”Puhtauden janoamisen perimmäinen paradoksi on se, että yritämme pakottaa kokemukset ristiriidattomiin, loogisiin kategorioihin. Kokemukset eivät kuitenkaan näihin myönny, ja yritys johtaa väistämättä ristiriitoihin”. Tämä Mary Douglasin päätelmä tavoittaa myös kollektiivisuuden hajoamiseen johtaneen kehityksen mentaalisen ytimen. Douglas 2000, 240.

Laululipas, valkea uhri ja muita kulttuurin muotoja

Työväenliikkeen edustajien mahdollisuudet osallistua valtiollisten ja julkisten instituutioiden päätöksentekoon ja tehdä sieltä käsin määrittelyjä yhteiskunnasta olivat heikot. Sama valta-asetelma oli nähtävissä myös kulttuurin kentällä. Voittajat pääsivät monin osin säätelemään kulttuuria esim. valvomalla kirjallisuuden ja teatteritaiteen sisältöä ja sanktioimalla työväenliikkeen kulttuuripyrkimyksiä.⁴⁶⁸ Näin kulttuuria sopeutettiin pakolla ja suostuttelulla voittajien henkisiin reunaehtoihin, samalla tavoin kuin tapahtui esimerkiksi tiedemaailman kohdalla.⁴⁶⁹ Vuoden 1918 jälkeen suomalaisessa kansalaisyhteiskunnassa ei ollut sellaista vapaan keskustelun aluetta, johon sodan kumpikin osapuoli olisi voinut tasavertaisena osallistua. Voittajat hallitsivat virallista julkisuutta ja sen varjossa eli työväen epävirallinen julkisuus. Valkoiset saivat haltuunsa virallisen määrittelyvallan myös kulttuurin kentällä. Se oli tärkeä osa voittajien valta-asemaa paikallisyhteisössä.⁴⁷⁰

Näkyvin ja päällekkäyvin osa tätä pyrkimystä kulttuurihegemoniaan oli uhri- ja sankarikulttia vahvistanut vapaussotakirjallisuus⁴⁷¹, mutta voittajat tuottivat myös hienovaraisempia kulttuurisia symboleita. Osa niistä oli uudenlaisia, mutta useimmilla pyrittiin liittämään valkoinen Suomi kansallisen liikkeen jatkumoon. Runot, veistokset, musiikki ja näytelmät olivat tapoja välittää oma tulkinta todellisuudesta yhteisöön. Symbolien tehtävä oli luoda voittajien välille kollektiivisuutta, mutta myös säilyttää ainakin runko niistä sosiaalisen elämän muodoista, jotka olivat vallinneet ennen kriisiä. Uusia symboleita koottiin vanhojen päälle ja näin synnytettiin uudenlaista nationalistista kulttuuria. Tällainen traditioiden jalostaminen on itse asiassa kulttuurin formalisointia ja ritualisointia. Voittajat halusivat osoittaa omien arvojen ja elämäntapojen olevan

---

⁴⁶⁸ Kirjallisuuden yhteiskunnallista sääntelyä maailmansotien välillä tutkinut Erkki Sevänen osoittaa, että kirjallisuutta ja yhteiskuntaa koskenut diskursiivinen valta oli keskittynyt porvarillisten voimien haltuun. Sevänen 1994, 377–378 (lainaus).

⁴⁶⁹ Ylikangas 1993b.

⁴⁷⁰ Peltonen 1996, 20–21. Gramsci 1978, 133.

⁴⁷¹ Vainajien muiston institutionalisoimisen näkyvimmit ilmentymät Iisalmessa olivat Antti Favenin *Vapaussodan sankarit*, H. J. Boströmin *Sankarien muisto* ja K. A. Wegeliuksen moniosainen jääkärihistoriikki *Routaa ja rautaa*. Iisalmessa lotat ottivat Favenin ensin mainitun kirjan levittääkseen ja sen suosio ylitti odotukset. Valkoinen väestö arvosti kirjallisuuttaan. Vuonna 1926 juhlistaessa ns. Simon kahakassa kuolleita jääkäreitä, lahjoitettiin selkkauksessa kuolleen Armas-pojan isälle kasööri Abel Lyytikäiselle Wegeliuksen kirja. SArk. Lotta Svärd. Iisalmen po. Kansio 175. Johtokunta 4.2.1923. Kansio C177. Vuosikertomus 1923. Salmetar 14.12.1926. ”Simon kahakan 10-vuotismuisto”. Peltonen 2003, 14. Tehtailija Evert Åberg kirjoitti vuonna 1934 kompaniansa vaiheista historiikin, jossa hän näki melko kiihkottomasti, mutta konventionaalisen vapaussotadiskurssin läpi oman joukkonsa kokemukset. Åberg 1934.

jatkumoa yhteisön perinteiselle tavalle elää. Paikallisyhteisössä tämä pyrkimys kohtasi myös vastustusta.⁴⁷²

Murray Edelman on kiinnittänyt huomiota politiikan ja taiteen yhteyteen. Hän väittää, että poliittiset ideat, kieli ja toiminta perustuvat mielikuviin ja kertomuksiin, joita omaksumme kirjallisuudesta, kuvataiteesta, elokuvista yms. Taide ei siis vain representoi todellisuutta, vaan synnyttää sitä. Taide luo mieleemme ideoita esimerkiksi urheudesta, johtajuudesta, pelkuruudesta, vaaroista ja auktoriteeteista. Siten esimerkiksi sanomalehti Salmetar osallistui itse asiassa poliittiseen käsitteen määrittelyyn antaessaan säännöllisesti palstatilaa alla olevan tyyppiselle sankarirunoudelle.

" Nousee kansa, se pitää pyhänä/ isien uskon vapauden
koittoon,/ ja luottaen siihen se käy voittoon.
Ei pelkkä sana hedelmää niitä,/ ei pelkkä vapaus vain
paperilla riitä,/ ei usko maailma puhetta suurta,/
vaan vaati se vahvaa kansan juurta.

Niinpä Suomenkin vapaus raudalla, verellä ja monella
sankarihaudalla/tuli piirtää pohjolan valkeaan
hankeen,/ uurtaa maahamme routaiseen.

Pois täältä ryssä ja ryssän henki,/ ei enää Suomi ole
Venäjän renki./ pois sekasorto ja vieraan ies,/ on
omamme meillä nyt kotilies"⁴⁷³

Runo välittää lukijalle ainakin sen väitteen, että vuoden 1918 sota oli välttämätön askel edettäessä kohti todellista itsenäisyyttä. Tämän tyyppiset taiteelliset tulkinnat muokkasivat ihmisten todellisuuskuvaa. Näin ne olivat syvässä mielessä myös poliittisia kannanottoja. Paikallisista taiteilijoista nostettiin esiin ne, joiden katsottiin työssään tulkitsevan kansallisia arvoja. Tämän vuoksi paikkakunnan lehdistä ei voinut seurata näyttelijä Edvin Laineen tapaisten työväenliikkeen piirissä toimineiden taiteilijoiden saavutuksia. Sen sijaan Salmetar kuvasi esimerkiksi Ateneumissa opiskelleiden kuvataiteilijoiden Kalle ja Jussi Matilaisen puuveistosnäyttelyä Kuopiossa. Paremmiin urheilijoina ja suojeluskuntalaisina tunnettujen veljesten realistiset luontoaiheiset työt

---

⁴⁷² Hobsbawm 1994, 1–7. Hobsbawm jakaa traditiot kolmenlaisiin tyypeihin: a) todellisiin tai keinotekoisiiin yhteisöihin sosiaalista koheesiota synnyttäviin b) instituutioita ja auktorisoituja suhteita ja statusasemia synnyttäviin ja legitimoiviin c) sosialisoiiviin, arvoja ja käyttäytymisen konventioita edistäviin. Valkoisen Suomen synnyttämästä kulttuurista löytyy piirteitä jokaisesta näistä kategoriasta. Katson kuitenkin valkoisten pikemminkin reartikuloineen kulttuurista materiaalia kuin suoranaisesti keksineen sitä. Hobsbawm 1994, 9.

⁴⁷³ Salmetar 28.1.1928. ”Tammikuu vuotena kahdeksantoista”. Laatinut nimimerkki ”-ö-ö”. Viimeinen säkeistö.

saivat toimittajan hyväksynnän. Kansallishenkinen *Korvenraivaajat*-teos osoitti hänen mielestään taiteilijoiden suurta rakkautta maalaiskansan elämää kohtaan.⁴⁷⁴

Kansalliseksi hyväksytyyn taiteen joukossa oli esimerkkejä myös leimallisesti poliittisesta taiteesta. Sellainen oli urheiluseura Iisalmen Visan vuosijuhlissa 1926 nähty näytelmä *Valkea uhri*.⁴⁷⁵ Keväällä 1919 oli suojeluskunnan yhteyteen perustettu näytelmäseura, mutta sen toiminta vakiintui käytännössä vasta viisi vuotta myöhemmin Iisalmen Näyttelijöiden perustamisen kautta. Näytelmät keskittyivät lottien ja suojeluskunnan järjestämien juhlailtamiin. Otto Kososen kirjoittama *Valkea uhri* oli vaisusti toimineen valkoisen väestönsän oman teatterin harvoja ensi-iltoja.⁴⁷⁶

Näytelmä on rakkaustarinan sisään kääritty moraliteetti uhrautumisen ja sankaruuden merkityksestä. Tapahtumat sijoittuvat kotirintamalle. Siellä kaksi naista, Elli ja Annikki, pohtivat valkoisten rintamajoukkoihin liittyneiden sulhastensa tulevaisuutta. Elli pelkää sulhasensa Juhon, Annikin veljen, kuolemaa. Annikki painottaa hänelle uhrauksen arvoa ja sen kautta saavutettavaa ikuista elämää. ”Hänen työnsä eivät kuole, vaan kertovat niistä vanhemmat lapsilleen sukupolvesta sukupolveen ja historiaan tullaan piirtämään kunnian kultakirjaimin hänen ja hänen kaltaistensa sankarien nimet.” Ellin ounastellessa tappiota, Annikki muistuttaa Jumalan johdattaneen kansan irti Ruotsista, kun sieltä uhkasi ”kansallinen kuolema”. ”Kun idän vapaus sitte alkoi käydä vaaralliseksi, muutti Hän vapauden sortovallaksi” ja Annikki oli vakuuttunut, että Herra johtaisi nyt valkoisen armeijan voittoon. ”Meidän valkoiset joukkomme tulevat taistelemaan siksi, kunnes lopullinen voitto on saatu ja *pelastettu ihmisille jälleen usko hyvyyteen, aatteisiin ja ihmisyyteen!*”⁴⁷⁷. Kylän räätäli Ollin kosittua yllättäen Annikkia, vaatii tämä suostumuksen ehdoksi Ollia liittymään vapaaehtoisjoukkoihin. Epäluotettavaksi kuvattu Olli pelkää kuolemaa, mutta lupaa pakon edessä suostua vaatimukseen. ”Ja vanno sitten, että palajat sankarina tai et palaja ensinkään”⁴⁷⁸, vannottaa Annikki lähtevää Ollia.

---

⁴⁷⁴ Edelman 1995, 2–3, 6–7. Salmetar 3.12.1932. ”Urheilijaveljeksillä Kalle ja Jukka Matilaisilla”.

⁴⁷⁵ Salmetar 27.3.1926. ”Iisalmen Visan vuosijuhla”.

⁴⁷⁶ Salmetar 16.3.1919: ”Suojeluskunnan näytelmäseuran perustamisesta innostuneita pyydetään kokoon”. 18.3.1924. ”Näytelmäseura”. Uuden seuran puheenjohtaja oli valkoisten kulttuuriaktiiveista päätoimittaja Santeri Rissanen. Esityksistä katso esim. Salmetar 2.2.1926. ”Iisalmen Lotta Svärd-iltamat”. 11.3.1926. ”SK:n arpajaisilta”. 16.9.1926. Iisalmen SK:n näyttelijöiden ilmoitus.

⁴⁷⁷ Kosonen 1921, 9–10. Kursivointi Kososen.

⁴⁷⁸ Kosonen 1921, 19.

Toisessa näytöksessä miehet palaavat sodasta urheiden suojeluskuntalaisten mukana. Annikki uskoo väärinkäsityksen kautta Ollin saaneen urheudestaan vapaudennauhan. Todellisuudessa Olli on toiminut komppanian kokkina, eikä ole osallistunut taisteluihin. Hän kuitenkin jättää väärän uskomuksen oikaisematta. Sodassa haavoittunut Orvo kuitenkin paljastaa valheen ja voittaa Annikin sydämen. Näytelmän lopussa Annikin onnea haittaa vain epämääräinen tunne henkilökohtaisen uhrilahjan vaatimattomuudesta. ”Miksi ei minun suotu uhrata mitään sen maan hyväksi, jonka uhrialttarille tuhannet ovat saaneet vuodattaa sydänverensä? Eikö minun uhrini ole kyllin valkea tai eikö minulla ollut oikeaa uhrimieltä?”⁴⁷⁹. Elli kehottaa häntä antamaan miehelleen rakkauden uhrin, joka on oleva tälle voiman lähde tulevissa taisteluissa.

Näytelmän tarkastelu osoittaa, että valkoinen Suomi oli kulttuurin alueella muutakin kuin pelkästään perinteisen nationalistisen materiaalin hyödyntämistä ja traditioiden uudelleen artikuloimista. Vuoden 1918 kriisiä haluttiin ja pystyttiin käsittelemään taiteen keinoin. Kovin tendenssimäisen *Valkean uhrin* tarkoitus oli vakuuttaa voittajat uhrauksien välttämättömyydestä. Sodassa mukana oleminen ei ole arvo sinänsä, arvokasta on vain osoittaa taistelukentällä sankaruutensa, mieluiten uhrikuoleman kautta. Suojeluskuntatalon suuressa salissa istuvat katsojat pyrittiin vakuuttamaan menneen taistelun arvosta ja tulevan taistelun välttämättömyydestä.

Tärkeämpi itseymmärryksen rakentaja teatteritaide oli kuitenkin työväestölle, jonka kollektiivisen identiteetin synnylle teatterilla oli Iisalmissa ollut merkittävä rooli. Ennen vuoden 1918 sotaa työväentalolla esitettiin kymmeniä näytelmiä ja työväennäyttämön johtaja Emil Luukkonen oli yhdistyksen ainoa palkollinen. Ehkä juuri tämän takia vastentahtoisesta Luukkosesta tehtiin syksyllä 1917 Iisalmen punakaartin johtaja. Sodan jälkeen hän joutui viettämään kolme vuotta vankeudessa, mutta palasi sen jälkeen Iisalmeen teatterinjohtajaksi. Sodan jälkeiseen ohjelmistoon kuului esim. Vernerin Jokiruohon *Veljesvihan* kaltaisia radikaaleja poliittisia näytelmiä, mutta yleisesti ohjelmalinja oli poliittisesti melko maltillinen 1920-luvulla, joka oli teatterille toiminnallista huippukautta. Teatterin elinvoimaisuus ja vuonna 1924 perustetun

---

⁴⁷⁹ Kosonen 1921, 56.

kannatusyhdistyksen anomukset saivat myös kaupunginvaltuuston tukemaan näyttämön toimintaa.⁴⁸⁰

Vielä teatteriakin tehokkaampi kollektiivisen tunteen synnyttäjä oli musiikki, laulu. Valkoisen Suomen juhlia rytmitettiin voimakkaasti musiikin keinoin. Usein päävastuu esityksistä annettiin Iisalmen Sekakuoron tapaisille harjoitetuille ryhmille, mutta yhteislauluun pystyi yhtymään jokainen halukas. Laulamalla ihminen saattoi tuntea olevansa osa jotakin merkityksellistä. Laulu on yksinkertainen ja vaikuttava keino saada passiivisesta yleisöstä joukko toimijoita. Musiikki oli keino liittää isänmaallinen tunne osaksi pyhän elämänaluetta.⁴⁸¹ Musiikille annetusta merkityksestä kertoo se, että nähtävästi heti sodan jälkeen Iisalmen Suojeluskunta kustansi ja painatti laulukirjan *Suojeluskuntalaisen laululipas*.

Kirjasessa oli 19 kappaletta, jotka voidaan jakaa sisältönsä mukaan uskonnollisiin ja nationalistisiin. Jako on oleellinen, sillä se näyttää meille valkoisen Suomen ideologian kaksi tärkeintä kiintopistettä. Kaipuu maalliseen ja tuonpuoleiseen isänmaahan nousee lauluja yhdistäväksi tematiikaksi. Virsien (4)⁴⁸² lisäksi oli kolme suosittua hengellistä kansansävelmää⁴⁸³. Traditionaalinen uskonnollinen aines rakensi henkistä siltaa aikaisempaan uskomusmaailmaan. Maallisen isänmaan kuva liitettiin kristilliseen ainekseen allegorisiin tulkinnoin ja nationalismia tuotiin erillisjäseneksi luterilaiseen uskoon. Vahva körttiläinen herätysliike seuroineen oli totuttanut alueen ihmiset siihen, että uskonnollinen kokemus voitiin tuoda kirkon porttien ulkopuolelle. Kun ihminen yhtyi tuttuun virteen suojeluskuntatalon pihalla tai sankaripatsaalla, oli uskonto siirtynyt uudenlaiseen nationalistiseen viitekehykseen, joka satoi yhteen Herran ja isänmaan palvelemisen.

---

⁴⁸⁰ IKA. Ii Ca:30. Kaupunginvaltuusto 22.12.1922, 15.1.1924. Ii Ca:32. Kaupunginvaltuusto 15.12.1925. Eerola 1996, 30, 107–115. Kalemaa 2003, 34–38.

⁴⁸¹ Durkheimiin nojautuen voidaan ajatella, että laulun kautta ihminen yhtyi rituaaliin, joka vei hänet hetkeksi pois arjen, *profaanin*, elämänalueelta. Valkoinen väestön rituaalien sisään oli kiedottu kristinuskon opetuksia ja opinkappaleita, jotka kirkon edustajat siten luovuttivat nationalistisen diskurssiin käyttöön. *Pyhään* ei tarvitse kuitenkaan liittyä kanonisoitua uskontoa. Esimerkiksi Venäjän vallankumoukselliset liittyivät siihen omien kapinalaulujensa kautta. Figes & Kolonitskii 1999, 39. Durkheim 1980, 55. Kertzer 1988, 9.

⁴⁸² *Jumala ompe linnamme, O Herra siunaa Suomen kansa, Isänmaan puolesta* ja *Sun haltuus, rakas Isäni*.

⁴⁸³ *Virsi kotimaan puolesta, Oi, maailman myrskyt ja Miks', kansa oot ääneti*.

Suojeluskuntalaisen laulukirjassa oli Maamme-laulun ohella 12 muuta kappaletta, joille on leimallista patrioottinen diskurssi. Maakuntalaulujen lisäksi oli viisi marssia⁴⁸⁴ ja hengeltään sotaiset *Suksimiesten laulu*, *Ateenalaisten laulu*, *Suomalaisten tarkka-ampujien laulu* ja viimeisenä kappaleena kaihoisa *Jääkärien ikävä*.⁴⁸⁵ Isänmaallisten kappaleiden sanoituksissa luotiin myyttistä kuvaa Suomen heimojen ominaisuuksista ja kansakunnan menneisyyden kohtalokkailla hetkillä osoitetusta urhoollisuudesta. Tuorein myyttinen aines lauluissa rakennettiin jääkärien ympärille.

Toisin kuin esimerkiksi Saksassa, Suomessa ei lähdetty muokkaamaan vanhojen laulujen sanoja vuoden 1918 kokemusten pohjalta. Traditiota ei tarvinnut keksiä, vaan voittajat vain ottivat sen haltuun. Matti Klingen sanoi: ”Runebergin ja Topeliuksen luoma kansallisten symbolien maailma säilyi, ja vahvistui”. Valkoiset kuitenkin asettivat viimeistään fennomaniasta alkaneen kulttuuritradition uudenlaiseen käyttöön suojeluskunnan rituaaleissa ja vapaussodan muistojuhlissa.⁴⁸⁶ Kulttuurin kentällä 1920-luvulla käyty taistelu oli osa valkoisen Suomen ja työväenliikkeen välistä kamppailua. Vain tästä näkökulmasta voidaan ymmärtää esimerkiksi soittokuntien ympärillä velloneet keskustelut, joille kaupunginvaltuusto näyttää vuosittain uhranneen suhteettoman paljon huomiota.

Kaupungissa oli ennen sotaa toiminut työväenyhdistyksen ja VPK:n soittokunta, jotka olivat vuorotelleet kaupungin järjestämien tilaisuuksien säestäjinä tilanteen mukaan.⁴⁸⁷ Sodan jälkeen työväen torvien soiminen voittajien järjestämässä isänmaallisessa juhlassa tuntui porvariston näkökulmasta vaikealta ajatukselta. Näissä valkoisen Suomen juhlassa soitti Suojeluskunnan tai VPK:n soittokunta, mutta niiden toiminta hiipui pikkujuhla.⁴⁸⁸ Tämän vuoksi Iisalmen Musiikkiystävien yhdistys⁴⁸⁹ ehdotti, että oli perustettava ”kaikkien kaupunkilaisten kannattama soittokunta”, joka voisi ”kaikista

---

⁴⁸⁴ *Jääkärien marssi, Porilaisten marssi, Suomalaisen ratsuväen marssi 30-vuotisessa sodassa, Vaasan marssi ja Turkin sodan marssi.*

⁴⁸⁵ Suojeluskuntalaisen laululipas 1918.

⁴⁸⁶ Klinge 1981, 209(lainaus). Musiikin ideologisesta hyödyntämisestä, katso Hobsbawm 1994, 5–7 ja Kuparinen 1998, 250. Musiikki on tietenkin yhteiskunnallisesti alistetussa asemassa oleville myös keino ilmaista vastarintaa ja jopa tehdä satiiria hegemonisessa asemassa olevien kustannuksella. Katso esim. Figes & Kolonitskii 1999, 32. Saarela 2003.

⁴⁸⁷ TY:n soittokunnan valtuusto oli vielä tammikuussa 1918 kelpuuttanut itsenäisyysjuhlan rytmittäjäksi. IKA. II Ca:22. Kaupunginvaltuusto 24.1.1918.

⁴⁸⁸ Porvarillisten soittokuntien toiminnasta katso 9.12.1919. ”Suomen itsenäistymispäivää”. 27.4.1920. ”Korvenkävijät”, 18.5.1920 ”Vapausjuhlan vietto Iisalmissa”, 19.9.1922. ”Iisalmen WPK” ja 11.9.1923. ”Iisalmen WPK”.

⁴⁸⁹ Keväällä 1919 kaupunkiin perustettiin porvareiden toimesta Iisalmen Musiikkiystävien yhdistys. Sen johtohahmoja olivat kaupungin musiikkielämän *primus motor* rehtori K.R. Castrén, rehtori Eino Levón ja voimistelunopettaja Elis Antikainen. Salmetar 31.5.1919. ”Musiikkikannatusyhdistys perustettu”.

luokkapuolueharrastuksista vapaana palvella yksinomaan yhteisiä rientoja“. Työväenyhdistyksen soittokunta tulkittiin siten Musiikinystävään näkökulmasta luonteeltaan poliittiseksi.⁴⁹⁰ Uutta orkesteria voitaisiin käyttää ”isänmaallisten y.m. juhlatilaisuuksien aikaansaamiseksi”. Se saisi soittimensa VPK:lta ja suojeluskunnalta. Jälkimmäinen lupasi myös harjoittelutilat ja maksaa noin neljänneksen vuosimenoista. Työväestön näkökulmasta tarkasteltuna operaatio näyttäytyi porvarien soittokunnan taloudellisen rasitteen siirtämisenä pääosin kaupungin vastuulle. Vasemmisto esitti vastalauseensa, mutta tästä huolimatta ehdotus hyväksyttiin jonkin verran leikattuna.

Näytelmäseuran tapaan Musiikinystävien torvisoittokunta otti tukikohdakseen suojeluskunnantalon. Myöhemmin Suojeluskunta muutti tukensa ehdolliseksi. Soittokunnan oli esiinnyttävä korvauksetta sen juhla- ja paraatitilaisuuksissa ja suojeluskunnalle oli taattava edustus yhdistyksen toimikunnassa.⁴⁹¹ Seuraavina vuosina kaupunki jatkoi kiivaiden äänestämisten jälkeen soittokunnan tukemista, vaikkakin koko ajan pienenevin rahasummin. TY:n torvisoittokunnalle rahaa ei anomuksesta huolimatta annettu, sillä ”yhden puolueettoman torvisoittokunnan pitäisi voida täysin tyydyttää kyseellistä laatua olevat paikkakunnan musiikkiharrastukset”.⁴⁹² Yhden ”luokkapuolueharrastuksista vapaan” orkesterin katsottiin riittävän. On ymmärrettävä, että avustuksia ei jaettu pelkästään soittokunnille, vaan hegemonisille projekteille. Ei ollut yhdentekevää, kuultiinko kaupungin kaduilla *Jääkärien marssia* vai *Internationaalialia*. Taiteella ja kulttuurilla oli tärkeä tehtävä vuoden 1918 sodan voittajien ihanteiden siirtämisessä osaksi paikallisyhteisön arkea ja juhlaa.

Kollektiivisuuden ehdoilla ja vallan välineillä

Valkoinen Suomi oli henkinen konstruktio, jonka avulla valkoiset pystyivät rakentamaan uudelleen kriisin pirstomia maailmankuvia ja luomaan tapahtuneeseen mielekkyyttä. Konstruktio koostui yhteisistä ideologisista elementeistä, jotka loivat lopulta melko heterogeeniseen valkoiseen väestönosaan kollektiivisuutta ja sitoutumista. Tärkeää ei ole se, oliko valkoinen Suomi totta. Merkitsevää oli se, että sen avulla luotiin yhteisö, moneudesta ainakin hetkeksi ykseys. Konstruktio sulki sisäänsä vuoden 1918 sodan

---

⁴⁹⁰ IKA. II Ca:31. Kaupunginvaltuusto 12.1.1920. Liite XI. ”Musiikkiystävien yhdistyksen anomus”.

⁴⁹¹ IKA. II Ca:31. Kaupunginvaltuusto 12.1.1920 (lainaus) ja 15.11.1920.

⁴⁹² IKA. II Ca:31. Kaupunginvaltuusto 20.12.1921 ja 30.12.1921. Valmisteluvaliokunnan pöytäkirja 23.12.1921 kokouksesta (lainaus). II Ca:27. Kaupunginvaltuusto 17.1.1922, 31.1.1922, 7.3.1922 ja 22.12.1922. Eerola 1996, 119. Räisänen 1959, 761.

synnyttämän yhteisöllisyyden ja pyrkimyksen säilyttää sodan synnyttämä valta-asema paikallisyhteisössä.

Valkoisen Suomen syntymisen tärkein edellytys oli vahva kollektiivinen tunne sodassa annetusta uhrauksesta, joka myös käsitettiin valtiollisen itsenäisyyden lopulliseksi mahdollistajaksi. Jaetun uhrin ympärille synnytettiin elinvoimainen kultti, johon kuuluivat taistelua representoivat symbolit ja myytit. Niitä iisalmelaiset valkoiset toistivat juhliensa ja muistopäiviensä rituaaleissa. Ne palauttivat ihmisille uudestaan henkiin vuoden 1918 tunteen, joka oli aidon kollektiivisuuden säilymisen ehto. Valkoiset käyttivät hyväkseen sotaa edeltäneitä kansallisia traditioita, jotka siirrettiin valkoisten oman kulttuurisen projektin osaksi. Vuoden 1918 voitto haluttiin esittää ainoana mahdollisena vaihtoehtona ja kansakunnan kehitystarinan luonnollisena jatkumona. Uuden järjestyksen osoitukseksi valkoiset pystyttivät symbolisia merkkejä. Niitä ilmestyi fyysisiin paikkoihin, valkoisten pukeutumiseen ja kielelliseen diskurssiin, josta Mannerheim-myytti on sattuva esimerkki.

On kuitenkin korostettava, että Iisalmen valkoisten tarkoitus ei missään tapauksessa ollut luoda ja levittää paikallisyhteisöön valheellista kuvaa todellisuudesta. Heille valkoinen Suomi oli mitä suurimmassa määrin totta, se oli heidän oikeana pitämänsä tulkinta ympäröivästä maailmasta. Yhtä vähän he tiedostivat käyttävänsä konstruktiota oman valtansa pönkittämiseen. Useimmille heistä paikallisyhteisössä vallinnut tilanne näyttäytyi luonnollisena, ainoana oikeana ja mahdollisena elämisen muotona. Toiminta Valkoisen Suomen pystyttämiseksi ei siten ollut joukko strategisia pelisiirtoja, vaan pyrkimystä hyvään ja kunnialliseen elämään.

Nationalismi, isänmaausko, kohotettiin yhä näkyvämmäksi normiksi paikallisyhteisössä. Sitä ruokkivat pelot kapinan uusiutumisesta ja bolševismien kaikki pyhät arvot romuttavasta aikakaudesta. Siksi nationalistisessa diskurssissa isänmaa vaati miehiltä sankaruutta, uhrautumista ja militanttia fyysisyyttä, naisilta taas kärsivällistä uhrimieltä ja siveellistä tukea. Nationalismia toteutettiin uudella tavalla ruumiillisena toimintana; suojeluskunnan äksiisissä, urheiluseurojen harjoituksissa ja partiolaisten leireillä. Monelle valkoiselle isänmaa ja valkoinen Suomi olivat sama asia. Se sulki sisäänsä voittajat ja näiden arvoihin mukautuvat. Isänmaausko sekoittui monin osin luterilaiseen uskuntoon, sillä kirkko luovutti valkoisten käyttöön symboleitaan, eikä näiden kahden uskon yhdistämistä allegorisin tulkinnoin paheksuttu – päinvastoin papit esittivät integroinnissa tärkeää roolia.

Valkoiselle väestölle isänmaa oli voittoisan sodan synnyttämä valtio ja sodan vaatimuksista käsin he määrittelivät myös kansalaisuudelle uudet ehdot. Kommunisti ei voinut olla isänmaan jäsen, ei liioin järjestäytyneen työväenliikkeen jäsen, jos tämä ei myöntynyt voittajien normistoon. Valkoisessa ihannekansalaisuudessa yhdistyivät kurinalaisuus, velvollisuudentunto ja uhrautuvuus fyysiseen suorituskykyyn. Sanalla sanoen hän oli sotilas tai sotilaan vaimo. Tästä näkökulmasta ei ole ihmeteltävää, että valkoisten vuorovaikutuksen kannalta keskeiset järjestöt olivat suojeluskunnan, partioliikkeen ja urheiluseurojen kaltaisia hierarkiaa, autoritaarisuutta ja ruumiillisuutta korostavia organisaatiota. Kurin ulkoinen merkki oli suojeluskuntalaisen asu; persoonaton harmaa nuttu, jonka yksinkertaisuus symbolisoi valkoisen Suomen kansalaisihannetta. Sen sisälle pukeutuva nationalistisen mielen ja kurinalaisen ruumiin harjaantunut yhdistelmä oli yhteisön fantasia, jolla yritettiin häivyttää sodan traumoja ja pelkoa kaiken mahdollisesta toistumisesta. En pyri väittämään, että jokainen valkoisiin identifioitunut iisalmelainen olisi tähän normiin pyrkinyt tai sitä edes hyväksynyt, mutta yhteisössä elävä kollektiivinen ideaalikuva se oli.

Ilman tulkintaa symbolit olisivat jääneet tyhjiksi merkeiksi, ilman vuorovaikutusta yhteisöllisyys kuihtunut tyhjäksi kuoreksi. Valkoinen Suomi tarvitsi ylläpitäjiä, aktiivisia toimijoita. He loivat rituaalit ja organisoivat konstruktion sitomalla passiivisen enemmistön intressit toisiinsa. Iisalmelaisessa paikallisyhteisössä valkoisen yhteisön muodosti porvaristo: kaupungin kauppiaat ja virkamiehet ja maaseudun tilalliset. Valkoisen Suomen kollektiivisuus ei syntynyt tyhjästä. Porvarillisen väestön eri ryhmien välillä oli olemassa yhteiskunnalliset, sosiaaliset ja taloudelliset siteet sotaa edeltävältä ajalta ja niitä vahvisti autonomian ajan loppuvaiheessa syntynyt kansalaisyhteiskunta. Kuitenkin vasta sota synnytti tilanteen, jossa porvarillisten ryhmien erityisintressit ja ristiriidat voitiin painaa väliaikaisesti taka-alalle ja näin aukesi mahdollisuus yhteisöllisyyden synnylle.

Keskeisimmät valkoiset toimijat löytyivät kaupungista. He olivat samoja opettajia, virkamiehiä ja suur- ja pikkukauppiaita, jotka autonomian aikana omistivat huomiota kansalliselle projektille, osa jääkäriaktivismia tukien. Maaseudun porvareista valkoisen Suomen keskeisiksi aktiiveiksi valikoituivat suuret tilalliset ja niukka sivistyneistö. Poliittisesti valkoisen Suomen tärkeimmät toimijat löytyivät oikealta laidalta. Kokoomuspuolueen kiinteä yhteys ”vapaussodan perintöön” oli Iisalmessa silmiinpistävä.

Puolue nautti kannatusta kaupungissa, samoin kuin edistyspuolue, jonka riveissä oli myös runsaasti tärkeitä valkoisia aktiiveja. Maalaisliitto tuki myös konstruktiota, mutta sen pragmaattinen linja antoi tälle selvästi pienemmän painoarvon kuin ”kaupunkilaispuolueiden”. Puolueen aktiivit alkoivat yhä selvemmin tuoda maalaisporvareiden identiteetin pohjaksi taloudellista tuottajaideologiaa, jonka sisältämä moderni elinkeinopohjainen eturyhmäajattelu haperrutti porvariensa yhteisöllisyyden, *Gemeinschaft*-solidaarisuuden, pohjaa. Iisalmessa valkoisen Suomen aktiivista ydinjoukkoa voidaan siis määrittellä sanoin kaupunkilainen ja oikeistolainen.

Valkoisten välisen vuorovaikutuksen keskeisen areenan muodostivat Suojeluskunta ja Lotta Svärd. Yhdessä ne olivat iisalmelaisen kansalaisyhteiskunnan tärkein ja suurin organisaatio. Se toteutti käytännössä valkoisen Suomen rituaalit ja symboliset representaatiot. Erilaiset vuosipäivät, muistotapahtumat, isänmaalliset juhlat ja paraatit olivat yhtä olennainen osa suojeluskunnan toimintaa kuin sen aseelliset harjoitukset kommunistia vastaan käytävää taistelua varten. Pitämällä yllä vapaussodan muistoa järjestö loi paikallisyhteisöön nationalistisen diskurssin, määritteli uudenlaisia normeja ja ihanteita. Suojeluskuntatoiminnan tarjoamalla forumilla maalaiset ja kaupunkilaiset saattoivat näennäisesti toimia tasavertaisina, mutta tosiasiallisesti kaupunkiporvariston edustajat miehittivät organisaation hierarkian ylätasoa.

Valkoinen Suomi oli voittajille paitsi identifikaation kohde myös yhteisöllisen vallan lähde. Olen monissa kohdissa työtäni osoittanut sen pakkovallan, joka sääteli suomalaista yhteiskuntaa kansalaissodan jälkeen. Toiminta, joka oli valkoisille isänmaan puolustusta, näyttäytyi häviäjien arjessa kieltoina, käskyinä, rajoituksina ja kontrollina. Pakkovallan olemassaolon merkki paikallisyhteisössä oli voittajien aseellinen järjestö. Suojeluskunnan yksi funktio oli toimia symbolisena merkinä väkivallan alati läsnä olevasta mahdollisuudesta. Suojeluskunta välitti paikallisyhteisöön myös valkoisten arvoja ja ideologiaa, mutta huomattavasti tehokkaampia indoktrinaation väyliä olivat valtiolliset instituutiot. Koulussa, kirkossa ja armeijassa toteutui valkoisten johto ja hallinta, niissä elettiin voittajien normien ja ihanteiden mukaan. Kyseiset instituutiot eivät tosiasiallisesti olleet vapaaehtoisia, joten niissä toimivat valkoiset käyttivät suurta valtaa etenkin sosiaalistaessaan lapsia ja nuoria osaksi yhteiskuntaa – valkoisen Suomen arvomaailmaan.

Todellinen valta ei kuitenkaan perustu pakkoon, vaan subjektin omaehtoiseen suostumukseen. Olen osoittanut, että voittajat pyrkivät synnyttämään juuri tällaista vapaaehtoista lojaliteettia ensisijaisesti porvarillisesti ajattelevissa, mutta myös työväestön piirissä. Olen työssäni käyttänyt käsitettä hegemoninen projekti kuvaamaan voittajien pyrkimystä saavuttaa kulttuuristen ja ideologisten määrittelyjen kautta poliittinen valta paikallisyhteisössä. Projektin ydin oli suojeluskunnassa, joka pakkovalta-ulottuvuutensa ohessa toimi myös suostuttelun välineenä. Valtapyrkimysten kannalta oleellisempia olivat kuitenkin iisalmelaisessa kansalaisyhteiskunnassa vaikuttaneet porvarilliset järjestöt. Merkittävä osa näistä vuosisadan alussa syntyneistä yhdistyksistä tuki suoraan tai jäseniensä kautta valkoisen armeijan taistelua keväällä 1918. Tämän jälkeenkin nuorisoseuralaiset, martat, vapaapalokuntalaiset, visalaiset, partiolaiset jne. kannattelivat oman yhdistyksensä ohella myös vuoden 1918 henkistä perintöä.

Valkoiset toteuttivat hallitsemiensa instituutioiden ja järjestöjen kautta paikallisyhteisössä moraalista säätelyä määritellen kulttuurisen oikean ja väärän, moraalisen hyvän ja pahan välisiä suhteita. Luotiin taidetta ja kulttuuria, joka institutionalisoi voittajien käsityksiä ja tulkintoja todellisuudesta. Tärkeä rooli ideologisten elementtien siirtämisessä paikallisyhteisöön oli lehdistöllä, jonka paikallinen hallinta oli tiukasti voittajien käsissä. Lopulta kaikki tapahtui hyvin arkipäiväisten määrittelyjen ja käytänteiden kautta. Valkoinen Suomi ei ollut linnaleiri paikallisyhteisön sisällä, pikemminkin se oli sosiaalista toimintaa ohjaileva reunaehto.

LÄHTEET

JULKAISEMATON ALKUPERÄISAINEISTO

Iisalmen kaupungin arkisto (IKA), Iisalmi:

Iisalmen kaupunki;
Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat
Kaupungin kansakoulun opettajakunnan pöytäkirjat ja vuosikertomukset
Rahatoimikamarin pöytäkirjat

Iisalmen maalaiskunta;
Kuntakokouksen pöytäkirjat
Kunnanvaltuuston pöytäkirjat

Iisalmen lyseon arkisto (ILA), Iisalmi:

Koulussa toimitettuja lehtiä
Opetusvälineluetteloita
Tilastotietoja eri lukuvuosilta
Saapuneet kirjeet Kuopion lääninhallitukselta ja kouluhallitukselta

Iisalmen Sanomien arkisto (IS), Iisalmi:

Iisalmen Sanomat;
Johtokunnan pöytäkirjat

Salmetar;
Osakeyhtiö Salmettaren perustavan kokouksen pöytäkirja

Iisalmen Seurakunnan arkisto (ISA), Iisalmi:

Iisalmen Maaseurakunta;
Kirkkoneuvoston pöytäkirjat
Kirkkovaltuuston pöytäkirjat
Kirkonkokousten pöytäkirjat
Piispantarkastusten pöytäkirjat

Joensuun Maakunta-arkisto (JoMa):

Iisalmen maistraatti;
Yhdistysrekisteriasiakirjat

Kansallisarkisto (VA), Helsinki:

Etsivän keskuspoliisin/ Valtiollisen poliisin arkisto (EK-Valpo);

Asiamapit (Amp)

Valpo II

Lakkautettujen yhdistysten valvonta 1945–1948. Kuopio.

Kansio 87. Mappi IX A. Luettelot Iisalmen alueen IKL:n ja Sinimustien jäsenistä.

Sosiaaliministeriö;

Köyhänhoitotoimisto. Sotaorpohuollon asiakirjat.

Yksityisarkistot;

Sortovuosien kutsuntalakkolaisten toimikunta 1902–1904

Keskustan ja Maaseudun arkisto (KMA), Helsinki:

Maalaisliiton arkisto (MI);

Ylä-Savon piirin piiritoimikunnan pöytäkirjat

Porvarillisen Työn Arkisto (PTA), Helsinki:

Pohjois-Savon kansallisen kokoomuspuolueen toimintakertomukset ja järjestöateriaalia

Sota-arkisto (SArk), Helsinki:

Lotta Svärd-järjestö;

Iisalmen paikallisosasto

Suojeluskuntain kokoelmat (SK);

Iisalmen Suojeluskunta

Kunniamerkkivaliokunta;

Kuopion piiri. Iisalmen kaupunkia ja maalaiskuntaa koskevat nimilistat

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto (SKS), Helsinki:

1918-kokoelma;

Halonen Saima 3:292

Kettunen Kaarlo 8:13–61

Kinnunen Eino 56:117–136

Kuonanoja Ilma 43:94–128

Suomen Urheiluarkisto (SUa), Helsinki:

Iisalmen Vesa

Työväenarkisto (TA), Helsinki:

Työväen muistitietotoimikunta (TMT);
CLXXXV (185). 670/ Laakso Elias

JULKAISTU ALKUPERÄISAINEISTO

Sanoma- ja aikakauslehdet

Iisalmen Sanomat 1925–1933
Salmetar 1904–1933
Savon Miekka 1928–1929
Suojeluskuntalaisen lehti 1921

Painetut lähteet

Luettelo lakkautetuista ja toimintakiellon alaisista yhdistyksistä. Sisäasianministeriö.
Helsinki 1934.

Maamiesseuratilastoa vuodelta 1917. Suomen maatalousseurojen keskusliiton julkaisuja.
Helsinki 1920.

Suomalainen virsikirja evankelis-lutherilaiselle seurakunnille Suomen Suuriruhtinaan maassa. Hyväksytty Suomen toisessa yleisessä kirkolliskokouksessa v. 1886. Tampere 1912.

Suomen Virallinen Tilasto (SVT);
III. Maatalous 9.
VI. Väestö 56 ja 68
XXIX. Vaalit. Eduskunta

Tilastollisia tiedonantoja N:o 63. Väestön elinkeino. Helsinki 1979.

HAASTATTELUT

Irja Auvisen (os. Kilkku) puhelinhaastattelu 31.7.2001
Irenen Hurskainen puhelinhaastattelu 19.12.2000
Heikki Huttusen haastattelu 6.9.2001
Anna Jalkasen (os. Kaarakainen) puhelinhaastattelu 6.7.2001
Aulis Korolaisen haastattelut 2.2.2001 ja 9.12.2001

OPINNÄYTETYÖT

Heiska Katja. Punaorvon integroiminen paikallisyhteisöön. Kansalaissodan seurauksena turvattomaksi jääneiden lasten sijoittaminen, huolto ja kasvatus Jämsässä 1918–1939. Suomen historian pro gradu-tutkielma. Jyväskylän yliopisto 2000.

Jokivuori Pertti & Niiranen Juha. Historian oppikirjat ja hegemonia. Tutkimus kansalaissodasta koulun historian oppikirjoissa. Sosiologian pro gradu. Jyväskylän yliopisto 1989.

Nevala Seija-Leena. ”Kaikki flikathan siihen meni“ - Lotta Svärd eteläpohjalaisessa maaseutuyhteisössä vuosina 1920–1944. Suomen historian lisensiaattitutkielma. Tampereen yliopisto 2001.

Saraman Jorma. Parempia suomalaisia. Jämsäläisen paikallislehtikamppailun 1926–1930 historialliset ja mentaaliset ulottuvuudet. Suomen historian pro gradu-tutkielma. Jyväskylän yliopisto 2003.

Siironen Miika. Hegemoninen projekti ja paikallisyhteisö. Vuoden 1918 sodan voittajien ideologiset elementit ja organisaatiot paikallisyhteisössä. Sosiologian pro gradu. Jyväskylän yliopisto 2004.

INTERNET-AINEISTO

Heimo Anne. Kansallisesta murhenäytelmästä paikallishistoriassa – ammattilaisten muistoja vuodesta 1918. Suomen Kansatietouden Tutkijain Seura. Elore (verkkojulkaisu) 2/2000.

Kempainen Ilona. Sankarin kuolema. Näkökulma suomalaiseen yhteiskuntaan toisen maailmansodan aikana. Ennen ja nyt. Historian tietosanomat (verkkojulkaisu) 1/2004.

KIRJALLISUUS

Aalto Eeva-Liisa. Paikallislehdistön alkutaival. Teoksessa Suomen lehdistön historia 4. Paikallislehdistön historia (toim. Päiviö Tommila). Sanomalehtien Liitto. Kuopio 1985.

Ahti Martti. Salaliiton ääriviivat. Oikeistoradikalismi ja hyökkäävä idänpolitiikka 1918–1919. Weilin+Göös. Espoo 1987.

Ahti Martti. Tuntematon suojeluskuntalainen? Teoksessa Kansa liikkeessä (toim. Risto Alapuro ym.). Kirjayhtymä. Vaasa 1987(b).

Alapuro Risto. Akateeminen Karjala-Seura. Ylioppilasliike ja kansa 1920–1930-luvulla. WSOY. Helsinki 1973.

Alapuro Risto & Stenius Henrik. Kansanliikkeet loivat kansakunnan. Teoksessa Kansa liikkeessä (toim. Risto Alapuro ym.). Kirjayhtymä. Vaasa 1987.

- Alapuro Risto. Suomen synty paikallisen ilmiönä 1890–1933. Hanki ja Jää. Porvoo 1995.
- Alapuro Risto. Suomen älymystö Venäjän varjossa. Tammi. Hämeenlinna 1997.
- Alapuro Risto. Suojeluskunta paikallisyhteisössä. Teoksessa Raja railona. Näkökulmia suojeluskuntiin (toim. Risto Alapuro). WSOY. Porvoo 1998.
- Althusser Louis. Ideologiset valtakoneistot. Vastapaino. Jyväskylä 1984.
- Anderson Benedict. Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. Verso. London 1989.
- Anderson Perry. The Antinomies of Antonio Gramsci. *New left Review* 100/1977.
- Arola Pauli. Tavoitteena kunnan kansalainen. Koulun kansalaisyhteisöön päämäärät eduskunnan keskusteluissa 1917–1924. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 191. Helsinki 2003.
- Ausubel J. D & Novak J. D & Hanesian H. Educational psychology. A cognitive view. Holt, Rinehart and Winston. New York 1978.
- Berezin Mabel. Making the Fascist Self. The Political Culture of interwar Italy. Cornell University Press. Ithaca and London 1997.
- Berger Peter L. & Luckmann Thomas. Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma. Gaudeamus. Helsinki 1998.
- Boisman Elsa. Iisalmen maalaiskunnan historia 1922–1969. Iisalmi 1973.
- Brand Klaus-Werner. Cyclical Aspects of New Social Movements. Waves of cultural Criticism and Mobilization Cycles of New Middle-Class Radicalism. Teoksessa Challenging the Political Order. New Social and Political Movements in Western Democracies. (edited by Russell J. Dalton and Manfred Kuechler). Polity Press. Oxford 1990.
- Cassirer Ernest. The Myth of the State. Yale University Press. Chelsea, Michigan 1946.
- Cassirer Ernest. An Essay on Man. An Introduction to a Philosophy of Human Culture. Doubleday. New York 1953.
- Corrigan Philip & Sayer Derek. The Great Arch. English State Formation as Cultural Revolution. Basil Blackwell. Oxford 1985.
- Dant Tim. Knowledge, ideology and discourse. A sociological perspective. Routledge. London 1991.
- Dean Mitchell. Critical and effective histories. Foucault's methods and historical sociology. Routledge. London 1994.

- Dreyfus Hubert L. & Rabinow Paul. Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics. Harvester Wheatsheaf. Chicago University Press 1982.
- Durkheim Èmile. Uskontoelämän alkeismuodot. Australialainen toteemijärjestelmä. Tammi. Helsinki 1980.
- Durkheim Èmile. Sosiaalisesta työnjaosta. Gaudeamus. Helsinki 1990.
- Edelman Murray. The Symbolic Uses of Politics with a new Afterword. University of Illinois Press. Urbana and Chicago 1985.
- Edelman Murray. Constructing the Political Spectacle. University of Chicago Press. Chicago and London 1988.
- Edelman Murray. From Art to Politics. How Artistic Creations Shape Political Conceptions. University of Chicago Press. Chicago and London 1995.
- Eerola Jouni. Aatteen voima. 100 vuotta Iisalmen sos. dem. työväenliikkeen historiaa. Helsinki 1996.
- Ehrnrooth Jari. Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914. SKS. Helsinki 1992.
- Elder Charles D. & Cobb Roger W. The Political Uses of Symbols. Longman. New York and London 1983.
- Figs Orlando & Kolonitskii Boris. Interpreting the Russian Revolution. The Language and Symbols of 1917. Yale University Press. New Haven and London 1999.
- Firth Raymond. Symbols. Public and Private. Georg Allen & Unwin. Oxford 1973.
- Foucault Michel. Tarkkailla ja rangaista. Otava. Keuruu 2001.
- Frykman Jonas. In motion. Body and Modernity in Sweden between the World Wars. Ethnologia Scandinavica. A Journal of Nordic Ethnology 22/1992.
- Geertz Clifford. The Interpretation of Cultures. Basic Books. New York 1973.
- Gellner Ernest. Nations and Nationalism. Basil Blackwell. Oxford 1986.
- Giddens Anthony. Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Teoksessa Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio (Ulrich Beck & Anthony Giddens & Scott Lash). Vastapaino. Tampere 1995.
- Gramsci Antonio. Selections from the prison notebooks (edited by Quintin Hoare and Geoffrey Nowell Smith). Lawrence and Wishart. London 1978.
- Gramsci Antonio. Vankilavihkot. Valikoima 1. Kansankulttuuri. Oulu 1979.
- Gramsci Antonio. Vankilavihkot. Valikoima 2. Kansankulttuuri. Oulu 1982.

Grönmark Ossi. Olvi Oy 1879–1854. Kuopio 1954.

Haapala Pertti. Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920. SHS. Helsinki 1986.

Haapala Pertti. Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914–1920. Edita. Helsinki 1997.

Hall Stuart. Gramsci ja me. Teoksessa Kulttuurin ja politiikan muutoksia. Vastapaino. Jyväskylä 1992.

Hall Stuart. Identiteetti. Vastapaino. Tampere 2002.

Halmesvirta Anssi. Kansan elinvoimaa kokoamassa – Ivar Wilksmanin voimistelun ja ruumiinhoidon ideologiaa 1870–1920. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja. Joensuu 1995.

Halmesvirta Anssi. Riiviöistä ritareiksi. Vernerin Louhivuori, suomalaisen partioliikkeen synty ja nuorkirkollinen luonteenmuokkausideologia 1910–1924. Historiallinen arkisto 109. SHS. Helsinki 1997.

Helkama Klaus & Pirttilä-Backman Anna-Maija. Serge Moscovici. Teoksessa Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjät (toim. Vilma Hänninen ym.). Vastapaino. Tampere 2001.

Hersalo N.V. Suojeluskuntain historia I. Puolustustahtoinen kansa. Hata. Lahti 1955.

Hersalo N.V. Suojeluskuntain historia II. Puolustuskuntoinen kansa. Hata. Vaasa 1962.

Hietaniemi Tuija. Lain vartiossa. Poliisi Suomen politiikassa 1917–1948. SHS. Helsinki 1992.

Hoberman John M. Sport and Political Ideology. University of Texas Press. Austin 1984.

Hobsbawm E.J. Introduction: Inventing Traditions. Teoksessa The Invention of Tradition (edited by Eric Hobsbawm and Terence Ranger). Cambridge University Press 1994.

Hobsbawm E.J. Nationalismi. Vastapaino. Jyväskylä 1994(b).

Hogg Michael A. & Abrams Dominic. Social Identifications. A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes. Routledge. London and New York 1988.

Honko Lauri. Uskontotieteen näkökulmia. WSOY. Juva 1981.

Huttula Tapio. Nauloilla laadittu laki. Työväentalojen sulkemiset 1929–1932. SKS. Helsinki 2000.

Häkkinen Antti. Pula ja köyhyys Iisalmen maalaiskunnassa ja Alavudella 1930-luvulla. Teoksessa Lamakirja. Näkökulmia 1990-luvun talouskriisiin ja sen historiallisiin konteksteihin. Kirja-Aurora. Turku 2002.

Härmänmaa Marja. Lentävä sankari: Marinetti, futurismi ja uusi fasistinen italialainen. Teoksessa Uusi uljas ihminen eli modernin pimeä puoli (toim. Marja Härmänmaa & Markku Mattila). Atena. Jyväskylä 1998.

Ilmonen Kaj. Ritualismi ja suomalainen työväenliike. Teoksessa Myytit ja symbolit. Kirjoituksia suomalaisista kulttuurintulkintoista (toim. Ulla-Maija Peltonen ja Kirsti Stenvall). Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Vantaa 1991.

Iisalmen Visa 1904–1954. Pohjois-Savon urheilun historiaa. Iisalmi 1954.

Iisalmen yhteislyseo 1896–1946. Kuopio 1947.

Itkonen Hannu. ”Tarmompa poikia ollaan”. Tutkimus suomalaisen urheiluseuran muutoksesta. Joensuun kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia N:o 35. Joensuu 1991.

Itkonen Hannu (toim.). Varkaus, Suomi ja vuosi 1918. Kansallinen ja paikallinen vallankumous. Varkauden museon julkaisuja 7. Varkaus 2000.

Kaihovaara Pirjo. Työväenliikkeen lippukulttuurin symboleista. Teoksessa Myytit ja symbolit. Kirjoituksia suomalaisista kulttuurintulkintoista (toim. Ulla-Maija Peltonen ja Kirsi Stenvall). Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Vantaa 1991.

Kalemaa Kalevi. Edvin Laine. Sisulla ja tunteella. WSOY. Juva 2003.

Kalela Jorma. Taistojen taipaleelta. Paperityöläiset ja heidän liittonsa 1906–1981. Tampere 1981.

Kalela Jorma. Historiantutkimus ja historia. Gaudeamus. Tampere 2000.

Kananen Ilkka. MTK ja Suomen maatalouspolitiikka. Elintarvikepulasta omavaraisuuteen 1917–1949. Kirjayhtymä. Rauma 1986.

Kauppinen Tapani. Iisalmen Osuuskassa 1936–1966. Iisalmi 1966.

Kauranne Jouko. Pohjois-Savon sotilaspoikien historia. Savon pojat isänmaan asialla. Tallinna 2000.

Kekkonen Jukka. Laillisuuden haaksirikko. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 1991.

Kertzer David I. Ritual, politics, and power. Yale University Press. New Haven and London 1988.

Ketonen Oiva. Kansakunta murroksessa. Kesää 1918 ja sen taustaa. WSOY. Porvoo 1983.

Kettunen Pauli. Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus. Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918–1930. SHS. Jyväskylä 1986.

Klinge Matti. Suomen sinivalkoiset värit. Otava. Keuruu 1981.

Klinge Matti. Vihan veljistä valtiososialismiin. Yhteiskunnallisia ja kansallisia näkemyksiä 1920- ja 1920-luvuilta. WSOY. Juva 1983.

Klinge Matti. Mannerheim-myytti. Teoksessa Mesimarja, myytti, Mannerheim. Otava. Keuruu 1994.

Knapas Rainer. Kulttuurin tunnuskuvia. Teoksessa Itsenäistymisen vuodet 1917–1920. 2. Taistelu vallasta. (toim. Ohto Manninen). Painatuskeskus. Helsinki 1993.

Knuutila Seppo. Tyhmän kansan teoria. Näkökulmia menneestä tulevaan. SKS. Vaasa 1994.

Kokko Arvo. Lapuan laki. Talonpoikaisliike Suomessa v. 1930. Huopalahti 1930.

Koshar Rudy. From Monuments to Traces. Artifacts of German Memory 1870–1990. University of California Press. London 2000.

Kronlund Jarl. Suomen puolustuslaitos 1918–1939. Puolustusvoimien rauhanajan historia. WSOY. Porvoo 1988.

Koivisto Juha & Uusitupa Timo. Antonio Gramsci. Teoksessa Poliitiikan teorian moderneja klassikoita (toim. Jukka Kanerva). Gaudeamus. Helsinki 1989.

Koivisto O. E. Iisalmen Osuusmeijeri 20-vuotias. Iisalmi 1924.

Koivusalo Markku & Ojakangas Mika. Carl Schmitt poliittisena ajattelijana. Esipuhe teoksessa Schmitt Carl. Poliittinen teologia. Tutkijaliitto. Helsinki 1997.

Kortelainen Tuomas. Iisalmen seurakunnan historia 1627–1977. Kiuruvesi 1977.

Kortelainen Tuomas. Hiilloksesta liekkiin. Ylä-Savon herännäisyyttä 1880-luvulta 1920-luvulle. Jyväskylä 1986.

Kosonen Otto. Valkea uhri. 2-näytöksinen näytelmä. Edistysseurojen näytelmäkirjasto No. 6. Helsinki 1921.

Kuparinen Eero. ”Für Führer, Volk und Vaterland” - tavoitteena kansallissosialistinen ihminen. Teoksessa Uusi uljas ihminen eli modernin pimeä puoli (toim. Marja Härmänmaa & Markku Mattila). Atena. Jyväskylä 1998.

Kusch Martin. Tiedon kentät ja kerrostumat – Michel Foucaultin tieteen tutkimuksen lähtökohdat. Pohjoinen. Oulu 1993.

Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria (toim. Matti Hyvärinen ym.). Vastapaino. Tampere 2003.

Laaksonen Voitto. Iisalmen Sos. -dem. Työväenyhdistys 60-vuotta. Kuopio 1956.

Lahtinen Mikko. Mitä on tehtävä, Antonio Gramsci? Poliitiikka 3/1989.

Latva-Äijö Annika. Lotta Svärdin synty. Järjestö, armeija, naiseus 1918–1928. Otava. Keuruu 2004.

Lehtonen Heikki. Yhteisö. Vastapaino. Jyväskylä 1990.

Liikanen Ilkka. Fennomania ja kansa. Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty. SHS. Jyväskylä 1995.

Liikanen Ilkka. Vuoden 1918 perintö ja perunkirjoittajat. Teoksessa Varkaus, Suomi ja vuosi 1918. Kansallinen ja paikallinen vallankumous (toim. Hannu Itkonen). Varkauden museon julkaisuja 7. Varkaus 2000.

Luostarinen Heikki. Perivihollinen. Vastapaino. Jyväskylä 1986.

Manninen Juha. Tiede, maailmankuva, kulttuuri. Artikkelit teoksessa Maailmankuva kulttuurin kokonaisuudessa. Aate- ja oppihistorian, kirjallisuustieteen ja kulttuuriantropologian näkökulmia (Juha Manninen & Markku Envall & Seppo Knuuttila). Pohjoinen. Jyväskylä 1989.

Manninen Turo. Vapaustaistelu, kansalaissota ja kapina. Taistelun luonne valkoisten sotapropagandassa vuonna 1918. *Studia historica jyvskyläensia* 24. Jyväskylä 1982.

Mantere Oskari & Sarva Gunnar. Keskikoulun Suomen historia. Oppi- ja lukukirja keski- ja tyttökouluille sekä seminaareille (2. painos). WSOY. Porvoo 1921.

Mauranen Tapani. Osuustoiminta - kansanliikettä aatteen ja rahan vuoksi. Artikkelit teoksessa *Kansa liikkeessä* (toim. Risto Alapuro ym.). Kirjayhtymä. Vaasa 1987.

McQuail Denis. *Mc Quail's mass communication theory*. Sage Publications. London 2000.

Melucci Alberto. *Nomads of Present. Social Movements and Individual Needs in Contemporary Society*. Hutchinson Radius. London 1989.

Mouffe Chantal. *Hegemony and Ideology in Gramsci*. Teoksessa *Gramsci and Marxist Theory* (edited by Chantal Mouffe). Routledge & Kegan Paul. London 1979.

Mylly Juhani. *Maalaisliitto- Keskustapuolueen historia 2. Maalaisliitto 1918–1939*. Kirjayhtymä. Hämeenlinna 1989.

Mylly Juhani. *Traditio, järjestelmä, symbolit. Tutkielmia Suomen poliittisesta kulttuurista 1800- ja 1900-luvuilta*. Turun yliopiston julkaisuja C 76. Turku 1989(b).

Mäkinen Anne. *Suomen valkoinen sotilasarkkitehtuuri 1926–1939*. *Bibliotheca historica* 53. SKS. Helsinki 2003.

Mäkinen Eikka. *Ylä-Savon Osuusliike 1907–1967*. Helsinki 1967.

Mäntylä Jorma. *Antonio Gramsci, hegemonia ja journalismi*. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos. Sarja A 54/1986. Tampere 1986.

Mäntylä Jorma. Toimittajat orgaanisina intellektuelleina. Antonio Gramscin sivistyneistöteorian tarkastelua nykytutkimuksen valossa. Teoksessa Antonio Gramsci tänään (toim. Juha Koivisto ym.). Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos. Sarja C 17/1992. Tampere 1992.

Nieminen Pia. Iisalmen lotat. Saarijärvi 2003.

Nora Pierre. General Introduction. Between memory and History. Teoksessa Realms of Memory. Rethinking the French Past. Vol.1. Conflicts and Divisions (edited by Lawrence D. Kritzman). Columbia University Press. New York 1996.

Nousiainen Jaakko. Kommunismi Kuopion läänissä. Ekologinen tutkimus kommunismin joukkokannatukseen vaikuttavista tekijöistä Pohjois-Savossa ja Pohjois-Karjalassa. Joensuu 1956.

Nygård Toivo. Suomalainen äärioikeisto maailmansotien välillä. Studia historica jyvaskyläensia 25. Jyväskylä 1982.

Näre Sari. Tyttöjen ja poikien sankarikäsityksiä. Kansalaiskasvatuksen keskus. Helsinki 1991.

Olsson Pia. Etehen vapahan valkean Suomen. Kansantieteellinen tutkimus lottatoiminnasta paikallistasolla vuoteen 1939. Kansantieteellinen arkisto 45. Helsinki 1999.

Otavan Iso tietosanakirja. Osa 7. Helsinki 1934.

Paananen Rauni. Iisalmen osuusmeijeri 75-vuotta. Iisalmi 1979.

Paldanius Seppo. Ylä-Savon suojeluskuntapoika- ja sotilaspoikajärjestön historia. Saarijärvi 2002.

Palonen Kari. Poliitiikan ilmiöt vai politiikan ilmiö? Käsitehistoriallista tarkastelua. Poliitikka 4/1987.

Pehkonen Juha. Iisalmen kunnan kansakoululaitoksen ja kirkonkylän kansakoulun 70-vuotiskertomus. Iisalmi 1947.

Pekonen Kyösti. Symbolinen modernissa politiikassa. Jyväskylän yliopisto. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 25. Jyväskylä 1991

Peltonen Ulla-Maija. Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen. SKS. Rauma 1996.

Peltonen Ulla-Maija. Muistin paikat. Helsinki 2003.

Peltonen Ulla-Maija. Muistaa vai unohtaa? Vuoden 1918 vaikea historia. Historiallinen aikakauskirja 4/2003(b).

Piilonen K. W. Iisalmi osuustoimintapitäjänä. Helsinki 1934.

Piironen Kaija. Sanan valtaa Kallaveden kaupungissa II. Kuopion sanomalehdistön historia 1918–1979. Savon Sanomien kirjapaino Oy. Kuopio 1982.

Pitkänen Kari. Väestönkehitys. Artikkelit teoksessa Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi. (toim. Jorma Ahvenainen ym.). Tammi. Helsinki 1982.

Pyökkänen Ali. Suojeluskuntalaiset – keitä he olivat? Vapaaehtoisten maanpuolustajien sosiaalinen kerrostuneisuus 1917–1944. Maanpuolustuslaitoksen Sotahistorian laitoksen julkaisusarja 1, N:o 5. Pieksämäki 2001.

Pulma Panu. Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen. Teoksessa Suomen lastensuojelun historia (Pulma Panu & Turpeinen Oiva). Lastensuojelun keskusliitto. Kouvola 1987.

Rantala Jukka. Kansakoulunopettajat ja kapina. Vuoden 1918 punaisuussytytökset ja opettajan asema paikallisyhteisössä. SKS. Helsinki 2002.

Rasila Viljo. Kansalaissodan sosiaalinen tausta. Tammi. Helsinki 1968.

Rautio Marjatta. Paikallislehti, yhteisö ja konflikti. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin laitoksen julkaisuja. Sarja A 70. Tampere 1990.

Relander Jukka. ”Äidinkullat partiossa”. Teoksessa Miestä rakennetaan, maskuliinisuuksia puretaan. (toim. Jorma Sipilä ja Arto Tiihonen). Vastapaino. Tampere 1994.

Renvall Pentti. Nykyajan historian tutkimus. WSOY. Juva 1983.

Rintala Marvin. Three Generations. The Extreme Right Wing in Finnish Politics. Bloomington. Indiana University Press 1962.

Rislakki Jukka. Kauhun aika. Neljä väkivallan kuukautta keskisuomalaisessa jokilaaksossa. Vastapaino. Tampere 1995.

Rissanen Santeri. Iisalmen entisen pitäjän historia. Kuopio 1927.

Rissanen Santeri. Iisalmen Säästöpankki 1880–1930. Iisalmi 1930.

Rundt Dennis. Munsala radikalismen. En studie i politisk mobilisering och etablering. Åbo Akademisk Förlag. Åbo 1992.

Räisänen Tauno. Iisalmen kauppalan ja kaupungin historia 1860–1930. Iisalmi 1959.

Saarela Tauno. Suomalaisen kommunismin synty 1918–1923. KSL. Tampere 1996.

Saarela Tauno. Luokkataistelua lauluilla. Teoksessa Ajankohta. Poliittisen historian vuosikirja 2003 (toim. Klaus Lindgren). Helsingin yliopisto ja Turun yliopisto 2003.

Salokangas Raimo. Puoluepolitiikka ja uutisjournalismi muuttuvilla lehtimarkkinoilla. Teoksessa Suomen lehdistön historia 2. Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan (toim. Päiviö Tommila). Sanomalehtien Liitto. Kuopio 1987.

Selén Kari. Suojeluskuntien Suomi? Artikkelit teoksessa Raja Railona. Näkökulmia suojeluskuntiin. (toim. Risto Alapuro). WSOY. Porvoo 1998.

Selén Kari. Sarkatakkien maa. Suojeluskuntajärjestö ja yhteiskunta 1918–1944. WSOY. Juva 2001.

Sevänen Erkki. Vapauden rajat. Kirjallisuuden tuotannon ja välityksen yhteiskunnallinen sääntely Suomessa vuosina 1918–1939. SKS. Helsinki 1994.

Siisiäinen Martti. Kansallisen kulttuurin nousu ja maaseutu. Tutkimus Pohjois-Karjalan henkisen kulttuurin organisoitumisesta vuosina 1860–1918. Joensuun korkeakoulu. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja n:o 40. Joensuu 1979.

Siisiäinen Martti. Keskustelua Gramscin päällysrakenneteoriasta. Tiede & Edistys 1/1980.

Siisiäinen Martti. Intressit, yhdistyslaitos ja poliittisen järjestelmän vakaisuus. Jyväskylän tutkimuslaitoksen julkaisuja 57. Jyväskylä 1986.

Siisiäinen Martti. Suomalainen protesti ja yhdistykset. Tutkimuksia yhdistyslaitoksen kehityksen ja protestijaksojen suhteesta suurlakosta 1990-luvulle. Tutkijaliitto. Jyväskylä 1990.

Siltala Juha. Lapuan liike ja kyyditykset 1930. Otava. Keuruu 1985.

Siltala Juha. Symbioottisesta hallintapakosta suhteelliseen toimintavapauteen - psykohistorian ulottuvuus? Tiede & Edistys 2/1988.

Siltala Juha. Etninen puhdistus Suomessa 1918. Historiallinen Aikakauskirja 3/1993.

Smeds Kirsti. Joukkotapahtumat ja Suomi-identiteetti. Teoksessa Kansa liikkeessä (toim. Risto Alapuro ym.). Kirjayhtymä. Helsinki 1987.

Smeds Kirsti. Nuorisoseurat ”kunnan kansalaisen” kasvattajina. Teoksessa Kansa liikkeessä (toim. Risto Alapuro ym.). Kirjayhtymä. Helsinki 1987(b).

Stenius Henrik. Järjestö-Suomen kehityspiirteitä. Teoksessa Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena (toim. Matti Kuusi ym.). Otava. Keuruu 1977.

Sulamaa Kaarle. Ei ole yksikään sydän pyhä ilman jumalaa - lotat nationalistisina nunnina. Helsinki 2001.

Sulkunen Irma. Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Teoksessa Kansa liikkeessä (toim. Risto Alapuro ym.). Kirjayhtymä. Vaasa 1987.

Sulkunen Irma. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1892. SKS. Hämeenlinna 2004.

Suojeluskuntalaisen laululipas. Iisalmen suojeluskunnan kustantama. Iisalmi 1918.

Suomen lippu kautta aikojen (toim. Caius Kajanti ym.). Siniairut. Helsinki 1983.

Säisä Eino. Rahasuonten risteykseen. Ylä-Savon Säästöpankki 1883–1983. Iisalmi 1983.

Säisä Eino. Ylä-Savon asialla. Iisalmi 1985.

Teikari Erkki. Sanomalehdistön tehtävät. Teoksessa Sanomalehdistö Suomessa. Weilin+Göös. Espoo 1981.

Teikari Erkki. Sanomalehdistön taustavoimat. Teoksessa Sanomalehdistö Suomessa. Weilin+Göös. Espoo 1981(b).

Tikka Marko & Arponen Antti O. Koston kevät. Lappeenrannan teloitukset 1918. WSOY. Juva 1999.

Tilly Charles. Social Movements, Old and New. Research in Social Movements, Conflicts and Change 10/1988.

Tšokkinen Anja. Iisalmen kaupungin historia 1930–1969. Jyväskylä 1996.

Tudor Henry. Political Myth. Praeger. New York 1972.

Urry John. The Anatomy of Capitalist Societies. The Economy, Civil Society and the State. Macmillan Press. Hongkong 1983.

Valenius Johanna. Undressing the Maid. Gender, Sexuality and the Body in the Construction of the Finnish Nation. SKS. Helsinki 2004.

Walzer Michael. On the role of symbolism in political thought. Political Science Quarterly 82/1967.

Vares Vesa. “Kansakunnan kaapin päällä - mutta mieluiten vain siellä”. Porvarillisen eliitin Mannerheim-kuva sisällissodasta 1920-luvun alkuun. Turun yliopisto. Poliittinen historia C:27. Turku 1990.

Vares Vesa. Itsenäisyys ja poliittisen mentaliteetin murros. Konservatiivisesta elitismistä massa- ja luokkapohjaiseen demokratiaan (1919–1933). Turun yliopisto. Poliittinen historia C:35. Turku 1991.

Vares Vesa. Kuninkaan tekijät. Suomalainen monarkia 1917–1919. Myytti ja todellisuus. WSOY. Juva 1998.

Vares Vesa. Varpuset ja pääskysel: nuorsuomalaisuus ja Nuorsuomalainen puolue 1870-luvulta vuoteen 1918. SKS. Helsinki 2000.

Vasara Erkki. Suojeluskunnat osana paikallista järjestysvaltaa. Teoksessa Ajankohta. Poliittisen historian vuosikirja 1994 (toim. Mikko Majander). Tutkijaliitto. Helsinki 1993.

Vasara Erkki. Valkoisen Suomen urheilevat soturit. Suojeluskuntajärjestön urheilu- ja kasvatustoiminta vuosina 1918–1939. SHS. Vammala 1997.

Wegelius K. A. Routaa ja rautaa IV. Peräpohjolassa ja Kainuussa jääkäri liikkeen vuosina suoritettu itsenäisyystyö. WSOY. Porvoo 1931.

Viita Ossi. Hymyilevä Hannes. Työläisurheilija Hannes Kolehmainen sankaruus porvarillisessa Suomessa. Otava. Keuruu 2003.

Villstrand Nils Erik. Landet annorlunda. Uppsatser om Österbottens historia. Arkmedia. Vasa 2002.

Virkkunen Sakari. Elias Simojoki. Legenda jo eläessään. WSOY. Porvoo 1974.

Visti Aira Liisa. Ylistaron nuorisoseurat 1894–1917. Teoksessa Kansanliikkeitten Pohjanmaa. Tutkielma joukkoluonteisista liikkeistä Etelä-Pohjanmaalla Ylistaroa koskevan aineiston pohjalta (toim. Kalervo Ilmanen). Oikeushistoriallisia julkaisuja 2/1981. Helsinki 1981.

Vuorinen Jyri. Taideteos merkinä. Johdatus semioottiseen taidekäsitelmään. SKS. Helsinki 1997.

Ylikangas Heikki. Tie Tampereelle. WSOY. Porvoo 1993.

Ylikangas Heikki. Vaikea totuus. Vuosi 1918 ja kansallinen tiede (toim. Heikki Ylikangas). SKS. Tampere 1993(b).

Åberg E. W. Iisalmen I vapaaehtoinen jalkaväkikomppania Suomen vapaussodassa v.1918. Iisalmi 1934.

LIITTEET

Liite 1.

Suuntaa antavan kuvan valkoisten ydinjoukosta antaa senaatilta ”1918 vuoden vapaussodan muistomitalin” saaneiden henkilöluettelo, joka käsittääkseni kattaa koko Iisalmen alueen. Listassa on kaikkiaan 461 henkilöä, joihin sisältyy varsinaisiin sotatoimiin osallistuneiden lisäksi suuri joukko kotirintaman huolto tms. tehtävissä kunnostautuneita. Joukosta on 322 henkilön kohdalla määritelty ammatti. 100 kohdalla ammatin sijaan on mainittu sotilastehtävä (82 sotilasta). 39 henkilön kohdalla ei ole mitään määrittystä.

Omistavat (tilalliset, yrittäjät, viran- tai toimenhaltijat, opiskelijat):

Tilalliset ⁴⁹³ :	163	50,62 %
Virka- tai toimihenkilöt:	27	8,39 %
Rautatieläiset ⁴⁹⁴ :	10	3,11 %
Liikkeenharjoittajat ja -hoitajat:	9	2,80 %
Opiskelijat:	6	1,86 %

Omistamattomat (työläiset, itselliset, loiset, irtolaiset):

Työmies:	76	23,60 %
Maanvuokraaja:	18	5,59 %
Maatyöläiset ⁴⁹⁵ :	7	2,17 %
<u>Ammatti- ja käsityöläiset</u>	<u>6</u>	<u>1,86 %</u>
Yhteensä	322	100 %

Lähde: SA. Kunniamerkkivaliokunta. Kuopion piiri no. 593-604.

---

⁴⁹³ Joukossa kartanonomistajanpoika ja talollisen tytär.

⁴⁹⁴ Rautatieläisten laskeminen omistavien joukkoon perustuu siihen, että useimmat heistä olivat toimenhaltijoita (joukossa asemapäällikkö ja ratamestari). Kaikissa tapauksissa he olivat valtion palkkalistoilla.

⁴⁹⁵ Joukossa palvelija-nimike.